

ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Μετέγουσα Σπουδάστρια:

Παπαπαναγιώτου Γερασιμούλα

Υπεύθυνος Εκπαιδευτικός:

Παπαδημητρίου Αθανάσιος

Έπικουρος Καθηγητής

Πτυχιακή Εργασία για τη λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από
το τμήμα της Κοινωνικής Εργασίας, της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και
Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.) Πάτρας.

ΠΑΤΡΑ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2002

Η τριμελής Επιτροπή για την Εγκριση της Πτοχιακής:

ΠΑΤΡΑ, 2002

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίδα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

1.1. Εισαγωγή	1
1.2. Το πρόβλημα	4
1.3. Σκοπός της μελέτης	6
1.4. Ορισμοί	8

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

2.1. Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ	11
2.1.1. Ποινικό Δίκαιο και Εγκληματολογία	11
2.1.2. Οριοθέτηση της Εγκληματολογίας εντός των Ποινικών επιστημών	17
2.1.3. Η διάρθρωση της επιστήμης της Εγκληματολογίας	21
2.1.4. Οι σύγχρονες Εγκληματολογικές κατευθύνσεις και η αυτοτέλεια της νέας επιστήμης	26
2.1.5. Τα αιτήματα του κινήματος της Νέας Κοινωνικής Άμυνας	35
2.2. Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	41
2.2.1. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις για το έγκλημα και τον εγκληματία	41
2.2.2. Η κοινωνική κατασκευή του Εγκλήματος: πρότυπο Συναινετικό – Συγκρουσιακό	47

2.2.3. Η κοινωνική κατασκευή του Εγκληματία από την είσοδο έως την έξοδο από το Σύστημα της Ποινικής δικαιοσύνης	53
2.2.4. Η σχετικότητα της έννοιας του εγκλήματος και η ποινικοποίηση συμπεριφορών από το Νομοθέτη	64
2.2.5. Εγκληματικότητα και εγκληματική συμπεριφορά	74
2.2.6. Παρέκλιση, Παραβατικότητα και εγκληματική συμπεριφορά	83
2.2.7. Επικινδυνότητα και εγκληματική συμπεριφορά	90
2.3. ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ “ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ”	96
2.3.1. Οι βιολογικοί παράγοντες διαμόρφωσης της “Εγκληματικής Προσωπικότητας”	96
2.3.1.α. Ο “Γεννημένος Εγκληματίας”	96
2.3.1.β. Δίδυμοι αδελφοί	102
2.3.1.γ. Υιοθεσίες	105
2.3.1.δ. Ανατομική κατασκευή και Χρωμοσώματα	107
2.3.2. Οι Ψυχοπαθολογικοί παράγοντες διαμόρφωσης της “Εγκληματικής Προσωπικότητας”	110
2.3.2.α. Η εικόνα του Ψυχικά ασθενή στις αναπαραστάσεις του κοινού και η επιστημονική κατασκευή του Μύθου της Επικινδυνότητας	110
2.3.2.β. Θυμός, Επιθετικότητα και Έγκλημα	117
2.3.2.γ. Έγκλημα και Σχιζοφρένεια	120
2.3.2.δ. Έγκλημα και Διαταραχή Προσωπικότητας	123
2.3.2.ε. Έγκλημα και Διαταραχή Διάθεσης	127
2.3.2.στ. Έγκλημα, Νοητική Υστέρηση και Διαταραχή Asperger	130
2.3.2.ζ. Έγκλημα και Οργανικά Σύνδρομα	134
2.3.2.η. Έγκλημα και Ειδικά Σύνδρομα	138
2.3.3. Οι Ψυχολογικοί παράγοντες διαμόρφωσης της “Εγκληματικής Προσωπικότητας”	141
2.3.3.α. Ψυχοδυναμική κατεύθυνση	141
2.3.3.β. Συμπεριφορισμός	145

2.3.3.γ. <i>Ηθική-αναπτυξιακή κατεύθυνση</i>	148
2.3.3.δ. <i>Θεωρίες Προσωπικότητας και Κοινωνική Ψυχολογία</i>	151
2.3.4. <i>Οι Κοινωνιολογικοί παράγοντες διαμόρφωσης της “Εγκληματικής Προσωπικότητας”</i>	156
2.3.4.α. <i>Λειτουργισμός</i>	156
2.3.4.β. <i>Ανομία</i>	163
2.3.4.γ. <i>Κοινωνική Αποδιοργάνωση</i>	167
2.3.4.δ. <i>Πολιτιστική Σύγκρουση</i>	173
2.3.4.ε. <i>Διαφορικές Συναναστροφές</i>	177
2.3.4.στ. <i>Χαρακτηρισμός</i>	183
2.3.4.ζ. <i>Θεωρία Ελέγχου/Κοινωνικών Δεσμών</i>	188
2.3.4.η. <i>Πολιτικές ερμηνείες</i>	194
2.4. Η ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	202
2.4.1. <i>Η έννοια της Αντεγκληματικής Πολιτικής και τα Ιδεολογικά της θεμέλια</i>	202
2.4.2. <i>Τα μοντέλα της Αντεγκληματικής Πολιτικής και το Ιδεολογικό τους υπόβαθρο</i>	207
2.4.3. <i>Οι Σχολές του Ποινικού Δικαίου και οι πρώτοι Ποινικοί Κώδικες</i>	217
2.4.4. <i>Σύγχρονες τάσεις και προβληματικές για την Αντεγκληματική Πολιτική</i>	228
2.5. Η ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ	247
2.5.1. <i>Η έννοια και η προβληματική της πρόληψης του εγκλήματος</i>	247
2.5.2. <i>Τα ιδεολογικά θεμέλια της πρόληψης κατά του εγκλήματος</i>	254
2.5.3. <i>Θεωρίες Ποινής, Σχολές Εγκληματολογίας και Γενική πρόληψη</i>	259
2.5.4. <i>Τυπολογίες και Στρατηγικές της πρόληψης κατά του εγκλήματος</i>	268
2.5.5. <i>Η σύγχρονη αντίληψη για την πρόληψη του εγκλήματος· δυνατότητες και περιορισμοί της ελληνικής κοινωνίας</i>	287

2.6. ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	295
2.6.1. Το Σύστημα απονομής της Ποινικής Δικαιοσύνης	295
2.6.1.α. <i>Η κοινωνική φυσιογνωμία της τάξης των Δικαστών και η Εισαγγελική αρχή</i>	295
2.6.1.β. <i>Τα Κοινωνιολογικά Μοντέλα ερμηνείας της Δικαστικής συμπεριφοράς</i>	302
2.6.2. Η Αστυνομία	307
2.6.2.α. <i>Η γένεση του μηχανισμού Δίωξης του Εγκλήματος και η λειτουργικότητα του</i>	307
2.6.2.β. <i>Η “Υπο-κουλτούρα της Μπλε αυλαίας” και ο “Εσωτερικός Εχθρος”</i>	315
2.6.3. Τα Σωφρονιστικά καταστήματα	324
2.6.3.α. <i>Η Θεωρία της Μεταχείρησης και οι νομιμοποιητικοί της Μύθοι</i>	324
2.6.3.β. <i>Η γένεση της Φυλακής και τα πρότυπα Μοντέλα Σωφρονιστικών καταστημάτων</i>	332
2.6.3.γ. <i>Τα Ιδεολογικά θεμέλια του Εγκλεισμού και οι επιπτώσεις του</i>	344
2.6.3.δ. <i>Η Λειτουργική Δυσλειτουργία του Σωφρονιστικού Συστήματος στην Ελλάδα</i>	352
2.6.3.ε. <i>Ανθρώπινα δικαιώματα, Αναμόρφωση και Μετασωφρονιστική Μέριμνα</i>	359
2.6.3.στ. <i>Συμπεράσματα και προτάσεις για την επίτευξη της Σωφρονιστικής Αναμόρφωσης</i>	369

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

3.1. Συμπεράσματα – Εισηγήσεις	384
3.2. Εγκληματική συμπεριφορά και Κοινωνική Εργασία	388
3.3. Βιβλιογραφία	390

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η παρούσα βιβλιογραφική μελέτη αναφέρεται στις εκάστοτε περισσότερο ή λιγότερο – επιστημονικές ερμηνείες για το εγκληματικό γεγονός ως βιοκοινωνική πραγματικότητα καθώς και, στο χάσμα που υφίσταται μεταξύ εγκληματολογικών αιτημάτων και εμπειρικής αντεγκληματικής πολιτικής.

Αρχικά, αποτυπώνονται οι γραμμές εξέλιξης της εγκληματολογικής επιστήμης, η προβληματική της αυθυπαρξίας της σε σχέση με την αυστηρώς παραδοσιακή Ποινικολογία, και αναλύονται οπτικές που αναγάγουν την απώτερη προοπτική της επιστήμης – δηλ., την αντεγκληματική πολιτική – σε μέτρο ανθρωπιστικής ή – αντίθετα – “υπο-πολιτισμικής” μεταχείρισης των εν λόγω πληθυσμιακών ομάδων.

Ακολούθως, καταγράφονται πρόσφατα ερευνητικά πορίσματα σχετικά με ισχύον στερεότυπο της κοινής γνώμης για το έγκλημα και τον εγκληματία, αποκαλύπτεται η σχετικότητα της έννοιας του εγκλήματος και οι διαδικασίες “κατασκευής” του, και εξετάζεται η εγκληματική συμπεριφορά σε σχέση με διάφορα συναφή μεγέθη όπως, η παρέκκλιση, η παραβατικότητα, η κοινωνική επικινδυνότητα και η εγκληματικότητα ως αθροιστικός δείκτης της.

Εν συνεχεία, αναλύονται οι διάφορες τεκμηριώσεις περί της εγκληματικής προσωπικότητας εκ μέρους της ανθρωπολογικής – βιολογικής, ψυχολογικής – ψυχιατρικής και κοινωνιολογικής επιστήμης με βασική έμφαση στη διάψευση του Μύθου του “επικίνδυνου, αβελτίωτου, γεννημένου εγκληματία” και τις κοινωνικο-περιβαλλοντικές διεργασίες Αντικοινωνικοποίησης των κοινωνιών.

Στο δεύτερο μέρος της μελέτης, προσδιορίζεται το ιδεολογικοπολιτικό υπόβαθρο των – εκάστοτε – εφαρμοσθέντων μοντέλων της αντεγκληματικής πολιτικής, επιχειρείται μια κάποια ιστορική αναδρομή των ανάλογων

στρατηγικών της και επεξεργάζονται σύγχρονες προβληματικές υπέρ της προτεραιότητας της εγκληματοπρόληψης έναντι της καταστολής και των εμπειρικών μεθοδεύσεων – εγκληματολογικώς – προηγμένων χωρών.

Διαδοχικά, αναπτύσσεται η επιχειρηματολογία – αντεπιχειρηματολογία της προληπτικής διάσταση της αντεγκληματικής πολιτικής, οριοθετούνται τα ιδεολογικά της θεμέλια και ο τρόπος πρόσληψης της από τις εκάστοτε Σχολές ερμηνείας του εγκληματικού φαινομένου και παρουσιάζονται οι – ευνοϊκές και μη – δυνατότητες εφαρμογής τυπικών και ατύπων μηχανισμών προληπτικού κοινωνικού ελέγχου στο πλαίσιο της ελληνικής πραγματικότητας.

Κατόπιν, επιχειρείται μια σφαιρική αναπαράσταση του τρόπου λειτουργίας των φορέων του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης, του ιδεολογικού τους πυρήνα και των λανθανόντων – ή μη – παρενεργειών τους σε επίπεδο κοινωνικού κόστους. Προσδιορίζονται οι Μύθοι που συντηρούν το ανωτέρω καθεστώς δυσλειτουργικότητας και σκιαγραφείται η φυσιογνωμία του ελληνικού Ποινικού μηχανισμού σε επίπεδο δίωξης, παραπομπής και εκτέλεσης ποινών σε αντιπαράθεση προς το αναμορφωτικό ιδεώδες και τις Διεθνείς διακηρύξεις για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Τέλος, ακολουθούν κάποιες υποκειμενικές εισηγήσεις επί της ανάγκης γεφύρωσης του υφιστάμενου μεταξύ Εγκληματολογικών θεωρήσεων και εμπειρικής πραγματικότητας χάσματος καθώς και, του επαναπροσδιορισμού των αντεγκληματικών πολιτικών μέσα από πολλαπλά επίπεδα συμμετοχικής εγκληματοπρόληψης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε κάθε ιστορική κοινωνία, υπήρξαν – και θα υπάρχουν – άνθρωποι που είτε ακουσίως είτε από επιλογή παρέκκλιναν από τα κοινά μέτρα κοινωνικής λειτουργικότητας. Οι πρώτοι ορίζονται ως “δεύτερης κατηγορίας” και καθίστανται αντικείμενο Προνοιακών υπηρεσιών ενος – υποτιθέμενου – Κράτους – Πρόνοιας. Οι δεύτεροι, ετικεττάρονται ως “επικίνδυνοι – για το κοινωνικό σύνολο –, αυτόκλητοι περιθωριακοί” και αποκλείονται από αυτό μέσα από θεσμοποιημένες διαδικασίες άκρατης – στην κυριολεξία – καταστολής. Έτσι λοιπόν, το κοινωνικό σύστημα εκκαθαρίζεται από λογής-λογής “ανεπιθύμητους” που το απειλούν όπως, εκκεντρικούς οπαδούς ανατρεπτικών κινημάτων, αθίγγανους νομάδες, άγαμες μητέρες και “παράνομα” παιδιά, άτομα με “σεξουαλικό αποπροσανατολισμό”, υπο-προλεταριακές συμμορίες, “αλήτες”, χρήστες, ψυχωσικούς και εγκληματίες, κ.ο.κ. (Delmas – Marty M., 1982, σ. 36)

Το Κράτος είναι δίκαιο, οι νόμοι του χρηστοί και άρα, αυτός που εγκληματεί παραβιάζοντας την ανθρώπινη δικαιοσύνη θα πρέπει να είναι ψυχικά ή – τουλάχιστον – ηθικά “ανώμαλος”. Αν η κοινωνία είχε φωνή, θα έλεγε – κατά τον Raffaele Garofalo – “Η ύπαρξη μου στηρίζεται στο αίσθημα του οίκτου και της δικαιοσύνης. Εσύ που στερείσαι αυτά τα αισθήματα, δεν μπορείς να μου ανήκεις... Η ανωμαλία σου είναι πολύ μεγάλη για να μπορείς να απολάβεις της συμπάθειας που συνδέει όλους τους ανθρώπους ακριβώς γιατί, τη συμπάθεια αυτή δεν θα ήξερες να τη νοιώσεις. Οι άνθρωποι δεν βλέπουν πλέον πάνω σου τον όμοιο τους· κάθε δεσμός διακόπηκε ανάμεσα σε αυτούς και σε σένα. Πρέπει, λοιπόν, να πάψεις να υπάρχουν.” (Φαρσεδάκης Ι., 1990, σ. 294)

Απαιτήθηκε η πάροδος ολόκληρων αιώνων μέχρι να αναγνωριστεί ο πραγματικός ρόλος του Κράτους και των – εξουσιαστικών – μηχανισμών ιδεολογικής αναπαραγωγής του επί της – δημιουργικής – συμβολής τους στο εγκληματικό φαινόμενο. Το έγκλημα – ειδωμένο από καθεαυτή επιστημονική άποψη – συνιστά μεν έκφραση της προσωπικότητας του δράστη του πάντως, η προσωπικότητα αυτή μορφοποιήθηκε μέσα στους κόλπους της συγκεκριμένης κοινωνίας... Ακόμη – λοιπόν – κι αν προσπαθήσουμε να αμφισβητήσουμε το γεγονός ότι οι “μεμπτές”, παρεκκλίνουσες συμπεριφορές κατασκευάζονται από τον Ποινικό Νομοθέτη, και πάλι, τα δομολειτουργικά συστατικά στοιχεία της κοινωνίας είναι αυτά τα οποία μεταβιβάζονται στα άτομα, μετατρέποντάς τα σε Αντικοινωνικές Προσωπικότητες. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 75)

Στις απαρχές ανάπτυξης των επιστημών του ανθρώπου υιοθετήθηκε η άποψη ότι, πρόκειται για μια Ιδιότυπη Εγκληματική προσωπικότητα η οποία – για την μεν επιστήμη της Ανθρωπολογίας – χαρακτηρίζεται από ψυχο-βιολογικά “ελαττώματα” κοινωνικής προσαρμογής – για την δε επιστήμη της Ψυχολογίας – συγκροτείται από στοιχεία ψυχοσυναισθηματικής ανωριμότητας και παθολογικής κοινωνικοποίησης. Η Ανθρωπολογία τον ονόμασε “Γεννημένο Εγκληματία” και η Ψυχολογία, “Ψυχοπαθητική προσωπικότητα”. Κατόπιν, η Ψυχιατρική επιστήμη οριοθετήθηκε γύρω από την έννοια του Επικίνδунου Ψυχωσικού ενώ, οι πρώτες Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις συνέλαβαν την εγκληματική – και ευρύτερα, παρεκκλίνουσα – συμπεριφορά με όρους κοινωνικής εγκληματογένεσης – μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται, η κατάσταση ανομίας, οι “εστίες – ζώνες κοινωνικής ανάφλεξης”, οι υπο-κουλτούρες, το καπιταλιστικό καθεστώς του νομιμοποιημένου Κοινωνικού Αποκλεισμού, η αποτυχημένη κοινωνικοποίηση, τα δεσμικά συστήματα διακριτικού Στιγματισμού ορισμένων πληθυσμιακών κατηγοριών, κ . ο . κ

Η εν προκειμένω βιβλιογραφική μελέτη διαψεύδει μυθολογικές εικασίες περί της υπάρξεως της Ιδιότυπης Εγκληματικής Προσωπικότητας. Άλλωστε,

τούτο επιτάσσει η σύγχρονη Κοινωνιολογική Εγκληματολογία. Αυτός που διαπράττει εγκληματική ενέργεια ανήκει στο κοινωνικό σώμα – ή μάλλον, στο περιθώριο του κοινωνικού σώματος – και έχει υποστεί αλληλοδιαπλεκόμενες αποστερήσεις... Το Σύστημα τον μεταχειρίζεται ως “ξένο σώμα”, αποθηκεύοντας τον σε φυλακές – σχολεία υποτροπής, του επισυνάπτει ανεξίτηλες ετικέττες, του στερεί θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα – πέραν, αυτού της ελευθερίας – τον “εμφυλακίζει” δηλ., επενεργεί επί της προσωπικότητάς του κατά το ειδικό περιβάλλον του εγκλεισμού (όρος της Νέας Κοινωνικής Άμυνας) (Ansel M., 1995, σ. 534) και ακολούθως, τον οδηγεί στις περιστρεφόμενες πόρτες των φυλακτικών ιδρυμάτων τις οποίες, με μαθηματική ακρίβεια θα επαναδιέλθει... (Τσαλίκου Φ., 1989, σ. 171)

Οι έχοντες, από την άλλη πλευρά, θα εξαγοράσουν την ποινή τους, θα απολάβουν τις “μελετημένες” υπηρεσίες ενός καλού συνηγόρου και των Μ.Μ.Ε. και θα αποφύγουν τον άτυπο ή επίσημο στιγματισμό του συστήματος. Οι παραπάνω δυσοίονες προοπτικές ισχύουν και για τη χώρα μας που, έχει μία εξαιρετικά μεγάλη παράδοση σε τιμωρητικές πρακτικές και – για αυτό – ατολμεί σε εναλλακτικούς θεσμούς που εφαρμόζονται κατά κόρον στο εξωτερικό – και δη, στις εγκληματολογικά προηγμένες Σκανδιναυϊκές χώρες – όπως, ο κατ’ οίκον περιορισμός, η κοινωφελής εργασία στην κοινότητα, κλπ. Πιστεύουμε ότι, το εγκληματικό φαινόμενο δεν πρόκειται ποτέ να εξαλειφθεί από την κοινωνία – τουλάχιστον ποτέ όσο, το “ρήγμα” καταλογίζεται στην ελεύθερη βούληση του ανηλίκου παραβάτη ο οποίος εγκαταλείπεται στον κίνδυνο μετεξέλιξης του σε ώριμο εγκληματία...

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Το πρόβλημα που εξετάζεται εν προκειμένω έγκειται στο γεγονός ότι, ορισμένες πληθυσμιακές κατηγορίες γαλουχούνται από κοινωνικές εμπειρίες που τους καθιστούν ευάλωτους έναντι του κινδύνου ανάπτυξης επιζήμιων – για τους ίδιους και τις οικογένειές τους – συμπεριφορών. Τούτο – ειδωμένο – σε συνάρτηση προς τους Μύθους και τα κοινωνικά στερεότυπα που τροφοδοτούν τις – ούτως ή άλλως – αδόκιμες, συνήθεις αντεγκληματικές πολιτικές, παγιώνει ακόμα περισσότερο τις ευρείες διαστάσεις του εγκληματικού φαινομένου.

Το ελληνικό σύστημα απονομής της δικαιοσύνης χαρακτηρίζεται από άκρατη γραφειοκρατία η οποία και, ρυθμίζεται σύμφωνα με το “νόμο της γραμματέως” (δηλ., σταθερός αριθμός καταδικών κατ’ αντιστοιχία προς τις δυνατότητες αντοχής του συστήματος). Επιπροσθέτως, κυριαρχεί το “Σύνδρομο ασφαλείας” έναντι των – υποτιθέμενων – “Εσωτερικών Εχθρών” του συστήματος που, καθιστούν – εξ’ ορισμού – αδύνατη κάθε μεμονωμένη πρόθεση συνδιαλλαγής με την αληθινή βιοκοινωνική υπόσταση του εν λόγω φαινομένου. Οι απόπειρες αποσυμφόρησης των σωφρονιστικών – λεγόμενων – καταστημάτων διενεργούνται μέσα από την κοινή πρακτική απεμπλοκής από τον κίνδυνο εγκλεισμού των εχόντων τη δυνατότητα εξαγοράς της ποινής. Οι εξαγγελίες περί πρόληψης της υποτροπής και κοινωνικής επανένταξης των παραβατών του νόμου παραμένουν εξαγγελίες αγνοείται το γεγονός ότι, η παράβαση αυτή δεν είναι τίποτε άλλο παρά, αντί-βία στη θεσμική βία του συστήματος...

Πιστεύουμε ότι, οι όποιες στρατηγικές επιλεχθούν θα πρέπει να δοκιμαστούν σε πειραματική βάση και να υπόκεινται σε – βήμα προς βήμα – αξιολογήσεις τόσο εκ μέρους των ειδικών επιστημόνων (εγκληματολόγων, κοινωνιολόγων, κοινωνικών σχεδιαστών, κλπ.) όσο και εκ μέρους των ίδιων

των ενδιαφερομένων και της κοινής γνώμης. Επίσης, η έμφαση θα πρέπει να δοθεί στην πρόληψη της παρέκκλισης, με επιφύλαξη του δικαιώματος στη διαφορετικότητα.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Εν όψει του προαναφερθέντος περίπλοκου προβλήματος, η παρούσα βιβλιογραφική μελέτη αποσκοπεί στην κατάδειξη του χάσματος που διευρύνεται μεταξύ της Εγκληματολογικής έρευνας και του ισχύοντος καθεστώτος της εφαρμοσμένης Αντεγκληματικής πολιτικής. Εν ολίγοις, διαψεύδει την εμπειρική υπόσταση της ιδέας περί Κράτους – Δικαίου επαληθεύοντας – αντίθετα – τη λειτουργικότητα του εγκλήματος ως προς την εκτόνωση της μαζικής επιθετικότητας που καλλιεργεί το ισχύον κοινωνικό σύστημα αλλά και, τη λειτουργικότητα του Ποινικού Νομοθέτη, του Αστυνομικού, του Εισαγγελέα, του Δικαστή και του Σωφρονιστού – Αναμορφωτή ως ακατάλυτα Σύμβολα της εξουσίας καταστολής. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια θεώρησης, λοιπόν, οι επιμέρους στόχοι της μελέτης αναφέρονται στα εξής:

- α. στην διαφοροποίηση της έννοιας του εγκλήματος από συναφή κοινωνιολογικά μεγέθη όπως, η παρέκκλιση και η παραπτωματικότητα.
- β. στην απόδειξη των κοινωνικο – πολιτικών και πολιτισμικών παραμέτρων που εμφυλοχωρούν σε έννοιες όπως, έγκλημα, ενοχή, ποινή, μεταχείριση, εγκληματίας, κλπ.
- γ. στην σκιαγράφηση των επιστημονικών μύθων περί επικινδυνότητας που καλλιέργησαν και καλλιεργούν μαζικό πανικό και “εχθροφοβία”.
- δ. στην αποτύπωση της δομολειτουργικής φυσιολογίας του ελληνικού συστήματος απονομής της δικαιοσύνης και του κοινωνικού κόστους των λανθανόντων “παρενεργειών” του.

ε. στην παράθεση σχετικών εισηγήσεων για τον εξανθρωπισμό του Ποινικού συστήματος αλλά και – γενικότερα – την κατάστροψη μέτρων πρόληψης βίαιων κοινωνικών συγκρούσεων ή άλλων προβληματικών κοινωνικών καταστάσεων.

ΟΡΙΣΜΟΙ

1. **Κοινωνικοποίηση:** η διαδικασία ενσωμάτωσης του ατόμου στην κοινωνία
2. **Κανόνας Διαγωγής:** η αποκρυσταλλωμένη στάση μιας κοινωνικής ομάδας έναντι των διαφόρων τρόπων με τους οποίους ένα πρόσωπο οφείλει να ενεργεί κάτω από δεδομένες περιστάσεις
3. **Δίκαιο:** το σύστημα καταναγκαστικών κανόνων που εκφράζουν και ρυθμίζουν δεδομένες κοινωνικές σχέσεις κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στα συμφέροντα της εκάστοτε κυρίαρχης τάξης προβλέποντας καθορισμένες κυρώσεις που έχουν επισυναφθεί με το κύρος της Κρατικής εξουσίας
4. **Παρέκκλιση:** συμπεριφορά που εκτρέπεται από τους παραδεδεγμένους κανόνες
5. **Έγκλημα:** η ειδικά προβλεπόμενη από το νόμο και επαπειλούμενη διαορισμένη ποινής άδικος και καταλογιστή πράξις
6. **Έγκλημα:** η πράξη που προκαλεί τέτοια διατάραξη των όρων της κοινωνικής ζωής (έννομα αγαθά) και φανερώνει τέτοια έλλειψη σεβασμού του δράστη προς τους όρους αυτούς ώστε, κατά την αντίληψη της δεδομένης πολιτείας ο ποινικός κολασμός του δράστη με ορισμένη ποινή είναι επιβεβλημένος για την πρόληψη παρόμοιων πράξεων
7. **Έγκλημα:** πράξη που παραβιάζει τα πολιτικώς καθορισμένα ανθρώπινα δικαιώματα

8. **Επικινδυνότητα**: σταθερή ενεργητική διαστροφή και ποσότητα κακού που φέρει μαζί της η εγκληματική προσωπικότητα
9. **Εγκληματίας**: εκείνος που παραβαίνει τα στοιχειώδη αισθήματα φιλαλληλίας – και συγκεκριμένα, του οίκτου και της εντιμότητας – μιας συγκεκριμένης κοινωνίας μιας ορισμένης εποχής, τα απαραίτητα για την κοινωνική συμβίωση (κατά τις αντιλήψεις αυτής της κοινωνίας)
10. **Εγκληματίας**: αυτός που ετικεττάρεται ως τέτοιος, αυτός στον οποίο απονέμεται η εγκληματική κοινωνική ταυτότητα
11. **Εγκληματικότητα**: το σύνολο των εγκλημάτων μιας κοινωνίας σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο
12. **Σκοτεινός αριθμός εγκληματικότητας**: αριθμός διαπραχθέντων εγκλημάτων που δεν έχει περιέλθει εις γνώση της Αστυνομίας ή άλλου επίσημου φορέα και άρα, δεν έχει καταγραφεί
13. **Εγκληματολογία**: ο Εγκληματολογικός κλάδος της Νομικής επιστήμης ο οποίος, έχει ως αντικείμενο έρευνας και μελέτης το έγκλημα ως ατομικό βιοκοινωνικό γεγονός και ως κοινωνικό φαινόμενο, τους πρωταγωνιστές του – δηλ. τον εγκληματία και το θύμα – καθώς και τα μέτρα προς καταπολέμησή του
14. **Αντεγκληματική Πολιτική**: το σύστημα των βασικών αρχών που διέπουν την Πολιτειακή επιλογή των κατ' ιδίαν κατευθύνσεων και τη λήψη μέτρων που υποδεικνύονται από την Εγκληματολογική θεωρία προκειμένου για την περιστολή του εγκληματικού φαινομένου στη μέγιστη δυνατή έκταση

- 15.Ενεργός Κοινωνικός έλεγχος – πρόληψη εγκλήματος: το σύνολο των μηχανισμών αποτροπής κοινωνικά βλαπτικών συμπεριφορών σε γενικό (γενική πρόληψη) και ατομικό επίπεδο (ειδική πρόληψη)
- 16.Αντιδραστικός Κοινωνικός έλεγχος – Ποινική καταστολή εγκλήματος: το σύνολο των Πολιτειακών στρατηγικών, θεσμών και κυρώσεων μέσω των οποίων επιδιώκεται η σύννομη συμπεριφορά
- 17.Ποινή: είδος κύρωσης που επιβάλλεται στο δράστη εγκληματικής πράξης
- 18.Μέτρο ασφαλείας: είδος κύρωσης που επιβάλλεται σε επικίνδυνους για τη δημόσια τάξη δράστες εγκληματικής πράξης
- 19.Απεγκληματοποίηση: κατάργηση συγκεκριμένης ποινικής πρόβλεψης ώστε, συμπεριφορά που χαρακτηριζόταν ως έγκλημα και επέσυρε ποινή, εφεξής θα είναι αδιάφορη για το Ποινικό δίκαιο
- 20.Αποποινικοποίηση: διατήρηση του εγκληματικού χαρακτήρα της πράξης με παράλληλη μη-επιβολή ποινής
- 21.Κατά παρέκκλιση διαδικασίες: ρύθμιση της υπόθεσης μέσω εξωποινικών ή εξωδικαστικών μηχανισμών
- 22.Εναλλακτικοί θεσμοί μεταχείρισης: κυρωτικοί ποινικοί μηχανισμοί που εκτείνονται μέσα στην κοινότητα
- 23.Νέα Κοινωνική Άμυνα: η ανθρωπιστική κοινωνική πολιτική του Κράτους – Δικαίου

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

A. ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Ο αρχαίος φιλόσοφος Αριστοτέλης είχε υποστηρίξει στο έργο του “Πολιτικά” ότι, “ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον”. Στην πραγματικότητα, όμως, ο άνθρωπος έγινε κοινωνικό ον... Αν ανατρέξει κανείς στην αρχέγονη περίοδο της κοινοβιακής συμβίωσης, θα διαπιστώσει αυθαίρετους “χειρισμούς” όσον αφορά το πρόβλημα της συμβίωσης αλλά και, φυσικές συγκρούσεις σε επίπεδο ατόμων και συλλογικών σχημάτων (οικογένειες, φυλές, κλπ.) Το υπέρογκο κόστος αυτών των κρουσμάτων έκανε συνειδητή την ανάγκη οριοθέτησης του “κοινωνικού παιχνιδιού” – ιδίως, μάλιστα, κατά την πρόσβαση σε ευρύτερα σχήματα συμβίωσης, την κοινωνία – οπότε και, εντεινόνταν η ετερογένεια αναγκών και συμφερόντων τους. Η προσπάθεια οριοθέτησης επετεύχθη μέσω κανόνων δικαίου, θρησκείας και ηθικής βάσει των οποίων, κολάζονταν – αντίστοιχα – η αδικία, η αμαρτία και η ανηθικότητα. Επειδή, όμως τούτοι οι κανόνες δεν κατάφερναν πάντα την γαλούχηση των κοινωνιών με κοινωνικές αναστολές, επισυνήφθησαν με συγκεκριμένες απειλές για την περίπτωση κραυγαλέας παράκαμψής τους. Από το σημείο τούτο και μετά, διαμορφώνονται δικαιοδοτικοί μηχανισμοί που επιβάλλουν τη συναίνεση των ατόμων στην υπερτερότητα της οντότητας της κοινωνίας – παρά των μεμονωμένων μελών της. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 120)

Βέβαια, η γένεση του δικαίου δεν επιδέχεται μία και μόνο ερμηνεία. Για παράδειγμα, ενώ η “Σχολή του Φυσικού δικαίου” – εξ ονόματος Η. Grotius και S. Pufendorf – εξαιρεί το φυσικό, αιώνιο και καθολικά ισχύον ορισμένων νόμων (ανεξαρτήτως του αν ή όχι επικυρωθεί από τη βούληση του νομοθέτη), ο J. Bentham και η “Σχολή του Θετικού δικαίου” ανάγουν τη γένεση του στη βούληση του νομοθέτη που – όμως – θεμελιώνεται υπό “σφυγμομετρήσεις” της πλειοψηφίας του λαού. Μεταξύ των δύο παραπάνω

τοποθετήσεων, μεσιτεύει η “Σχολή του Κοινωνικού θετικισμού” – με κεντρική φιγούρα τον H. Mannheim – σύμφωνα με την οποία, το δίκαιο γεννιέται “φυσικά” από την κοινωνία και, άρα, μετασχηματίζεται ανάλογα με το εκάστοτε κοινό αίσθημα για το τί αποκλίνει σοβαρά από τα φυσιολογικά μέτρα συμπεριφοράς¹ ο δε νομοθέτης, απλά, επισφραγίζει τις πλειοψηφικές στάσεις.

Δεν είναι, όμως, μόνο οι απαρχές του δικαίου που προβλημάτισαν τον ανθρώπινο νου. Σε ανάλογη διαδικασία εμπίπτει και η νομιμοποίηση λειτουργίας του. Μέχρι ποίου, δηλ., σημείου, το κράτος νομιμοποιείται να ασκεί μονοπωλιακό καταναγκασμό¹ εις βάρος των ατομικών ελευθεριών και τί είδους αγαθά καλείται να προστατεύσει; Γιατί, η ομαλότητα, η απόκλιση και το έγκλημα δεν ήταν ποτέ, ούτε θα είναι, αυτονόητα άνευ ιστορικό-κοινωνικής πλαισίωσης και ιδεολογικο-πολιτικών τεκμηριώσεων. Η ταυτοποίηση “έγκλημα = ποινικό αδίκημα” – στην οποία, εδράζεται ολόκληρη η εξελικτική πορεία θεωριών περί ποινής – κρίνεται ως ανεπαρκής ως προς την προοπτική διευθέτησης των εξής ερωτημάτων:

- Ποια είναι η φύση και η ουσία του εγκλήματος; Γιατί υπάρχει εγκληματικότητα, ποιές είναι οι γενεσιουργές της αιτίες; Υπό ποιες συνθήκες επιτρέπεται ή αναστέλλεται;
- Ο εγκληματίας διαφέρει από τον μη εγκληματία και – εάν, ναι – σε τί συνίσταται η διαφορά τους; Με ποιούς τρόπους θα πρέπει να μεταχειρισθεί ώστε να, αναστραφεί η εγκληματική του δράση; Πώς διακυμαίνονται τα εγκληματικά περιστατικά στις διαφόρους κοινωνίες; Με ποιούς, τελικά, τρόπους θα αποβεί εφικτή η ριζική τους αναχαίτιση;

¹ Σύμφωνα με τον Buchanan, ο καταναγκαστικός μηχανισμός που προκύπτει από το Κοινωνικό Συμβόλαιο συνιστά, το “Προστατευτικό” – λεγόμενο – Κράτος το οποίο, αναλαμβάνει την προστασία των κατοχυρωμένων ατομικών ελευθεριών ενώ, τα υπερατομικά αγαθά είναι προϊόν του μετασυνταγματικού Συμβολαίου και συγκροτούν το – λεγόμενο – “Παραγωγικό” Κράτος. Κατ’ αναλογία, λοιπόν, μπορεί να γίνει λόγος για υπερπροστατευτική και παραγωγική έννομη τάξη. (Κουράκης Ν., 2000, σ. 143, τόμ. Β’)

Σε αυτά και άλλα ερωτήματα αποπειράται να απαντήσει η επιστήμη της Εγκληματολογίας με τη συμβολή της οποίας μελετάται η εγκληματική συμπεριφορά τόσο μακροσκοπικά (δηλ., ως βιο-κοινωνικό φαινόμενο) όσο και μικροσκοπικά, ως προϊόν της ανθρώπινης δραστηριότητας. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ.19)

Ο Schneider συγκαταλέγει στο Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας του είκοσι διαφορετικούς “αντιπροσωπευτικούς” ορισμούς της – πράγμα ενδεικτικό, της προβληματικότητας περίχαρακωσης της έκτασης ενδιαφερόντων που την χαρακτηρίζει – και στην οποία, μπορεί να αποδοθεί η εξειδικευμένη πολυκλαδική παραγωγή της. Ας αναφερθούμε, όμως, σε ορισμένους από αυτούς. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 32)

Ο πρώτος Ακαδημαϊκός που δίδαξε την εγκληματολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών – Κ. Γαρδίκας – την προσδιορίζει ως “η επιστήμη που σπουδάζει το έγκλημα, ως πραγματικό βιο-ψυχικό γεγονός αλλά και, τα μέσα καταπολέμησης του”. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 12) Λίγο αργότερα, παραλαμβάνουμε την προσέγγιση του Ακαδημαϊκού του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου – Δ. Καρανίκα – σύμφωνα με την οποία, η εγκληματολογία αποτελεί εκείνη “τη θετική επιστήμη που, εκλαμβάνοντας το έγκλημα ως πραγματικό, αντικοινωνικό γεγονός, επιχειρεί τον εντοπισμό των αιτίων του και τον σχεδιασμό των στρατηγικών περιστολής του”. Εν όψει τούτων, διαπραγματεύεται:

- α. τις ιστορικές διαδρομές του εγκλήματος και ποινής
- β. τη συλλογή στατιστικών δεδομένων του προφίλ της εγκληματικότητας σε αναφορά με, άλλα κοινωνικά φαινόμενα
- γ. την κατάρτιση πινάκων για “υπερεκπροσωπούμενα” δημογραφικά, κοινωνικο-οικονομικά, φυλετικά και άλλα χαρακτηριστικά των δραστών

- δ. τη διαβάθμιση της ανταπόκρισης των δραστών στον αναπαιδευτικό χαρακτήρα της ποινής και
- ε. προτάσεις και πρότυπα αναθεώρησης των κατεστημένων Πολιτειακών μέτρων και διαδικασιών. (Καρανίκας Δ., 1966, σ. 1)

Κατά τρόπο λακωνικό, τοποθετείται ο Webster επί του ζητήματος ορισμού της. Τούτος την αναφέρει στο Λεξικό του ως, “επιστημονική μελέτη του εγκλήματος – ως κοινωνικού φαινομένου –, των εγκληματιών και, της ποινικής τους μεταχείρισης”. (Wolfgang M. et Ferracuti F., 1995, σ.54) Ο δε Kaiser την προσδιορίζει ως εξής: “...είναι ένα ταξινομημένο σύνολο εμπειρικών γνώσεων επί του εγκλήματος, του παραβάτη, των αρνητικών κοινωνικών επιπτώσεων και του ελέγχου συναφών συμπεριφορών”. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 13)

Κατά την ακόλουθη έννοια περιγράφεται η Εγκληματολογία από τον Αμερικανό κοινωνιολόγο E. Sutherland: “...είναι το συμπαγές σώμα των γνώσεων που αναφέρονται στο έγκλημα και την παράβαση – και οι οποίες συμπεριλαμβάνουν τη νομοπαρασκευή, την παράβαση και την έναντί της αντίδραση` αντικείμενο της, συνιστά η δημιουργία ενός Κώδικα γενικών αρχών που να ισχύει για όσο το δυνατόν μεγαλύτερη χρονική διάρκεια”. (Wolfgang M. και Ferracuti F., 1995, σ. 53)

Όλοι οι παραπάνω ορισμοί της επιστήμης καθιστούν – πιστεύω – σαφές ότι, η εγκληματική συμπεριφορά προσεγγίζεται ως πραγματικό κοινωνικό φαινόμενο και όχι απλά ως, προϊόν νομικιστικών προσδιορισμών του τύπου έγκλημα ποινικό αδίκημα. Μέσα σε αυτό το πνεύμα, διαμορφώθηκαν οι ορισμοί του εγκλήματος – αξιαμνημόνευτοι των οποίων, είναι οι εξής:

Ο ένας εκ των τριών ιδρυτών της Ιταλικής Εγκληματολογικής Σχολής Raffaele Garofalo, εντοπίζει το συστατικό στοιχείο όλων των εγκληματικών

συμπεριφορών – ανεξαρτήτως χαρακτηρισμών ανά εποχή και κοινωνία – στην “προσβολή των στοιχειωδών αισθημάτων φιλαλληλίας που θεμελιώνουν την ίδια την υπόσταση της κοινωνικής συμβίωσης”. Στα αλτρουιστικά τούτα συναισθήματα εντάσσει, την αγαθότητα (pietà) – που, παραπέμπει στο αίσθημα οίκτου και συμπάθειας έναντι όσων υφίστανται “αθέμιτες” καταστάσεις – και την δικαιοσύνη (giustizia) – που, υποδηλώνει αφενός μεν την απροθυμία πρόκλησης φυσικού ή ψυχικού πόνου στον άλλον, αφετέρου δε την διάθεση ενεργητικής συμμετοχής στην καταπράυνση της οδύνης του. Η παραβίαση τούτων συγκροτεί, την έννοια του πραγματικού “Φυσικού εγκλήματος”.

Υπάρχουν, όμως, και ποινικά αδικήματα (όπως πχ., τα εγκλήματα τιμής, ιεροσυλίας, κλπ.) που παρ’ ότι, επικρίνονται από το κοινό αίσθημα ως ανήθικα, δεν θίγουν το στοιχειώδες μέτρο κοινωνικής συμβίωσης – παρά τους ίδιους τους δράστες, τις ομογένειες τους και το κράτος. Αυτά, κατασκεύασε η βούληση του Νομοθέτη εν όψει διαφόρων – πολιτικών και άλλων – σκοπιμοτήτων δια τούτο και, τα χαρακτηρίζει “Συμβατικά εγκλήματα”.

Παρ’ ότι, στην προσέγγιση του R. Garofalo μπορούν να καταλογιστούν σφάλματα όπως, η γενίκευση των κρατουσών κοινωνικών αντιλήψεων της εποχής του, η άρση του αξιόποινου πράξεων που στρέφονται κατά του ιδίου του δράστη, κλπ., δεν θα πρέπει και να παρακάμψουμε πως, υπήρξε ο πρώτος εκ των εγκληματολόγων που συνέλαβε την πολιτική διάσταση της εγκληματοποίησης συμπεριφορών κατά τα συμφέροντα των φορέων εξουσίας (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ.29)

Ο έτερος εκ των ιδρυτών της Ιταλικής Σχολής – Ερρίκος Ferri – όρισε “φυσικό” έγκλημα “την τιμωρητέα εκείνη πράξη που προσδιορίζεται από ατομικά και κοινωνικά κίνητρα, θίγει τους όρους ανάπτυξης και συντήρησης του κοινωνικού βίου (conditions d’ existence) και ενοχλεί το μέσο ηθικό συναίσθημα ενός δοσμένου λαού σε μία δεδομένη χρονική καμπή” – υιοθετώντας τα πρότυπα του Berenini. (Σπινέλλη, 1985, σ. 85)

Αντίστοιχους προσδιορισμούς περί προσβολής ή διακινδύνευσης των θεμελιωδών – κατά την Συλλογική συνείδηση – Εννόμων αγαθών διενεργούν και οι E. Durkheim, J. Pinatel, Δ. Καρανίκας, Κ. Γαρδίκας, Σ. Αλεξιάδης κλπ.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τον J. Pinatel, “...για να μιλήσουμε για έγκλημα, πρέπει μία πράξη να προκαλεί στην κοινωνική ομάδα τέτοιες ισχυρές συγκινησιακές αντιδράσεις που, να διεγείρεται σαφώς η διάθεση απαξίωσης της μέσω της ποινικής τιμώρησης του. Αυτή η παραβίαση του ‘κοινού ηθικού αισθήματος’ και των όρων ‘δημοσίου συμφέροντος’ συνιστά και, το εγκληματικό όριο”. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ.33)· ενώ, κατά τον Ι. Δασκαλόπουλο, “το πραγματικό έγκλημα είναι – ως προς τη φύση του – μόρφωμα διφυές· έκφανση του ανθρώπινου βίου και απαξία. Θεωρούμενο ως έκφανση του ανθρώπινου βίου, αποτελεί: εξ απόψεως φυσικής, εκτροπή, εξ απόψεως οντολογικής, προσβολή της σχέσεως νοηματικής κοινωνίας και, εξ απόψεως εγκληματολογικής, διεστραμμένη, αντικοινωνική και επικίνδυνος συμπεριφορά. Υπό το πρίσμα της απαξίας, το έγκλημα είναι: εξ απόψεως αξιολογικής, αντίθεσις στο σύστημα αξιών και ανομία, εξ απόψεως αισθητικής, αισχρόν και, εξ απόψεως συνειδήσεως, πράξις ανήθικος και άδικος. Συμπεριφορά ανθρωπινή που δεν συγκεντρώνει πάντα τα – εν λόγω – γνωρίσματα, δεν στοιχειοθετεί πραγματικό έγκλημα”. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ.61)

Β. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Το πολυδιάστατο φαινόμενο της εγκληματικής συμπεριφοράς και τον σχεδιασμό στρατηγικών περιστολής του (Αντεγκληματική ή Εγκληματοπροληπτική² πολιτική) διαπραγματεύονται οι – λεγόμενοι – Εγκληματολογικοί ή Ποινικοί κλάδοι της Ποινικής επιστήμης.

Ανάλογα με το εάν – ή όχι – προβλέπεται συγκεκριμένη δικαιοϊκή ρύθμιση προκειμένου για την επίτευξη του παραπάνω “έσχατου” σκοπού, οι κλάδοι αυτοί ταξινομούνται στους Δικαιοϊκούς και μη Δικαιοϊκούς κλάδους. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται: το Ουσιαστικό ποινικό δίκαιο, το ποινικό Δικονομικό δίκαιο και το Σωφρονιστικό δίκαιο. Στη δεύτερη ενότητα ανήκουν: η Εγκληματολογία, η Ανακριτική, η Δικαστική ψυχολογία και η Σωφρονιστική.

Με τον όρο Ουσιαστικό Ποινικό δίκαιο εννοούμε τους κανόνες εκείνους που, προσδιορίζουν – ρητά – ποιές πράξεις εμπίπτουν στο αξιόποιο και ποιές κυρώσεις συνεπάγεται η παραβίαση τους.

Η Ποινική Δικονομία από την άλλη πλευρά, προκύπτει από την ανάγκη ελέγχου – τυχόν – αυθαιρεσιών και καταχρήσεων εξουσίας εκ μέρους του Κράτους. Θεωρείται πως, ένα ευνομούμενο Κράτος Δικαίου οφείλει να καθορίσει σαφώς τόσο τα εντεταλμένα όργανα εφαρμογής του νόμου όσο και τη συνακόλουθη ποινική διαδικασία που επιφυλάσσεται για τους δράστες εγκληματικών πράξεων. Αν και, αυτοί οι κανόνες βρίσκονται σε άρρηκτη σχέση με το Ουσιαστικό ποινικό δίκαιο καθώς, - αναγκαία – το προϋποθέτουν, η πρακτική αξία των δεύτερων εξάιρεται εφόσον κατοχυρώνει τους αθώους

² Κατά τα σύγχρονα δεδομένα – όπως υποστηρίζει η Σπινέλλη Καλλιόπη – ο όρος “Αντεγκληματική πολιτική” υποδηλώνει ψήγματα αρνητικών στάσεων έναντι του εγκληματία προς τούτο και προτιμάται ο όρος “Εγκληματοπροληπτική πολιτική” ο οποίος παραπέμπει μόνο σε αρνητικές στίσεις προς το έγκλημα. (Σπινέλλη, Κ., 1985, σ. 11)

πολίτες από τον κίνδυνο υποβολής σε μέτρα μεταχείρισης που συνάδουν σε εγκληματικές προσωπικότητες (για αυτό και ο Ερρίκος Ferrí την χαρακτηρίζει ως “Κώδικα των τιμίων ανθρώπων”).

Τρίτη ενότητα των Δικαιϊκών κλάδων, συνιστά το Σωφρονιστικό δίκαιο ή Δίκαιο εκτέλεσης των ποινών. Αυτό περιλαμβάνει κανόνες που ρυθμίζουν την έκτιση των ποινικών κυρώσεων και ό,τι σχετίζεται με αυτή δηλ., τον τρόπο οργάνωσης των σωφρονιστικών καταστημάτων, τον κώδικα μεταχείρισης των κρατουμένων, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις αυτών, την κατάσταση του προσωπικού των σωφρονιστικών καταστημάτων, και ούτω καθεξής. Η δε Εγκληματολογία³ αποτελεί, εκείνον τον μη Δικαιϊκό κλάδο της Ποινικής επιστήμης που, μελετά εξονυχιστικά το έγκλημα, την εγκληματικότητα – ως κοινωνικό φαινόμενο –, το υποκείμενο και αντικείμενο της εγκληματικής ενέργειας (θύτης – θύμα) αλλά και, κατά κύριο λόγο, την κατάστροψη μέτρων πρόληψης και καταστολής του φαινομένου.

Ευρύτατη έκταση δράσης έχει και η Ανακριτική δεδομένου ότι, καλύπτει ολόκληρο το φάσμα της Ποινικής διαδικασίας – από την προκαταρκτική εξέταση και την προανάκριση μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσης ενώπιον του ακροατηρίου. Αντικείμενό της είναι αφενός, η διερεύνηση και συλλογή του αποδεικτικού υλικού και αφετέρου, ο έλεγχος και η ερμηνεία του – αναφορικά με την αποκάλυψη της ταυτότητας του – φερόμενου ως – υπαίτιου της εγκληματικής ενέργειας.

Είναι καταφανές ότι, ο κλάδος αυτός επικεντρώνεται όχι μόνο στο “πραγματικό” – λεγόμενο – στοιχείο του εγκλήματος (σώμα του εγκλήματος, μέσο και τόπος τέλεσης της πράξης, ίχνη από τη διάπραξη, κλπ.) αλλά και, στα εμπλεκόμενα μέρη σύνολης της Ποινικής διαδικασίας (τον ύποπτο, τους

³ Η χρονολογία γένεσης της Εγκληματολογίας από άλλους τοποθετείται στο έτος 1774 – οπότε εδημοσιεύθη το έργο του Μπεκαρία “Περί εγκλημάτων και ποινών” – και από άλλους στο έτος 1876 επί της δημοσίευσης του Λομπροζιανού “Εγκληματία Ανθρώπου”. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α., 1984, σ.51)

αυτόπτες και μη μάρτυρες, τους πραγματογνώμονες, τους προανακριτικούς υπαλλήλους, κ.ο.κ.)

Αξιοσημείωτη συνεισφορά στον εξορθολογισμό του Ποινικού μηχανισμού – και κατ' επέκταση στην απρόσκοπτη εφαρμογή της Δικαιοσύνης – αποκομίζεται και από την Δικαστική Ψυχολογία. Τούτη προσανατολίζεται σε γενικότερα ζητήματα που ενδέχεται να προκύψουν από την οργάνωση της δίκης (πχ. ενιαία ή σταδιακή διαδικασία, μονομελή ή πολυμελή δικαστήρια, νομικοί ή λαϊκοί δικαστές), τα επιμέρους ψυχολογικά προβλήματα των παραγόντων της (κατηγορουμένου, μαρτύρων, εισαγγελέα, δικαστή) όπως, εξάλλου και το υπαρκτό ενδεχόμενο των δικαστικών πλανών.

Εξίσου σημαντικός είναι και ο κλάδος της Σωφρονιστικής ή Ποινολογίας. Αντικείμενο αυτής καθίσταται, η εφαρμοσμένη έκτιση των ποινών και των ασφαλιστικών μέτρων με απώτερη στόχευση την κοινωνική προσαρμογή του ατόμου στα οποία αυτό υποβάλλεται. Πιο συγκεκριμένα, μελετά τη μορφή οργάνωσης των καταστημάτων κράτησης, την ψυχοκοινωνική κατάσταση προσωπικού και κρατουμένων, τις δέουσες μεθόδους μεταχείρησής τους, και τα συναφή. Μάλιστα, ορισμένοι συγγραφείς εντάσσουν από κοινού τη Σωφρονιστική και το Σωφρονιστικό δίκαιο στην ευρύτερη κατηγορία υπό τον τίτλο “Ποινολογία”, χάριν της αναπόσπαστης συνέχειας που χαρακτηρίζει το αντικείμενο ενδιαφέροντός τους. Πράγματι, ως αποκλειστική οριοθετική γραμμή που μπορούμε να συμμεριστούμε διάκειται ο εφαρμοσμένος χαρακτήρας της πρώτης σε σχέση με το δεύτερο. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ.19)

Ενίοτε, οι παραπάνω κατηγορίες εμπλουτίζονται από τους κλάδους του Αστυνομικού δικαίου της Δικαστικής ψυχιατρικής, και της Αντεγκληματικής πολιτικής (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 15) ή διχτομούνται ως Εγκληματολογία υπό “ευρεία” και “στενή” έννοια. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1984, σ. 21)

Έτσι, το Αστυνομικό δίκαιο εμπεριέχει κανόνες σχετικούς με τις επιστημονικές μεθόδους ανεύρεσης των δραστών και τη γνώση του τρόπου

λειτουργίας τους (Γαρδίκας Κ., 1957, σ. 40), η Δικαστική Ψυχιατρική επεξεργάζεται τη δυναμική των – εν γένει – πνευματικών νόσων ως αιτίες εγκλημάτων καθώς και τις ικανότητες καταλογισμού αυτών (Κωνσταντάρας Χ., 1939, σ. 206) και η Αντεγκληματική Πολιτική αφορά όλο το φάσμα των συντονισμένων ενεργειών και μέσων προς εξάρθρωση του φαινομένου του εγκλήματος. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 15)

Γ. Η ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Αρωγοί στο έργο της Πολιτειακής αντίδρασης στο έγκλημα φέρονται μία σειρά από άλλες επιστήμες – το γνωσιακό υλικό και τις μεθοδεύσεις των οποίων, εναγκαλίζεται και η Εγκληματολογία – που, λειτουργούν ως βοηθητικές της. Μεταξύ αυτών, είναι:

- η Ιατροδικαστική, σε θέματα νεκροτομής και εκτίμησης σωματικών βλαβών
- η Βιολογία-Βιοχημεία, σε ό,τι αφορά στη διερεύνηση των χρωμοσωματικών τύπων των υπόπτων
- η Χημεία, χάριν της δυνατότητας ελέγχου της παλαιότητας καταγεγραμμένων κειμένων
- τα Μαθηματικά, και η Στατιστική, που κωδικοποιούν τις μετρήσεις της εγκληματικότητας
- η Αρχιτεκτονική, όσον αφορά την οργάνωση υποδομής των Σωφρονιστικών καταστημάτων
- η Ηθολογία, η Φιλοσοφία και η Κοινωνιολογία του Δικαίου, που επεξεργάζονται τη δυναμική των εκάστοτε μορφών οργάνωσης της Δικαιοσύνης, κλπ.

Με την παρέμβαση των επιστημών αυτών, η νέα επιστήμη απεμπλέκεται από στείρα ιδεολογήματα περί διαφορετικότητας των εγκληματιών και επαναπροσανατολίζεται στην επαλήθευση της υπόθεσης ότι, ο εγκληματίας είναι απότοκο εγκληματογόνων κοινωνικών συγκυριών όσο και ελεύθερων

προσωπικών επιλογών. Εντός αυτού του πλαισίου συλλογιστικής, ανακύπτουν οι εξής κατευθύνσεις:

- α. Εγκληματολογική Ανθρωπολογία (Lombroso) που, προσεγγίζει τον εγκληματία μέσω βιολογικών – ιατρο-ψυχολογικών και ανθρωπομετρικών μετρήσεων
- β. Εγκληματολογική Στατιστική (Querry) που, διεργάζεται χωροχρονικές, ποσοτικές και ποιοτικές μεταβλητές της διακύμανσης της εγκληματικότητας
- γ. Εγκληματολογική Γεωγραφία (Quetelet) που, μελετά τη γεωγραφική κατανομή της εγκληματικότητας
- γ. Εγκληματολογική Κοινωνιολογία (Lacassagne) που, αναλύει τις εγκληματογόνες κοινωνικές συνθήκες από την εμπειρική πραγματικότητα (έτσι ώστε να, γίνεται πλέον λόγος για Εμπειρική κατεύθυνση της Εγκληματολογίας)

(Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 18)

Οι θεμέλιες βάσεις της Εγκληματολογικής Ανθρωπολογίας τέθηκαν κατά τις αρχές του 19^{ου} αιώνα από τον Καίσαρα Lombroso, τον Broca και τους λοιπούς φυσιολόγους, μέλη της “Ανθρωπολογικής Εταιρείας των Παρισίων” ενώ, εδραιώνονται από τον Lacassagne, ιδρυτή της Σχολής της Lyon παρ’ ότι, το έργο της σχολής ερείζει περισσότερο επί της κοινωνιολογικής προοπτικής. Στον δε ανθρωπολόγο Topinard (1879) αποδίδεται η πατρότητα του όρου “Εγκληματολογία”.

Η δε Εγκληματολογική Στατιστική αναπτύσσεται αρχικά από δύο μελέτες του “Δοκίμιο ηθικής στατιστικής της Γαλλίας” και την “Ηθική στατιστική της

Αγγλίας σε σύγκριση με την ηθική στατιστική της Γαλλίας” (1833 και 1864, αντιστοίχως) – μέσω των οποίων υποστηρίζεται ότι, τα μεγέθη της εγκληματικότητας διέπονται από το νόμο της σταθερότητας και είναι σύμφωνα με τις εκάστοτε δημογραφικές, οικονομικές, κλιματολογικές, εκπαιδευτικές, κλπ. συνθήκες μιας περιοχής.

Την σταθερότητα της εγκληματικότητας ανά χώρα – και ανάλογη προς τη σταθερότητα των δημογραφικών δεικτών γεννητικότητας και θνησιμότητας – υποστήριξε και η επιστήμη της Εγκληματολογικής Γεωγραφίας εξ ονόματος Αδόλφου Quételet⁴ στο έργο “Πέρι του ανθρώπου και της ανάπτυξης των ικανοτήτων του” (ή “Δοκίμιο κοινωνικής φυσικής”) στο οποίο και αναφέρει ότι, “η κοινωνία περιέχει τα σπέρματα όλων των μελλοντικών εγκλημάτων...κάθε κοινωνικό σύστημα προπαρασκευάζει ένα ορισμένο αριθμό και μια επιλογή εγκλημάτων, που αποτελεί αναγκαία συνέπεια της οργάνωσής του”. Ωστόσο, δεν παρέλειψε να υπογραμμίσει πως, πάντοτε θα υπάρχουν κάποια άτομα με μεγαλύτερη επιρρέπεια προς το έγκλημα υπό τη συνδρομή ίδιων ή ανάλογων συνθηκών και άρα, το έγκλημα συνιστά το από κοινού απότοκο κοινωνικών όρων και όρων προσωπικότητας.

Η Εγκληματολογική Κοινωνιολογία του Larassague – πάλι – εδραιώθηκε επί της “Κοινωνιολογίας του εγκλήματος” του Ερρίκου Ferrí σύμφωνα με τον οποίο, ο εγκληματίας – και ιδίως ο εκ περιστάσεως εγκληματίας – αποτελεί γέννημα των φυσικών (γεωγραφική περιοχή, εποχή έτους, θερμοκρασία, κλπ.), ανθρωπολογικών (οργανική κατάσταση, ψυχολογική κατάσταση σε σχέση με τα χαρακτηριστικά της “ηθικής αναισθησίας”, έλλειψης προβλεψιμότητας και αυτοσυγκράτησης, ηλικία, φύλο, κλπ.) και κοινωνικών – κατά βάση – συνθηκών όπως, ήθη-έθιμα, θρησκεία, σύνθεση και πυκνότητα πληθυσμού,

⁴ Με έναυσμα του Α. Quételet, ο Ερρίκος Ferrí θα διατυπώσει το “Νόμο του Εγκληματικού Κορεσμού” σύμφωνα με τον οποίο, όταν οι όροι του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος παραμένουν σταθεροί, σταθεροποιούνται και τα επίπεδα της εγκληματικότητας. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 132)

οικονομικές ή εργασιακές συνθήκες, πολιτειακή οργάνωση, κ.ο.κ. Δεδομένης λοιπόν της βασικής “υπαιτιότητας” του κράτους, προτείνει την ανάληψη “υποκατάστατων των ποινών” μέτρων (δηλ., προληπτικών του εγκλήματος) μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται, η αναβάθμιση των οικιστικών όρων διαβίωσης των κατωτέρων στρωμάτων, η ελευθερία στο γάμο (και των κληρικών), στο διαζύγιο και στον οικογενειακό προγραμματισμό, η κατάργηση των μονοπωλίων και η αυστηροποίηση του κρατικού ελέγχου επί των βιομηχανιών όπλων, η βελτίωση φωτισμού των οδών, κ.ο.κ. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 83)

Εν καιρώ, έχουν σχηματισθεί και άλλες διακρίσεις της επιστήμης της Εγκληματολογίας όπως σε, Θεωρητική – Εμπειρική, Γενική – Ειδική, κλπ. Έτσι, η Θεωρητική Εγκληματολογία αποτελεί την εγκληματολογική εκείνη κατεύθυνση που, εμπεριέχει τις κοινωνιο-φιλοσοφικές προσεγγίσεις για την έννοια και τη φύση του εγκλήματος και αποπειράται την αιτιολογική ερμηνεία της εγκληματικής συμπεριφοράς και της εγκληματικότητας, ως συνολικό μέγεθος. Από την άλλη πλευρά, η Εμπειρική Εγκληματολογία (ή κατά άλλους, Εφαρμοσμένη Εγκληματολογία) συνιστά το σώμα των εμπειρικών πορισμάτων για το εγκληματικό φαινόμενο – στο σύνολο του – και τη χάραξη προληπτικών αντεγκληματικών μέτρων μεταχείρισης των εγκληματιών ειδικότερα. Κατά τη συγγραφέα, ο όρος Εφαρμοσμένη Εγκληματολογία μπορεί να χρησιμοποιηθεί εναλλακτικά – μόνο – προς τους τομείς της Σωφρονιστικής, Ανακριτικής ή Εγκληματοπροληπτικής πολιτικής, υπό την προαναφερθείσα διάσταση.

Η Γενική – πάλι – Εγκληματολογία εκφράζει κατά τον Δασκαλόπουλο τη διερεύνηση της φύσης του εγκλήματος και των παραγωγικών του συντελεστών (δηλαδή, την προσωπικότητα, το περιβάλλον και τις μεταξύ τους δυναμικές συνδέσεις) ενώ – σύμφωνα με τον J. Pinatel – αποσκοπεί στο συντονισμό, σύγκριση και αξιοποίηση των δεδομένων “ειδικών”

εγκληματολογιών όπως, η κοινωνιολογική, η ψυχολογική , κ.ο.κ. Στον αντίποδα αυτής, η Ειδική Εγκληματολογία προσεγγίζει μέσα από τις ατομικές περιπτώσεις των εγκληματιών – τη φαινομενολογία καθώς και, τους επιμέρους αιτιώδεις και μη (κίνητρα, κλπ.) όρους της εγκληματογένεσης. Διαφορετική προσέγγιση επί του προκειμένου υιοθετεί ο Kaiser καθώς, στη μεν πρώτη κατεύθυνση αναγάγει περιοχές έντονου εγκληματολογικού προβληματισμού όπως, το θύμα, η ποινή, η πρόγνωση της κοινωνικής επικινδυνότητας του δράστη, ο “σκοτεινός αριθμός” της εγκληματικότητας και οι διεργασίες φιλτραρίσματος του συστήματος απονομής της Ποινικής δικαιοσύνης, στη δε δεύτερη επισυνάπτει συγκεκριμένες τυπολογίες εγκλημάτων (πχ. εγκλήματα Λευκού Κολλάρου, εγκλήματα βίας, παραβατικότητα ανηλίκων, κ.ο.κ.) (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 20)

Δ. ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΤΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Αρκετές 10ετίες πριν, ο καθηγητής Ι. Παπαζαχαρίου είχε χαρακτηρίσει την Εγκληματολογία ως “βιοκοινωνική επιστήμη του Ποινικού δικαίου” ενώ, άλλοι την χαρακτήρισαν σαφώς ως “βοήθημα” του Ποινικού δικαίου – και μάλιστα ως, προϊόν συγχώνευσης άλλων επιστημονικών κλάδων (πχ. ψυχολογίας, ψυχιατρικής, κοινωνιολογίας, κλπ.) Οι χαρακτηρισμοί τούτοι αντανακλούν μία ορισμένη “Κουλτούρα” που θεωρεί το Ποινικό δίκαιο, το νομικιστικό ορισμό και την ποινική μεταχείριση του εγκλήματος και του εγκληματία “παραδοσιακά” – ως αντικείμενο του – καθ’ ύλην – αρμόδιου – Ποινικολόγου συλλαμβάνοντας, το έγκλημα ως έκφραση ατομικής, ελεύθερης – και μάλιστα, κοινωνικά επικίνδυνης – βούλησης έναντι του οποίου επιβάλλεται αυστηρή τιμωρία.

Μέσα στη 10ετία του ’60, αμφισβητούνται τα παραδοσιακά πρότυπα περί κοινωνικής συναίνεσης, Κοινωνικού Συμβολαίου, εννόμων αγαθών, αναπτύσσονται νέες, “κριτικές” θέσεις σύμφωνα με τις οποίες:

- το Ποινικό δίκαιο συνιστά το αποτέλεσμα της ετερογένειας και σύγκρουσης συμφερόντων των διαφόρων κοινωνικών ομάδων
- το έγκλημα είναι μια κοινωνική κατασκευή, ένας απλός χαρακτηρισμός που εντάσσεται στην προοπτική πραγμάτωσης του καπιταλιστικού συστήματος και της άρχουσας τάξης
- ο εγκληματίας είναι η ετικεταρισμένη προλεταριακή τάξη που διεκδικεί προνόμια ελέγχου των μέσων παραγωγής αγαθών ή υπηρεσιών

- η εγκληματικότητα δεν αποτελεί μέγεθος κάθε κοινωνικού συστήματος παρά, κλιμακώνεται ανάλογα με την πολιτικο-οικονομική του δομή (καπιταλιστική ταξική πάλη και ανταγωνισμός συμφερόντων)
- η εγκληματοποίηση ενέχει το χαρακτήρα συντήρησης των κατεστημένων ισορροπιών της κοινωνικής ιεραρχίας και πρόληψης βίαιων ταξικών συγκρούσεων – εν δυνάμει απειλητικών για αυτές τις ισορροπίες
- ο μύθος της εγκληματικής συμπεριφοράς ως συνθήκη συσπείρωσης της κοινωνικής συνοχής των νομοταγών πολιτών έναντι των επικινδύνων εγκληματιών – ενώ, στην πραγματικότητα, η εγκληματική συμπεριφορά υφίσταται διότι λειτουργεί ως, δίοδος άμβλυνσης της επιθετικότητας των καταπιεζόμενων εις βάρος των καταπιεστών εσωστρέφοντάς την σε αυτούς...

Εν όψει τούτων – λοιπόν – τάσσεται υπέρ της συστολής των εξουσιών του επίσημου Ποινικού μηχανισμού, της ευρείας απεγκληματοποίησης αδικημάτων που δεν θίγουν σοβαρά το δημόσιο συμφέρον σε συνάρτηση με την αυστηροποίηση μεταχείρισης των προνομιούχων οικονομικών εγκληματιών, της υποβολής των οργάνων του κρατικού μηχανισμού κοινωνικού ελέγχου σε αυστηρώς επιλεκτικότερες διαδικασίες σε συνδυασμό με πρακτικές κινητοποίησης της κοινότητας μέσα από τη σύσταση ομάδων αυτοπροστασίας των πολιτών, της επιστημονικά τεκμηριωμένης επιβολής ποινών ή μέτρων ασφαλείας ανάλογης προς τις συγκεκριμένες ανάγκες βελτίωσης του δράστη και μιας γενικότερης ανθρωπιστικής προσέγγισης του εγκληματία σε όλα τα διαδοχικά στάδια του Ποινικού μηχανισμού.

Στις παραπάνω θέσεις και οπτικές επεσώρθη η εξής αντεπιχειρηματολογία:

- α. μονολιθική, ακραία χροιά μέσα από τη διπολική αναπαράσταση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης (η άρχουσα κοινωνική τάξη των καταπιεστών και η τάξη των προλεταρίων – καταπιεζομένων) – στους κόλπους της οποίας, οι ενδιάμεσες κοινωνικές τάξεις επικαλύπτονται.
- β. πολιτικοποίησε την εγκληματολογική επιστήμη αναγάγοντας τις “παρενέργειες” του Ποινικού συστήματος (επιλεκτική υπερεκπροσώπηση των μη προνομιούχων) σε πολιτικές σκοπιμότητες παραβλέποντας, περιπτώσεις κατά τις οποίες, το κράτος θεσπίζει νομικές διατάξεις που παραβιάζουν άμεσα προσωπικά τον συμφέροντα (πχ. στους τομείς της φοροδιαφυγής, της περιβαλλοντικής ρύπανσης, της εργατικής νομοθεσίας περί ασφάλισης σε περίπτωση εργατικού ατυχήματος, κλπ.). (Σπινέλλη Κ., 1985, σ.22)
- γ. εισήγαγε πολύ ήπιες απόψεις για τη μεταχείριση του εγκληματία που έφεραν ως αναγκαία κατάληξη την όξυνση των δεικτών εγκληματικότητας και την υποτονική αποδοτικότητα του όλου συστήματος κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος.

Πιστεύουμε πως, η επιχειρηματολογία των παραδοσιακών επικριτών δεν είναι τόσο βάσιμη δεδομένου ότι, η πρακτική της εγκληματοκοποίησης συμπεριφορών έμπλεκεται μέσα από τις πολιτικές λειτουργίες του συσταθέντος Κράτους το οποίο και, αναγκάζεται να θεσπίσει –ενίοτε – μέτρα ποινικής τιμώρησης για συμπεριφορές σχετιζόμενες με ιδιοτελή του συμφέροντα – και που, όμως, δεν εφαρμόζει αδιακρίτως... Επίσης, πιστεύουμε πως, η αυξομειώσεις των δεικτών εγκληματικότητας συναρτώνται με τη νέα φαινομενολογία που έχει προσλάβει το εγκληματικό φαινόμενο στις σύγχρονες μεταβιομηχανικές κοινωνίες (ευρύτερη κρίση του συστήματος αξιών, ανομία,

υποβαθμισμένη ποιότητα κοινωνικής ζωής, αυξημένες δυνατότητες διαφυγής των ποινικών συνεπειών της πράξης, κλπ.) και όχι, με την αυστηροποίηση και την έξαρση της εκφοβιστικής διάστασης της απειλής ή εκτέλεσης της ποινής. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ.106) Αλλά – κυρίως – πιστεύουμε πως, η νέα, κριτική Εγκληματολογία αναζωογόνησε τη μεθοδολογία ανάλυσης υποδεικνύοντας τη “σκοτεινή όψη” της εγκληματικότητας, επεσήμανε το γεγονός ότι, οι πολιτειακοί μηχανισμοί ελέγχου του εγκλήματος έχουν αποκτήσει πλέον ένα είδος “αυθύπαρκτης οντότητας” με απρόβλεπτες κι επικίνδυνες εξελίξεις για το μέλλον και, αποκατέστησε – εν μέρει – στη συλλογική συνείδηση τους κοινωνικά αποκλεισμένους πολίτες στο ρόλο του “θύματος καταστάσεων” προβάλλοντας έντεχνα, το ζήτημα της κοινωνικής ευθύνης στην εγκληματογένεση. Όλα τούτα, στοιχειοθετούν τις τρεις εξελικτικές βαθμίδες – ή υποκατάστατης πρόδρομης παραδοσιακής εγκληματολογίας: την θυματολογία, την διερεύνηση του συστήματος της Ποινικής δικαιοσύνης και τη Συγκριτική – λεγόμενη – Εγκληματολογία. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 22)

Η πατρότητα του όρου “Θυματολογία” ανήκει στον Ισραηλινό Β. Mendelsohn⁵ (1951) ενώ, εξαιρετική συμβολή στην ανάπτυξη της νέας κατεύθυνσης έχουν επιφέρει και οι, Η. von Hentig (“Ο εγκληματίας και το θύμα του.”), Drapkin, Nagel κλπ. Η θυματολογία - εκκινώντας από το ερώτημα “θύμα ή δράστης”; – διαπραγματεύεται θέματα τυπολογίας των θυμάτων (ακούσιο ή λανθάνον θύμα), σχέσεων θύτη-θύματος (εντολέας – εντολοδόχος, κατηγορος – κατηγορούμενος, γονέας – παιδί, κλπ.) και μηχανισμών θυματοποίησης (καταστατικοί – αντιδραστικοί μηχανισμοί), θέματα που επικεντρώνονται στη στάση που θα τηρήσει το θύμα σε όλα τα στάδια της Ποινικής διαδικασίας, θέματα ευρέας θεσμικής θυματοποίησης (περιπτώσεις νόθευσης τροφίμων,

⁵ Μάλιστα, ο Mendelsohn υποστήριξε επίσης και την άποψη περί αυτονόμησης της θυματολογίας από την Εγκληματολογία – η οποία και απορρίφθηκε λόγω υποτιθέμενης διάσπασης του απώτερου – αντεγκληματικού – σκοπού. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 277)

περιβαλλοντικής ρύπανσης, κλπ.), θέματα σχετικά με τους μηχανισμούς θυματοποίησης των Μ.Μ.Ε., κ.ο.κ. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ.30)

Σύμφωνα με τον von Hentig, υφίσταται ένας τύπος ανθρώπου που, διεπόμενος από ένα αόριστο αίσθημα ενοχής,ρέππει ασυνειδήτως προς το ρόλο του θύματος για αυτό και – σε περίπτωση επίθεσης εναντίον τους –αμύνεται “ανεπαρκώς”. Τούτο καλείται “Σύνδρομο του Άβελ” και σηματοδοτεί το αρνητικό ισοδύναμο του εκ γενετής εγκληματία, το – γνωστό ως – “εκ γενετής ή υπότροπο ή λανθάνον” θύμα.

Περισσότερο εκτεταμένη είναι η ανάλυση του Mendelsohn. Σύμφωνα με αυτόν, οι μηχανισμοί θυματοποίησης του υποκειμένου είναι συνάρτηση άλλοτε καταστάσεων κι άλλοτε αντιδράσεων. Έτσι, στους καταστατικούς μηχανισμούς υπάγονται είτε τα ιδεώδη ή αθώα θύματα (παιδιά – θύματα αιμομειγίας) είτε τα προκλητικά, εθελοντικά και από απερισκεψία θύματα (προαγωγή ιερόδουλων) είτε το θύμα – προσποιητής (προσποιείται ψυχοδιανοητικό ακαταλόγιστο) είτε το κατά φαντασίαν θύμα είτε το θύμα εκείνο που επιτίθεται πρώτο στην περίπτωση μη νόμιμης άμυνας. Οι αντιδραστικοί – πάλι – μηχανισμοί συμπεριλαμβάνουν επιμέρους μηχανισμούς νευρωσικής σχέσης (πατροκτονίες), ψυχοβιολογικής σχέσης (συμβιωτική σχέση αλκοολικών, ιερόδουλου – προαγωγού, κλπ.) ή γενεοβιολογικής σχέσης (το εγκληματικό γενεόγραμμα της οικογένειας Kallikak ,κ.ο.κ.) (Δημόπουλος Χ., 1986, σ. 88)

Κατά τον N. Gatti, υφίσταται και άλλη μία κατηγορία θυμάτων· αυτών που κατασκευάζονται από τον ίδιο τον Ποινικό Νόμο. Όταν για παράδειγμα, οι σεξουαλικές σχέσεις με ένα ανάπηρο άτομο λαμβάνουν το χαρακτήρα του αξιόποινου (ως βιασμός) χάριν μιας υποτιθέμενης ανικανότητας συναίνεσης, στην πραγματικότητα ο νόμος απαγορεύει στο άτομο αυτό να αναπτύσσει σεξουαλικές σχέσεις. Εν ολίγοις, η καλή προαίρεση προστασίας των δικαιωμάτων των μειονεκτούντων απέβη ένας φαύλος κύκλος θυματοποίησης (πράγμα που, ισχύει γενικότερα για τα άτομα που τελούν υπό κηδεμονία). Οι

προσεγγίσεις αυτές απηχούν την Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης και προσανατολίζονται κατά βάση στις θεσμικές δυνάμεις θυματοποίησης των Μ.Μ.Ε. (που επηρεάζουν τόσο σημαντικά την ποινική εξέλιξη της υπόθεσης όσο και η ίδια η προσωπικότητα του θύματος έναντι των επιπέδων ποινικοποίησης, αυστηροποίησης της ποινής ή επιμέτρησης της ποινής). (Μαγγάνας Α., 1999, σ. 47)

Μία δεύτερη πρόσφατη εγκληματολογική τοποθέτηση έγκειται στη διερεύνηση του συστήματος της Ποινικής δικαιοσύνης με την οποία αποπειράται να καταδειχθεί πόσο ισχυροποιείται η εγκληματικότητα όσο περισσότερο παρεμβαίνει το σύστημα στην πορεία του ατόμου. Στην προκειμένη περίπτωση, τα επιμέρους μέρη του συστήματος (όπου, σύστημα είναι, μια αυτοδύναμη οντότητα που απαρτίζεται από αλληλένδετα υπο-συστήματα και έχει συγκροτημένη δομή και λειτουργίες) – δηλαδή, η Αστυνομία, τα δικαστήρια και τα Σωφρονιστικά καταστήματα – μελετώνται ως δυναμικές διαδικασίες και όχι ως, στατικοί – αποτελεσματικοί ή αναποτελεσματικοί – θεσμοί. Εν όψει τούτων, επεξεργάζονται τα εξής ερωτήματα: ποιές είναι οι λανθάνουσες λειτουργίες του συστήματος; Επηρεάζεται η ποσοτική ή ποιοτική φαινομενολογία της εγκληματικότητας από τον τρόπο εφαρμογής των σχετικών διατάξεων; Πως τα υποκείμενα εμπλέκονται – ή δεν εμπλέκονται – σε κάποια από αυτά τα στάδια (διαδικασία “φίλτραρίσματος”) και τί κοινωνικο-οικονομικό κόστος συνεπάγεται αυτό; Ποιά στάση διαμορφώνει η κοινή γνώμη έναντι των Ποινικών υπο-συστημάτων; Πόσα και ποιά εγκλήματα εξιχνιάζονται και διώκονται, πόσα και ποιά αρχειοθετούνται, για ποιούς εκδίδονται απαλλακτικά βουλεύματα, σε ποιούς εφαρμόζεται η υφ’ όρον αναστολή; (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 31)

Τρίτη σύγχρονη εγκληματολογική προσέγγιση συνιστά η Συγκριτική Εγκληματολογία – πρόδρομος της οποίας υπήρξε ο Λαμπρόζο (συγκρίσεις εγκληματιών και μη), και οι Ferri, Querry και Quételet (συγκρίσεις

εγκληματικότητας ανά χώρα). Παρά ταύτα, η ανάδειξη σε ειδική κατεύθυνση της επιστήμης ανάγεται στα 1968 οπότε, δημοσιεύθει το ομότιτλο έργο του H. Mannheim. Άλλοτε αξιοποιώντας στατιστικά, ερευνητικά και βιβλιογραφικά δεδομένα ανά ιστορική κοινωνία και άλλοτε διενεργώντας ad hoc διαπολιτιστικές ερευνητικές μελέτες (επαναληπτικές έρευνες, μελέτες θεσμών, κριτικές έρευνες, ιστορικές έρευνες, σφυγμομετρήσεις στάσεων του κοινού, κ.ο.κ.) επεξεργάζονται τα εξής θέματα: η πρόγνωση της εγκληματικής συμπεριφοράς, η διερεύνηση του τιμωρητικού χαρακτήρα θεσμών όπως, Δικαστήρια Ανηλίκων, φυλάκιση, δοκιμασία, υφ' όρον απόλυση, κλπ., η μελέτη των αλληλεπιδράσεων μεταξύ εγκληματικότητας και ευρύτερου πλαισίου κοινωνικών συγκρούσεων (π.χ. αστικοποίηση), ο έλεγχος των εκάστοτε “πιστεύω” της κοινής γνώμης αναφορικά με την εκτίμηση της βαρύτητας κάποιων συμπεριφορών (ποινικοποιήσιμα ή όχι σχήματα συμπεριφοράς) ή της προσφορότητας ορισμένων μέτρων αντίδρασης κατά του εγκλήματος, κ.ο.κ. Εδώ, εντάσσονται οι πίνακες πρόγνωσης του Glueck και το – αντιλειτουργικό – διαλεκτικό πρότυπο του Chambliss (που θα καταστεί και ο πυρήνας της κριτικής Εγκληματολογίας της Κοινωνικής Αντίδρασης). Θα πρέπει, πάντως, να σημειωθεί ότι, η συγκριτική κατεύθυνση προσκρούει σε ανυπέρβλητα εμπόδια που ερείζουν είτε στη διαπολιτισμική σχετικότητα σε επίπεδο ορολογίας (συμμορία, γκέτο, παραπηγματούπολη, κλπ.) είτε σε ουσιαστικό χάσμα σε επίπεδο νομοθεσίας ανά χώρα (διαφοροποιήσεις Ουσιαστικού και Δικονομικού Ποινικού δικαίου). (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 35)

Παρά ταύτα, το ζήτημα της αναγνώρισης της αυτοτέλειας της εγκληματολογικής επιστήμης δεν ήταν τόσο απλό. Οι φορτίσεις εκ μέρους των ποινικολόγων που εξέγειρε η δήλωση του Ερρίκου Ferrí ότι, “το Ποινικό δίκαιο είναι κεφάλαιο της νέας επιστήμης της Εγκληματικής κοινωνιολογίας” έφεραν ως αναγκαία κατάληξη έντονες διαλεκτικές αντιπαραθέσεις στο 2^ο Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας – που συστάθηκε το 1950 στο Παρίσι με θέμα

“Περί της εγκληματολογίας ως αυτόνομου επιστημονικού κλάδου”. Εκεί διαμορφώθηκε η αντίληψη ότι, η νέα επιστήμη είναι είτε βοηθητική επιστήμη του Π.Δ. είτε τμήμα του.

Είναι γεγονός ότι, Ποινικό δίκαιο και Εγκληματολογία επιδέχονται τέτοιας αμοιβαίας αλληλοδιείσδυσης – αλληλοπεριχώρησης ώστε, το ευδιάκριτο σημείο τομής τους να έγκειται όχι σε θέμα προοπτικής – που, ούτως ή άλλως είναι, η καταπολέμηση του εγκληματικού φαινομένου – παρά σε θέμα οπτικής και εννοώ ότι, ενώ ο ποινικολόγος διαβλέπει στα αντικειμενικά και υποκειμενικά στοιχεία που προσδιορίζουν το αξιόποιο των συμπεριφορών, ο εγκληματολόγος ενοράται το έγκλημα ως πράγματικό, βιοκοινωνικό γεγονός (θετικός χαρακτήρας του εγκλήματος) ορισμένης κοινωνικο-ψυχολογικής διάστασης (ιδιαιτέρως χαρακτήρας του εγκλήματος) το οποίο και, επιδέχεται επιστημονικής τμηματικής ανάλυσης τόσο σε ό,τι αφορά στο υποκείμενο – δράστη όσο και αναφορικά με τους εγκληματογόνους όρους που αναπαραγάγει η κοινωνία (Εγκληματολογία του Περάσματος στην πράξη και Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης, αντίστοιχα).

Σήμερα, πιστεύεται πως, Εγκληματολογία και Π.Δ. συναποτελούν δυο αυτοδύναμους “αδελφούς” κλάδους που – όπως, σημειώνει και ο Ferrí – “επιδέχονται μόνο τεχνητής διάκρισης αφού, τα νομικά φαινόμενα είναι κοινωνικά φαινόμενα και το αντίστροφο και για αυτό, δίκαιο και κοινωνία καταλήγουν ως δυο όροι αδιαχώριστοι”. Άλλωστε, η Εγκληματολογία:

- αναδιάρθρωσε το “δανεικό” γνωσιακό υλικό άλλων επιστημονικών κλάδων (πχ. Κοινωνιολογία, Ψυχολογία, Ψυχιατρική, κλπ.) κατά τις ανάγκες της –και τούτο δεν καθίσταται μεμπτό καθ’ ότι, επιτελείται προς χάριν του ενιαίου της επιστήμης και της κοινωνικής προόδου

- διαθέτει ίδιον κύκλο επιστημόνων μέσω του οποίου ενεργοποιήθηκε το ενδιαφέρον κυβερνητικών και μη Διεθνών Οργανισμών όπως, του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, του Συμβουλίου της Ευρώπης, της Διεθνούς Εγκληματολογικής Ένωσης, της Διεθνούς Εταιρεία Κοινωνικής Άμυνας, κ.ο.κ.
- εκθέτει τα ερευνητικά της πορίσματα σε εξειδικευμένα επιστημονικά περιοδικά και συγγράματα
- έχει συμπεριληφθεί στα προγράμματα σπουδών προπτυχιακού και μεταπτυχιακού επιπέδου του τμήματος της Νομικής καθώς και του Παντείου Πανεπιστημίου
- συνεισέφερε αποφασιστικά στα πεδία ενδιαφέροντος που σχετίζονται με τις ένοιες της παρέκκλισης, της υπο-κουλτούρας, της ταξικής και θεσμικής ιεραρχίας, του κοινωνικού Στίγματος, τις λανθάνουσες λειτουργίες των κοινωνικών νορμών, τους φυσιολογικούς και παθολογικούς μηχανισμούς που διέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά, κλπ.

Εν κατακλείδι, λοιπόν, θα τηρήσουμε την επιτυχημένη διατύπωση του ν. Liszt περί Π.Δ. και Εγκληματολογίας ως “κλάδων του αυτού κορμού, μερών του αυτού όλου, άτινα εφάπτονται αμοιβαίως και επεμβαίνουν εις άλληλα, γονιμοποιούνται δε και υφίστανται κίνδυνον εκφυλισμού άνευ ταύτης της αμοιβαίας αναφοράς” παραχωρώντας – όμως – ένα βαθμό υπεροχής στην δεύτερη και μάλιστα, τη σύγχρονη, κριτική άποψη της Εγκληματολογίας... (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 37)

Ε. ΤΑ ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ

Το κίνημα της Νέας Κοινωνικής Άμυνας ανδρώθηκε μέσα από την έννοια του Κράτους – Δικαίου που ενέπνεε τις διαλεκτικές από τον Πλάτωνα και τον Μπεκαρία έως την πρώτη επιτομή αρχών του Adolphe Prins που δημοσιεύθη το 1910 υπό τον τίτλο “Η Κοινωνική Άμυνα και οι μετασχηματισμοί του ποινικού δικαίου”, προς απάντηση στην κλασική δογματιστική προσέγγιση του ηθικού καταλογισμού της “εγκληματικής προσωπικότητας”. Στο συνέδριο της Αμβέρσας – Απρίλη του 1954 – η Διεθνής Εταιρεία Κοινωνικής Άμυνας διχάζεται από ακραία ριζοσπαστικά στοιχεία που επιφέρουν όχι μόνο ένα είδος σύγχυσης μεταξύ Εγκληματολογίας και Αντεγκληματικής Πολιτικής αλλά επιπλέον ιδεολογικοπολιτικοποιημένες δεσμεύσεις που αίρουν την ανθρωπιστική διάσταση που εκφράζει η Νέα Κοινωνική Άμυνα η οποία, κατά βάση συνιστά μια θεωρία αντεγκληματικής πολιτικής. Η “νέα” αυτή Εγκληματολογία μορφοποιείται ως εξής:

- α. Θεωρίες κοινωνικής αλληλεπίδρασης και χαρακτηρισμός, σύμφωνα με τις οποίες το έγκλημα συνιστά προϊόν της θεσμοποίησης της παρέκκλισης, εγκληματίας είναι ο “ετικετταρισμένος” ως τέτοιος και άρα, η επιστήμη της Εγκληματολογίας θα πρέπει να αφίσταται της μελέτης του εγκλήματος και του εγκληματία και να μεταβεί σε επιστήμη της Κοινωνικής Αντίδρασης.
- β. Ριζοσπαστική Εγκληματολογία, σύμφωνα με την οποία, η εγκληματική συμπεριφορά αποτελεί πράξη άρνησης της κατεστημένης κοινωνικής τάξης – που προστατεύεται από τον Ποινικό νόμο – και άρα, η καταπολέμηση της συνίσταται όχι σε μεταρρυθμίσεις θεσμών (καθεστώς Corrections) παρά στο

ριζικό μετασχηματισμό του οικονομικο-κοινωνικού συστήματος εκμετάλλευσης του ανθρώπου. Η Ριζοσπαστική Εγκληματολογία τροφοδοτήθηκε συγκεκριμένα μέσα από τις διαμαρτυρίες κατά του Βιετνάμ, των φοιτητών, και τα κινήματα κατά του φυλετικού ή εθνικού ρατσισμού και τηρεί τη μεταμαρξιστική γραμμή θεώρησης.

- γ. Θεωρίες της μη-παρέμβασης, είτε υπό μορφήν αποδικαστικοποίησης είτε υπό μορφήν αποπονικοποίησης υιοθετώντας παρεμβάσεις σε επίπεδο διοικητικού ή αστικού δικαίου, υγειονομικού, εκπαιδευτικού και – γενικότερα – κοινωνικού εξωποινικού πεδίου δράσης προς αποφυγή του στιγματισμού (με ιδιαίτερη έμφαση στη νεανική παραβατικότητα). Εξαιρούνται από την εξωποινική παρέμβαση μόνο ιδιαίτερος σοβαρά και κοινωνικώς επικίνδυνα εγκλήματα που – όμως – θα διαχειρίζονται με αυστηρή νομιμότητα – έως και σταθερότητα – ποινών προκειμένου για τη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η Νέα Κοινωνική Άμυνα αποστασιοποιείται από τις παραπάνω ακραίες – και μη παραδεκτές – θέσεις υιοθετώντας νέα ορολογία και αρχές απέναντι στο έγκλημα, στον εγκληματία και στην αποστολή του Ποινικού μηχανισμού. Έτσι:

- το έγκλημα επανασυνδέεται κατά τρόπο υπαρξιακό προς τον δράστη του και προσδιορίζεται ως αποτέλεσμα διαπλοκής περιβαλλοντικών επιρροών – και διαστροφών – επί της βιοψυχικής, κοινωνικής αλλά και ανθρώπινης υπόστασης του· η επανασύνδεση τούτη μεταξύ κοινωνιολογικού συμπλέγματος και υποκειμένου δικαίου επιτελείται με αναφορά σε καθολικά ισχύουσες ηθικο-κοινωνικές και φιλοσοφικές αξίες επεξεργασμένες όμως – σε πραγματιστικό επίπεδο.

- ο εγκληματίας δεν συλλαμβάνεται πλέον ως ο “ένοχος – Αποδιοπομπαίος τράγος” που, θα λειτουργήσει ως το αντικείμενο τιμωρητικών ή ανταποδοτικών πρακτικών εξιλέωσης για το κοινωνικό σώμα παρά ως αντικοινωνική, εξατομικευμένη προσωπικότητα η οποία, θα πρέπει να υπερέχει σε σχέση προς την προστασία κάποιων αορίστων εννόμων αγαθών ή εννόμου τάξεως.
- η ποινική ευθύνη του δράστη αντικαθίσταται από την έννοια της αντικοινωνικότητας και η μεταχείριση του αφίσταται από οιαδήποτε τιμωρητικές ποινές ή καταναγκαστικά “θεραπευτικά” μέτρα ασφαλείας λαμβάνοντας το χαρακτήρα της “αρωγής” (pronvendimento) δηλαδή κηδεμονίας των παρεκκλινόντων ή κοινωνικά μειονεκτούντων ατόμων σε επίπεδο πρόληψης.
- η ποινή και το μέτρο ασφαλείας αντικαθίστανται από την έννοια της “κύρωσης” η οποία θα επιβάλλεται από φυσικά, ηθικά και κοινωνικά κριτήρια ώστε να διασφαλίζονται τα απαραίτητα εχέγγυα για την περιφρούρηση της ατομικής ελευθερίας
- το σύστημα απονομής της Ποινικής δικαιοσύνης προσλαμβάνει διαστάσεις κοινωνικής δράσης υπέρ των πληθυσμιακών ομάδων υψηλού κινδύνου διενεργώντας τη δικαιοσύνη του Κράτους – Δικαίου που έχει ως μόνο αντικείμενο την επανακοινωνικοποίηση του εγκληματικού υποκειμένου. Κράτος – δικαίου σημαίνει, Νέα Κοινωνική Άμυνα. (Ancel M., 1995, σ. 217)

Αμφισβητώντας – λοιπόν – ρητά το κατασκευασμένο παιχνίδι της διανεμητικής δικαιοσύνης, η Νέα Κοινωνική Άμυνα εισηγείται το εξής “πρόγραμμα” αντεγκληματικής πολιτικής:

1. Ο δικαστικός λειτουργός θα πρέπει να μελετήσει επιστημονικά το εν λόγω υποκείμενο όσον αφορά τη βιολογική του συγκρότηση, τους ψυχολογικούς μηχανισμούς του, το προσωπικό του ιστορικό, το κοινωνικο-οικονομικό του περιβάλλον, κ.ο.κ. μέσα από το σχετικό υλικό κοινωνικής έρευνας καθ' ότι, τα κίνητρα μιας εγκληματικής συμπεριφοράς μπορούν να γίνουν κατανοητά μόνο μέσα από την προ-εγκληματική κατάσταση του αυτουργού της.
2. Για να ενσωματωθεί η μελέτη της προσωπικότητας του στη Ποινική δίκη, προϋποτίθενται ορισμένες τροποποιήσεις δικονομικού χαρακτήρα. Εδώ, υπονοείται η ταξινόμηση της όλης διαδικασίας προδικαστικής, δικαστικής και μεταδικαστικής φάσης ή φάσης της εκτέλεσης – σε δύο κεφάλαια επιστημονικής του παρατήρησης' το της πεποίθησης και το της απόφασης όπου, το δεύτερο θα σηματοδοτεί ένα είδος εξατομικευμένης επιλογής για την επόμενη φάση της εκτέλεσης.
3. Εκτός της μεθόδευσης της επιστημονικής εξέτασης του υποκειμένου από τη φάση της δίωξης και μετά, μια εξορθογισμένη αντεγκληματική πολιτική απαιτεί την ενσωμάτωση της ποινής και του μέτρου ασφαλείας υποκατάστατο των ποινών σε ένα σύστημα ενωτικό, αμφίδρομης κατεύθυνσης σύμφωνα με το οποίο, ο δικαστής θα δύναται να απαγγέλει είτε την ποινή είτε το μέτρο ασφαλείας (εγκατάλειψη σωρευτικού – επάλληλου – συστήματος απονομής κυρώσεων). Τούτο όμως, πρέπει να υλοποιηθεί μετά ιδιαίτερας προσοχής προς την αρχή της νομιμότητας προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος να μετατραπεί ο δικαστικός λειτουργός σε αυθαίρετο και αυτεπάγγελτο διανεμητή – προληπτικών – antedelictum μέτρων ασφαλείας.
4. Η ποινή της φυλάκισης πρέπει να ασκείται ως το έσχατον μέσον αντεγκληματικής αντίδρασης όπως εξάλλου και το μέτρο της προφυλάκισης

πρέπει να συνιστά κατ' εξαίρεση μέτρο για – βάσιμως – επικίνδυνα για την κοινωνία υποκείμενα. Η έμφαση να δοθεί σε παρεπόμενες ποινές κατ' αντιστοιχία προς την εγκληματικότητα, παρέκκλιση ή περιθωριακότητα του εν λόγω ατόμου και με βάση την αποκατάσταση της ζημιάς που υπέστη το θύμα και ένα αζατομικευμένο σύστημα πρόληψης που θα μπορεί να προσβάλλει τις αρχικές πηγές της δράσης του. Εδώ, υπάγονται το σύστημα “ημέρες – πρόστιμο”, η ειδική δήμευση, οι “εργασίες συλλογικού συμφέροντος”, η απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος ή άλλης δραστηριότητας (απ' ευθείας απαγγελία παρεπόμενων ποινών), κλπ. ενώ, για τη βραχύχρονη φυλάκιση προτείνεται να αντικατασταθεί από καθεστώς ημι-ελευθερίας, κατάτμηση της ποινής ή και εξω-ποινικά μέτρα παραπειθαρχικού χαρακτήρα όπως, στερήσεις εξόδου του στρατιωτικού δικαίου, κλπ. και για την αποτροπή του κινδύνου “φυλακή – σχολείο υποτροπής” σε περίπτωση μακροχρόνιου εγκλεισμού απαιτείται ενεργός διαμεσολάβηση δικαστικού ελέγχου με απώτερο σκοπό την επανένταξη του εγκληματικού ατόμου στην κοινωνία και τους συστατικούς της όρους συμβίωσης.

5. Οι Ριζοσπάστες εγκληματολόγοι μέμφονται τη νέα Κοινωνική Άμυνα για παραγνώριση του γεγονότος ότι, ο Ποινικός νόμος προστατεύει όλους τους πολίτες ισότιμα, για “δόλια” μεταχείριση – έλεγχο του προς επανακοινωνικοποίηση ατόμου και – τελικά – για συντήρηση του κοινωνικο-πολιτικού καθεστώτος ανισότητας και εκμετάλλευσης. Στην πραγματικότητα, το κίνημα δεν λειτουργεί παρά μέσα από την προοπτική μιας ανθρωπιστικής Κοινωνικής Πολιτικής πρόληψης εμπειρικών φαινομένων βίας όχι κατά την έννοια της προσαρμογής του υποκειμένου στις κρατούσες – εγκληματογόνες – κοινωνικές συνθήκες αλλά κατά το μέτρο της

επικίνδυνης υπέρβασης της ανοχής της παρέκκλισης – διαφυλάσσοντας το δικαίωμα του κάθε ατόμου στη διαφορετικότητα. (Ancel M., 1995, σ. 541)

Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

A. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑ

Η πρώτη εννοιολογική προσέγγιση του όρου κοινωνική αναπαράσταση επιχειρήθηκε από τον ψυχαναλυτή Moscovici. Ορίζει την κοινωνική αναπαράσταση ως “μία μορφή γνώσης κοινωνικά επεξεργασμένης και διαδομένης, έναν οδηγό δράσης που επιτρέπει στο άτομο και στην ομάδα να κατανοήσει, ερμηνεύσει, προβλέψει, και αλληλεπιδράσει με το αντικείμενο”.

Κάθε κοινωνική αναπαράσταση συγκροτείται από δύο στοιχεία: έναν κεντρικό πυρήνα – που ερμηνεύει και σημασιοδοτεί το περιεχόμενό της κατά τρόπο στατικό – και ένα περιφερειακό σύστημα – που προσδίδει στο περιεχόμενο τον σχετικό ετερογενή του χαρακτήρα. Μόνο με βάση τα παραπάνω στοιχεία μπορούμε να κατανοήσουμε γιατί, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι ταυτόχρονα άκαμπτες και ευέλικτες. Άκαμπτες λόγω, του *minimum* της παραδοχής αξιών της κοινωνικής ομάδας και ευέλικτες, λόγω των διαφορικών ατομικών εμπειριών που καθορίζουν τη διεργασία παραδοχής αυτών των αξιών.

Η δόμηση μιας κοινωνικής αναπαράστασης εξαρτάται από πολλούς παράγοντες: την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου, το πολιτισμικό – αξιολογικό πλαίσιο της εκάστοτε κοινωνίας, τη σχέση του ατόμου με το αντικείμενο της, κλπ. Αυτό σημαίνει ότι, η αναπαράσταση αντανακλά όχι το ίδιο το αντικείμενο παρά, την οιαδήποτε σχέση της με το υποκείμενο.

Οι πρώτες αυτές κοινωνικο-ψυχολογικές τοποθετήσεις κέντρισαν και το πεδίο της Εγκληματολογίας. Η μελέτη της διεργασίας διαμόρφωσης κοινωνικών αναπαραστάσεων εστιάζεται – πλέον – στο πώς αντιμετωπίζεται το Ποινικό Σύστημα από την Κοινή γνώμη, στο κατά πόσον υπεισέρχεται η επαγγελματική ιδεολογία των επίσημων φορέων άσκησης κοινωνικού ελέγχου στον τρόπο

μεταχείρισης ομάδων με ιδιόμορφα δημογραφικά, κοινωνικά ή φυλετικά χαρακτηριστικά καθώς και στο κατά πόσον ο φόβος του εγκλήματος από το κοινό δημιουργεί απαιτήσεις για λήψη αυστηροτέρων κατασταλτικών μέτρων εκ μέρους των αρμοδίων φορέων.

Μία εκ των πιο πρόσφατων (Άνοιξη του 1998) εγκληματολογικών ερευνών εκπονήθηκε από το Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου υπό την επίβλεψη της ακαδημαϊκού Χ. Ζαραφονίτου. Στο δείγμα συγκαταλέγονταν περίπου 500 άτομα διαφορετικού φύλου, ηλικιακής τάξης και μορφωτικού επιπέδου από διαφορετικές συνοικίες της Πρωτεύουσας. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν αυτή της συνειρμικής καταγραφής λέξεων σε σχέση με τη δοσμένη “λέξη – ερέθισμα”. Στην προκειμένη περίπτωση, “λέξη – ερέθισμα” ήταν το “έγκλημα” και ο “εγκληματίας” επί των οποίων συγκροτήθηκαν θεματικές ενότητες μετρήσιμες τόσο ως προς την συχνότητα όσο και ως προς την σειρά εμφάνισής τους. Οι θεματικές ενότητες που θα παρουσίαζαν υψηλή συχνότητα και χαμηλή σειρά εμφάνισης θα αποτελούσαν τον κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης ενώ, το αντίθετο θα συνέβαινε για τα περιφερειακά στοιχεία της.

Οι θεματικές ενότητες αναφορικά με την αναπαράσταση για το έγκλημα ήταν οι εξής:

- Αρνητικοί χαρακτηρισμοί της εγκληματικής πράξης: φριχτό, απαράδεκτο, ανήθικο, αίσχος, κτηνωδία, έκτροπα...
- Αρνητικά συναισθήματα που προκαλεί: απέχθεια, ταραχή, σοκ, αποστροφή, αγωνία, τραγωδία...
- Είδος εγκληματικής πράξης: σφαγή, μαχαίρωμα, στραγγαλισμός, απαγωγή, παιδοκτόνος, εγκλήματα κατά περιουσίας...

- Αιτιολογία πράξης: φασαρία, τιμή, οικονομικές διαφορές, σεξ, ζυλοτυπία, διαζύγιο, αλκοολισμός...
- Αρνητικοί χαρακτηρισμοί εγκληματία: υπόκοσμος, αιμοχαρής, άνανδρος, Αλβανός...
- Ονόματα εγκληματιών: Αλ Καπόνε, Μαφία...
- Περιοχή υψηλής εγκληματικότητας: Σικάγο, Εξάρχεια, πλατεία Βάθης...
- Κοινωνικοί παράγοντες της εγκληματικής συμπεριφοράς: κακή διαπαιδαγώγηση, στερητικό βιοτικό επίπεδο, μεγαλούπολη, σύγχρονη κοινωνία, πολιτισμός, εκσυγχρονισμός...
- Κοινωνική διάσταση φαινομένου: ακυβερνησία, υποβάθμιση, επίκαιρο, αναμενόμενο...
- Ποινική δικαιοσύνη: νόμος, δικαιοσύνη, εξιχνίαση, ύποπτος, ένοχος, συνέπειες, ισόβια στέρηση ελευθερίας...

Οι δε θεματικές ενότητες σχετικά με τον εγκληματία περιελάμβαναν τα παρακάτω:

- Κατηγορίες δραστών: διαρρήκτης, λωποδύτης, εμπρηστής, κλεφτρόνι, “μπράβος”, προαγωγός, παιδεραστής...
- Ονόματα εγκληματιών: Παπαχρόνης, Ρωχάμης, Σεχίδης, Δουρής...
- Αρνητικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας δράστη: σκληρός, θρασύς, διεφθαρμένος, ασυνείδητος...

- Ψυχική, διανοητική, σεξουαλική παρέκκλιση: διεστραμμένος, σαδιστής, φρενοβλαβής, ψυχανώματος...
- Αιτιολογία πράξης: εν βρασμό, απωθημένα, ανωτέρα βία, φιλάργυρος, εκδίκηση, καυγιάς...
- Κοινωνικοί παράγοντες: παιδεία, οικογένεια, κοινωνικές συνθήκες, χωρίς αρχές...
- Χαρακτηρισμοί συμπάθειας: δυστυχισμένος, αδικημένος, απελπισμένος, απογοητευμένος, μοναξιά...
- Αρνητικά συναισθήματα που προκαλεί: μίσος, δέος, φόβο, αγανάκτηση, λύπη, αποτροπιασμό...
- Υβριστικοί χαρακτηρισμοί: ρεμάλι, υπόκοσμος, κάθαρμα, άχρηστος, βάνδαλος, αναίσχυντος...
- Ποινική δικαιοσύνη: ύποπτος, καταζητούμενος, σύλληψη, καταδίκη...
- Τιμωρία: χειροπέδες, ισόβια, κρέμασμα, ηλεκτρική καρέκλα...

Η επεξεργασία των ερευνητικών δεδομένων υπέδειξε μία εξαιρετική σύγκλιση μεταξύ κεντρικού πυρήνα και περιφερειακού συστήματος των δύο αναπαραστάσεων. Οι τάσεις που ευρέθησαν να δεσπόζουν στο κοινό μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- α. Το έγκλημα θεωρείται ως κακουργηματική πράξη που στρέφεται κατά της ζωής και της περιουσίας και ενέχει έναν έντονα βίαιο χαρακτήρα.
- β. Συναρτάται με οικονομικά κίνητρα και πλημελλείς κοινωνικούς όρους διαβίωσης.
- γ. Εγείρει συναισθήματα προσωπικής απειλής στις γυναίκες, στους νεότερους και σε όσους ανήκουν στα υποδεέστερα επίπεδα πνευματικής καλλιέργειας, ένδειξη των οποίων συνιστούν και οι – “αβίαστοι” – στερεότυποι χαρακτηρισμοί του δράστη.
- δ. Ενοχοποιείται ο ρόλος της τηλεόρασης⁶ στην αναπαραγωγή θεαμάτων βίας.
- ε. Συναινείται ο ακραιφνής τιμωρητικός χαρακτήρας της Ποινικής δικαιοσύνης ως, η μόνη απάντηση στο έγκλημα.
- στ. Ψυχολογιοποιείται το προφίλ του εγκληματία (“ο επικίνδυνος κακοποιός”).
- ζ. Ταυτίζεται με τον Αλβανό μετανάστη – λιγότερο – από τους άνδρες, τους νέους ενήλικες και τα άτομα υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου.

Η ερευνητική μελέτη στην οποία αναφερθήκαμε αποκάλυψε μία σοβαρή διάσταση μεταξύ πραγματικής και νομιζόμενης εγκληματικότητας. Τα εγκλήματα βίας συνιστούν ένα περιορισμένο ποσοστό της συνολικής

⁶ Κατά τον T. Mathiesen, οι αναπαραστάσεις της εγκληματικότητας που διοχετεύουν τα Μ.Μ.Ε. και η εμπορευματοποίηση των “προβληματικών καταστάσεων” που προωθούν (η λογική της αγοράς του θεάματος), εντείνουν το βαθμό κοινωνικής συναίνεσης για κλιμάκωση των μέτρων Ποινικής καταστολής. (Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας, 1993-1995, σ. 312)

εγκληματικότητας ενώ η συμμετοχή⁷ των Αλβανών αδίστακτων, επικινδύνων – συνήθως – υπότροπων εγκληματιών δεν υπερβαίνει το 4,3% των δραστών. Επίσης, αποκάλυψε διαφοροποιήσεις στην πρόσληψη του εγκλήματος και του εγκληματία ανάλογα με τη συνδρομή δημογραφικών μεταβλητών (φύλο, ηλικία και μορφωτικό επίπεδο). Το σημαντικότερο, όμως, πόρισμα στο οποίο κατέληξε συνιστά, η ομόφωνη νομιμοποίηση της κατασταλτικής λειτουργίας του Ποινικού συστήματος σε βαθμό ανάλογο με τη συναισθηματική φόρτιση που προάγει το κοινωνικό στερεότυπο του εγκλήματος και του εγκληματία... (Κουράκης Νέστωρ, 2000, σ. 77, άρθρο Χ. Ζαραφονίτου)

⁷ Σύμφωνα με το δείγμα μιας έρευνας που διεξήγαγε το Εργατικό κέντρο της Αθήνας, ένα ποσοστό 72,2 % θεωρούσε τους παράνομους μετανάστες ως υπεύθυνους για την αύξηση της ανεργίας, ένα ποσοστό 55,5 % για την διόγκωση του εγκληματικού φαινομένου, κι ένα ποσοστό 60,5 % δήλωνε έντονη ανησυχία για την διατάραξη της οικογενειακής του ασφάλειας εκ μέρους των παράνομων αλλοδαπών.

Β. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ΄ ΠΡΟΤΥΠΟ ΣΥΝΑΙΝΕΤΙΚΟ – ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΑΚΟ

“Ο εγκληματίας δεν παράγει μόνο το έγκλημα αλλά και, τον καθηγητή που διδάσκει το Ποινικό δίκαιο , και μαζί με αυτόν και το απαραίτητο εγχειρίδιο με το οποίο, ο καθηγητής πλασάρει στην αγορά τις παραδόσεις του ως εμπόρευμα... Ο εγκληματίας παράγει – περαιτέρω – την Αστυνομία και την Ποινική Δικαιοσύνη, τους κλητήρες των δικαστηρίων, τους δικαστές, τους δήμιους, τους ενόρκους, κλπ.” (Βλ. Μαρξ, Κουράκης Ν., 1994, σ. 24, άρθρο Καρκατσούλη Π., τομ. Α΄)

τούτο σημαίνει ότι, η αναγωγή μιας συμπεριφοράς ως εγκληματικής καθώς και, η ακόλουθη εμπλοκή του δράστη της στα γρανάζια του Ποινικού συστήματος, ικανοποιεί κάποιες πολύ συγκεκριμένες – και πάντως, όχι τυχαίες – λειτουργίες.

Κάποιος λοιπόν, θέτει έναν κανόνα με βάση τον οποίο, καθορίζεται το όριο της εγκληματικής συμπεριφοράς και παρέχεται η εξουσιοδότησή του να επιβάλλει την αναγκαστική συμμόρφωση κάποιων άλλων σε αυτόν. Ο κανόνας αυτός συμπίπτει χρονικά με τη γένεση μιας ισχυρής Κεντρικής εξουσίας΄ με τη γένεση του Κράτους.

Λοιπόν, δεν αποτελεί το έγκλημα φαινόμενο συμφυές με την ανθρώπινη φύση ούτε μπορεί να ταυτοποιηθεί με τον Ιδιωτικό πόλεμο των αρχέγονων κοινοτήτων διότι, το έγκλημα ενέχει δύο απαράβατες προϋποθέσεις: να στρέφεται κατά της ολότητας και να κινητοποιεί την οργανωμένη αντίδραση της κατά τρόπο τελεσίδικο.

“Δεν υπάρχει, συνεπώς, εγκληματίας όταν δεν υπάρχει Κράτος” (Turk). Όταν δεν υφίσταται το ένα, δεν υφίσταται και το άλλο. Για του λόγου το αληθές, μπορεί κανείς να ανατρέξει στην περίοδο κατάλυσης της Ρωμαϊκής

Αυτοκρατορίας από τα βαρβαρικά φύλα οπότε και, διαμορφώνεται μια τάση παλινδρόμησης σε φαινόμενα Ιδιωτικού πολέμου και σχετικά του υποκατάστατα. Με τους πρώτους πολειακούς σχηματισμούς της προκαπιταλιστικής περιόδου επανακυριαρχεί η έννοια του εγκλήματος. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 29)

Επομένως, το έγκλημα είναι ένα πολιτικό φαινόμενο, ένα κατασκευάσμα της Κρατικής βούλησης και όχι, κάποια απόλυτη βλαπτική για το “γενικό συμφέρον” συμπεριφορά. Με την έννοια αυτή, Δίκαιο είναι, – κατά τον Μάνεση – “το σύστημα καταναγκαστικών κανόνων που εκφράζουν και ρυθμίζουν δεδομένες κοινωνικές σχέσεις κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στα συμφέροντα της εκάστοτε κυρίαρχης τάξης προβλέποντας καθορισμένες κυρώσεις που έχουν επισυναφθεί με το κύρος της Κρατικής εξουσίας”. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 118, άρθρο Χαραλαμπίκη Α., τόμ.Α)

Τούτο, αναπαρίσταται και στις μελέτες του W. Chambliss αναφορικά με τον Αγγλικό νόμο “περί αλητείας” του 14^{ου} αιώνα. Ο νόμος αυτός, προέβλεπε για κάθε αρτιμελές μέλος – που δεν μπορούσε να αποδείξει ότι, ασκεί βιοποριστική εργασία – να εργασθεί έναντι χαμηλής – έως μηδαμινής – αμοιβής. Αν ληφθεί, όμως, υπ’ όψιν ότι, ο νόμος περί αλητείας συστάθηκε το επόμενο – ακριβώς – έτος μετά την καταστροφική επιδημία λέπρας (γνωστή ως, “μαύρος θάνατος”) που έπληξε το ποσοστό του φθηνού, εργατικού δυναμικού των φεουδαρχών καθώς και το γεγονός ότι, ο ίδιος νόμος επανακινητοποιήθηκε όταν, η εμπορική πλουτοπαραγωγική δραστηριότητα του 16^{ου} αιώνα διακινδυνεύονταν από ληστρικές επιδρομές εκ μέρους των φτωχότερων στρωμάτων, εύλογα κανείς αντιλαμβάνεται πως, η καταπολέμηση των κρουσμάτων αλητείας ήταν – μόνο – το πρόσχημα του νόμου.

Στα ίδια πλαίσια, εξάλλου, λειτούργησε και η απεγκληματοποίηση της σεξουαλικής συμπεριφοράς. Από τις αρχές εδραίωσης του καπιταλισμού (1500 μ.Χ.) έως και τα τέλη του Α’ Παγκοσμίου πολέμου, η σεξουαλική συμπεριφορά

– πέραν της καθεαυτής αναπαραγωγικής προοπτικής – αστυνομεύονταν έτσι ώστε να μην, διασαλευθεί η παραγωγική αποδοτικότητα των εργαζομένων τάξεων. Με το πέρας του πολέμου, λοιπόν, – οπότε, έχει συσσωρευθεί ένα πλεόνασμα μη καταναλώσιμων προϊόντων – οι τάξεις αυτές πατρνάρονται στο να απολαύουν τόσο υλικά αγαθά όσο και την ελεύθερη σεξουαλική δραστηριότητα. Η δε μείωση του εργασιακού ωραρίου καθώς και, η ευρύτερη εξυγείανση των συνθηκών της, φαίνεται να προωθούσε την προαναφερθείσα σκοπιμότητα. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 66)

Γενικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι, οι δικαϊκοί κανόνες αναπαράγουν τρεις βασικές λειτουργίες:

α. Εργαλειακές: γενική – ειδική πρόληψη

β. Στενά συμβολικές⁸: στηρίζουν δευτερεύοντες ειδικούς νόμους, λειτουργούν – ευθέως – ως όργανο επιβολής συγκεκριμένης πολιτικής ιδεολογίας, συντηρούν – άμεσα – συμφέροντα ισχυρών κοινωνικών ομάδων και, ικανοποιούν το αίσθημα ασφάλειας και εμπιστοσύνης των πολιτών έναντι της αποτελεσματικότητας της Εκτελεστικής εξουσίας στον έλεγχο της εγκληματικότητας.

γ. Ευρέως συμβολικές: αποδεσμεύει τη συλλογική επιθετικότητα προσφέροντας, υποκαταστασιακή ικανοποίηση μέσω της ανάδειξης “Αποδιοπομπαίων τράγων” και, καλλιεργεί – μέσω αυτών – την κοινωνική συνοχή των πολιτών, νομιμοποιώντας τα δικαιοπολιτικά αντεγκληματικά προγράμματα. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 242, άρθρ. Καρκατσούλης Π., τόμ. Α)

⁸ Με τον όρο “συμβολικές λειτουργίες του Νόμου” εννοούμε πως, επιδιώκονται σκοπιμότητες διάφορες των – ρητά – δεδηλωμένων στο κυριολεκτικό περιεχόμενο του. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 147, τόμ. Α)

Η επιλογή καθεμιάς από αυτές επαφίεται στο αν θα συμβαδίσει κανείς με το Συναινετικό ή το Συγκρουσιακό κοινωνιολογικό πρότυπο θεώρησης.

Σύμφωνα με το Συναινετικό πρότυπο, η κοινωνία αποτελεί ένα σύστημα με σταθερές δομές και έκδηλες λειτουργίες που θεμελιώνονται ρητώς επί ενός “Κοινωνικού Συμβολαίου” (Jean Jarque Rousseau) το οποίο, έχει συναφθεί προκειμένου να διατηρείται η ομοιόσταση του συστήματος από ατομικούς κλυδωνισμούς. Οι όροι του Συμβολαίου αναφέρονται σε κάποιες ηθικο-κοινωνικές αξίες που εξισορροπούν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης με το καθήκον καταναγκαστικής συμμόρφωσης σε αυτές. Τούτο, επιτυγχάνεται με την καθολική συναίνεση των πολιτών στην κατασκευή μηχανισμών – μέσω των οποίων, θα ελέγχεται η απόκλιση από τη νομιμοφροσύνη και θα περιθωριοποιείται ο “Απόκληρος” από το κοινωνικό σώμα. Στα πλαίσια της Συναινετικής κοινωνίας, η σύγκρουση δεν μπορεί να είναι κάτι άλλο από, προϊόν ατομικής παθολογίας ή – τουλάχιστον – δυσλειτουργίας κοινωνικών μηχανισμών που, εξάλλου, δύναται οπωσδήποτε να αποκατασταθεί χωρίς σοβαρά προβλήματα. Και, βέβαια, το έγκλημα δεν είναι απότοκο παθολογικών κοινωνικών δομών. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 34)

Ο E. Durkheim εκφράζεται σχετικώς ως εξής: “Χωρίς νόρμες και χωρίς εκτροπή που να μπορεί να χαρακτηριστεί ως τέτοιο, δεν υφίσταται κοινωνία διότι, μόνο με την τιμώρηση των υπευθύνων μπορεί αυτή να συντηρηθεί. Μια – υποτιθέμενη – κοινωνία δίχως εγκληματικότητα, και πάλι, θα χρειαζόνταν να τυποποιήσει τη Συλλογική της συνείδηση περί του ηθικά πρακτέου όπως, και πάλι, θα χρειαζόταν ένα σταθερό ανασταλτικό σύστημα που, θα εναρμόνιζε την de facto διατομική της ετερογένεια...” (Ζέγκερ I., 1976, σ. 322)

Στον αντίποδα, βρίσκεται η Συγκρουσιακή προσέγγιση. Κατά την άποψη αυτή, η κοινωνία συνιστά ένα πεδίο αέναων συγκρούσεων μεταξύ αντίπαλων κοινωνικών ομάδων που κατευθύνονται στην – προς όφελος τους – ανακατανομή ισχύος. Η ιδεολογική της τοποθέτηση εδράζεται επί των

πολιτικών παιχνιδιών ισχύος που αναπτύσει ο Machiavelli στον “Ηγέμονα” καθώς και στο “δίκαιο της φύσης” που προτάσσει ο Thomas Hobbes στον “Λεβάνθια”.

Σύμφωνα με τον πρώτο, ένας αποτελεσματικός ηγέμονας θα πρέπει να ασκεί κάθε – θεμιτό ή αθέμιτο – μέσον επέκτασης της ισχύος του συμμαχώντας, με άλλες ομάδες κατά περίπτωση. (Κουσκουβέλης Η., 1997, σ. 197) Ο δεύτερος, υπεραμύνεται της μεθόδευσης ενός ισχυρού “Κράτους Λεβάνθιαν” που θα επιτρέψει την ασφαλή μετουσίωση του δικαίου το οποίο, ασύστολα, διεκδικεί η επιθετική ανθρώπινη φύση. (Κουσκουβέλης Η., 1997, σ. 21)

Η κατεύθυνση αυτή, άρα, δίδει έμφαση – όχι στην κοινωνική ευταξία, παρά – στην κοινωνική αλλαγή και, επιχειρεί την απάντηση των εξής ερωτημάτων:

- Πώς κατασκευάζονται οι εξουσιαστικές δομές;
- Τί ρόλο επιτελούν οι ηθικο-δικαιικές νομοποιήσεις τους;
- Ποιοί υποκρύπτονται πίσω από τις έννοιες “οργανισμός”, “κοινωνία”, “σύστημα”;

Οι απαντήσεις στα ανωτέρω ερωτήματα αποδίδονται σε διαφορετικές πτυχές διαλεκτικών ανασυσχετισμών: άλλοτε στην οικονομικο-ταξική διάρθρωση, άλλοτε στην πολιτισμική σφαίρα και άλλοτε στη δομή εξουσίας. Η πρώτη ερμηνεία, συλλαμβάνει το έγκλημα ως απόρροια των οικονομικών ανισοτήτων που διέπουν τις κοινωνικές τάξεις, η δεύτερη το εντάσσει σε πλαίσια πολιτισμικής ετερογένειας και η τρίτη, το εμπλέκει με την έννοια της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και του πολιτικού ιστού. (Τάτσης Ν., 1989, σ. 18, τόμ. Α)

Ανεξαρτήτως πάντως, όλων αυτών των ερμηνειών, το βέβαιον είναι ότι, ο χαρακτηρισμός μιας οιασδήποτε συμπεριφοράς ως έγκλημα καθώς και, η δικαιική ανάρτηση κάποιου απροσδιορίστου “γενικού συμφέροντος” δεν είναι παρά, μία σκόπιμη ιδεολογική κατασκευή συγκυριακών και μικρο-πολιτικών εκτιμήσεων που, μπορεί να πλήξει ανεπανόρθωτα το κύρος του Νόμου μεταλλάσσοντας το – υποτιθέμενο – Κράτος Δικαίου σε Κράτος του Παραλόγου... (Κουράκης Ν., 1994, σ. 127, άρθρο Παπαχρήστου Θ., τόμ. Α)

Γ. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑ΄ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΕΩΣ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Σε πρώτη φάση, διενεργείται η “κοινωνική κατασκευή” του εγκλήματος με την εγκληματοποίηση ορισμένων συμπεριφορών από το Νομοθέτη. Σε δεύτερη φάση, υλοποιείται η “κοινωνική κατασκευή” του εγκληματία με την ένταξη του – θεωρούμενου ως – δράστη αξιόποινης ενέργειας στα γρανάξια του επίσημου Ποινικού μηχανισμού. Κάθε υπο-σύστημα του μηχανισμού αυτού ενεργοποιείται εφόσον, οι άτυποι κοινωνικοί έλεγχοι έχουν αποβεί άκαρποι. Τότε, ο υποτιθέμενος δράστης υποβάλλεται σε μια διαδικασία αλληπάλληλου φιλτραρίσματος⁹ που θα λήξει με την προσάρτηση της “ετικέτας” του εγκληματία και την έκτιση ποινής ανάλογης με την πράξη του...

Τούτο σημαίνει ότι, τα διαπιστώμενα – μόνο – εγκλήματα θα εισαχθούν στο ποινικό σύστημα πράγμα που, θα προκαθορίσει αφενός μεν το εξαγόμενο, “έτοιμο προϊόν” που θα καταγραφεί στις επίσημες στατιστικές¹⁰ και αφετέρου, τις συλλογικές – στερεοτυπικές – αναπαραστάσεις για τον εγκληματία. Εδώ, όμως, υφίσταται το ζήτημα που, είχε ήδη θέσει ο στατιστικός Adolphe Quételet περί “σκοτεινού αριθμού της εγκληματικότητας”. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ.80)

Είναι, λοιπόν, προφανές ότι, η επισήμανση των εγκληματικών περιστατικών και – κατ’ επέκταση – η είσοδός τους στο σύστημα της Ποινικής

⁹ Ο Δασκαλάκης υιοθετεί την έννοια του “ευάλωτου” του L. Walgrave ως προσδιοριστικό παράγοντα επιρρέπειας σε διαδικασίες φιλτραρίσματος – έννοια αντίστοιχη με αυτήν, της “επικινδυνότητας” που υιοθετείται από την Εγκληματολογία του περάσματος στην πράξη. (Δημόπουλος Χ., 1986, σ. 193)

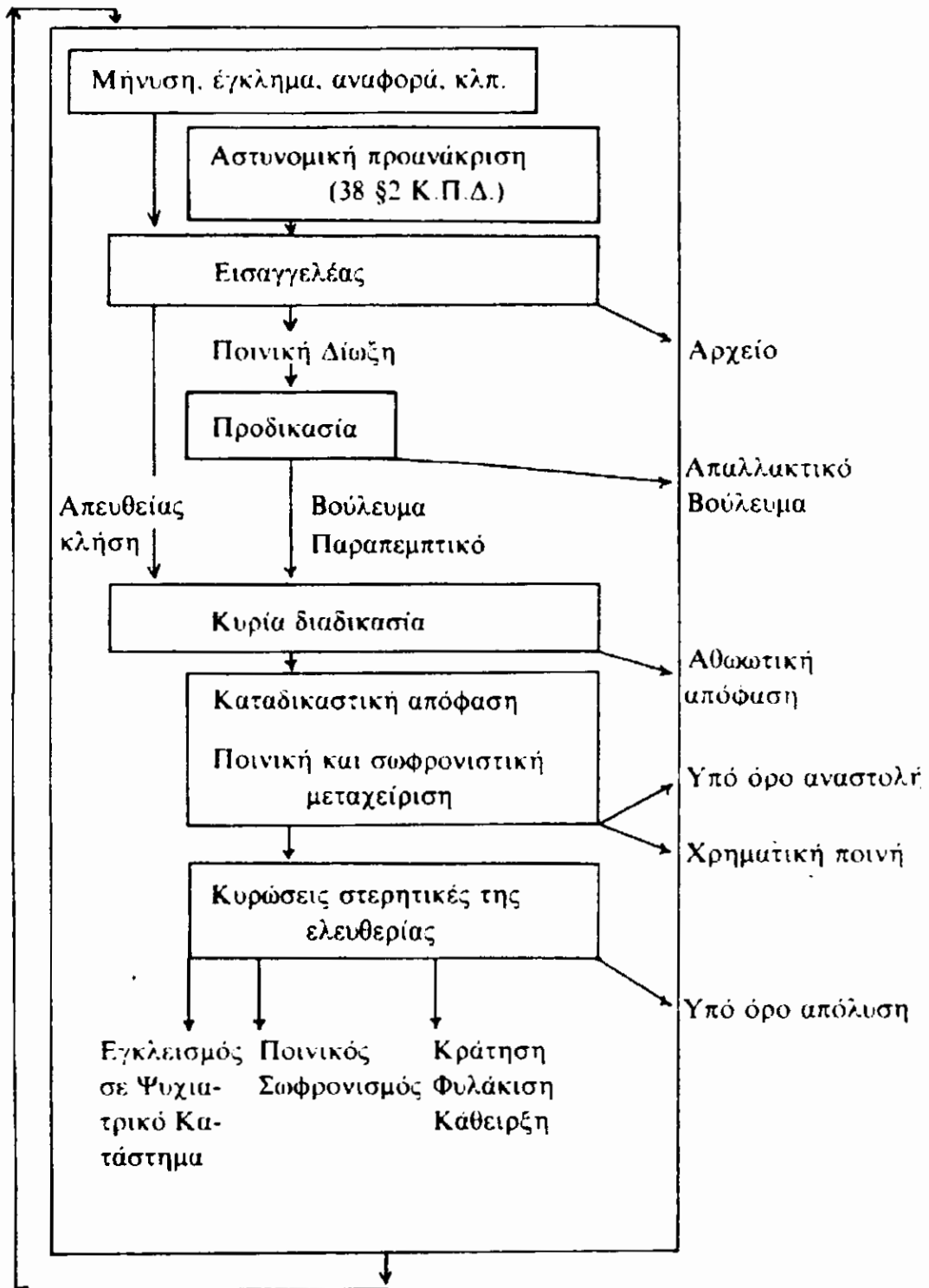
¹⁰ Πρέπει να αναφερθεί πως, οι στατιστικές της Αστυνομίας διέπονται από τα εξής προβλήματα: α. είναι στατιστικές διαπραχθέντων αδικημάτων πράγμα που σημαίνει ότι, δεν είναι συγκρίσιμες με τις δικαστικές στατιστικές των καταδικασθέντων ατόμων, β. δεν περιλαμβάνουν καταγραφές για ομαδικά εγκλήματα (π.χ. συμμοριών), γ. ενδεχομένως, χαρακτηρίζουν μια αξιόποινη πράξη διαφορετικά σε σχέση με αντίστοιχους χαρακτηρισμούς του ποινικού δικαστή. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 61)

δικαιοσύνης θα εξαρτηθεί από δύο μεταβλητές: τη θεατότητα της πράξης και την παραπομπή στους μηχανισμούς του Πολιτειακού τιμωρητικού ελέγχου. Οι βασικές παράμετροι με τις οποίες συναρτάται η θεατότητα του εγκλήματος είναι οι εξής:

- α. η φύση του εγκλήματος: δραστηριότητες που σχετίζονται με εμπρησμούς ή χρήση εκρηκτικών μηχανισμών δημοσιοποιούνται σχεδόν αυτόματα στο κοινό και στις Διωκτικές αρχές.
- β. η έκβαση της εγκληματικής ενέργειας: περιστατικά ανθρωποκτονίας είναι αδύνατον να περάσουν απαρατήρητα λόγω του οικογενειακού και – ευρύτερα – κοινωνικού περιγύρου του θύματος.
- γ. οι συνθήκες τέλεσης της: εγκλήματα που διενεργούνται σε δημόσιους χώρους υποπίπτουν συχνότερα στην αντίληψη τρίτων ή της Αστυνομίας σε σχέση με άλλα (π.χ. απάτες, υπεξαιρέσεις) που καλύπτονται από το Ιδιωτικό άσυλο και τα οποία, συνήθως ευνοούνται από τις στενές σχέσεις συναλλαγής μεταξύ θύματος και δράστη.
- δ. η κοινωνικο-οικονομική τάξη του δράστη: η εγκληματικότητα των κατώτερων στρωμάτων (που, κυρίως, αφορά “κτητικές” δραστηριότητες και βίαιες συμπλοκές και σωματικές βλάβες) υπερεκπροσωπούνται σε φαινόμενα Αστυνομικής επιτήρησης και αντεπάγγελτων διώξεων ενώ, η εγκληματικότητα των ανωτέρων κοινωνικο-οικονομικών τάξεων (κυρίως, “οικονομική” εγκληματικότητα) διαλανθάνει της προσοχής της Αστυνομίας. (Πίνακες 1, 2 και 3)

Πίνακας 1

Το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης.

Πίνακας 2

Κατανομή των κατηγοριών εγκλημάτων κατα κοινωνικο-επαγγελματική τάξη.

Εγκλήματα	Α τάξη		Β τάξη		Γ τάξη		Δ τάξη		Σύνολο	
	Αρ	%	Αρ	%	Αρ	%	Αρ	%	Αρ	%
Προσβολές κατά ζωής και σώματος	3	6,0	2,6	12,0	34	68,0	7	14,0	50	6,25
Εγκληματικότητα εξ' αμελείας	16	19,8	16	19,8	41	50,6	8	9,8	81	10,14
Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας	6	3,9	19	12,3	107	69,5	22	14,3	154	19,22
Εγκλήματα κατά περιουσιακών δικαιωμάτων	95	47,3	44	21,9	41	20,4	21	10,4	201	25,16
Εγκλήματα περί τις σεξουαλικές σχέσεις	4	4,7	15	17,4	61	70,9	6	7,0	86	10,78
Εγκλήματα περί την εκμετάλλευση της πορνείας	-	-	-	-	11	84,6	2	15,4	13	1,63
Εγκλήματα κατά της δικαιοσύνης	7	21,9	6	18,8	10	31,2	9	28,1	32	4,01
Οικονομική εγκληματικότητα	20	62,5	7	21,9	5	15,6	-	-	32	4,01
Εγκλήματα περί τα ναρκωτικά	1	3,9	3	11,5	20	76,9	2	7,7	26	3,26
Εγκλήματα κατά της δημόσιας τάξης	7	15,9	1	2,3	28	63,6	8	18,2	44	5,50
Εγκλήματα κατά της τιμής και προσωπικότητας	7	21,9	2	6,3	14	43,7	9	28,1	32	4,01
Εγκλήματα κατά της οικογένειας	2	8,0	4	16,0	10	40,0	9	36,0	25	3,13
Λοιπά	1	4,3	3	13,1	18	78,3	1	4,3	23	2,89
Σύνολο	169	21,2	126	15,8	400	50,0	104	13,0	799	100,0

Πίνακας 3

Το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης.

Αρχειοθέτηση	Κατώτερες Τάξεις		Μέσες Τάξεις	
	Με συνήγορο	Χωρίς συνήγορο	Με συνήγορο	Χωρίς συνήγορο
	56 %	38 %	58 %	53 %
Δίωξη	44 %	62 %	42 %	57 %
Σύνολο %	100	100	100	
Πρόσωπα	18	1462	33	436

Από την άλλη πλευρά, η παραπομπή υπαγωγής κάποιου στο Ποινικό σύστημα συνιστά μια ιδιαίτερα περίπλοκη διαδικασία. Κατ' αρχάς, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, οι παραπεμπτικές διαδικασίες κινητοποιούνται μόνο εφόσον έχει αποδειχθεί η αναποτελεσματικότητα του άτυπου κοινωνικού ελέγχου της ομάδας (εφόσον, δηλαδή, απέτυχε στην αυτορρύθμιση των κρουσμάτων παρέκκλισης). Επομένως, η έξοδος του ατόμου από αυτές τις “ζώνες μη παραπομπής” – κατά σχετική έκφραση του Zauberman – θα συμπέσει με την είσοδό του στους επισήμους μηχανισμούς ποινικής καταστολής. Τούτο, όμως υποθέτει παράλληλα πως, η δημοσιότητα των κρουσμάτων αυτών θα λάβει τέτοια έκταση ώστε να μην δύναται να επιληφθούν στην άτυπη σφαίρα ελέγχου. Σχετικοί παράγοντες επιρροής των παραπεμπτικών διαδικασιών είναι οι παρακάτω:

- κοινωνικο-οικονομική τάξη· τα ανώτερα κλιμάκια της κοινωνικής ιεραρχίας ενέχουν αδιαμφεσβήτη ευχέρεια κάλυψης μιας “προβληματικής” εγκληματικής κατάστασης σε σχέση με τα υποδεέστερα τους (π.χ. εισαγωγή χρήστη ή ψυχοπαθολογικά διαταγμένου ατόμου σε ειδική κλινική θεραπείας και αποκατάστασης).
- φύση του προσβαλλόμενου συμφέροντος· οι ιδιωτικές καταγγελίες αφορούν, κατά βάση, την προσβολή ιδιωτικών συμφερόντων (πχ. εγκλήματα κατά της περιουσίας) και – λιγότερο τα συλλογικά (πχ. εγκλήματα κατά της – ορθής απονομής – της Δικαιοσύνης). Αλλά και στην περίπτωση που κινητοποιηθούν για συλλογικά συμφέροντα, – και πάλι – θα πρέπει να υποκρύπτονται ιδιωτικές σκοπιμότητες (η περίπτωση ψευδομαρτυρίας, για παράδειγμα, καταγγέλεται διότι, καθορίζει αποφασιστικά την έκβαση μιας υπόθεσης).

- ενδεχόμενο εξω-ποινικών συμβιβαστικών δυνατοτήτων αποκατάστασης της ζημίας· τούτο εξαρτάται από δύο στοιχεία, ένα αντικειμενικό κι ένα υποκειμενικό: το αντικειμενικό αφορά την άμεση και αδάπανη ικανοποίηση του θύματος (που προτιμάται σε περιπτώσεις έκδοσης ακάλυπτων επιταγών, πχ.) ενώ, στο υποκειμενικό υπεισέρχεται η στερεότυπη πρόσληψη των μορφών εγκληματικών συμπεριφορών (πχ. ο δράστης κλοπής φέρει μαζί του ένα συγκεκριμένο Στίγμα που προωθεί – αβίαστα – αποφάσεις για καταγγελία). Αυτό το τελευταίο που προσδιορίζει το – λεγόμενο – “Κατώφλι της εγκληματικότητας” συναρτάται άμεσα με την κουλτούρα της κάθε κοινωνικής τάξης και ομάδας η οποία, με τη σειρά της, διαμορφώνεται – αλλά και ενισχύεται – ως “φόβος απειλής” από τους φορείς της Ποινικής δικαιοσύνης και τα Μ.Μ.Ε., αντίστοιχα.
- αντίληψη του θύματος για την αποτελεσματικότητα ή μη των μηχανισμών απονομής δικαιοσύνης.
- δράση “Εργολάβων ηθικής”· ο όρος παραπέμπει σε συλλόγους και οργανώσεις που αναλαμβάνουν να υπερασπίσουν αγαθά ηθικής τάξεως (πχ. αντι-αλκοολικοί σύλλογοι, σωματεία καταναλωτών, θρησκευτικές και περιβαλλοντικές οργανώσεις, κλπ.). Μία από τις πιο καίριες δραστηριότητές τους συνιστά και η ποινική παραπομπή των υπευθύνων – κατά κύριο λόγο, για “εγκλήματα χωρίς θύμα”.
- “Ιδιωτική δικαιοσύνη” των Διευθυντών επιχειρήσεων· επειδή, η κοινοποίηση μιας εγκληματικής ενέργειας (πχ. κλοπής) ενός επιχειρησιακού στελέχους θα πλήξει την υπόληψη της επίχειρησης και το αίσθημα εμπιστοσύνης των συναλλασσομένων με αυτή, ο Διευθυντής τείνει να αποσιωπά τις “παρεκκλίσεις” υψηλόβαθμων στελεχών και να, προωθεί στην ποινική

διαδικασία – μόνο – τους “δευτερεύοντες” υπαλλήλους της (πχ. εργάτες, κλητήρες, κλπ.).

Εξίσου προβληματική καθίσταται και η διαδικασία κινητοποίησης των Ποινικών μηχανισμών (Αστυνομία, Εισαγγελική αρχή, ακροατήριο). Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να επισημανθεί ότι, το Ποινικό σύστημα δεν είναι “self starter” – δηλαδή, δεν τίθεται εν κινήσει αφ’ εαυτού – παρά, προϋποτίθεται η συνδρομή συγκυριακών στοιχείων που – τελικά – θα αναδομήσουν το εγκληματικό γεγονός κατά τρόπον μακράν του της οπτικής του αρχικού γεγονότος. Κι εδώ, η λέξη-κλειδί είναι, επιλογή-φιλτράρισμα. Τα στοιχεία εκείνα που δεν ανταποκρίνονται στη λογική του συστήματος – όπως, προκαθορίζεται από τον νομικιστικό ορισμό του εγκλήματος και άλλους παράγοντες – αποβάλλονται ως επουσιώδη.

Όσον αφορά τις Αστυνομικές διώξεις, πρέπει να αναφέρουμε ότι, “τυπικά” ο φορέας αυτός δεν είναι εξουσιοδοτημένος να φιλτράρει υποθέσεις των οποίων επιλαμβάνεται παρά, υποχρεούται από το νόμο, να τις διαβιβάσει στις Εισαγγελικές. Άτυπα, πάντως, προβαίνει σε ανάλογη διαδικασία – ιδιαίτερος στην περίπτωση που, ο μηνυτής είναι “υψηλά ιστάμενο” πρόσωπο ή οργανισμός που διαθέτει προσωπικό Ιδιωτικής Αστυνομίας. Ο βαθμός, τελικά, του φιλτραρίσματος θα εξαρτηθεί από τρεις μεταβλητές:

1. οργανωτικές – Γραφειοκρατικού¹¹ τύπου – πιέσεις δηλαδή, υπερφόρτωση της Υπηρεσίας με αριθμό υποθέσεων που υπερβάλλεται των δυνατοτήτων της.
2. υποκειμενική επαγγελματική ιδεολογία του Σώματος για την βαρύτητα του επεισοδίου όπως, θα καθοριστεί από την υποτροπή του δράστη, την αξία των

¹¹ Αρκεί να σημειωθεί ότι, τα 2/3 των κακουργηματικών υποθέσεων, όπως και των πλημелλημάτων, “μπαίνουν στο αρχείο”. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 114)

κλοπιμαίων, τη βιαιότητα της πράξης, το ενδεχόμενο τέλεσής της κατά την περίοδο έκτισης ποινής υπό καθεστώς δοκιμασίας, και τα σχετικά.

3. κοινωνικο-οικονομικό status του δράστη· τη συντριπτική πλειοψηφία της “πελατείας” της Αστυνομίας συνθέτουν τα υποδεέστερα στρώματα¹², οι εθνικές μειονότητες, κλπ.

Ανάλογες πρωτοβουλίες διαλογής αναλαμβάνει και η Εισαγγελική αρχή η οποία και, μεριμνά ώστε να μην επιβαρυνθεί το Ποινικό σύστημα με υπέρογκο αριθμό υποθέσεων. Βέβαια εδώ, η έκταση του φιλτραρίσματος τυπικά νομιμοποιείται μόνο εφόσον, η Εισαγγελική αρχή λειτουργεί κατά την αρχή της σκοπιμότητας (οπότε, εξουσιοδοτείται να αποφασίσει για την περαιτέρω έκβαση της υπόθεσης) – και όχι, κατά την αρχή της νόμιμότητας (οπότε, υποχρεούται να ασκήσει δίωξη για τις πράξεις εκείνες που στοιχειοθετούν έγκλημα). Στην πραγματικότητα όμως, η επιλεκτική λειτουργία ασκείται ούτως ή άλλως.

Σύμφωνα με την Ελληνική νομοθεσία, οι Εισαγγελείς υπόκεινται μεν στην αρχή της νομιμότητας – πλήν όμως – τους παρέχεται η δυνατότητα τελεσίδικης αρχειοθέτησης των υποθέσεων εφόσον, αυτές κριθούν ως νομικά αθεμελίωτες ή προφανώς ψευδές. Τούτο αποτελεί και την “ασφαλιστική δικλείδα” του συστήματος έναντι του κινδύνου υπερκορεσμού του.

Οι έρευνες έχουν εντοπίσει πως, οι ίδιοι παράγοντες που καθορίζουν τις πράξεις διαλογής της Αστυνομίας ισχύουν και για την Εισαγγελία. Ο φόρτος των εκκρεμών υποθέσεων, η υποκειμενική ιδεολογία των φορέων της για την βαρύτητα του εγκλήματος, η ταξική ιδιότητα του δράστη (που αυξομειώνει –

¹² Σύμφωνα με έρευνα για τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των οργάνων της Ελληνικής Αστυνομίας, αυξημένες πιθανότητες να εγκληματίσουν έχουν, οι τοξικομανείς, οι αναρχικοί, οι λαθρομετανάστες, οι αθίγγανοι, οι αποφυλακισθέντες και τα παιδιά χωρισμένων γονέων... (Ζαραφονίτου Χ., 1995, σ. 249)

ανάλογα – τόσο τα ποσοστά ομολογίας όσο και της εύνοιας παράστασης συνηγόρου) και άλλοι συγκυριακοί παράγοντες που σχετίζονται με την ύπαρξη μαρτύρων και την προθυμία ένορκης κατάθεσης αυτών και των επιστημόνων πραγματογνωμόνων, κλπ. διαμορφώνουν το εξελικτικό πλαίσιο της παραπομπής υποθέσεων.

Είναι σαφές ότι, μέχρι να φθάσει η υπόθεση στο ακροατήριο το υλικό έχει υποστεί τέτοιες αφαιρετικές διεργασίες ώστε, τελικά, ο δικαστικός λειτουργός¹³ να καθίσταται δέσμιος στο ρόλο της επιβολής και καταμέτρησης ποινής επί του συγκεκριμένου περιστατικού αφού, η Εισαγγελική διαδικασία λειτουργεί – στην πράξη – ως “πρόκριμα ενοχής”. Τη φάση ενώπιον του ακροατηρίου διέπει η αρχή της αντιδικίας πράγμα που σημαίνει ότι, ο δικαστής θα αποφασίσει για την έκβαση της υπόθεσης βάσει της πειστικότητας των μαρτύρων, της επιστημονικής τεκμηρίωσης των εκδοχών των εμπειρογνωμόνων, της στάσης του κατηγορουμένου έναντι του Δικαστηρίου, και ούτω καθεξής.

Και εδώ, όμως, υπεισέρχονται ζητήματα υποκειμενικών θεωρήσεων. Οι έρευνες αποδεικνύουν ότι, οι δικαστές διέπονται από τις ίδιες συλλογικές αναπαραστάσεις – για το έγκλημα και τον εγκληματία – που διέπουν και, την ευρεία μάζα του κοινού. Οι κοινωνικές τους αντιλήψεις, η γενική τους παιδεία, η δικαστική πείρα, η απουσία εγκληματολογικής κατάρτισης, η ιδιοσυγκρασία τους, η επαγγελματική τους αυτο-εικόνα και η εικόνα που έχουν για το δικαστικό λειτούργημα, θα καθορίσουν τελικά τη στάση που θα λάβουν έναντι της “τύχης” του κατηγορουμένου. Τούτο, άλλωστε, αποδεικνύει και το αυξημένο ποσοστό διαφοροποιημένων δικαστικών αποφάσεων ως προς την επιβολή ποινών τόσο μεταξύ διαφόρων δικαστηρίων όσο και μεταξύ διαφόρων συνθέσεων του ιδίου δικαστηρίου επί παρεμφερών υποθέσεων. Άρα, η άποψη

¹³ Έγκυρες μελέτες έχουν αποκαλύψει ότι, το 55 % των δικαστικών λειτουργών κρίνουν ως σοβαρό ενδεχόμενο, τον κίνδυνο δικαστικής πλάνης. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 124)

του Herpin πως, “κάθε δικαστής ελέγχεται στενά από την εσωτερική τάξη κανόνων που οι ίδιοι οι δικαστές έχουν εγκαθιδρύσει” και πως, “η μόνη αυθαιρεσία μπορεί να είναι η συλλογική αυθαιρεσία των δικαστών”, δεν ισχύει.

Αυτό που ισχύει είναι το ότι, “η λογική του κοινωνικού ελέγχου επιβάλλει να μην υπάρχει παρά μία – και μόνη – αλήθεια η αλήθεια του δεδικασμένου. Είτε ένοχος είτε αθώος, το “έτοιμο προϊόν” που θα εκβάλλει η Ποινική διαδικασία θα συγκροτήσει μία φαινομενολογική πραγματικότητα, την πραγματικότητα του Στιγματισμένου εγκληματία που, θα τροφοδοτήσει το στερότυπό του με αισθήματα φόβου και αποστροφής της κοινωνικής μάζας, θα τον καταγράψει στις στατιστικές, θα επιτρέψει να μελετηθεί από τους εγκληματολόγους και θα τον φέρει ενώπιον των θεσμικών και άτυπων συνεπειών του Στίγματος.

Προτού, όμως, υπεισέλθουμε στην εννοιολογική προσέγγιση του Στίγματος και στον σαφή προσδιορισμό των παρενεργειών του, θα πρέπει να εξηγήσουμε το πλαίσιο λειτουργίας του. Έναν αιώνα πριν, ίσχυε και στη χώρα μας ο θεσμός του “πολιτικού θανάτου” – που συνιστούσε εξελιγμένη μορφή της Ρωμαϊκής *capitis deminutio*. “Πολιτικός θάνατος” σήμαινε ότι, ο καταδικασμένος θεωρούνταν “νεκρός” δηλαδή, έχανε τη βιολογική του υπόσταση και την ιδιότητα του υποκειμένου και, εξέπιπτε από κάθε αστικό ή πολιτικό δικαίωμα και τα παρεπόμενα τους (πχ. λύση του γάμου, κληρονομική διαδοχή, κλπ.). Σήμερα, ο θεσμός αυτός αντικατέστη από τη “νόμιμη απαγόρευση” (Α.Κ. άρθρ. 1700) δηλ., την κατοχυρωμένη ανικανότητα προς δικαιοπραξία (στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων, απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος, έκπτωση από κοινωνικούς ρόλους, και ούτω καθεξής).

Ως στερεότυπο έχει οριστεί, “η ποιοτική κρίση για κάποιο πρόσωπο, αντικείμενο ή έννοια η οποία, διαμορφώνεται έξω από την προσωπική εμπειρία του υποκειμένου”. Φορέας στερεοτύπου μπορεί να είναι η Κοινή γνώμη, τα

M.M.E. αλλά και, οι εγκληματολόγοι¹⁴ όταν ενίοτε, αποπειρώνται αιτιολογήσεις βιολογικών ή ψυχοπαθολογικών ιδιομορφιών. Αυτό το στερεότυπο επιδρά στιγματιστικά για το άτομο εκείνο που θα περατώσει όλα τα στάδια της ποινικής επεξεργασίας, υπό την εξής έννοια:

- προσελκύει τη συλλογική εχθρότητα και αποστροφή της κοινωνικής μάζας
- ανατρέπει αναδρομικά ολόκληρη την κοινωνική ταυτότητα¹⁵ του ατόμου
- ανατρέπει την αυτο-εικόνα του όταν, εκπιπόμενος από όλους τους πιθανούς ρόλους και εισπράττοντας συστηματική κοινωνική απόρριψη αντιλαμβάνεται πως, το Στίγμα είναι ανεξίτηλο και ανεξάρτητο από το ενδεχόμενο “εξόφλησης χρέους προς την κοινωνία” υπό μορφήν έκτισης της ποινής της φυλάκισης.

Το τελικό προϊόν της διαδικασίας συγκροτεί μια πραγματική αντικοινωνική προσωπικότητα που τάσσεται ως εχθρός της κοινωνίας. Τούτο επαληθεύεται και από την ερευνητική μελέτη του Reitzes όπου αποκαλύπτεται ότι, όσοι εκ των αποφυλακισθέντων πέτυχαν να αποκρύψουν από το ευρύτερο περιβάλλον τους το βεβαρυμένο ποινικό παρελθόν τους και να λειτουργήσουν επαγγελματικά, οικογενειακά και κοινωνικά, δεν υποτροπίασαν με κανέναν τρόπο... (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 79)

¹⁴ Κατά σχετική ρήση του A. Cohen, “evil causes evil fallacy” δηλαδή υφίσταται “η πλάνη – στον κύκλο των εγκληματολόγων – ότι, το κακό δημιουργείται από το κακό”. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ.)

¹⁵ Κατά τον Mischel, “δεν είναι τα χαρακτηριστικά μιας προσωπικότητας που εξηγούν το έγκλημα αλλά, εμείς – βρισκόμενοι ενώπιόν του – αναγκαζόμαστε να κατασκευάσουμε χαρακτηριστικά προσωπικότητας, προκειμένου να το εξηγήσουμε”. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ.)

Δ. Η ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΙΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΗ

Σύμφωνα με το άρθρο 14 παράγρ. 1 του Π.Κ. έγκλημα είναι, “η ειδικά προβλεπόμενη από το νόμο και επαπειλούμενη δια ορισμένης ποινής άδικος και καταλογιστή πράξις,” (Χωραφάς Ν., 1962, σ. 93) ή – στην πιο πρόσφατη έκδοση του – η πράξη που προκαλεί τέτοια διατάραξη των όρων της κοινωνικής ζωής και φανερώνει τέτοια έλλειψη σεβασμού του δράστη προς τους όρους αυτούς ώστε, κατά την αντίληψη της δεδομένης κοινωνίας ο ποινικός κολασμός του δράστη με ορισμένη ποινή είναι επιβεβλημένος προκειμένου για την πρόληψη παρόμοιων πράξεων. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 65).

Η πρόταση αυτή εκφράστηκε – ήδη από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα – στην θεμελιώδη αρχή του Ποινικού δικαίου “Nullum crimen nulla poena sine lege” δηλαδή, “κανένα έγκλημα καμμία ποινή δίχως νόμο”. Η αρχή αυτή αποδίδεται στον Feuerbach και καλλιεργήθηκε από τη φιλοσοφική σκέψη του Διαφωτισμού, υιοθετήθηκε από τη Γαλλική Επανάσταση και προσαρτήθηκε στα Συντάγματα όλων των Δυτικών κοινωνιών. Σε αυτή τη βάση, αποκλείεται το έθιμο ως πηγή προσδιορισμού του αξιόποινου μιας πράξης, απαγορεύεται η αναλογική της εφαρμογή και ισχύς του ποινικού νόμου – με την επιφύλαξη, βέβαια, της αρχής της επιείκιας σε σχέση με την ποινική μεταχείριση του κατηγορουμένου. (Χωραφάς Ν., 1962, σ. 51)

Η έννοια όμως του εγκλήματος έχει υποστεί σωρεία αμφιταλαντεύσεων που παραπέμπει όχι μόνο στη σχετικότητα της αξίας των ποινικά

προστατευόμενων¹⁶ “αγαθών” αλλά και σε άλλους παράγοντες όπως, οι επιλογές του νομοθέτη, η ιστορικά προσδιορισμένη κοινωνική δομή, η εφαρμογή του νόμου στη δικαστηριακή πράξη, κλπ. (Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, 1995, σ. 316, άρθρο Γ. Νικολόπουλος)

Έτσι, για τις πρωτόγονες κοινότητες των οικογενειών – που προοδευτικά συγκρότησαν φυλές – το έγκλημα είχε να κάνει με μια διακινδύνευση εθμικής συμμόρφωσης τόσο σε διακανονισμούς σχετικούς με την επιβίωση όσο και στο κύρος προθρησκευτικών δεισιδαιμονιών (Τοτέμ και Ταμπού).

“Τοτέμ”, θεωρούνταν οποιοδήποτε ζώο, φυτό ή άψυχο αντικείμενο που συμβόλιζε την ταυτότητα της φυλής. “Ταμπού”, συνιστούσαν τα πρόσωπα εξουσίας (αρχηγοί φυλής, ιερείς) και τα αντικείμενα προσωπικής τους χρήσης, μέλη που υπόκειντο σε παροδική κατάσταση αδυναμίας (νήπια, κυοφορούσες γυναίκες, κλπ.) και οι νεκροί.

Η προσβολή τους καθώς και η προσβολή άλλων αγαθών όπως, της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας, της φυλής, της γενετήσιας ελευθερίας μελών που ανήκαν στην ίδια οικογένεια, της ακριβοδίκαιης σίτισης, κλπ. επέφεραν για το δράστη της άλλοτε επιβαλλόμενη αυτοχειρία ή θανατική – δημόσια ή ιδιωτική – τιμώρηση και άλλοτε βίαιη απέλαση από την κοινότητα με παράλληλη άσκηση πράξεων καθαρτικού χαρακτήρα προκειμένου να αρθεί το “μίασμα” εκ της φυλής.

Κατά την Αρχαία Ελλάδα – όπου κυριαρχούσε πνεύμα θεοκρατίας –, “έγκλημα” χαρακτηρίζονταν πράξεις που διετάρασσαν την καθεστηκυία τάξη εντός του γένους (πχ. προδοσία, μοιχεία, ανθρωποκτονία, κλπ.) – και οι οποίες, ρυθμιζόνταν από την “Θέμιδα”¹⁷, – αλλά και, αντίστοιχες που διετάρασσαν τη

¹⁶ Κατά τον Jacobs, η προστασία των εννόμων αγαθών βελτιστοποιείται από το Π.Δ. που λειτουργεί με την κατηγορία του εχθρού, ενώ, οι σφαιρές ελευθερίας – αυτονομίας βελτιστοποιούνται από το Π.Δ. των πολιτών.

¹⁷ Οι όροι “Θέμις” και “Δίκη” παραπέμπουν στη “Θεογονία” του Ησιόδου (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 57)

σχέση μεταξύ των γενεών (πχ. ανθρωποκτονία, κλοπή) και τις οποίες επελάμβανε η “Δίκη”.

Παρ’ ότι, – κατά κανόνα – ο αρχηγός του γένους – ο “Δικαιοδότης” – επέλεγε το μέτρο υποβολής του δράστη σε επικίνδυνη δοκιμασία – και όχι τη θανατική ποινή (διότι ο ένοχος συγγενής θεωρούνταν ταυτόχρονα μιαρός – ως εγκληματίας – και ιερός – ως συγγενής) – η επ’ αυτοφόρω σύλληψη του αλλά και η ομολογία του τον καθιστούσε “άτιμο, αθέμιστο και ανέστιο” δηλ., του αφαιρούνταν κάθε περιουσικό στοιχείο, κατεδαφίζονταν η οικία του, του επιβάλλονταν ελεύθερη και – έως εξόντωσης – κακοποίηση από τρίτους καθώς και επ’ αόριστον εξορία απαγορεύοντας την ταφή στην γενέτειρα του. Σε λιγότερο βεβαρυμένες “ατιμίες” – όπως, στη μοιχεία –επαρκούσε η δημόσια διαπόμπευση, η άρση του πολιτικού δικαιώματος, ο θρησκευτικός αφορισμός και η αγοραπωλησία αυτής ως δούλη. Ο δράστης εγκλήματος κατά του Συμβολαίου των γενεών υποβάλλοντο σε αναγκαστική αυτοεξορία ενώ, η οικογένεια του εμπλέκονταν σε ένα φαύλο κύκλο αντεκδικήσεων. (Αρχή ταυτοπάθειας: “οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος”).

Βαθμιαία, η αρχή της ταυτοπάθειας αντικαθίσταται από την αρχή της *Compositio* σύμφωνα με την οποία, επιχειρείται η συμβολική αποζημίωση του θιγέντος – το αντίτιμο της οποίας, εξαρτώνταν αφενός από το είδος της πράξης και αφετέρου από την κοινωνική θέση του θύματος και του δράστη. Αυτό, βέβαια, δεν ίσχυε για περιπτώσεις πολιτικής ή θρησκευτικής παρέκκλισης (πχ. ιεροσυλία, ανυπακοή στους νόμους, προδοσία, εμφυλοχώρηση καινών δαιμονίων κλπ.). Εν προκειμένω, η απάντηση του κοινωνικού σώματος ήταν, θάνατος, φυλάκιση μετά βασανιστηρίων, ισόβια εξορία, δήμευση της περιουσίας και ανεξίτηλος στιγματισμός, η οποία και αφορούσε ακόμα και άτομα με αναγνωρισμένες υπηρεσίες στην πατρίδα.

Το ανανεωτικό πνεύμα των τακτικών περιστολής του εγκλήματος – τουλάχιστον, σε ότι αφορά την Αθηναϊκή κοινωνία των Ελευθέρων πολιτών – εκτείνεται και σε άλλα μέτρα:

ανάκληση από την εξορία, επιστροφή της δημευθείσας περιουσίας, αποκατάσταση του στιγματισμένου άτιμου εγκληματία, κλπ. Δεν ισχύει όμως, και για την “ολοκληρωτική” κοινωνία της αρχαίας Σπάρτης.

Εδώ, η πράξη της κλοπής τιμωρείται μόνο εφόσον, ο δράστης δεν επιτυγχάνει να κρύψει την κλαπέισα λεία! Το αυτό ισχύει, και για τα αναπόδεικτα εγκλήματα της έντεχνης ψευδολογίας, της απάτης, της μοιχείας και της απροκάλυπτης βίας. Συχνά – μάλιστα – οι πράξεις αυτές καθίστανται αντικείμενο επαίνων... Λαλίστατο παράδειγμα νομιμοποιημένης μαζικής και εκ προθέσεως ανθρωποκτονίας αποτελεί ο θεσμός της Κρυπτείας¹⁸. Σύμφωνα με αυτόν, οι Ελεύθεροι νεαροί Σπαρτιάτες αποστέλλονταν από τους Εφόρους στην ύπαιθρο με την εντολή να επιτεθούν αιφνιδιαστικά – και βέβαια, παντελώς αναίτια – κατά των άοπλων Ειλώτων της πόλης. Οι πολιτικές σκοπιμότητες που υπηρετούσε ο θεσμός είναι προφανείς: αφενός, κατοχυρώνονταν το καθήκον – αλλά και δικαίωμα – να εξασκούνται οι γηγενείς νέοι στην πρακτική της μάχης – γεγονός για το οποίο, απολάμβαναν την επικρότηση της κοινωνίας τους – και αφετέρου, εκμηδενίζονταν ο κίνδυνος ανταρσίας του υπεράριθμου αγανακτισμένου όχλου των δούλων.

Στη Ρωμαϊκή κοινωνία κατά την περίοδο της βασιλείας, τα εγκλήματα εντάσσονταν σε τρεις κατηγορίες: α. εγκλήματα ιδιωτικά που, επέσυραν άλλοτε την αρχή της ταυτοπάθειας και άλλοτε την αρχή της *compensatio*, β. εγκλήματα δημόσια που, τιμωρούνταν αποκλειστικά με την θανατική ποινή σε συνδυασμό με την αφιέρωση της περιουσίας του δράστη σε θεότητες του κάτω κόσμου, γ. εγκλήματα μεικτά (δηλ. στρεφόμενα εξίσου κατά της ιδιωτικής και δημοσίας

¹⁸ Σύμφωνα με τον Mischel, ο θεσμός της Κρυπτείας λειτουργούσε παράλληλα και ως Μυστική Αστυνομία. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 22)

τάξης) στα οποία, συγκαταλέγοντο η ανθρωποκτονία Ελευθέρου πολίτη, η δημόσια δυσφήμιση, και η κλοπή.

Μεταγενέστερα, κατά την αυτοκρατορική περίοδο, καταργείται το δικαίωμα ζωής και θανάτου του αρχηγού της οικογένειας επί των μελών της καθώς και, του δανειστή επί του οφειλέτη. Τότε, για τα ιδιωτικά εγκλήματα δικαίωμα προσφυγής στη Δικαστική αρχή είχε μόνο το θύμα ή οι κληρονόμοι του ενώ, για τα δημόσια κάθε πολίτης.

Ο εξανθρωπισμός πάντως, του τιμωρητικού συστήματος της Ρώμης δεν εκτείνεται σε όλες τις κατηγορίες του πληθυσμού της. Είναι – άλλωστε – γνωστές οι απάνθρωπες και βασανιστικές μέθοδοι θανάτωσης που, συνήθιζε να εξασκεί (πχ. ρίψη στα άγρια θηρία, αγώνες μονομάχων μέχρις τελικής εξόντωσης κλπ.). Συναφής – πολιτικά σκόπιμη – πρακτική σε σχέση με τον Σπαρτιατικό νόμο περί Κρυπτείας εμφανίστηκε και στην αρχαία Ρώμη. Εδώ, ο νόμος όριζε την σταυρική – συνήθως – θανάτωση των δούλων μετά το θάνατο του αφέντη τους. Η εξέγερση των Πληβείων επί της αναίτιας εκτέλεσης δεκάδων δούλων κατεστάλλη με το επιχείρημα της Συγκλήτου περί ανάγκης περιφρούρησης των πατροπαράδοτων ιερών προνομίων των Πατρικίων... (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 52)

Στο Μεσαίωνα, η νομομοποιημένη κακομεταχείριση πλήττει το γυναικείο φύλο. Ο βάνανσος συστηματικός ξυλοδαρμός του συζύγου δεν καθιστά εγκληματική πράξη διότι, “ένας άνδρας πρέπει να σωφρονίζει τη γυναίκα του για να την διορθώσει γιατί, ο Κύριος πρέπει να τιμωρεί ό,τι είναι δικό του...” (διάταγμα Γρατιανού).

Στη δε Γαλλία – προ της Επανάστασης – οι γυναίκες που απέβαλλαν χάριν σφοδρών κακοποιήσεων από τον σύζυγο καταδικάζονταν στον δια πύρας θάνατο ως εάν να ήταν “μάγισσες”...

Έως και προσφάτως δε, η Ινδική νομοθεσία καθιέρωνε ο θάνατος του συζύγου να επισφραγίζεται με παράλληλη καύση της εν ζωή συζύγου του... (Δαράκη Π., 1995, σ. 55)

Έχει καταστεί πλέον σαφές ότι, ο άδικος χαρακτήρας των πράξεων που επισύρουν τον ποινικό κολασμό είναι κάθε άλλο παρά συγκεκριμένος. Θα έλεγα – μάλλον – πως λειτουργεί κατά τις εκάστοτε πολιτικο-κοινωνικές και άλλες σκοπιμότητες. Πού, λοιπόν, βρίσκεται η ηθική του ποινικού δικαίου και ποιες είναι οι εντεταλμένες προθέσεις του νομοθέτη;

Έργο του νομοθέτη είναι η επιστημονικά τεκμηριωμένη απάντηση στα παρακάτω ερωτήματα:

- Αρμόζει επί του προκειμένου η νομοθετική αντίδραση; Μήπως, ενυπάρχουν διαθέσιμες εναλλακτικές λύσεις εκτός νομοθετικής ρύθμισης;
- Σε ποιά έκταση και εντός πόσου χρόνου θα πρέπει να καθορισθεί το ζήτημα;
- Θα είναι αυτή η ρύθμιση κατανοητή και φιλική προς τους πολίτες;
- Πώς μπορούν να διερευνηθούν τα οφέλη και το κόστος της;

(Κουράκης Ν., 1994, σ.248, άρθρο Καρκατσούλη Π., τόμ.Α)

Ήδη από το 18^ο αιώνα είχε τεθεί το ζήτημα ότι, “κάθε κανόνας δικαίου πρέπει να είναι ηθικός – αν και, δεν είναι αναγκαίο κάθε κανόνας ηθικής να μεταφράζεται σε κανόνα δικαίου” (Beccaria). Την ίδια εποχή, ο νομοδιδάσκαλος Georg Jellinek ορίζει το δίκαιο ως “το minimum ηθικής” κλιμακώνοντας τις πράξεις σε: θαυμαστές, αναμενόμενες, ανεκτές, απαιτούμενες, ψεκτές και τιμωρούμενες. Αργότερα, ο H. Mannheim καταλογίζει μόνο ένα ελάχιστο ποσοστό των ανήθικων πράξεων στη σφαίρα της

θεσμοθετημένης παρανομίας (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 43) και ένας γεννημένος εγκληματίας μπορεί ενδεχομένως – κατά το νομοθέτη, το δικαστή και τη συλλογική συνείδηση – να μην έχει ποτέ παραβιάσει τον Π.Κ. χάριν εξαιρετικών ικανοτήτων ιδιοφυίας... (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 92)

Ένα απλό παράδειγμα τέτοιας διάστασης απεικονίζεται και σε ορισμένα οικονομικά και περιβαλλοντικά εγκλήματα τα οποία, χαρακτηρίζονται τόσο από τη στενή νομοθετική σκέψη όσο και από την κοινή συνείδηση ως αδικήματα ενώ, στην πραγματικότητα αποτελούν ταυτόχρονα ανήθικες – εξ' απόψεως εγκληματολογικής – πράξεις. Αντίθετα, η αγυρτεία συνιστά ποινικό αλλά όχι, εγκληματολογικό αδίκημα. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 93) (Πίνακας 4)

Πίνακας 4

Διαχωρισμός εγκληματικών ενεργειών.

$A \cap B$: ανθρωποκτονία, ληστεία, σωματική βλάβη, παραχάραξη, εμπρησμός, εξύβριση, σωματεμπορία, παιδοκτονία, κατασκοπεία, βιασμός, κλοπή, απάτη, αποπλάνηση παιδών, εξαναγκασμός σε ασέλγεια, κ.ά.

$A - A \cap B$: μόνο εγκλήματα με εγκληματολογική έννοια, π.χ. ορισμένες περιπτώσεις ρύπανσης περιβάλλοντος για τις οποίες δεν προβλέπονται ποινές, τα βιασινιστήρια στις χώρες όπου δεν προβλέπονται ποινές, κ.ά.

$B - A \cap B$: μόνο εγκλήματα με νομική έννοια, π.χ. άρθρα 176, 180, 384α Π.Κ.

Ο John Stuart Mill στο έργο του “Περί ελευθερίας” επικεντρώνει την ηθική του ποινικού δικαίου στις μέγιστες δυνατές ατομικές ελευθερίες – η παραβίαση των οποίων, θα πρέπει να ενεργοποιήσει τον ποινικό μηχανισμό κατά την τελεολογική αρχή της “βλάβης”. Ισχυρίζεται πως, όταν το σκεπτικό ποινικοποίησης του νομοθέτη εμφορείται από την πρόθεση αυτοπροστασίας του ιδίου του ατόμου επιχειρώντας την επιβολή ενός προτύπου “ενάρτησης” προσωπικής ζωής, υπονομεύεται η δημιουργική αυτενέργεια και προάγεται μία πρακτική εθισμού σε ζημιογόνο μακροπρόθεσμη χειραγώγηση εκ μέρους μιας “πατρικής” εξουσίας – και άρα, κάτι τέτοιο δεν θα πρέπει να γίνει ηθικά αποδεκτό (τελεολογικός φιλελευθερισμός).

Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι, ο νομοθέτης θα παύσει να είναι ο αρμόδιος ρυθμιστής κυρώσεων με τη συνδρομή των οποίων, θα επιχειρήσει να ελέγξει το έγκλημα. Σημαίνει μόνο ότι, θα πρέπει να μεθοδεύσει όσο το δυνατόν καλύτερα την προσχώρηση κάποιων θεμελιωδών “συμφερόντων ασφαλείας” μέσα στις κανονιστικές συντεταγμένες. Και με τον όρο “συμφέροντα ασφαλείας” εξυπονούνται, εκείνα τα συμφέροντα που – άμα παραβλαφθούν – θα απαλλάξουν τον ποινικό νόμο από τον “συμβολικό” χαρακτήρα του (που δεν είναι άλλος από την εδραίωση ενός αισθήματος ασφάλειας των πολιτών).

Η διαδικασία αυτή, πρέπει να εκκινήσει από το Συνταγματικό πεδίο των ηθικο-πολιτικών αρχών “ελευθερία”, “ισότητα”, “δικαιοσύνη” με την διαδικασία εφαρμογής της ποινικής καταστολής έτσι ώστε, να διασφαλιστεί η λειτουργικότητα της. Τούτη θα είναι και η διαδικασία μετάβασης από μία “αφηρημένη” ευρεία έννοια ηθικής σε μια πραγματιστική “στενή” άποψη ηθικής του ποινικού δικαίου. Συνεπώς, το άτομο θα πρέπει να προστατευθεί από προσβολές τρίτων από μία στενή έννοια ηθικής ενώ, από την ποινική αυθαιρεσία του κράτους μέσω της ευρείας ηθικο-πολιτικής διάστασης του Συντάγματος. (Κουράκης Ν., 1994, σ.137, άρθρο Παπαγεωργίου Κ., τόμ. Α)

Αλλά για να είμαστε σαφείς, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι, η διαδικασία της ποινικοποίησης βλαπτικών συμπεριφορών δεν έγκειται αποκλειστικά στην προτίμηση του νομοθετή. Αυτό μπορεί να ισχύει για την περίπτωση θεσμοθέτησης μέσω τυπικών διαδικασιών – όπου και αλληλενεργεί Κυβέρνηση και Κοινοβούλιο – πάντως, στην αντίστοιχη άτυπη διαδικασία εμπλέκονται πολλοί φορείς: ομάδες πίεσης, Συνδικάτα, κοινή γνώμη, επιστημονικοί κύκλοι, και ούτω καθεξής. Το φαινόμενο τούτο παραπέμπει όχι μόνο σε μία διηνεκή σύγκρουση συμφερόντων αλλά επιπλέον, σε μία ακραία κατάσταση πολυνομίας που καθιστά αδύνατη τη συγκράτηση του από τις παραδοσιακές δομές κωδικοποίησης του δικαίου. Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της “νομικής πλημμυρίδας” (υπερεξειδίκευση ποινικών διατάξεων, αντίφασεις και αλληλοεπικαλύψεις, ραγδαία και αδοκίμαστη εφαρμογή, πλημελής συνταγματικός έλεγχος, κλπ.) δημιούργησαν σωρεία προβλημάτων στην κοινωνική – και όχι, μόνο – ζωή.

- Κρατισμό: αυξανόμενη παρέμβαση της Εκτελεστικής εξουσίας που αποβάλλει σταδιακά τον παιδευτικό της χαρακτήρα, συγκεντρωτισμός στη λήψη αποφάσεων.
- Εκνομίκευση: άκαμπτες νομοθετικές διαδικασίες, περιορισμένη ευχέρεια πρωτοποριακών μεθοδεύσεων ρύθμισης κοινωνικών συγκρούσεων (πχ. εναλλακτικές ποινές, Κοινοτικά Συμβούλια, κλπ.)
- Προϊούσα νομορρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων: άλλες μορφές κοινωνικού ελέγχου (πχ. συναδελφική αλληλεγγύη) περιθωριοποιούνται από τη μονοκρατορία του νόμου.

- Νομικισμό και Γράφειοκρατία: η υποκατάσταση της ουσίας από τον τύπο επιδεινώνει όχι μόνο τον Διοικητικό τομέα αλλά και, τη σχέση της με τα λοιπά κοινωνικά υποσυστήματα. (Max Weber)
- Δικαστικοποίηση: αμετάκλητη δικαστική αρμοδιότητα στον πολιτικό και ιδιωτικό τομέα ζωής.

Τα ανωτέρω παρασιτικά φαινόμενα και η εξάλειψή τους δεν ανήκουν αποκλειστικά στη σφαίρα αρμοδιοτήτων του νομοθέτη. Απαιτείται και αντίστοιχη υλικο-τεχνική υποδομή – αλλά κυρίως απαιτείται – η αντίστοιχη επιστημονική, διοικητική και πολιτική κουλτούρα.

Μπορεί, όμως, ο νομοθέτης να προβεί στα εξής:

- α. Να συντονίσει τη νομοθετική παραγωγή με προαίρεση την περιστολή δράσης των νομοθετικών σωμάτων υπέρ εξω-δικαιϊκών λύσεων.
- β. Να εξορθολογίσει τις λανθάνουσες – συμβολικές λειτουργίες των ποινικών κυρώσεων καταργώντας εκείνες που ευνοούν ξένες, παρασιτικές σκοπιμότητες.
- γ. Να μην χρησιμοποιεί την ποινική κύρωση για τη στήριξη άλλου κανόνα με αμφισβητούμενο ή διασαλευμένο κύρος διότι, έτσι φθείρεται το κύρος του κανόνα.
- δ. Να προσανατολίζεται περισσότερο στον έλεγχο των διαδικασιών λήψης αποφάσεων παρά, στις αποφάσεις καθεαυτής. Πάντως, οφείλει να μεριμνά για την ευελιξία τους έτσι ώστε, να ευνοείται ο μακροέλεγχος της ατομικής συμπεριφοράς.

(Κουράκης Ν., 1994, σ. 238, άρθρ. Καρκατσούλη Π., τόμ. Α)

Ε. ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Μερικά από τα κριτήρια που καθιέρωσε η επιστήμη της Εγκληματολογίας προκειμένου να ορίσει την εγκληματική συμπεριφορά, είναι: α. η αντικοινωνικότητα (Bonger), β. η κοινωνική βλάβη ή ζημία (Sutherland), γ. η ανομία (Merton), δ. η προσβολή υλικών αγαθών που ικανοποιούν βιοτικές ανάγκες (Μανωλεδάκης), ε. ο έντονος απαξιολογικός χαρακτήρας (Görpinger), στ. η προσβολή κοινά παραδεκτών αξιών της κοινωνικής ζωής (Μαγκάνης), ζ. η παράβαση κανόνων συμπεριφοράς (Sellin), η. η παραβίαση θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων (Schwendiger, Quinney). Πρόκειται, δηλαδή, για μια συμπεριφορά που είναι τόσο έντονα – κοινωνικά – δυσλειτουργική ώστε, να αναχθεί από το κοινωνικό σώμα και τους εκπροσώπους του σε ποινικά κολάσιμη. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 87)

Η εγκληματικότητα, από την άλλη πλευρά, αναφέρεται στην στατιστική απεικόνιση του συνόλου των εγκλημάτων που διαπράττονται σε μία ορισμένη κοινωνία. Πρώτος ο στατιστικολόγος Adolphe Quételet είχε επισημάνει την κανονικότητα των κρουσμάτων εγκληματικότητας σε κάθε ιστορική κοινωνία – αναγάγοντας ως “ομάδα-κινδύνου” την ηλικιακή τάξη μεταξύ των 15-25 ετών. (Ζέγκερ Ι., 1976, σ. 44)

Είναι προφανές ότι, οι έννοιες “εγκληματικότητα” και “εγκληματική συμπεριφορά” διαφοροποιούνται μεταξύ τους όσο διαφοροποιείται η θνησιμότητα από το θάνατο, η γενική από την ειδική πρόληψη, και ούτω καθεξής. Προσεγγίζονται, δηλαδή, από διαφορετικό επίπεδο αναφοράς. Οι μελέτες της εγκληματικότητας επιχειρούν να απαντήσουν στο ερώτημα “γιατί, τελούνται περισσότερα ή διαφορετικά εγκλήματα σε μία ορισμένη κοινωνία;” ενώ, οι μελέτες που εστιάζουν στην εγκληματική συμπεριφορά ως γεγονός στη

ζωή ενός ανθρώπου επεξεργάζονται το ερώτημα “γιατί, ορισμένα – μόνο – άτομα διαπράττουν εγκλήματα και άλλα όχι;”. Στην πρώτη περίπτωση, οι μελέτες βασίζονται σε στατιστικές της Αστυνομίας, των Ποινικών δικαστηρίων και των Σωφρονιστικών ιδρυμάτων, ή και σε “αυτο-ομολογούμενες έρευνες” ενώ, στη δεύτερη, διεξάγονται πειραματικές μελέτες, μελέτες παρακολούθησης, ανθρωπομετρικές έρευνες, εξετάσεις προσωπικότητας, tests ψυχιατρικής, έρευνες κοινωνικού περιβάλλοντος των δεδηλωμένων εγκληματιών, κ.ο.κ. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 100)

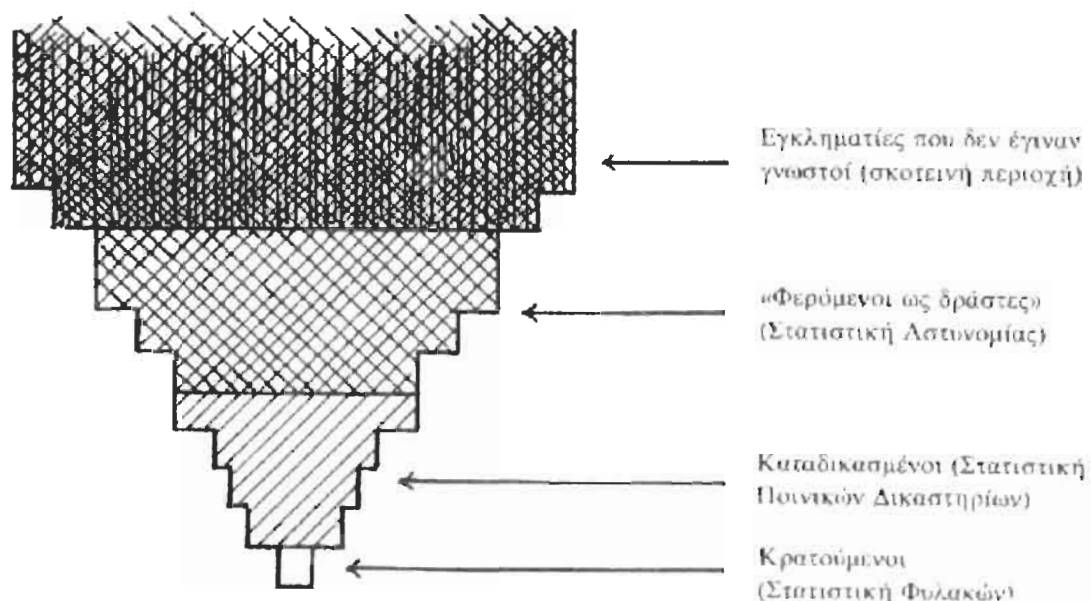
Με την εξέλιξη της Εγκληματολογίας, καθίσταται αντιληπτό ότι, εκτός από την “εμφανή-δήλη” εγκληματικότητα των θεσμών δίωξης και καταστολής του εγκλήματος, υφίσταται και μία “αφανής”, μη καταγεγραμμένη όψη στην οποία συμμετέχουν όλες οι πληθυσμιακές τάξεις – και όχι μόνο, η “αντιπροσωπευτική” κατώτερη πελατεία... Πρωτοπόρος της έρευνας αυτής ήταν, ο Α. Porterfield ο οποίος, κατατάσσοντας τις πιο συνήθεις αντικοινωνικές συμπεριφορές των καταδικασμένων από τα δικαστήρια ανηλίκων σε ομοιογενείς ομάδες, κατάρτισε ένα ερωτηματολόγιο “αυτο-ομολογούμενης εγκληματικότητας” που, υιοθέτησαν και οι Short και Nye. Αργότερα, οι Empey-Erickson και Gold προσεγγίζουν “την σκοτεινή εγκληματικότητα” μέσω συνεντεύξεων ενώ, ο Ennis συντάσσει ερωτηματολόγιο που απευθύνει στα θύματα των εγκλημάτων, αυτήν την φορά. Τούτες οι πρακτικές ώθησαν τον E. Sutherland να διατυπώσει – το 1940 – τον όρο “εγκλήματα λευκού”¹⁹ και “μπλε κολλάρου”. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 14)

(Πίνακας 4)

¹⁹ Ο όρος “Εγκλήματα λευκού περιλαίμιου” ανάγεται – ήδη προ είκοσι ετών – στον Κ. Γαρδίκας σύμφωνα με τον οποίον, “εκ των ασκούντων τα ελευθέρια επαγγέλματα υψηλήν εγκληματικότητα, ούτε ένδικον, αλλά πραγματικήν και λανθάνουσαν έχουσι οι δικηγόροι και οι ιατροί, οίτινες είναι φιλοκακούργοι και λαθροκακούργοι. Τα εγκλήματα αυτών πολλάκις δεν δύνανται να χαρακτηρίσθωσι νομικώς ως τοιαύτα αλλά είναι τα λεγόμενα εγκλήματα των φερόντων να χαρακτηρίσθωσι περιλαίμιον.” (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 113)

Πίνακας 5

Σχηματική απεικόνιση σκοτεινής περιοχής, στατιστικής της Αστυνομίας, των Ποινικών Δικαστηρίων και των Φυλακών.

Με τον όρο αυτό, ο Sutherland παραπέμπει σε αθέμιτες δραστηριότητες – κυρίως – επιχειρηματιών αλλά και λοιπών “ευυπόληπτων” ατόμων υψηλού κοινωνικο-οικονομικού status που – λόγω αυτού – αποτρέπουν την προσάρτηση του Στίγματος του εγκληματία εις βάρος τους, για δύο λόγους: είτε διότι, ασκούν πολιτική ισχύ στους σχετικούς ορισμούς του νομοθέτη είτε διότι, παρακάμπτουν – ή τουλάχιστον εκτρέπουν – το δικαστικό μηχανισμό σε απλή καταβολή αστικής αποζημίωσης ή διοικητικού προστίμου. Παρ’ ότι, δηλαδή, έχουν διαπράξει εγκληματική πράξη, δεν καταδικάζονται γι’ αυτή και δεν χαρακτηρίζονται ως τέτοιοι. Αντιθέτως, οι “εγκληματίες μπλε κολλάρου” (εργατικές τάξεις) υπερεκπροσωπούνται στις καταδικαστικές αποφάσεις καθ’ ότι, είναι συμβατοί με το στερεότυπο του “τυπικού εγκληματία” και γι’ αυτό, στιγματίζονται εφ’ όρου ζωής. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 173)

Προοδευτικά, ο όρος “εγκλήματα λευκού κολλάρου” αντικατεστάθη από την “οικονομική εγκληματικότητα” προκειμένου να περιλάβει κάθε επαγγελματική αθέμιτη δραστηριότητα ιδιωτικού ή δημοσίου τομέα στις οποίες ο Kaiser συγκαταλέγει τα εξής:

- Προστασία της εθνικής οικονομίας και της οικονομίας των επιχειρήσεων· εγκλήματα κατά των τραπεζών και του χρηματιστηρίου, εγκλήματα επί του συστήματος πιστώσεων, ασφαλειών, ελεύθερου ανταγωνισμού, κλπ.
- Προστασία του δημοσιονομικού τομέα· φοροδιαφυγή, δωροδοκία και δωροληψία, απάτες ως προς τις χρηματοδοτήσεις, εγκλήματα σχετιζόμενα με τον τελωνειακό κώδικα, κλπ.
- Προστασία του κοινωνικού συνόλου· εγκλήματα κατά των καταναλωτών και του περιβάλλοντος, παραβάσεις διατάξεων σχετικών με την προστασία της νεότητας, της εργασίας και των κοινωνικών ασφαλίσεων, κλπ.
- Προστασία των αντισυμβαλλομένων και καταναλωτών· απάτη και τοκογλυφία.

Η σύγχρονη δε Αμερικάνικη βιβλιογραφία εμπλουτίζει τη σύλληψη του Sutherland με νέους όρους όπως, “επαγγελματικό έγκλημα”, “έγκλημα υπερκόσμου”, κλπ. έτσι ώστε να, περιλάβει και φαινόμενα πολιτικής σήψης και διαφθοράς. Γεγονός, πάντως, είναι ότι, όλες τούτες οι τοποθετήσεις “πάσχουν” ως προς το ότι, δεν έχουν – τελεσίδικα – προσδιορίσει ούτε το είδος των εγκλημάτων, ούτε τον τρόπο λειτουργίας και τα χαρακτηριστικά των δραστών, ούτε την έκταση της βλάβης στα θύματα – αλλά – ούτε και, το κοινωνικό πλαίσιο δράσης των υπευθύνων. Παρ’ όλα αυτά, συνέβαλλε στον εντοπισμό

μιας νέας μορφής εγκληματικότητας που υποδηλώνει όχι μόνο τεράστια χρηματικά ποσά αλλά και μεγάλο ποσοστό θυμάτων. Τούτο σημαίνει πώς αποτελεί, μία ιδιαίτερα “αφανή”, επιζήμια δραστηριότητα με το βαρύ κοινωνικό κόστος διάβρωσης θεσμών και ατόμων. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 113)

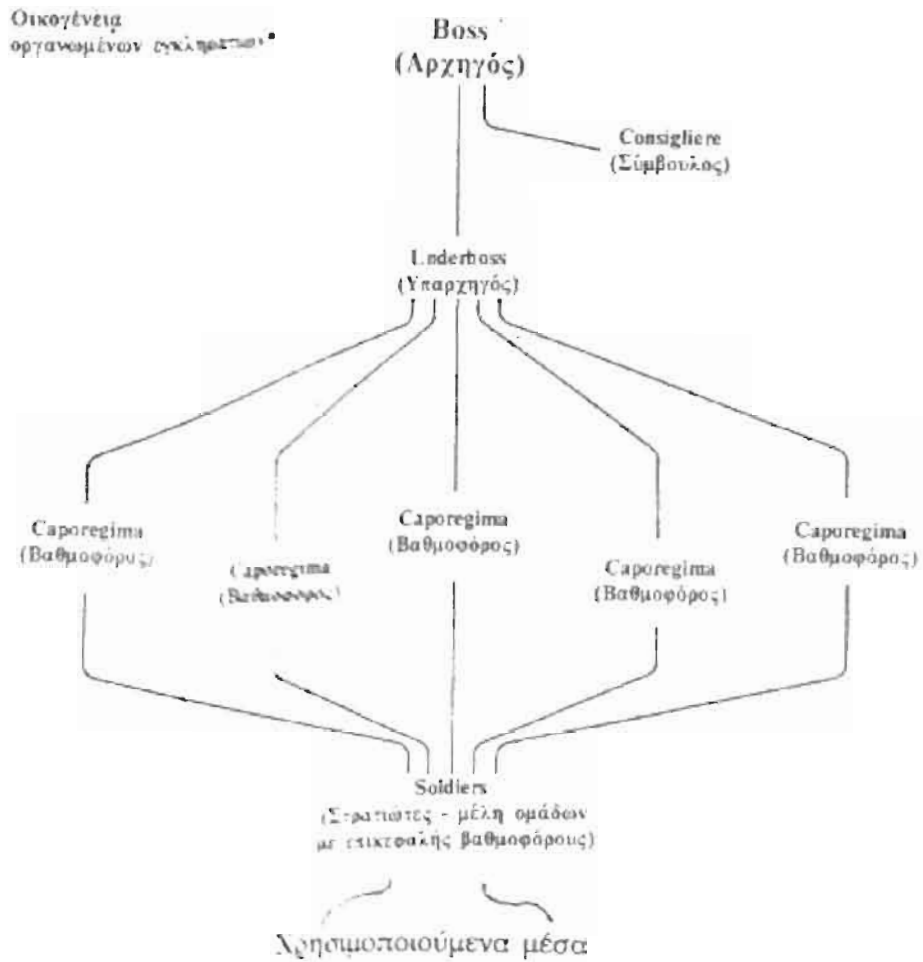
Μία άλλη τυπολογία της εγκληματικότητας που έχει καθιερωθεί από την ίδια την πραγματικότητα είναι αυτή του “απλού” και “οργανωμένου” εγκλήματος. Η διαφορά μεταξύ τους έγκειται στις ιδιαίτερες μεθοδεύσεις τους, την γραφειοκρατική ή μη οργάνωση τους, το πεδίο δράσης τους (ύψος κερδών, εμπλεκόμενα μέρη, εδαφικό μονοπώλιο κλπ) – και όχι στη φύση του επαπειλούμενου αγαθού ή τη βαρύτητα της προσβολής του. Έτσι, το οργανωμένο έγκλημα συναρτάται με:

- συστηματικό, παράνομο προσπορισμό μεγίστου οικονομικού οφέλους από εξειδικευμένες, εκτεταμένες δραστηριότητες.
- ιεραρχική κλιμάκωση των εμπλεκόμενων μερών με καθορισμένες αρμοδιότητες και προνόμια.
- χρήση ή απειλή χρήσης βίας τόσο εντός του κυκλώματος – για την τήρηση της πειθαρχίας – όσο και εκτός αυτού – προκειμένου για την επίτευξη του στόχου.
- γεωγραφικές ζώνες μονοπωλιακής επιρροής.
- “διαπλεκόμενα” με εκπροσώπους πολιτικών κομμάτων, εφαρμοστές του Ποινικού νόμου, δικηγόρους, κλπ. ώστε να, κατοχυρωθεί η ασφάλεια δράσης τους.

(πίνακας 6)

Πίνακας 6

Σχηματική απεικόνιση διαβάθμισης του “οργανωμένου” εγκλήματος. (Από την έκθεση της “Επιτροπής του Προέδρου”, The challenge of crime, σ. 194)

Διαφθορά αστυνομικών και δημοσίων οργάνων

Απειλές, επιθέσεις, φόνοι αναγκαστική πειθαρχία σε μέλη, μη μέλη και διάμεσους

Άσκηση ελέγχου σε δια-πολιτειακή περιοχή

• άσκηση έλεγχος ή επίταξη σε

Νόμιμες δραστηριότητες
 Παραγωγή τροφίμων
 Εστιατόρια
 Διάθεση απορριμάτων
 Κέντρα διασκέδασης
 Ασφάλειες κ.ά.

Παράνομες δραστηριότητες
 Παράνομα παιχνίδια
 Ναρκωτικά
 Τοκογλυφίες
 Εκβιάσεις κ.ά.

Για παράδειγμα, μια εταιρεία που εισάγει στην αγορά ελαττωματικές συσκευές μηχανικών τυχερών παιγνίων (“ληστές με το ένα χέρι”) ή μία ομάδα που προμηθεύει και εκμεταλλεύεται αλλοδαπές γυναίκες (εμπόριο “λευκής σαρκός”) και την προστασία νυκτερινών κέντρων, συνιστούν οργανωμένα εγκλήματα ενώ, μία συμμορία ανηλίκων που τρομοκρατεί το κοινό και βανδαλίζει τα εμπορικά καταστήματα μπορεί να ειπωθεί μόνο ως, απλό έγκλημα. Η διάκριση αυτή ευνοεί τόσο τον απλό δράστη για την επιμέτρηση της ποινής που θα του επιβληθεί (πχ. χρήστης ναρκωτικών ουσιών) όσο και τους φορείς δίωξης του έγκληματος (ώστε να, προϊδεασθούν για προβλεπόμενες δυσχέρειες διαλεύκανσης εγκλημάτων). (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 108)

Το 1980, στο Συνέδριο που διεξήγαγε ο Ο.Η.Ε. με τα κράτη-μέλη με θέμα “Έγκλημα και κατάχρηση εξουσίας: αδικήματα και δράστες πέρα από το Νόμο”, επεξεργάστηκαν οι έννοιες του “κοινού” και “μη συμβατικού” εγκλήματος. Το πρώτο, περιλαμβάνει τα “παραδοσιακά” εγκλήματα της ανθρωποκτονίας, της σωματικής βλάβης, της κλοπής, της σεξουαλικής κακοποίησης, και τα συναφή ενώ, στο δεύτερο, εντάσσονται όλες εκείνες οι μορφές κατάχρησης οικονομικής ή πολιτικής εξουσίας που “καλύπτονται” είτε από το status του δράστη είτε από τις συνθήκες τέλεσής τους.

Η λίστα των – θεωρούμενων ως – μη συμβατικών εγκλημάτων αναφέρει: απάτες στις αγοραπωλησίες γης, εκμετάλλευση μεταναστών εργατών, εισγωγές-εξαγωγές επικίνδυνων προϊόντων, οικονομική εγκληματικότητα πολυεθνικών εταιριών σε βάρος αναπτυσσομένων χωρών, κατάχρηση εξουσίας από Αστυνομικούς και Σωφρονιστικούς υπαλλήλους, διαφθορά πολιτικών, εγκλήματα κατά της ειρήνης, εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, γενοκτονία, άπαρτχαϊντ, βασανιστήρια, αυθαίρετη εκτέλεση ατόμων, αναγκαστική διαμόρφωση “αγνοούμενων”, και ούτω καθεξής.

Σχετική είναι και η διχοτόμηση σε εγκλήματα βίας και εγκλήματα χωρίς θύματα. Η έννοια της βίας δεν είναι, βέβαια, τόσο εμπεριστατωμένη γι’ αυτό

και, άλλοτε κολάζεται ποινικά (πχ. η “έκδηλη” βία των γηπέδων ή της παράνομης οδήγησης) και άλλοτε παρακάμπτεται (πχ. η λανθάνουσα βία που ασκείται από τα ΜΜΕ).

Σε απογραφή της Γαλλίας, καταγράφηκαν πάνω από 30 διαφορετικά εγκλήματα βίας (κατά προσώπων ή πραγμάτων, κατά της δημόσιας αρχής, κλπ.) ενώ, η Γερμανική εγκληματολογία εντάσσει σε αυτά “οποιαδήποτε φυσική ή ψυχολογική πράξη που βλάπτει τη σωματική ακεραιότητα” δηλαδή, την ανθρωποκτονία, την πρόκληση σωματικών βλαβών, τη ληστεία, τον εκβιασμό, τα εγκλήματα κατά της προσωπικής ελευθερίας, την άμβλωση, την παιδική κακοποίηση, κλπ. Οι Η.Π.Α. προσαρτούν στα εγκλήματα βίας την ανθρωποκτονία, την άδικη επίθεση ή την απόπειρα της, και η Ελληνική νομοθεσία – εξ ονόματος Κ. Γαρδίκια – μνημονεύει ως τέτοια την αυτοδικία, την αντίσταση κατά της Αρχής, τη φθορά ξένης ιδιοκτησίας, τη ληστρική εκβίαση, την κλοπή μετά βιαιοπραγίας, κοκ.

Στις μέρες μας, το μέτρο της βίαιης εγκληματικότητας φαίνεται πως δίδει ο εξής Δείκτης Εγκλημάτων (index of crime): α. εκ προθέσεως ανθρωποκτονία β. εκ προθέσεως σωματική βλάβη γ. βιασμός δ. ληστεία ε. διάρρηξη στ. κλοπή μη ευτελούς αξίας ζ. κλοπή αυτοκινήτου η. εμπρησμός. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 119)

Ο όρος πάλι, “εγκλήματα χωρίς θύματα” ανάγεται στο έργο του Schur, υπό τον ομώνυμο τίτλο. Εμπεριέχει, κάθε παράβαση που παραβιάζει τον ίδιο τον δράστη (ο δράστης ως θύμα) και υποδηλώνει την αποτυχημένη του συμμόρφωση στα κοινωνικά καθορισμένα πρότυπα διαγωγής. Τέτοια είναι, πχ. η παράνομη χρήση ψυχοδραστικών ουσιών, η άμβλωση, η ομοφυλοφιλία, η αλητεία, η επαιτεία, η μέθη που διαταράσσει τη δημοσία τάξη, η αυθάδεια κατά της Αρχής, η παράνομη χαρτοπαιξία, η συμμετοχή σε παράνομα τυχερά παίγνια, κλπ.

Ο ορισμός αυτός, αμφισβητήθηκε από την κατεύθυνση της θυματολογίας καθ' ότι, δεν αναγνωρίζει τα έμμεσα ενδεχόμενα θύματα των εγκληματικών αυτών πράξεων. Για παράδειγμα, το θύμα της έκτρωσης είναι το έμβρυο, το θύμα της αλητείας είναι κάθε προστατευόμενο μέλος του ατόμου αυτού, τα θύματα της θρασύτητας κατά της Αρχής είναι ενδεχομένως “συλλογικά”, και ούτω καθεξής.

Μπορεί να ειπωθεί ότι, η αναγωγή αυτής της κατηγορίας εγκλημάτων συμβαδίζει – μάλλον – με τις σύγχρονες τάσεις απεγκληματοποίησης συμπεριφορών και επανεκτροπής τους σε προληπτικά, εξωποινικά, ιατροπρονοιακά συστήματα παρ' ότι, – ακόμα και σήμερα – το κοινό, δύσκολα, θεωρεί ως έγκλημα πράξεις που δεν βλάπτουν τρίτα άτομα. Την ίδια συλλογιστική είχε αναπτύξει και ο John Stuart Mill όταν έλεγε πως, “ο αποκλειστικός σκοπός για τον οποίο, μπορεί – νομιμοποιημένα – να ασκηθεί ακούσια εξουσία επί ένα μέλος της πολιτισμένης κοινότητας είναι η πρόληψη πράξεων κατά τρίτων”. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 121)

ΣΤ. ΠΑΡΕΚΚΛΙΣΗ, ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Ο όρος “παρέκκλιση”²⁰ (deviance) παραπέμπει, γενικά, σε μία συμπεριφορά που εκτρέπεται από τους παραδεδεγμένους κοινωνικούς κανόνες, ματαιώνει τις προσδοκίες του κοινωνικού συστήματος και, γι’ αυτό, κρίνεται ως μη αποδεκτή’.

Αν ληφθεί, όμως, υπόψη πως, μία αντικειμενικά ίδια συμπεριφορά μπορεί να αποδοκιμάζεται και – άλλοτε – να επιδοκιμάζεται σε δεδομένη κοινωνία, συμπεραίνεται ο ρευστός χαρακτήρας των εκάστοτε αξιολογήσεων των προσβαλλόμενων αγαθών – βάσει των οποίων, ορίζονται και οι τηρητέοι κανόνες κοινωνικής συμβίωσης. Έτσι, παρεκκλίνων μπορεί να είναι, ο ψυχικά ασθενής, ο εγκληματίας, ο ανήλικος παραβάτης, ο γονέας που παραμελεί το παιδί του, ο ομοφυλόφιλος, ο πολιτικά στρατευμένος φοιτητής, και ούτω καθεξής. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 102)

Η παρέκκλιση της συμπεριφοράς εντοπίζεται:

- στην παραβατικότητα: μη συμμόρφωση στην κρατούσα νόρμα της οποίας, όμως, δεν υποβόσκει κάποιο είδος αμφισβήτησης ή πρόθεσης ανατροπής αυτής.
- στον αντί-κομφορισμό: ασυμμόρφωτη συμπεριφορά που – εμμέσως, πλην σαφώς – μεταδίδει προθέσεις ανατροπής ισχυόντων κοινωνικών κανόνων.

²⁰ Η ίδια σχετικότητα με το έγκλημα διαπνέει και την έννοια της παρέκκλισης αφού, αυτή μπορεί να συνιστά “ό,τι αποκλίνει από το μέσο όρο” (στατιστικός ορισμός) “ό,τι παραβιάζει τους κυρίαρχους ηθικούς κανόνες” (ηθικός ορισμός) ή “ό,τι προκύπτει από οργανικές βλάβες” (ιατρικός ορισμός). (Τσαλικογλου Φ., 1989, σ. 227)

- στην επαναστατικότητα: δηλώνεται ανοιχτά η διάθεση κατάλυσης ολόκληρου του κατεστημένου κοινωνικού συστήματος.

Τα κρούσματα αποκλίσεων από τα δεσπόμενα κοινωνικά και ηθικά φρονήματα συμφύονται με σταθερές λειτουργικές ανάγκες οιαδήποτε κοινωνιών γι' αυτό και, δεν καταστέλλονται πάντοτε. Όσο αυτά περιρίζονται εντός των – εκάστοτε οριζόμενων – δεδομένων πλαισίων, ρυθμίζονται “αναίμακτα” μέσω των προβλεφθέντων προληπτικών ή κατασταλτικών μέτρων κοινωνικού ελέγχου διότι, λειτουργούν ευεργετικά ως προς:

- α. την εκτόνωση του δυναμικού των περιθωρικών ομάδων· αν το κράτος επέβαλλε άτεγκτη καταστολή σε κάθε περίπτωση παρεκκλίσεως δράσης, εκείνη θα γενικεύονταν σε ολόκληρο το σύστημα δημιουργώντας καταστάσεις “κοινωνικής αποδιοργάνωσης” ενώ, όσο παραβλέπεται κάποιο ποσοστό της από τους επίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου, αποβαίνει η “ασφαλιστική δικλείδα” του.
- β. την ενίσχυση της αλληλεγγύης μεταξύ των κοινωνικών ομάδων· μόνο εφόσον, θιγεί το ηθικό αγαθό που περιφρουρεί ένας γραπτός κανόνας, κινητοποιείται η Συλλογική συνείδηση η οποία και, συσπειρώνεται προκειμένου να αμυνθεί έναντί της.
- γ. τη σημασιодότηση επερχόμενων κοινωνικών αλλαγών· γενικευμένα κρούσματα παρέκκλισης υποδηλώνουν ότι, ο κατεστημένος κανόνας δεν ανταποκρίνεται στην τρέχουσα ηθική εξέλιξη της κοινωνίας οπότε, λειτουργεί ως δείκτης αλλαγής και ανασυγκρότησης.

Από την άλλη πλευρά, όταν αυτά τα κρούσματα υπερβούν το καθορισμένο όριο της κοινωνικής ανοχής πέραν του οποίου, θα απειληθεί η ακεραιότητα της συγκροτημένης κοινωνίας μέσα από σχήματα και καθεστώτα “ανομίας” και κλονισθεί σοβαρά το αίσθημα εμπιστοσύνης των πολιτών στην λειτουργικότητα των θεσμοθετήσεων, τότε το Κράτος συντάσσεται με πρακτικές – άμεσου και έμμεσου – καταναγκασμού στην εφαρμογή των παρά πάνω. Την υπέρβαση του ορίου αυτού, εκφράζει η – κατά νόμον – εγκληματικότητα είναι, η συμπεριφορά εκείνη που, καθίσταται τόσο απειλητική προς την τήρηση της εννόμου τάξεως ώστε, προκύπτει η ανάγκη επαπειλής της με σοβαρές ποινικές κυρώσεις. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 39)

Όλα τούτα, όμως, προσδίδουν στην παρέκκλιση – και μάλιστα, στην εγκληματική μορφή της – μόνο τη γενική της διάσταση. Γιατί, παρέκκλιση συνιστά, ειδικά εκείνη η συμπεριφορά που επιλαμβάνεται από τις επίσημες Ποινικές υπηρεσίες επισυνάπτοντάς της μία ανάλογη, στιγματιστική ετικέτα. Στην ειδική διάσταση της εγκληματικής παρέκκλισης προσανατολιζόμενη και η Σχολή του Labelling επεξεργάστηκε τα εξής ερωτήματα:

- Με ποιά συλλογιστική κάποια άτομα επιλέγονται να παραπεμφθούν στην ποινική διαδικασία ενώ, κάποια άλλα εκτρέπονται με πλάγια μέσα;
- Η στιγματιστική διεργασία φιλτραρίσματος εξαρτάται από συγκεκριμένα είδη εγκληματικών πράξεων ή από συγκεκριμένα στερεότυπα και πολιτικές;

Τούτη διαπραγματεύεται το ζήτημα ως εξής: Η αρχική – πρωτογενής – παρέκκλιση εκδηλώνεται προς απάντηση υποκειμενικών αναγκών και αντικειμενικών δυσμενών συνθηκών ζωής. Το αποτέλεσμα αυτής είναι, η αμετάκλητη εμπλοκή στα γρανάζια του νόμου όσων συμπίπτουν στο

εγκληματικό στερεότυπο (χαμηλή κοινωνικο-οικονομική τάξη, εκκεντρική εμφάνιση και προκλητικό ύφος ομιλίας, ενδείξεις υπο-κουλτούρας, κλπ.) και μάλιστα, εκείνων των οποίων η συμπεριφορά είναι κραυγαλέα εμφανής και επαναλαμβανόμενη. Η διαδικασία αυτή, θα λήξει με τον ανεξίτηλο στιγματισμό τους, την ανάληψη του περιθωριακού κοινωνικού ρόλου εκ μέρους τους και – τελικά – τη δευτερογενή, τελεσίδικη οικειοποίηση της εγκληματικής, αντί-κοινωνικής ταυτότητας. (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 105)

Όπως προαναφέρθη, ένας εκ των τύπων της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς είναι και αυτός της “– νεανικής – παραβατικότητας” (juvenile delinquency). Ο όρος, εισήχθη στην Αγγλοσαξονική βιβλιογραφία εν έτει 1815 από τον P. Bedford στα πλαίσια ίδρυσης μιας εταιρείας ταγμένης στην πρόληψη των νεανικών παραβάσεων - με έναυσμα, τη θανατική καταδίκη παιδιών 8-12 ετών από το Ποινικό δικαστήριο του Old Bailey. Χρησιμοποιείται για την περιγραφή της προ-εγκληματικής αντικοινωνικής και βλαπτικής για την ψυχο-σωματική ακεραιότητα των ανηλίκων συμπεριφοράς που μπορεί να εκδηλώνεται μέσα από την κατανάλωση οινοπνεύματος, τη συστηματική ολονύχτια ψυχαγωγία, τον σχολικό απουσιασμό, την επαιτεία, κλπ.

Σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες – όπως, η Γαλλία, η Γερμανία και η Ιταλία – οι όροι νεανική “παραβατικότητα” και “εγκληματικότητα” (delinqueur, kriminalitat) εναλλάσσονται παρότι, οι ανήλικοι παραβάτες μεταχειρίζονται πιο προσεγμένα σε σχέση με τους “ώριμους”, ενήλικες εγκληματίες από το Ποινικό σύστημα.

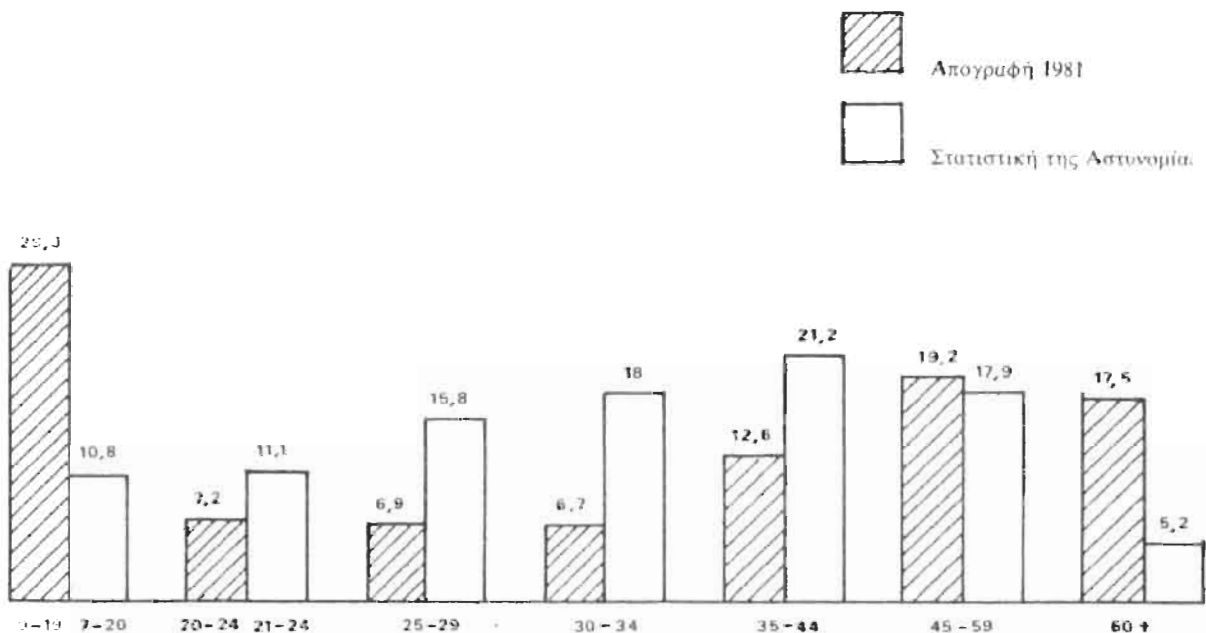
Όσον αφορά την ελληνική πραγματικότητα μπορεί να ειπωθεί ότι, – με εξαίρεση το 8^ο κεφάλαιο του Π.Κ. Το οποίο φέρει τον τίτλο “Ανήλικοι Εγκληματίαι” – η έννοια της παραβατικότητας έχει ευρέως καθιερωθεί νομοθετικά καθ’ ότι, συνάδει με την – κλασική, πλέον θέση του ότι, “οι ανήλικοι δεν αποτελούν μικρογραφία των ενηλίκων” και, συνεπώς, επιλαμβάνονται με ευέλικτα κοινωνικο-παιδαγωγικά μέτρα ανάλογα των

κοινωνικο-ψυχολογικών αναγκών της ηλικίας τους. Άλλωστε, σε αυτήν δεν ενέχονται ψίγματα αρνητικών φορτίσεων και άρα, αποτρέπεται τόσο ο στιγματισμός όσο και ο αυτο-στιγματισμός – τουλάχιστον – εκείνων που – ακόμα – δεν οικειοποιήθηκαν την εγκληματική ταυτότητα.

Ανήλικος, λοιπόν, παραβάτης είναι – κατά το άρθρο 14 παρ. 1 του Π.Κ. – “το άτομο ηλικίας 7-17 ετών που, έχει παραβιάσει διάταξη ειδικού ποινικού νόμου” (συνήθως, του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας). Αυτός – μόνο – κατ’ εξαίρεση κρίνεται ως ποινικά υπεύθυνος δηλαδή, θεωρείται πως, η πράξη του δεν συνιστά “πλήρες έγκλημα” (stricto sensu). (Σπινέλλη Κ., 1985, σ. 106) (Πίνακας 7)

Πίνακας 7

Κατανομή ατόμων που διέπραξαν εγκλήματα κατά ομάδες ηλικιών (Στατιστική της Αστυνομίας 1982) και κατανομή πληθυσμού κατά ομάδες ηλικιών (Απογραφή 1981).

Η σύγχρονη, πάλι, “κριτική” άποψη της Εγκληματολογίας συλλαμβάνει το φαινόμενο ως ένα “φυσιολογικό παιχνίδι με το νόμο”, ενταγμένο στη διεργασία της κοινωνικοποίησης και της ανάληψης κοινωνικής ταυτότητας εκ μέρους των νέων. Εναλλακτικά δε, το ερμηνεύει με βάση, καθημερινους όρους Κοινωνικού Αποκλεισμού όπως, οι οικονομικές στερήσεις, η συναισθηματική παραμέληση από την οικογένεια, τα πεπερασμένα, διχοτομικά εκπαιδευτικά συστήματα, οι περιορισμένες ευκαιρίες συμμετοχής σε δημιουργικές κοινωνικές δραστηριότητες, και τα συναφή. Θεωρείται, δηλαδή, πως, οι παραπάνω καταστάσεις τους διαμορφώνουν ως προσωπικότητες με έλλειμμα επικοινωνιακών δυνατοτήτων, που τους συσσωρεύει θυμό και, σταδιακά, τους ρέπουν σε ακραίες αντικοινωνικές εκδηλώσεις “εκούσιας” – αυτή τη φορά – αυτο-παραίτησης.

Νέος παραβάτης, λοιπόν, είναι εκείνος που εισέπραξε την αντιπαλότητα της κοινωνίας όσον αφορά την κατανομή των κοινωνικών ευκαιριών και θέσεων, έχει διαλεγεί, μαρκαριστεί και περιθωριοποιηθεί από τον επίσημο Ποινικό μηχανισμό χάριν, ιδιαίτερων κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών και – τελικά – έχει άμεσα εκτεθεί στον κίνδυνο παγίωσης μιας σοβαρά αντικοινωνικής ενήλικης προσωπικότητας. Για άλλη μια φορά, η απάντηση του κοινωνικού σώματος – εξ’ ονόματος των μηχανισμών ποινικής καταστολής – στις εκφράσεις εκτροπής συγκροτείται ανάλογα με το ποιό είναι το ιστορικό background του εν λόγω ατόμου...

Η νέα Εγκληματολογία προτάσσει τον όρο “νέος με ανάγκες”, εν προκειμένω. Αποστασιοποιούμενη από αδιέξοδες τιμωρητικές συλλογιστικές και με ζητούμενο την επανένταξη αυτού στα κοινωνικά δρώμενα, τον αντιμετωπίζει στις πραγματικές του διαστάσεις δηλ., με ανάγκες κοινωνικής παραδοχής και επαγγελματικής καταξίωσης, ανάγκες για ισορροπημένες προσαρμόσιμες σχέσεις με το κοινωνικό περιβάλλον, με ανάγκες εποικοδομητικής επένδυσης του ελεύθερου χρόνου και για ανάπτυξη ικανοτήτων χειρισμού των

συναισθημάτων ματαίωσης, και ούτω καθεξής. Μόνο, έτσι, – πιστεύεται πως – “το άτομο που δεν πέτυχε να αντιμετωπίσει συμπτώματα αντικοινωνικότητας κατά του ίδιου του του εαυτού – κατά βάση – θα μπορέσει να απεμπλακεί από κυκλώματα εγκληματικής υπο-κουλτούρας. (Κουράκης Ν., 2000, σ. 233, άρθρ. Φυτράκης Ε., τόμ. Β)

Z. ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Η έννοια της επικινδυνότητας – και μάλιστα, της προ-εγκληματικής – μορφής της έχει αποτελέσει το βασικό πυρήνα ενδιαφέροντος της Κλινικής Εγκληματολογίας. Για τη μελέτη της χρησιμοποιήθηκαν άλλοτε στατικά και άλλοτε δυναμικά κριτήρια που ενίοτε την προσδιόρισαν οντολογικά (δηλ. ως, πραγματικό υπόστρωμα στην προσωπικότητα και συνθήκη ζωής του ατόμου “που εγκυμονεί κινδύνους για το κοινωνικό σύνολο”), αξιολογικά (δηλ. ως, αποτέλεσμα συγκερασμού αιτιωδών συναφών ενδείξεων) ή και αμφισβητήθηκε παντελώς υπό τη συλλογιστική κοινωνικών, νομικιστικών κατασκευασμάτων.

Πρόδρομος της οντολογικής τοποθέτησης της έννοιας της επικινδυνότητας ήταν ο Raffaele Garofalo ο οποίος, εφηύρε τον όρο *temibilità* προκειμένου να εκφράσει τη σταθερή, ενεργητική διαστροφή και ποσότητα κακού που φέρει μαζί της η εγκληματική προσωπικότητα εξωθώντας αισθήματα φόβου κατά του κοινωνικού συνόλου”. (*Di uno criterio positive della penalità*, Naples, 1880) Με την επανέκδοση της Εγκληματολογίας του (1891), επισυνάπτει στον ανωτέρω ορισμό το στοιχείο της κοινωνικής προσαρμοστικότητας υπό την έννοια “καταλοίπων” κοινωνικότητας την οποία, εναγκαλίζεται και ο Ερρίκος Ferri πρωτεύοντως, για τον προσδιορισμό του αντικοινωνικού χαρακτήρα της εγκληματικής προσωπικότητας και δευτερευόντως, για το πέρασμα στην αντικοινωνική-εγκληματική πράξη.

Στον ελληνικό χώρο, η οντολογική διάσταση της επικινδυνότητας υπογραμμίζεται από τους Καρανίκα, Ζαγκαρόλα και Μαγκάκη ως, “μία μόνιμη ψυχο-βιολογική κατάσταση του υποκειμένου που έχει διαμορφωθεί από την αλληλεπίδραση σχετικών κληροδοτημένων ιδιοτήτων και όρων κοινωνικής ζωής του”.

Η δεύτερη κατεύθυνση της Εγκληματολογίας – που, αναρτά το αξιολογικό στοιχείο της επικινδυνότητας υπό οντολογική βάση – επιχειρεί την αιτιολόγηση της μάζα από τη σωρευτική επικουρική συνδρομή κοινωνικών, ιατρο-ψυχολογικών και άλλων ενδείξεων ταυτοποιώντας, ουσιαστικά, τη διάγνωση με την πρόγνωση της.

Τέτοια κοινωνικά κριτήρια προ-εγκληματικής επικινδυνότητας συνιστούν, το πλημελλές κοινωνικό περιβάλλον ζωής, η παθογενής διαπαιδαγώγηση εκ μέρους των γονέων, η τροφοδότηση προτύπων επιθετικότητας, η εγκατάλειψη και η συναισθηματική παραμέληση, κλπ. Αντίστοιχες ιατρο-ψυχολογικές ενδείξεις που πιθανολογούν – αλλά δεν αποδεικνύουν – το πέρασμα στην εγκληματική πράξη είναι, μόνο τα μείζονα ψυχικά (ενδεχομένως, οργανικά σύνδρομα και όχι, η διάγνωση ψυχοπαθητικής μη-προσαρμοστικότητας. Το ίδιο ισχύει και για περιπτώσεις κατάχρησης ουσιών στο βαθμό που, δεν έχουν δημιουργήσει ψυχωσικά εγκληματικά επεισόδια.

Δεν επαρκούν, όμως, τα στατικά κριτήρια για την ερμηνεία του “περάσματος στην – εγκληματική – πράξη” παρά, απαιτούνται και άλλα που καθορίζουν τη σύνθεση της εγκληματικής ικανότητας με την κοινωνική προσαρμοστικότητα κατά τρόπο δυναμικό. (J. Pinatel)

Έτσι, κατά τη φάση της αδιαμόρφωτης συνέναισης – οπότε, υφίσταται αμυδρά η ιδέα διάπραξης εγκλήματος – το άτομο προσλαμβάνεται με την έννοια ενός υπερτροφικού εγωκεντρισμού που, εξουδετερώνει κατεστημένες ηθικο-κοινωνικές αναστολές ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων και δημιουργεί ένα προσωπικό αίσθημα δικαιοσύνης με το οποίο αυτο-νομιμοποιούνται οι εγκληματικές διαθέσεις του. Ο εγωκεντρισμός αυτός αποδόθηκε άλλοτε στην υπερλειτουργία του ενστίκτου αυτοσυντήρησης, άλλοτε σε εσωτερικές, παλινδρομιακές συγκρούσεις ψυχοδυναμικού τύπου και άλλοτε, σε

αλλοτριωτικά κοινωνικά περιβάλλοντα που διαβρώνουν τις κοινωνικοποιητικές διεργασίες.

Προοδευτικά, το άτομο μεταβαίνει στη δεύτερη φάση – αυτήν της ολοκληρωμένης ή διατυπωμένης συναίνεσης. Εδώ, γίνεται παραδεκτή η ιδέα τέλεσης εγκλήματος καθώς, δεν συγκρατείται πλέον – κατά τον F. Grispigni – από τις επαπειλούμενες κυρώσεις του Ποινικού νόμου. Η έλλειψη προβλεψιμότητας που χαρακτηρίζει το υποκείμενο που διέρχεται τούτο το στάδιο έχει συναρτηθεί με την οιδιπόδεια νευρωσική κατάσταση της προσήλωσης κατά την οποία, τροφοδοτείται η αρχή της ηδονής και ανασχέονται οι μηχανισμοί λειτουργικής αξιοποίησης της κοινωνικής εμπειρίας. Αυτή είναι που διαμορφώνει αφενός τους “ψευδο-αναίσθητους” –οι οποίοι κινούνται στα πλαίσια ομαλότητας – και αφετέρου τους ανίκανους για αφοσίωση και ενσυναίσθηση – που, καθίστανται ως οι πλέον επικίνδυνοι.

Η τρίτη φάση της δυναμικής του εγκλήματος καλείται κατάσταση κινδύνου και αφορά την κρίση που προηγείται άμεσα της εγκληματικής πράξης. Τότε, το άτομο – εκκινούμενο από το ένστικτο της επιθετικότητας – συναινεί στην πράξη και προετοιμάζεται υλικά και ψυχικά για την εκτέλεση της. Η πρώιμη επιθετικότητα έχει συνδεθεί με φαινόμενα κακομεταχείρισης από τους γονείς που σχετίζονται με τη νευρωσική κατάσταση της απόρριψης και τα παρεπόμενα της (πχ. συναισθηματική αποστέρηση, συμπλέγματα κατώτεροτητας, αντιδράσεις εναντίωσης, κλπ.) ενώ, η ενήλικη επιθετικότητα ερμηνεύεται περισσότερο ως κοινωνικό προϊόν δηλ., ως αποτέλεσμα της φυσικής ή ηθικής αδυναμίας επίτευξης στόχων και έκφραση αντίστασης έναντι των αλλοτριωτικών μηχανισμών της κοινωνίας (η νεύρωση του “παρία”).

Το πέρασμα στην τελική φάση – της πράξης καθεαυτής – υποδηλώνει την ενεργοποίηση παθολογικών χαρακτηριστικών όπως, η συγκινησιακή αδιαφορία και η συναισθηματική απάθεια. Αμφότερα, παραπέμπουν σε ανυπαρξία αισθημάτων οίκτου και φιλαλληλίας καθώς και, σε νοσηρή ικανοποίηση του –

εν λόγω – ατόμου από τη δυστυχία που προκαλεί στους άλλους. Όμως, η μεν συγκινησιακή αδιαφορία εκδηλώνεται ενδεχομένως είτε ως μελαγχολία είτε ως υπο-συγκινητικότητα στο φόβο (πράγμα που αφορά, τα παιδιά και τους διεστραμμένους) η δε συναισθηματική απάθεια σηματοδοτεί – σύμφωνα με τον De Greeff – μια τέτοια κατάσταση φυσικής και ψυχικής κόπωσης που, κάνει τις τάσεις φυγής και τις αυτοχειρίες πολύ προσιτές της λύσεις...

Αυτός, λοιπόν, που θα παρακάμψει την κοινωνική μομφή, τον προβλεπόμενο ποινικό κολασμό και τις συνέπειες του, τις υλικές δυσχέρειες υλοποίησης του εγκληματικού σχεδίου και, το ένστικτο της συμπάθειας για τον συνάνθρωπο, αναπαριστά – κατά τον Δασκαλάκη Η. – τον τύπο εκείνο της εξαιρετικής εγκληματικής ικανότητας.

Όσον αφορά, πάλι, το στοιχείο της κοινωνικής προσαρμοστικότητας – που δομείται βάσει βιολογικών, ψυχο-διανοητικών και επαγγελματικών μεταβλητών – συναρτάται με τη διαλεκτική σχέση μεταξύ ανθρωπίνων αναγκών, προσωπικότητας και προτύπων κοινωνικοποίησης.

Θα λέγαμε πως, η κοινωνική προσαρμογή καθίσταται εφικτή μόνο εφόσον, η αυτενέργεια και η ικανοποίηση των αναγκών του ατόμου δεν ματαιώνονται από απαγορευτικές κοινωνικές επιταγές' γιατί, τα ένστικτα εκφράζουν μια θεμελιώδη ανθρώπινη ανάγκη – αυτή, της επιβεβαίωσης μέσα από τη σχέση με τον συνάνθρωπο. Όταν τούτο, δεν επιτυγχάνεται ο άνθρωπος “ακρωτηριάζεται” και εξαντλείται στην ικανοποίηση ξένων αναγκών προκειμένου να αναπληρώσει τις ακάλυπτες ιδιοτελείς του ανάγκες. Όσο εξαρτάται από αυτό το αίσθημα “ανάγκης” προσεταιρισμού του πλούτου των άλλων και όσο περισσότερο αυτό τροφοδοτείται από τους κοινωνικούς μηχανισμούς ιδεολογικής χειραγώγησης, τόσο περισσότερο πιθανολογείται η ελαττωματική “υπερ-μόρφωση” του ατόμου και – κατά συνέπειαν – η διοχέτευση της σε αντικοινωνικές διεξόδους.

Υπάρχει, πάντως, και η άλλη άποψη που υιοθετεί και ο Σ. Αλεξιάδης σύμφωνα με την οποία, “η αποδοχή από το Ποινικό δίκαιο γενικά – και από το ελληνικό Ποινικό δίκαιο ειδικότερα – του στοιχείου της επικινδυνότητας του εγκληματία και η λήψη τούτου υπ’ όψιν σε όλα τα επίπεδα άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής, δεν έχει πια επιστημονικό έρεισμα. Αν τούτο ισχύει για την μετεγκληματική πολιτική, πολύ περισσότερο αφορά και την προ-εγκληματική μορφή της επικινδυνότητας”.

Η σύνταξη με την ιδέα της πλαστότητας των Πολιτειακών χαρακτηρισμών περί επικινδυνότητας συμβαδίζει με μια άλλη κατηγορία κριτηρίων – που καλούνται, ιδεολογικο-πολιτικά. Τούτα, εισάγονται από το Νομοθέτη υπό την προοπτική ελέγχου των πολιτικών φρονημάτων των κοινωνιών μέσα από τη θέσπιση διοικητικών μέτρων ασφαλείας. Αρκεί να αναφερθεί το παρακάτω παράδειγμα:

Το 1871, θεσπίστηκε για πρώτη φορά το μέτρο της Εκτόπισης ως νόμος “περί καταδιώξεως της ληστείας” που, έπληττε την ύπαιθρο χώρα. Το μέτρο αυτό επανέρχεται με το νόμο του 1911 “περί ζωοκλοπής και ζωοκτονίας” και – αργότερα (1924) – με το νομοθετικό διάταγμα περί “συστάσεως εν εκάστω νομώ επιτροπών δημοσίας ασφαλείας” που, επεδίωκε την εκτόπιση φαινομένων περίθαλψης ληστών, φυγοδικίας ή δραστηριοτήτων λαθρεμπορίου. Εν έτει 1926 – επί δικτατορίας Πάγκαλου - στη συλλογιστική της εκτόπισης εντάσσονται “ύποπτοι τελέσεως πράξεων, αντικειμένων εις την δημοσίαν τάξιν, ησυχίαν και ασφάλειαν” που διαμορφώνουν την κατηγορία των προ-εγκληματικά επικίνδυνων ατόμων των “Αντικαθεστωτικών” (κομμουνιστές και οι φιλικά προσκείμενοι σε αυτούς). Και, άρα, η έλλειψη νομιμοφροσύνης που καθορίζει τις ετικέτες περί επικινδυνότητας δεν είναι παρά σκόπιμη ιδεολογική κατασκευή που εξυπηρετεί την ιδεολογική προπαγάνδα περί ανάγκης κοινωνικής συναίνεσης.

Στα ίδια πλαίσια, η απόλαυση της υπεραξίας του κεφαλαιοκράτη γίνεται κοινωνικά αποδεκτή ενώ, η οικειοποίηση ξένου ιδιωτικού αγαθού από το άτομο το εισάγει σε άτεγκτες Ποινικές διαδικασίες. Έο άεργος γόνος μιας οικονομικά ισχυρής οικογένειας κρίνεται ως κοινωνικά προσαρμοσμένος ενώ, ο ανήλικος “αγύρτης” κολάζεται και περιθωριοποιείται. Έο η ικανοποίηση των σεξουαλικών αναγκών κατά τρόπο κοινωνικά απαράδεκτο μπορεί να επισύρει τις ετικέτες του “ομοφυλόφιλου”, του “αιμομίκτη”, του “παιδεραστή”, κλπ. ενώ, άλλες ιδιοτυπίες που χαρακτηρίζουν τις πνευματικές, κ.α. ελίτ απλά αποσιωπούνται... (Δημόπουλος Χ., 1986, σ. 80)

**ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ
“ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ”**

**ΟΙ ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ
ΤΗΣ “ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ”**

A. Ο ΓΕΝΝΗΜΕΝΟΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑΣ

Εν έτει 1810 ιδρύεται στο Παρίσι η “Εταιρεία των Παρατηρητών του Ανθρώπου” από ιατρούς και φυσιολόγους που προσανατολίζονται στη μελέτη του ανθρώπου ως έμβιο οργανισμό. Μισό αιώνα μετά, συστήνεται η “Ανθρωπολογική Εταιρεία των Παρισίων” υπό το κύρος του Broca και δημοσιεύεται το πολύκροτο έργο του Δαρβίνου “Η προέλευση των ειδών μέσα από φυσική επιλογή”. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 85)

Σύμφωνα με αυτό, ο άνθρωπος κατάγεται από κατώτερα ανθρωποειδή όντα αλλά διαδοχικά ανήλθε σε ανώτερα επίπεδα οντότητας, αποβάλλοντας τα λιγότερο εύχρηστα όργανα και – παράλληλα – αξιοποιώντας τα περισσότερο εύχρηστα (η διαδικασία της φυσικής επιλογής) και προσθέτει, “ενίοτε το εξελιγμένο ανθρώπινο ον παλινδρομεί σε παρωχημένα εξελικτικά στάδια τόσο εξ’ απόψεως βιολογικής διάπλασης όσο και από άποψη κληροδότησης ορισμένων κακών διαθέσεων”. Οι παλινδρομήσεις αυτές σηματοδοτούν το – λεγόμενο – φαινόμενο του Αταβισμού. Τούτος ο άνθρωπος – που έχει συναντήσει κωλύματα ικανά να του παγιώσουν χαρακτηριστικά ανεξέλικτων όντων – συνιστά, κατά τον Haeckel, τον Εγκληματία Άνθρωπο. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 73)

Προοδευτικά, την έκπτωση των αταβιστικών ερμηνειών της εγκληματικότητας διαδέχεται η θεωρία του Κληρονομικού Εκφυλισμού της Γαλλικής Ψυχιατρικής Σχολής υπό των Féré, Magnan και Laurent, με την οποία υποστηρίζεται ότι, η εγκληματική προσωπικότητα αποτελεί το προϊόν κληροδοτούμενων εγκληματικών στιγμάτων και ασθενειών των απώτερων γενεών (πχ. σύφιλης, βλαβών του Α.Ν.Σ. λόγω τοξικών παραγόντων, κ.ο.κ.)

Την ίδια εποχή επικρατούσε η άποψη πως, η ψυχική νόσος σχιζοφρένεια ήταν ένα είδος “επιληψίας άνευ σπασμικών κρίσεων” καθώς και πως συχνά ήταν υπεύθυνη για διάπραξη παράλογων εγκλημάτων.

Ο εμπνευστής του “Γεννημένου Εγκληματία” Caesar Lombroso ασπάστηκε εναλλακτικά τις τρεις παραπάνω ερμηνείες αναζωογονώντας τις με την έννοια των ψυχο-βιολογικών Στιγμάτων που αναμένεται να ενέχει η ιδιοσυστασία της εγκληματικής προσωπικότητας. Σύμφωνα με αυτόν, στα βιολογικά στίγματα συγκαταλέγονται, η ασυμμετρία του κρανίου ή προσώπου, το ευρύ ινιακό τμήμα στη βάση του κρανίου, το μικροσκοπικό και πλάγιο μέτωπο, ο προγναθισμός, τα μάτια που βυθίζονται στις κόγχες, το έντονα εχθρικό βλέμμα, τα σαρκώδη χείλη, η ανώμαλη οδοντοφυία, η αραιή τριχοφυία, η διαστροφή των γεννητικών οργάνων, το υπέρμετρο άνοιγμα των χεριών, τα υπεράριθμα δάχτυλα, η δερματιστιξία (τατουάζ)... Από την άλλη, στα ψυχικά ανώμαλα, εγκληματογόνα στίγματα εντάσσει, την οκνηρία, τον υπερβάλλοντα εγωκεντρισμό, την ψυχο-συναισθηματική αστάθεια, την έλλειψη προβλεψιμότητας, την αναλγησία στη φυσική ή ψυχική οδύνη, την ιδιότυπη φιλολογία (αργκό)... (Φαρσεδάκης Ι., 1990, σ. 237) (Πίνακας 8)

Οι πρώτες Λομπροζιανές ανθρωπομετρικές μετρήσεις για τον “Συστηματικό Εγκληματία” (ή “Εγκληματικό τύπο”) βασίστηκαν σε δείγμα παιδιών – τροφίμων σωφρονιστικών καταστημάτων – μεταξύ των οποίων, οι 40 ήταν κλέπται, οι 27 φαυλόβιοι (δηλαδή, “αλήτες”) και οι ανθρωποκτόνοι. Σε αυτούς εντόπισε τα εξής στίγματα: ασύμμετρα περιορισμένο μέτωπο, πλάγιο κεφάλι, μογγολισμό και προγναθισμό, οικογενειακό ιστορικό εγκληματικότητας, φρενοβλάβειας και αλκοολισμού. Η υπόθεση του εκ γενετής εγκληματία επαληθεύτηκε – εδώ – κατά ποσοστό 63,5 %.

Πίνακας 8

Λομπροζιανά Βιολογικά στίγματα.

Fig. 1. Εύρωπ. - Κλάσιν.

Fig. 2. Πολωνοί - Αποστράτης - Βολοζίνσκι.

Fig. 3. Τσεχοί - Τσεχ.

Fig. 4. Ούγγροι - Ούγγρος.

Fig. 5. Τσεχοί - Τσεχοί.

Fig. 6. Τσεχοί - Τσεχοί - Ουκρανοί.

Fig. 19. Τύπος της φυλής αβρικής - Πολωνός.

Fig. 22. Τύπος αβρικής φυλής - Αποστράτης δι' αγγέλους.

Fig. 26. Τύπος αβρικής φυλής - Λαός αβρικός.

Fig. 27. Τύπος αβρικής φυλής - Λαός αβρικός.

Fig. 28. Τύπος της φυλής αβρικής - Λαός αβρικός - Τσεχός.

Fig. 29. Τύπος αβρικής φυλής - Αποστράτης - Βερνίκος.

Σε μεταγενέστερη μελέτη επί παιδιών που φοιτούσαν σε φιλανθρωπικά ιδρύματα και σχολεία – και τα οποία, απείχαν από εγκληματικές δραστηριότητες – βρήκε ότι, η πλειοψηφία αυτών (ποσοστό 55,6 %) συγκροτούσε – μόνο – εν μέρει ανώμαλα βιολογικά στίγματα κι είχε ομαλή κοινωνική συμπεριφορά. Ενδείξεις προβληματικών συμπεριφορών εντόπισε σε ποσοστό 44,4 % (υπέρμετρη οξύθυμία, επίμονο ψεύδος, πονηρία και αυνανισμό) ενώ, σαφή εγκληματική επιρρέπεια στο 23,9 % ποσοστό των παιδιών που παρουσίαζαν κρούσματα κλοπών και πρώιμης σεξουαλικότητας... Μέσω της μελέτης αυτής εξήρε το πόρισμα ότι, οι σωματικές και ψυχικές ανωμαλίες δεν συνυπάρχουν, αναγκαία.

Επί της ευκαιρίας τούτης, αποπειράθηκε να διερευνήσει κατά πόσον, τα ανώμαλα στίγματα της παιδικής ηλικίας καθίστανται εξαλήψιμα με την πάροδο του χρόνου. Έτσι, διενέργησε μία μακροπρόθεσμη έρευνα παρακολούθησης μέσα από την οποία επιβεβαιώθηκε πως, ο χαρακτήρας του ανηλικού επιδέχεται βελτίωσης μόνο στην περίπτωση που δεν προϋπάρχουν καταφανείς σωματικές ανωμαλίες και – βέβαια – επενεργήσει αποφασιστικά και προς το θετικότερο ο παράγοντας αγωγή. Μάλιστα, τάχθηκε υπέρ της πρόληψης της εγκληματικότητας προτείνοντας ως μέτρα, την εξυγίανση των – δυσμενών – συνθηκών διαβίωσης, τη θεραπεία ασθενειών θεωρούμενων ως υπαίτιων για ανάπτυξη συμπτωματολογίας βιαιότητας, φαυλότητας και αυνανισμού (πχ. ραχίτιδα), την εγκράτεια από τη χρήση οινοπνεύματος, την περιστολή της αλαζονίας ή ζηλοφθονίας, την καλλιέργεια της διάνοιας και, την αναστολή συνοικεσίων με άτομα που έχουν προγνώσιμες τάσεις για αλκοολισμό ή εγκληματικότητα... Παράλληλα, όμως, σημειώνει ότι, τα μέτρα προληπτικής αγωγής δεν επενεργούν δραστικά στην περίπτωση των ανηλικών που διέπονται από το ψυχο-βιολογικό υπόβαθρο του γεννημένου εγκληματία – δηλ., των ηθικά φρενοβλαβών για τους οποίους και προτείνει, – αντί του θεσμού των σωφρονιστηρίων ανηλικών – να εγκλειστούν σε ειδικά φρενοκομεία

εγκληματιών προκειμένου να καταπνιγούν εν τη γενέσει τους οι σχετικές τάσεις... (Πανούσης Γ., 1990, σ. 62)

Ακολούθως, εν έτει 1876, με τη δημοσίευση του έργου “Εγκληματίας άνθρωπος”, εμπλουτίζει την εγκληματική φυσιογνωμία με νέες τυπολογίες²¹ καθ’ ότι, το προφίλ του γεννημένου εγκληματία μπόρεσε να επιβεβαιωθεί μόνο σε ποσοστό 35 %. Συγκεκριμένα, αναφέρει τον Παράφρονα εγκληματία, τον ηθικά παράφρονα²² εγκληματία (που χαρακτηρίζεται από έντονη ηθική αναλγησία), τον εκ πάθους εγκληματία στον οποίον συγκαταλέγονται τόσο ο εκ πεποιθήσεως-ιδεολόγος όσο και ο καθεαυτό εκ πάθους εγκληματίας και τον εκ περιστάσεως εγκληματία (εδώ εντάσσονται, ο ψευδοεγκληματίας, ο εγκληματοειδής, ο επιληπτοειδής, ο καθ’ έξιν και ο λανθάνων εγκληματίας). (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1984, σ. 92)

Δέχτηκε σφοδρές επικρίσεις και όχι μόνο για την προαναφερθείσα τυποποίηση αλλά κυρίως για τον τρόπο με τον οποίο συσχέτισε τα βιολογικά στίγματα με τους τύπους εγκληματικών δραστηριοτήτων. Σχετικά αναφέρουμε, τον καθ’ έξιν ανθρωποκτόνο (διακρίνεται για ευρέα ζυγωματικά και σαγόνη, μακριά αυτιά, ογκώδη και κυρτή μύτη, κοντόχοντρα χέρια, υπερανεπτυγμένους κυνόδοντες...), τον κλέπτη (πυκνά φρύδια, σκούρα μαλλιά, ωχρο πρόσωπο, στενά μάτια, πλατυποδία, συνδακτυλία, μακριά χέρια...), τον βιαστή (που απεικονίζει με προγναθισμό, βραχνή ή παράτονη φωνή και βλέμμα σπινθηροβόλο...), τον εμπρηστή (πυκνά μαλλιά, απαλή επιδερμίδα και παιδομορφική φυσιογνωμία), τον πλαστογράφο και – εν γένει – απατεώνα (με

²¹ Η Διεθνής Εγκληματολογική Ένωση εξ’ ονόματος v. Listz κατατάσσει τους εγκληματίες κατά κριτήρια δεκτικότητας σε μέτρα αναμόρφωσης – και συγκεκριμένα στους, “κατά περίπτωση”, “βελτιώσιμους εξ’ ιδιοσυστασίας” και “αβελτίωτους εξ’ ιδιοσυστασίας”. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 222)

²² Ο όρος “ηθική παραφροσύνη” καθιερώθηκε από τον Prichard, εν έτει 1842. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 85)

ωχρή και καλοκάγαθη φυσιогνωμία, βλέμμα προσηλωμένο στο έδαφος και μικροβλοσυρά μάτια...). (Φαρσεδάκης Ι., 1990, σ. 232)

Μεταγενέστερες ψυχαναλυτικές ερμηνείες της Λομπροζιανής προσέγγισης, της αποδίδουν διαστάσεις ναρκισσισμού και προοπτικές ασφαλούς οριοθέτησης της σφαίρας των ομαλών, φυσιολογικών ανθρώπων από την ιδιότυπη, ανώμαλη ράτσα των εγκληματιών... Άλλοι, της καταλογίζουν ανεπαρκή στατιστική επεξεργασία των δεδομένων και άλλοι – σκόπιμη ή όχι – παραγνώριση των αντικειμενικών συντελεστών μειονεκτικών κοινωνικών περιβαλλόντων ως προς την πρόκληση των βιολογικών στιγμάτων (π.χ. ανθυγιεινή εργασία στα εργοστάσια, όροι σίτισης και κατοικίας, πρώιμες έξεις αλκοόλ και τοξικών ουσιών, κ.ο.κ.). Όσο για το τατουάζ ... ανήκει στο είδος στιγμάτων που γίνονται πιο ευδιάκριτα από αυτούς που ασκούν συλλήψεις ... (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 75)

B. ΔΙΔΥΜΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ

Το αποφασιστικό πλήγμα στην Λομπροζιανή θεωρία επέφερε πρώτος ο Charles Goring και η Σχολή του Κοινωνικού Περιβάλλοντος. Μέσω ερευνητικού δείγματος επί 3.000 καταδίκων κατέληξε στο ότι, μόνο 6 από τα 96 ψυχοβιολογικά στίγματα επιβεβαίωναν θετική σχέση προς τη μεταβλητή “εγκληματικότητα”. (Ζαραφωνίτου Χ., 1995, σ. 71) Τούτο το πόρισμα αναβίωσε σωρεία επικρίσεων επί όσων διερευνούσαν την εκδοχή ύπαρξης συγκεκριμένου γονιδίου που να “προγραμματίζει” εγκληματικές συμπεριφορές στους φορείς του – οι οποίες και κυμαίνονταν γύρω από τα εξής:

- εξ’ ορισμού παραδοχή του γεγονότος ότι, ορισμένα άτομα φέρουν αναπόδραστο, εγγενές υλικό κληρονομικής επιβάρυνσης διοχετεύσιμο σε εγκληματικές δραστηριότητες, και μόνο.
- επαγωγική παρεμβολή του υπαινιγμού σχετικά με το ότι, η μόνη εφικτή μεθόδευση για την αναστροφή του εγκληματογόνου γονιδίου έγκειται στην βιοχημεία ή ψυχοχειρουργική.
- ολοκληρωτική αποσιώπηση του συντελεστή “περιβάλλον και αγωγή” – τα οποία και, θα καθορίσουν τη μετεξελικτική πορεία του εγγενούς υλικού.

Έτσι, οι μεταγενέστερες γενετικές έρευνες στρέφονται στη μελέτη του τρόπου δράσης των γονιδίων κατά τις ενδεχόμενες φάσεις (προγενετική, περιγενετική και μεταγενετική) προκειμένου να επαληθεύσουν την υπόθεση περί έμμεσων – ως προς την εγκληματική επιρρέπεια – γονιδιάκων επιρροών κατά τύπο απόκλισης.

Τα πορίσματα του Ellis ανέφεραν μια κάποια έμμεση σχέση μεταξύ εγκλημάτων βίας και διαφόρων άλλων παραμέτρων όπως, η προωρότητα και το ελλειποβαρές όσον αφορά το τοκετό, το σχήμα της αποδιοργανωμένης πολυμελούς οικογένειας, τα φαινόμενα παραμέλησης και κακοποίησης στην παιδική ηλικία, την πρόωμη έναρξη της σεξουαλικής δραστηριότητας καθώς και, το αίσθημα μειωμένων προσδοκιών έναντι της ζωής.

Γενικότερα, οι γενετικές έρευνες επί ομάδων οικογενειών αντιμετώπιζαν ιδιαίτερη δυσχέρεια σχετικά με το πώς να οριοθετήσουν σαφώς τη γενετική από την περιβαλλοντική σφαίρα επιρροών για αυτό και, τα μόνα ασφαλή συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν ήταν ότι, οι άρρενες με πατέρα εγκληματία παρουσίαζαν διπλάσιες πιθανότητες ανάπτυξης αποκλίνουσας συμπεριφοράς ενώ, η γυναικεία εγκληματικότητα συναρτάτο εμμέσως με ιστορικό παθολογίας στην οικογένεια και παρέκκλισης στο ευρύτερο συγγενικό περιβάλλον. (Cloninger, *et al.*, 1978) Μέσα σε τούτα τα πλαίσια, αρχίζουν να διενεργούνται μελέτες επί διδύμων αδελφών.

Ήδη από το 1929, ο Βαυαρός ψυχίατρος J. Lange μελέτησε 30 ζεύγη διδύμων – ο ένας αδελφός εκ των οποίων είχε βεβαρυμένο ποινικό μητρώο. Από αυτή υπεδείχθη σοβαρό ποσοστό εγκυρότητας της υπόθεσης περί κληρονομικά καθορισμένης εγκληματογόνου ιδιοσυστασίας – καθ' ότι, οι 10 από τους 13 μονοζυγωτικούς διδύμους – όντως – είχαν αδελφό παραβάτη (σε αντίθεση με τους διζυγωτικούς, όπου και αφορούσε τους 2 από τους 17).

Η ακόλουθη ερευνητική δραστηριότητα του Δανού K. Christiansen επισημαίνει ένα ποσοστό 35,8 % εγκληματιών με μονοζυγωτικό δίδυμο αδελφό και 12,3 % επί των διζυγωτικών, όμως, – εν καιρώ – υπογράμμισε πως, η δραστηριότητα του εγκληματογόνου γενετικού συντελεστή επενεργεί επί σοβαροτέρων μορφών εγκληματικών εκδηλώσεων. (Ζαραφονίτου X., 1995, σ. 74)

Στους Lange και Christiansen προσάφθηκαν οι εξής ελλείψεις:

- α. μεθοδολογική ανεπάρκεια δείγματος σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού.
- β. παραθεώρηση των παραγόντων “φύλου” και “διαπαιδαγώγηση” όπως και, του ποσοστού εκείνου εκ των μονοζυγωτικών διδύμων που δεν επαλήθευσαν την υπόθεση.
- γ. μονομερή προσέγγιση στα ποσοτικά στατιστικά στοιχεία με παράλληλη παραγνώριση της ποιοτικής διαφοροποιημένης μορφής της παρέκκλισης.
(Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 82)

Το σημαντικότερο όμως στοιχείο που προσδιόρισε την επικινδυνότητα των μελετών αυτών (ιδίως του δεύτερου) έγκειται στο ότι, προσαρτήθηκαν ως αποδεικτικό υλικό στο Χιτλερικό νόμο του 1933 “περί αποτροπής της κληρονομικώς νοσηράς επιγονής” σύμφωνα με τον οποίο προβλέπονταν καταναγκαστικές χειρουργικές επεμβάσεις για τη στείρωση των πασχόντων εκ σωματικών ή διανοητικών νόσων· ο δε συνολικός αριθμός των – εν λόγω – επεμβάσεων ανήλθε – περίπου – στις 57.000 ... (Ζαραφωνίτου Χ., 1995, σ. 74)

Γ. ΥΙΟΘΕΣΙΕΣ

Η υπόθεση που τέθηκε – εδώ – έγκειτο στο κατά πόσον τα παιδιά που υιοθετούνται ευθύς αμέσως μετά τη γέννηση τους προσομοιάζουν προς τους βιολογικούς γονείς – και όχι στους θετούς. Ο γενετικός παράγοντας θα ήταν αξιόπιστος εφόσον ίσχυε το πρώτο. Τα μοντέλα διερεύνησης που υιοθετήθηκαν ήταν δύο. Κατά το πρώτο, συγκρίνονται τα παιδιά εγκληματικών βιολογικών γονέων που παραδόθηκαν προς υιοθεσία με αντίστοιχα παιδιά μη εγκληματιών γονέων που παραδόθηκαν προς υιοθεσία. Κατά την άλλη μεθόδευση, μετρήθηκε η εγκληματικότητα των θετών παιδιών σε σχέση με την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά αμφότερων των γονέων (βιολογικών και θετών).

Ο Stowe τηρώντας την πρώτη μεθοδολογία ανάλυσης εντόπισε: πρώτον ότι, μόνον 6 από τα 52 θετά παιδιά των οποίων, η μητέρα εξέτειε ποινή φυλάκισης επί τη γεννήσει τους, είχαν κάποιο ιστορικό συλλήψεων – και τούτο, όχι ιδιαίτερα σοβαρό· δεύτερον ότι, 6 – σε σύνολο 52 – παιδιών με γονείς που έπασχαν από Αντικοινωνική διαταράχη Προσωπικότητας παρουσίασαν την αυτή διαταραχή σε κάποια φάση της ζωής τους.

Υπό της εναλλακτικής μεθοδολογικής τεχνικής προέκυψαν τα εξής: α. άρρενες εγκληματίες των οποίων αμφότεροι οι γονείς (δηλ., φυσικοί και θετοί) είχαν ιστορικό εγκληματικότητας εμφάνισαν εγκληματικές συμπεριφορές σε ποσοστό 36,2 % (Hatchings, *et al.*), β. όσο περισσότερο ενέχετο στους γονείς ιστορικό χρήσης αλκοόλ τόσο πιο πολύ αυξάνονταν ο βαθμός βιαιότητας στην εγκληματικότητα των θετών παιδιών (von Knorring), γ. αυξημένη θετική συνάφεια αναφορικά με τα ποσοστά υποτροπής αφορούσαν μόνο τα αδικήματα κατά της περιουσίας και μόνο μεταξύ παιδιών και φυσικών γονέων. (Mednick, *et al.*)

Εν κατακλείδι, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι, η υπόθεση περί μεταβίβασης του εγκληματογόνου γενετικού υλικού στους μετέπειτα εξελιγμένους εγκληματίες δεν απεδείχθη ιδιαίτερα αξιόπιστη. Περιγενετικώς μεταβιβάσιμες – εξαιτίας επιπλοκών από στρεσογόνους παράγοντες και ελλειματικούς όρους διαβίωσης της μητέρας που χαρακτηρίζουν τα χαμηλοεισοδηματικά στρώματα (πχ. ελλειπής ιατρική μερίμνα, προωρότητα τοκετού, επεισόδια επί του ανεπιθύμητου του παιδιού από τον φυσικό πατέρα, κ.ο.κ.) εγκληματικές συμπεριφορές ήταν – μόνον – οι πλέον βίαιες και αποτρόπαιες· αλλά και σε αυτήν ακόμα την περίπτωση, ο παράγοντας περιβάλλον και ανατροφή ήταν που, παγίωνε το ανενεργό γενετικό υλικό επιρρέπειας προς το έγκλημα. (Blackburn R., 1992, σ. 140)

Δ. ΑΝΑΤΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΑΙ ΧΡΩΜΟΣΩΜΑΤΑ

Μεσούντος του 19^{ου} αιώνα ο Αυστριακός G. Mendel διατυπώνει την άποψη ότι, βάσιμες πιθανότητες εκδήλωσης εγκληματικών συμπεριφορών παρουσιάζουν όσοι διέπονται από ασυνήθεις χρωμοσωματικούς συνδυασμούς. Η θέση αυτή βρήκε σημαντικό υπέρμαχο στο πρόσωπο του Ιταλού Di Tullio (1969) και πολέμιους τα μέλη του Ινστιτούτου Εγκληματολογίας του Cambridge (1970) – οι οποίοι και, την χαρακτήρισαν ως “μύθο”.

Επί του θέματος αυτού - εν έτει 1974 - κλήθηκε να λάβει θέση η Γαλλική νομολογία με έναυσμα την υπόθεση Μπρεϊγ την οποίαν και, αναφέρουμε:

“Ο Α. Μπρεϊγ σε ηλικία 26 χρόνων κατηγορήθηκε για διάπραξη ένοπλης ληστείας και ανθρωποκτονίας τραπεζικού υπαλλήλου. Ο συνήγορος του στήριξε την υπεράσπιση επί του επιχειρήματος ότι, ο εν λόγω κατηγορούμενος είχε ένα επιπλέον – του φυσιολογικού – χρωμόσωμα και κατά συνέπειαν, έπρεπε να αποκλεισθεί λόγω μειωμένου καταλογισμού. Οι εμπειρογνώμονες ιατροί κατέθεσαν πως, οι χρωμοσωματικές ανωμαλίες δεν προεξοφλούν – κι επομένως, ούτε και δικαιώνουν – απαραίτητα την τέλεση εγκληματικών πράξεων. Τελικά, το ορκωτό δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, ορισμένες κληρονομικές εμπίπτουν στις ειδικές – λεγόμενες – περιστάσεις και, απορρίπτοντας το αίτημα της κατηγορούσας αρχής περί επιβολής της θανατικής ποινής, επέβαλε στον κατηγορούμενο την ποινή της ισόβιας κάθειρξης.”

Η θεωρία του Mendel ήκμαζε παράλληλα με θεωρίες περί ανατομικής κατασκευής και σωματότυπου του ψυχιάτρου Ernst Kretschmer. Ο Kretschmer – εμπνευσμένος από προσεγγίσεις της Αριστοτέλειας φυσιολογικής – διακηρύσσει την άρρηκτη σχέση μεταξύ σωματικής διάπλασης και ψυχισμού μέσα από την παρακάτω τυπολογία:

- α. Κυκλοειδής τύπος: διακρίνεται για την πυκνική μορφή σώματος, την ευθυμία του χαρακτήρα αλλά και, την κυκλοθυμία του συναισθήματος. Μέσω του τελευταίου στοιχείου πιθανολογούνται συμπτώματα μανιοκαταθλιπτικής διαταραχής.
- β. Σχιζοειδής τύπος: προβάλλεται μέσω αθλητικού ή ασθενικού σωματότυπου και χαρακτηρίζεται εξ' απόψεως κοινωνικοψυχολογικής από εγωπάθεια, αδιαφορία για τα εγκόσμια και υπερευαισθησία ή – αντίθετα – ηθική αναισθησία δια τούτο και, αγγίζουν καταστάσεις σχιζοθυμικές (δηλ., σχιζοφρενική ψύχωση).

Κατά τον Kretschmer, οι ανωτέρω προβλέψεις ισχύουν ανεξαρτήτως φύλου ή κλιματολογικών συνθηκών όμως, η τυπολογία του Σχιζοειδούς είναι εκείνη που συνθέτει τη συντριπτική πλειοψηφία των εγκληματιών. Οι σχετικές επικρίσεις που δέχθηκε η άποψη Kretschmer κυμαίνονται στα εξής σημεία:

- παραθεωρήθηκε το γεγονός ότι, ο τύπος των σχιζοειδών υπερέχει από πλευράς συχνότητας στους Ευρωπαϊκούς λαούς οπότε και, εύλογα, επικαλύπτει την τάξη των εγκληματιών.
- παραγνωρίστηκαν εντελώς άλλες – αποφασιστικής ισχύος – μεταβλητές όπως, η ηλικία, η ποιότητα σίτισης και γενικότερα συνθηκών διαβίωσης, η εκδοχή συμμόρφωσης προς τις επιταγές της “μόδας”, ο βαθμός εξάσκησης του σωματότυπου μέσα από αθλητικές δραστηριότητες, το κλίμα, κλπ. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 80)

Κατ' αναλογία προς τον Kretschmer, και ο William Sheldon προβάλλει ως ενδεχόμενους σωματότυπους, τον “ενδόμορφο, μεσόμορφο και εξώμορφο”.

Βάσει αυτών, οι μελέτες των Sh. και E. Glueck επί ανηλίκων παραβατών υποδεικνύουν συντριπτική υπεροχή της κατηγορίας των ενδόμορφων ενώ, σε λιγότερο ποσοστό την άλλη των εξώμορφων. (Ζαραφονίτου Χ., 1995, σ. 72)

Η πιο έγκυρη ερευνητική δραστηριότητα ανάγεται στη δεκαετία του '60 οπότε, επαληθεύεται πως, το υπερβάλλον – σε σχέση με το μέσο όρο – ανάστημα, οι ενδείξεις περί νοητικής υστέρησης ή διαταραχών προσωπικότητας στην περίπτωση που υφίσταται φαινόμενο τρισωμίας συνιστούν όρους πιθανολόγησης εγκληματογόνου μετεξέλιξης. Παράλληλα και, η παράμετρος μήκος του χρωμοσώματος των αρρένων τείνει να λειτουργεί ως δείκτης αυξημένων πιθανοτήτων υποτροπής.

Σε γενικές γραμμές μπορούμε να υποθέσουμε ότι, οι χρωμοσωματικές ανωμαλίες έχουν κάποια απροσδιόριστη – ακόμα – συμμετοχή στο εγκληματικό φαινόμενο κατά τρόπο πρόκλησης “γενετικής αποδιοργάνωσης” ή αναπτυξιακών μειονεξιών – πάντως, ακόμα κι αν αγνοήσουμε την κλασική θέση της Κριτικής Εγκληματολογίας περί “ορατότητας” ορισμένων πληθυσμιακών κατηγοριών που επιλέγονται να συλληφθούν – σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως, το επιπρόσθετο χρωμόσωμα στο DNA διαμορφώνει έναν “αντικοινωνικό υπεράνθρωπο”... (Blackburn R., 1992, σ. 141)

**ΟΙ ΨΥΧΟΠΑΘΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ
ΤΗΣ “ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ”**

A. Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΨΥΧΙΚΑ ΑΣΘΕΝΗ ΣΤΙΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑΣ

Οι απαρχές της συστηματικής παρέμβασης της Ψυχιατρικής επιστήμης επί του Ποινικού συστήματος ανάγονται στα μέσα του περασμένου αιώνα. Οι υποθέσεις Leger, Cormier, Feldman, Rivière, Lecouffe και Hattfield και πολλές άλλες διαμόρφωσαν την έννοια του Απόλυτου Εγκλήματος σηματοδοτώντας την ψυχοπαθολογικοποίηση του εγκληματικού φαινομένου και την ταυτοποίηση της ψυχικής ασθένειας με την επικινδυνότητα.

Ο όρος Απόλυτο έγκλημα εκφράζει – κατά τον Foucault – την εγκληματική εκείνη πράξη που παραβιάζει όλους τους θεμελιώδεις νόμους της φύσης και της κοινωνίας· στοιχειοθετείται δε από τα εξής γνωρίσματα:

- το αιφνίδιο, το αναίτιο και το απρόβλεπτο στοιχείο
- τον εξαιρετικά αποτρόπαιο χαρακτήρα
- την προσβολή της πανανθρώπινης οικουμενικής αξίας της οικογένειας

Για του λόγου το αληθές παραθέτουμε τα παρακάτω παραδείγματα:

Υπόθεση Selestat

“Μία χωρική κάτοικος της Αλσατίας επωφελούμενη της απουσίας του συζύγου φονεύει την κόρη της και κατόπιν την ακρωτηριάζει για να βράσει τα μέλη της μέσα στη σούπα...”

Υπόθεση Ziegler

“Μια Βιεννέζα γυναίκα δολοφονεί το νόθο παιδί της δηλώνοντας στο δικαστήριο πως παρακινήθηκε από μία ακατανίκητη δύναμη που – θεωρεί πως – θα επενεργήσει και πάλι κατά τον ίδιο τρόπο. Δέκα μήνες μετά την αποφυλάκιση της, συλλαμβάνει και δεύτερο παιδί που – επίσης – σκοτώνει. Στο δικαστήριο ομολογεί ότι, επεδίωξε την εγκυμοσύνη μόνο και μόνο για να έχει τη χαρά να το σκοτώσει...”

Στα απόλυτα εγκλήματα εστιάστηκε το επιστημονικό ενδιαφέρον – αρχικά –του Esquirol κι ύστερα-του Georget μέσω των οποίων και, συντάχθηκε η “Θεωρία της Μονομανίας”. Σύμφωνα με αυτή, μία κατηγορία εκ των ψυχικά νοσούντων μπορεί να εγκληματήσει υπό την επιρροή ενός παροδικού παραληρήματος – παρόλο που, γενικά μπορεί και διατηρεί άθικτα τόσο τις ηθικοδιανοητικές ικανότητες όσο και το μέσο μέτρο κοινωνικής λειτουργικότητας. Με άλλα λόγια, προβάλλεται το ενδεχόμενο, η μεμονωμένη αυτή εγκληματική πράξη να συνιστά το μοναδικό σύμπτωμα της υποβόσκουσας ψυχικής νόσου. (Τσαλίκου Φ., 1987, σ. 46)

Η “θεωρία της μονομανίας” κυριάρχησε στο επιστημονικό στερέωμα για –περίπου – μισό αιώνα, έως ότου αντικατασταθεί από άλλες περί “ηθικής ή ενστικτικής παραφροσύνης” – κι εδώ, υπονοείται η πλήξη της ψυχοσυναισθηματικής σφαίρας και της λειτουργίας των ενστίκτων – ή “ψυχικώς ανωμάτων” εγκληματιών – δηλ., άτομα με εγγενείς ποσοτικές παρεκκλίσεις ως προς τις ορμές, τα συναισθήματα και τη βούληση. Η διαφοροποίηση δε μεταξύ ψυχικής νόσου και ψυχικής ανωμαλίας ή ψυχοπαθητικότητας – όπως, επιστεύετο εκείνη την εποχή – έγκειται στο ότι, οι ψυχικά ασθενείς εγκληματούν εξαιτίας της ασθένειας τους ενώ, οι ψυχανώμαλοι εκδηλώνουν την παραφροσύνη τους με αντικοινωνικές πράξεις, διατηρώντας τα

άλλα στοιχεία της προσωπικότητας τους. Παράδειγμα μεγαλοφυούς ψυχοπαθητικής προσωπικότητας συνιστά, ο λυρικός ποιητής Francois Villon ο οποίος, συντηρείτο από την επαιτεία και την εκμετάλλευση ιερόδουλων, είχε συγκροτήσει συμμορία αλητών μετά των οποίων – ή και αφ’ εαυτού – διέπραττε συστηματικά κλοπές και καταδικάσθηκε στον θάνατο δια απαγχονισμού επί ανθρωποκτονίας κληρικού και άλλα βαρέα εγκλήματα. (Κοκολάκης Ε., 1980, σ. 120)

Στις συλλογικές αναπαραστάσεις, η δυάδα βία – τρέλλα θεωρείται αναπόσπαστη. Ο τρελός – ακριβώς επειδή είναι τρελλός – είναι διαφορετικός, αποκλίνων, παράλογος, απρόβλεπτος, εξουσιαζόμενος από έναν κόσμο “ξένων – βιοψυχικών – δυνάμεων”, εκτεθειμένος σε μία απόλυτα συμβιωτική σχέση με το περίπλοκο και ακατανόητο ασυνείδητο, και – για όλα αυτά – φορέας μεγίστης επικινδυνότητας και απεριορίστων αποθεμάτων βίας που τον καθιστούν ακαριαία εν δυνάμει δράστη – εν βρασμώ παραφροσύνης ή παράκρουσης – των πλέον ειδεχθών και άνευ απτού κινήτρου εγκλημάτων. (Τσαλίκογλου Φ., 1989, σ. 228) Δε χρειάζεται βεβαίως, να σημειώσουμε πως, τον κύριο υπαίτιο για τη διαμόρφωση και συνεχή τροφοδότηση τούτου του στιγματιστικού κοινωνικού στερεοτύπου αποτελούν τα Μ.Μ.Ε. και οι αυθαίρετες δραματοποιήσεις αυτού που – στην πραγματικότητα – είναι τραγικό...

Η ερευνητική μελέτη που διεξήγαγε ο Cumming μέσα στα πλαίσια εκπαίδευσης-ευαισθητοποίησης του κοινού έναντι της ψυχικής ασθένειας επαλήθευσε σαφώς ότι, στον τομέα όπου η ψυχική ασθένεια τέμνονταν με την επιθετικότητα, τη βία και το έγκλημα, το κοινό τηρούσε αναλλοίωτο το κοινωνικό στερεότυπο της επικινδυνότητας πράγμα για το οποίο και, δηλώνονταν υπέρ της ανάγκης ισόβιου καταναγκαστικού εγκλεισμού σε αντίθεση με άλλους τομείς της ασθένειας λιγότερο συγκινησιακούς ... Τούτο, ερμηνεύθηκε από τον Sheff μέσω της διεργασίας της κοινωνικής μάθησης των

πρώτων παιδικών χρόνων – όπου ο τρελλός σηματοδοτεί αρχέγονους ανθρώπινους φόβους περί μιας εϋθραστης “διαχωριστικής γραμμής” μεταξύ του τί συνιστά ομαλό και φυσιολογικό και τί ανώμαλο κι επικίνδυνο. Η θεμελιώδης συναισθηματική απόχρωση που προσλαμβάνει η τρέλλα είναι η αμφιθυμία: μας σαγηνεύει ως κάτι μυστήριο, σκοτεινό και διαφορετικό ενώ ταυτόχρονα την απορρίπτουμε για την υπερβολή της και την απειλητικότητα που μας διεγείρει “ξορκίζοντας” τα – δικά της και δικά μας – κακά στοιχεία με ψυχιατρικό εγκλεισμό.

Αλλά και στον επιστημονικό κύκλο, η ίδια αλόγιστη χρήση ταυτοποιήσεων επικρατεί. Επικινδυνότητα σημαίνει, υποβόσκοντα συναισθήματα οργής και μνησικακίας και ενδοβολή του ατόμου ότι “είναι το θύμα και όχι ο επιτεθέμενος”· απουσία αισθημάτων φιλαλληλίας, παραποίηση της πραγματικότητας κατά τις υποκειμενικές ανάγκες του και μειωμένες ικανότητες ανοχής στην αποστέρηση· απόλυτη παρορμητικότητα υπό το κράτος γενετησίων ορμών, έρωτα, ζηλοτυπίας κι εκδικητικότητας (σύνδρομο Κάιν) (Δάρας Ι., 1973, σελ. 24)· απόρριψη της “Εξουσίας” και αυτοηδονισμό με την οδύνη των άλλων...

Όλα τούτα βέβαια, αποτελούν αξιολογικές κρίσεις και όχι επιστημονικά θεμελιωμένα κριτήρια – και οι οποίες μάλιστα υπολείπονται σε επίπεδο διευκρίνησης του συνολικού πλαισίου τους (επαρκεί ένα εξ’ αυτών ή θα πρέπει να συνυπάρχουν;). Αυτό έχει ως αναγκαία κατάληξη το να συλλαμβάνεται το εν λόγω άτομο ως άνευ όρων επικίνδυνο και να ταυτοποιείται η ορισμένη όψη εκ της συνολικής συμπεριφοράς ως συνολικά επικίνδυνη συμπεριφορά και το ενίοτε επικίνδυνο άτομο ως καθολικά επικίνδυνο άτομο. Το φαινόμενο τούτο – που ο Shalh χαρακτήρισε ως “εννοιολογική σύντμηση” – λειτουργεί στο επιστημονικό στερέωμα από τα τέλη του περασμένου αιώνα μέσα στα πλαίσια μιας παραδόξου φιλελευθεροποίησης... (Τσαλίκογλου Φ., 1987, σ. 19)

Με την μετάβαση – λοιπόν – σε πολιτικές που φιλελευθεροποιούν το σύστημα της Ποινικής δικαιοσύνης εκτρέποντας τον – εξακριβωμένο – επικίνδυνο πληθυσμό από τους κατασταλτικούς μηχανισμούς σωφρονισμού και εντάσσουν τον στους κατασταλτικούς μηχανισμούς εναλλακτικής μεταχείρισης (το κατά τον Bottoms λεγόμενο “φαινόμενο του διαχωρισμού”), διενεργούνται τόσο έντονες πράξεις εξόντωσης των επικινδύνων όσο περισσότερο ήπια είναι τα μέτρα που λαμβάνονται για τον πληθυσμό των μικροεγκληματιών (Dojois). Αυτό μας προσεγγίζει στη σφαίρα λειτουργιών που διέπει τις πολιτικές παθολογικοποίησης της βίας. Εν πρώτοις, ικανοποιούνται σκοπιμότητες συντήρησης της ψυχικής ομοιόστασης του κοινωνικού συστήματος ερειζόμενες επί της υπόθεσης της “Ιδιοτυπίας” του Διαταραγμένου Εγκληματία. Κατά δεύτερον, συντηρείται η κοινωνική του ομοιόσταση νομιμοποιώντας – ακαριαία – τις στρατηγικές ελέγχου της απόκλισης πράγμα που, αφενός επικυρώνει το αίσθημα περί φυσιολογικότητάς τους και αφετέρου εξασφαλίζει τον αποπροσανατολισμό τους από φαινόμενα συλλογικής ή θεσμικής βίας... (Τσαλίκου Φ., 1987, σ. 161)

Η έννοια της ψυχικής ασθένειας έχει υποστεί σωρεία διαφοροποιήσεων από τους επιστημονικούς κύκλους. Έτσι, κατά το Ιατρικό πρότυπο η ψυχοπαθολογία του ατομού εντοπίζεται σε θέματα οργανογένεσης δηλ., σε ανατομικο-εγκεφαλικές βλάβες του οργανισμού (W. Griesinger). Προοδευτικά, επαληθεύτηκε πως, αυτές δεν είναι το αίτιο της ψυχοπαθολογίας του παρά μάλλον, το αποτέλεσμα της. Στις μέρες μας, οι αντιλήψεις τούτες παρουσιάζουν τάσεις αναζωπύρωσης – τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις βλάβες του μετωπικού λοβού, την εγκεφαλική αρτηριοσκλήρυνση και την χρήση ψυχοδραστικών για την ανάπτυξη επιληψίας, μανιοκαταθλιπτικής διαταραχής και οξείας τοξικής ψύχωσης, αντιστοίχως.

Το Ψυχογενετικό πρότυπο προσανατολίζεται – πάλι – σε Φροϋδικές αναλύσεις περί απωθημένων τραυματικών εμπειριών της πρώιμης ηλικίας ζωής

που ερείζονται επί της σφαίρας της ψυχοσεξουαλικής ταυτότητας του ατόμου. Μετέπειτα, οι Mayer και Sullivan επισυνάπτουν στο ψυχογενετικό πρότυπο ερμηνείας τον συντελεστή “σχιζοφρενογόνος οικογένεια” ενώ, το Κοινωνιογενετικό πρότυπο συλλαμβάνει την ψυχική διαταραχή ως τρόπο αντίδρασης κατά συγκεκριμένων όρων του περιβάλλοντος όπως, το βίαιο και χαοτικό οικογενειακό περιβάλλον, η οικονομική ανέχεια και το συνοδό stress, η σχολική αποτυχία, η συναισθηματική – και όχι μόνο – αποστέρηση, οι συνθήκες Κοινωνικού Αποκλεισμού και η ανταγωνιστικότητα των κατεστημένων κοινωνικών δομών, κ.ο.κ.

Οι ανθρωπολόγοι Malinowski, Mead και Benedict κάνουν λόγο για “σχιζοειδικά γνωρίσματα του σύγχρονου Δυτικού πολιτισμού” οι επιδημιολογικές μελέτες επιβεβαιώνουν πως, η συντριπτική πλειοψηφία της “πελατείας της σχιζοφρένειας προέρχεται από τα κατώτατα κλιμάκια της κοινωνικής ιεραρχίας” και ο Morriison αντιλέγει με την “υπόθεση της Κατολίσθησης” σύμφωνα με την οποία, οι σχιζοφρενείς – λόγω των όρων Κοινωνικού Αποκλεισμού που υφίστανται – αναγκάζονται να διολισθήσουν σε αυτά τα κλιμάκια. (Τσαλίκου Φ., 1987, σ. 77)

Η σύγχρονη Αντιψυχιατρική αντίληψη τηρεί τις γραμμές που χάραχθηκαν από τους Pinatel και Esquirol όταν, ο πρώτος, αφαίρεσε τις “αλυσίδες” των ψυχοπαθών κι ο δεύτερος, διακήρυξε ότι, οι μεγάλοι εγκληματίες δεν είναι – παρά μόνο – άτομα που δρουν ψυχαναγκαστικά. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 84) Η ψυχική νόσος τοποθετείται πλέον στο ίδιο συνεχές με την ψυχική υγεία θεωρούμενη ως, προσωρινή κατάσταση αποδιοργάνωσης και εν δυνάμει αναστρέψιμη ενώ, η διάπραξη εγκλήματος σε καμία περίπτωση δεν προεξοφλεί ότι, υλοποιήθηκε εξαιτίας της νόσου και όχι εξαιτίας, βιοψυχικών παραμέτρων και σχετικών παρεπόμενων αντιδράσεων από τον κοινωνικό περίγυρο έναντι τους.

Μελέτες του Αμερικανού Silverman υποδεικνύουν ότι, το κοινωνικό περιβάλλον των ψυχωσικών εγκληματιών δεν διαφοροποιείται ιδιαίτερα σε σχέση με το κοινωνικό ιστορικό των φυλακισμένων μη ψυχασθενών και οι Hafner και Boker επιβεβαιώνουν δύο κοινούς όρους πλαισίωσης της εγκληματικής εκτροπής στους μεν και δε: ο δράστης είναι – κατά κανόνα – άρρεν και το θύμα είναι – κατά κανόνα – γυναίκα και – μάλιστα – γνωστή ή και μέσα από την οικογένεια του δράστη. Ο Ιταλός Traverso συναρτά τα εγκλήματα των ψυχικά διαταραγμένων ατόμων με μεταβλητές όπως, η ηλικία, η αστική κατάσταση, το επάγγελμα, η ψυχιατρική διάγνωση, το είδος της εγκληματικής δραστηριότητας, κλπ. απόδίδοντας τους το χαρακτήρα έκφρασης κοινωνικών προβλημάτων. Η αιτιώδης συσχέτιση μεταξύ ψυχοπαθολογίας και εγκλήματος φαίνεται να είναι μύθος καθ’ ότι:

- διαταραγμένοι και μη εκφράζουν μέσα από το έγκλημα την ασυνείδητη διάθεση τήρησης των δεσμών με την ευρύτερη κοινωνική ομάδα
- διαταραγμένοι και μη οδηγούνται στο έγκλημα λόγω ενός συνεχούς αποστέρησης βασικών ανθρωπίνων αναγκών
- διαταραγμένοι και μη χρειάζονται να καταβάλλουν τις ηθικές αντιστάσεις που ενέχει η αφαίρεση της ανθρώπινης ζωής
- ελάχιστο ποσοστό (4-6%) εγκλημάτων βίας από τους ψυχικά διαταραγμένους διενεργούνται κατά τη διάρκεια ψυχωσικού επεισοδίου και, σε τελική ανάλυση
- ο πλέον καθοριστικός παράγοντας για το πέρασμα στην – εγκληματική – πράξη των ψυχασθενών έγκειται στο στιγματιστικό στερεότυπο του “Επικίνδυνου Ψυχασθενή Εγκληματία”. (Τσαλίκογλου Φ., 1987, σ. 142)

B. ΘΥΜΟΣ, ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑ

Σύμφωνα με την επιστήμη της ηθολογίας, το ένστικτο της επιθετικότητας αποτελεί μία ισχυρή “πολυπαραγοντική αντίδραση προσαρμογής” κάθε εμβίου όντος επί άλλων ανταγωνιστικών ειδών του οικοσυστήματος που, εντάσσεται στην προοπτική του αγώνα επιβίωσης. Τούτο υποδηλώνει, πρόσβαση στις πηγές αγαθών, διευθέτηση διατομικών συγκρούσεων στα πλαίσια μιας ιεραρχικής κοινωνικής δομής και διεκδίκηση συντρόφου προκειμένου για την αναπαραγωγή γενετικού υλικού στις μελλοντικές γενεές.

Το συναισθηματικό υπόβαθρο της επιθετικότητας συνιστά – ως γνωστόν – ο θυμός. Στα αρχαία Ιρλανδικά, η λέξη “θυμός” σημαίνει – κυριολεκτικά – “κίνηση της ψυχής” ενώ, κατά την κοινή αντίληψη προσομοιάζει με τα συναισθήματα του φόβου, της θλίψης, της ντροπής, κλπ. Ο Kassinove (1995) ορίζει το θυμό ως, “μια αρνητική κατάσταση συναισθήματος που συσχετίζεται με συγκεκριμένες στρεβλώσεις και ελλείματα σε γνωσιακό και αντιληπτικό επίπεδο” – και άρα, συντίθεται από τη διαπλοκή δύο στοιχείων: ενός ψυχολογικού κι ενός γνωσιακού. Το ψυχολογικό στοιχείο αφορά την αυξημένη ετοιμότητα αντίδρασης έναντι απειλητικών – κατά την υποκειμενική του άποψη – ερεθισμάτων, το δε γνωσιακό συναρτάται προς εσφαλμένες αξιολογικές κρίσεις περί απόδοσης ευθυνών, χαμηλή αυτοεκτίμηση και τα συναφή. Το σημαντικό εδώ, έγκειται στο ότι, η ευερεθιστότητα μπορεί να ενεργοποιήσει επιθετικές αντιδράσεις ακόμα και στην περίπτωση που, ελλείπει παντελώς οιοδήποτε – ζημιογόνο – εξωτερικό ερέθισμα.

“Η αυτόματη κινητική συμπεριφορά του ατόμου εκείνου που στοχεύει προς ένα στόχο προκειμένου να προειδοποιήσει, εκφοβίσει, τραυμάτισει ή βλάψει σοβαρότερα”, προσδιορίζεται ως επιθετικότητα. Στην προκειμένη

περίπτωση, το επαπειλούμενο άτομο διέπεται από τέτοιο συγκινησιακό δυναμικό “εσωτερικής ανησυχίας” ώστε, να καθίσταται αδύνατη η κινητοποίηση φυσιολογικών αυτοπεριοριστικών μηχανισμών. Εδώ, εκτός της γενικότερης δυσπροσαρμοστικής κοινωνικής συμπεριφοράς που χαρακτηρίζει το εν λόγω άτομο, υφίσταται ενδεχόμενη συνύπαρξη ψυχιατρικών διαταραχών όπως, σχιζοφρένεια, διαταραχές προσωπικότητας, κατάθλιψη, διατάραχες από χρήση ψυχοδραστικών ουσιών και οργανικά ψυχοσύνδρομα. Όμως, δεν είναι η επιθετική συμπεριφορά καθεαυτή που εμπεριέχει στοιχεία ψυχοπαθολογίας παρά, το υποκείμενο συναίσθημα. Κι εννοούμε εδώ, το – άλλοτε – φυσιολογικό και – άλλοτε – παθολογικό συναίσθημα του θυμού. Ας δούμε σχετικά παραδείγματα:

“Η Α. 42 ετών, δασκάλα, βρίσκεται σε μια διάβαση έχοντας στο καρότσι το 2 μηνών παιδί που απέκτησε μετά από μία σειρά αποτυχημένων κηύσεων – από τις οποίες “προσπορίστηκε” χρόνια αισθήματα αναξιότητας – και τώρα έχει επενδύσει συναισθηματικά στο παιδί σε βαθμό υπερβολής. Αιφνιδίως, ένα όχημα παρασύρει το καρότσι και σκοτώνει το παιδί. Τότε, εκείνη εισβάλλει στο όχημα και στραγγαλίζει τον οδηγό του επί 15 λεπτά ενώ, εκείνος έχει ήδη πεθάνει. Στην απολογία της ανέφερε πως, δεν είχε αίσθηση του τί συνέβαινε γύρω της...”

“Ο Β., 27 ετών, γιός πατέρα αλκοολικού που ακολουθεί τη συνήθη τακτική να κακοποιεί σωματικά τη σύζυγο, επισκέπτεται το πατρικό σπίτι. Η μητέρα του του αφηγείται το τελευταίο τους “κρούσμα” προτού εκείνος μεταβεί σε κατάσταση ψυχαγωγίας. Ο Β. σταματάει ένα ταξί προς αναζήτηση του πατέρα του. Εν τω μεταξύ, σκοτώνει τον ταξιτζή με 20 μαχαιριες. Στους αστυνομικούς που τον εντόπισαν 5 ώρες μετά, δήλωσε έκπληκτος που σώθηκε από το δολοφόνο του ταξιτζή...”

Η διαφοροποίηση μεταξύ των δύο περιστατικών είναι σαφής. Στην πρώτη περίπτωση, η γυναίκα προβαίνει στο έγκλημα επειδή υπήρξε ένας εξωτερικός πυροδοτικός μηχανισμός – δίοδος του συσσωρευμένου ψυχισμού από χρόνια αισθήματα θυμού. Στην άλλη, ο θυμός του νεαρού άνδρα έναντι του πατέρα του έχει μεταβεί σε επίπεδα Ψυχωσικής Αμνησίας και μετατοπιστεί σε “ουδέτερο στόχο”. Κάθε έγκλημα όμως, έχει και διαφορετικό κίνητρο ή κοινωνικοπολιτισμικό περιεχόμενο και – γι’ αυτό – διαφορετική σχέση με το θυμό. Για παράδειγμα, στα οργανωμένα εγκλήματα ο θυμός ενεργοποιείται μόνο και μόνο για να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα του εγχειρήματος: επαγγελματίες δολοφόνοι έχουν συχνά δηλώσει το εξής σχετικό: “...την πρώτη φορά, θυμάμαι ότι, θύμωσα: τώρα είναι, σαν να σκοτώνω έντομο...”

Η εγκληματική συμπεριφορά θεωρείται πως, προκύπτει μέσω της διαπλοκής εξωγενών (χαοτικό οικογενειακό περιβάλλον, οικογενειακή βία, υποκουλτούρες ωφελειμισμού, κ.ο.κ.) και εσωγενών συντελεστών (ενδότερες “εντολές” καταγεγραμμένες στο γενετικό κώδικα). Το μόνο αδιαμφισβήτητο – πάντως – είναι ότι, ο βίαιος φαινότυπος πάντα θα υπάρχει και πάντα θα αποκρύπτει τους βαθύτερους υπαρξιακούς βάθους του ανθρώπου... (Αλεβιζόπουλος, 1998, σ. 6)

Γ. ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΣΧΙΖΟΦΡΕΝΕΙΑ

Οι ψυχιατρικές αντιλήψεις της δεκαετίας του '70 προσδίδουν στη σχιζοφρενική νόσο²³ εξαιρετική συνάφεια προς την εγκληματολογική σφαίρα. Σύμφωνα με αυτές, οι εγκληματολογικώς ενδιαφέρουσες σχιζοφρενικά μορφαι είναι, η ηβηφρενική, η κατατονική, και – κατά βάση – η παρανοϊκή μορφή της σχιζοφρένειας καθώς και, η σχιζοφρενικόμορφη επιληπτική ψύχωση. Η πρώτη λόγω των διαταραχών αντίληψης (παραισθήσεων – ψευδαισθήσεων) και των διαταραχών συνειρμού των ιδεών που εξωθούν ακατάληπτους συλλογισμούς και δραστηριότητες· η δεύτερη, λόγω της ηθικοσυναισθηματικής απάθειας και ισοπέδωσης· η τρίτη, χάριν των – λεγομένων – “σιγώντων” ή πρόδρομων κινήτρων της νόσου (μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται, ο παρανοειδής ιδεασμός περί καταδιώξεως, τα ατιθάσευτα σεξουαλικά ένστικτα, οι ακουστικές ψευδαισθήσεις-εντολές που επιτάσσουν πράξεις βίας, κ.ο.κ.)· και η τελευταία, επειδή καθιστά τον ασθενή ιδιαιτέρως ύπουλο και ανάλγητο προς την φυσική οδύνη του ενεδεχόμενου θύματος. (Δάρας Ι., 1973, σ. 72)

Η πρώτη συστηματική μελέτη αξιολόγησης βίαιων εκδηλώσεων από αποασυλοποιημένους – επί δεκαετίας – σχιζοφρενείς ανάγεται στον Αμερικανό Ashley (1922). Αυτός και άλλοι μεταγενέστεροι ερευνητές (Rabbkin, *et al.*) απεκάλυψαν ότι, μόνο σε ποσοστό 12 % εξακριβώθηκαν συλλήψεις επί οιοδήποτε αδικήματος. Σε επόμενες μελέτες όμως, βρέθηκε πως, οι μειωμένες αυτές αναλογίες συλλήψεων των σχιζοφρενών σε σχέση με το λοιπό πληθυσμό ανατρέπονται και ο σχετικός δείκτης των πρώτων τριπλασιάζεται.

Κατά τους Johnston, *et al.* το 18-37 % των ατόμων που αντιμετωπίζουν ζητήματα εγκλεισμού σε ίδρυμα ψυχιατρικής περίθαλψης – και, στο 22 % αυτών των περιπτώσεων συνυπάρχει εμπλοκή της Αστυνομίας – εμφανίζουν

²³ Μέχρι την εποχή εκείνη, η σχιζοφρένεια χαρακτηριζόταν (Kraepelin) ως “πρώιμη άνοια” (Αλεβιζόπουλος Γ., 1998, σ. 14)

πράγματι βίαιες συμπεριφορές ενώ, ο Zitrin προσδίδει στην σχετική κατηγορία αυξημένες πιθανότητες εγκληματικής εκτροπής και κατά το χρόνο κοινωνικής επανένταξης στην κοινότητα. Επιπλέον, παράγοντες όπως, το κοινωνικό Στίγμα των χαρακτηρισμένων ψυχωσικών και η αντίστοιχη “ορατότητα” του πληθυσμού τους ερμηνεύουν ικανοποιητικά το φαινόμενο σύμφωνα με το οποίο, οι συμπεριφορές αυτών ποινικοποιούνται σε ποσοστό 47 % για τα ίδια αδικήματα κατά τα οποία οι φυσιολογικοί παραπτωματίες ποινικοποιούνται σε ποσοστό 28 %, μόνο.

Η έρευνα του Gunn αποκάλυψε τα εξής: Πρώτον, το 55 % των αρρένων ανθρωποκτόνων πάσχει από σχιζοφρένεια, το 26 % από διαταραχές προσωπικότητας και μόλις το 19 % από διαταραχές θυμικού. Δεύτερον, οι σχιζοφρενείς κρατούμενοι σε σωφρονιστικά καταστήματα Αγγλίας και Ουαλίας παρουσιάζουν εξαπλάσιο κίνδυνο εγκληματικής εκτροπής σε σχέση με τον υπόλοιπο έγκλειστο πληθυσμό. Τρίτον, όταν υπάρχει παράλληλη χρήση ψυχοδραστικών ουσιών, οι πιθανότητες τούτες επαναδιπλασιάζονται.

Η αντιφατικότητα των πορισμάτων ανάμεσα στις παλαιότερες και σύγχρονες έρευνες φαίνεται να οφείλεται στους κατωτέρω παράγοντες: α. μεθοδολογικούς αφού, δεν είχαν ληφθεί υπόψην ούτε η μείωση της εγκληματικότητας στις μεγαλύτερες ηλικίες ούτε υπήρχαν δείκτες σε σχέση με τον ευρύτερο πληθυσμό, β. ψυχοφαρμακολογικούς αφού, μόνο μετά την εισαγωγή των νευροληπτικών μπόρεσε να περισταλλεί ο χρόνος ιδρυματικής ψυχιατρικής περίθαλψης, γ. κοινωνικών δεδομένων, των μειωμένων – τότε – δυνατοτήτων καταγραφής των βίαιων συμπεριφορών.

Μέσω της ερευνητικής δραστηριότητας των Hafner και Boker επί σχιζοφρενών ανθρωποκτόνων της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας διεπιστώθη ότι, ένα 3 % εξ αυτών εξεδήλωσε θανατηφόρο βία εντός του πρώτου μήνα έναρξης της νόσου ενώ, η συμπεριφορά τούτη συναρτάτο – αιτιολογικά – με παραληρηματικές ιδέες και ψευδαισθήσεις σε ποσοστό 38 %. Στα πιο κοινά

εγκληματογόνα ερεθίσματα των σχιζοφρενών υπάγονται, οι ακουστικές ψευδαισθήσεις ελέγχου και οι παραληρητικές ιδέες δίωξης και ζηλοτυπίας – ενισχυτικό παράγοντα των οποίων συνιστά η συννοσηρότητα σχιζοφρένειας με την Αντικοινωνική διαταραχή Προσωπικότητας.

Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί πως, οι επιθέσεις σχιζοφρενούς κατά αγνώστου θύματος είναι μάλλον σπάνιο φαινόμενο αλλά και όταν υφίσταται κάτι τέτοιο, θα απευθύνονται σε αστυνομικό όργανο εν όψει σύλληψης για κάποιο αδίκημα ή προσαγωγής για ακούσια νοσηλεία (το 56 % των περιπτώσεων ανθρωποκτονίας αφορά πρόσωπα του οικείου περιβάλλοντος και μάλιστα, του οικογενειακού). Έτσι, η διάπραξη μητροκτονιών ή πατροκτονιών – αλλά και γενικότερα – προσλαμβάνει σύμφωνα με τους Swett και Halpert (1993) τον χαρακτήρα “ανταρσίας” έναντι σχιζοφρενογόνων συμπτωμάτων της οικογένειας του ασθενούς όπως, πρώιμη έκθεση σε ενδοοικογενειακή βία, φαινόμενα Διπλού Δεσμού και υπερεμπλοκής στην ιδιωτική του σφαίρα, κλπ. που ανατροφοδοτήθηκαν μέσω του αμυντικού μηχανισμού της Μετάθεσης. Τούτο επαληθεύεται και από την Taylor (1993) που διαπιστώνει πως, οι βίαιοι σχιζοφρενείς στρέφουν την επιθετικότητα τους συνηθέστερα στις “νόμιμους” συμβίους ή ερωτικούς συντρόφους.

Τέλος, η υπόθεση περί ενισχυτικού αιτιολογικού ρόλου της παράλληλης χρήσης ουσιών επέφερε αντιφατικά αποτελέσματα καθώς, άλλοι (Clerici) βρήκαν προϋπάρχουσα της νόσου χρήση ουσιών σε ποσοστό 78,1 % (που η Andreason συγκεκριμενοποίησε στη χρήση κάνναβης πριν το 18^ο έτος της ηλικίας και ο Castaneda επί της χρήσης κοκαΐνης – παρά αλκοόλ) και άλλοι τη δέχτηκαν ως συντελεστή εγκληματικής υποτροπής, και μόνο. (Αλεβιζόπουλος Γ., 1998, σ. 18)

Δ. ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Κατά τους δύο τελευταίους αιώνες, οι χαρακτηρισμοί περί του “Ψυχοπαθητικού Εγκληματία” φαίνεται να συνιστούν το απότοκο μιας ομογενοποίησης μεταξύ ψυχιατρικών διαγνώσεων, νομικών χαρακτηρισμών και λαϊκών αναπαραστάσεων (η δύσκολη στην αντιμετώπισή της Διαταραγμένη Προσωπικότητα, ο σεσημασμένος κακοποιός, ο “συνήθης ύποπτος”).

Ο ορισμός που δίδεται από τον Prichard στην Ψυχοπαθητική προσωπικότητα (1835) την αναγάγει σε “άτομα που – από νεαρά ηλικία – επιδεικνύουν σταθερά διανοητικά ελαττώματα, συνδυασμένα με ισχυρές ροπές προς τη διαφθορά και την εγκληματικότητα, στην οποία η τιμωρία έχει ελάχιστη ή μηδενική ανασταλτική επίδραση” αποδίδοντας τους, συναισθηματική απάθεια και ψυχρότητα, διαστρεβλωμένη ικανότητα για αγάπη και δεξιότητες “χειρισμού” των διαπροσωπικών σχέσεων κατά τις ανάγκες τους καθώς και έντονη μοναχικότητα και αντικοινωνικότητα.

Κατά αντιστοιχία και ο McCord (1982) την προσδιορίζει ως “ένα άτομο αντικοινωνικό και πολύ – επιθετικά – παρορμητικό το οποίο αισθάνεται ελάχιστη ή καθόλου ενοχή και είναι εντελώς ανίκανο για μακροχρόνιους συναισθηματικούς δεσμούς με άλλα ανθρώπινα όντα” ενώ, στην Αγγλική Νομοθετική Πράξη περί Ψυχικής Υγείας του 1983 περιγράφεται ως “επιμένουσα διαταραχή ή ανικανότητα του πνεύματος – μετά ή άνευ ελαττώσεως της νοημοσύνης – η οποία, οδηγεί σε ανώμαλα επιθετική και σοβαρά ανεύθυνη συμπεριφορά εκ μέρους του ατόμου”.

Σήμερα, η έννοια της Ψυχοπαθητικής προσωπικότητας έχει ταυτιστεί κατά κανόνα με την Αντικοινωνική – και δευτερευόντως, μόνο – με την Μεθοριακή, Нарκισσιστική ή Καταναγκαστική Διαταραχή Προσωπικότητας. Κοινό απόσταγμα τόσο της ερευνητικής δραστηριότητας όσο και της κλινικής

εμπειρίας αποτελεί το ότι, η παρουσία των τριών η θεμελιακών χαρακτηριστικών στοιχείων της παραπτωματοκότητας –δηλαδή, η Ανωριμότητα, η παρορμητικότητα και η κοινωνική ανεπάρκεια – ενισχύουν το ψυχολογικό προφίλ της Αντικοινωνικής διαταραχής προσωπικότητας. Συγκεκριμένα:

- η ανωριμότητα (που αναλύεται ως, εγωκεντρισμός, συναισθηματική αστάθεια, ανάγκη άμεσης ανταμοιβής και αδυναμία μελλοντικού σχεδιασμού) υπευθυνοποιείται άλλοτε για ελάσσονα (πχ. μικροκλοπές, διατάραξη της κοινής ησυχίας, παραβάσεις του ορίου ταχύτητας, κλπ.) κι άλλοτε για περισσότερο σοβαρά αδικήματα (πχ. ληστεία, βιασμός, σεξουαλική παρενόχληση, κ.ο.κ.)
- η παρορμητικότητα (που αναλύεται σε άμεση λήψη αποφάσεων άνευ επαρκών δεδομένων και ανικανότητα αναβολής ή αξιολόγησης) συνδέεται με χρήση ψυχοδραστικών ουσιών, παρορμητική βία και – γενικότερα – συμπεριφορές υψηλού κινδύνου.
- η κοινωνική ανεπάρκεια (που σηματοδοτείται από αδυναμία οργάνωσης της ζωής με εποικοδομητικούς τρόπους και μεθοδεύσεις) παραπέμπει σε εφήμερες διαπροσωπικές σχέσεις, κλοπές, κατάχρηση ψυχοδραστικών – κυρίως, οινόπνευματος και βενζοδιαζεπινών – περιστασιακή πορνεία, τακτικές παραπομπές στα Αστυνομικά τμήματα προς “εξακρίβωση στοιχείων” και, σκόπιμη πελατειακή σχέση με τα σωφρονιστικά ή ψυχιατρικά ιδρύματα κατά την προοπτική εξασφάλισης ενός ασφαλούς ασύλου τροφοκατοικίας.

Για έναν ολόκληρο αιώνα διατηρήθηκε η διαλεκτική περί “φύσης ή ανατροφής” (nature vs nurture) που ξεκίνησε ο Francis Galton για τον “Κοινωνικό Φαινότυπο”. Είναι γνωστό πως, η ανθρώπινη προσωπικότητα αποτελεί το απότοκο διαπλεκόμενων ιδιοσυστασιακών και περιβαλλοντικών αλληλεπιδράσεων οι οποίες και τελικά καθορίζουν το βαθμό συναισθηματικότητας και κοινωνικότητας που θα αναπτύξει το εν λόγω άτομο.

Σύμφωνα με τους Main και Weston, δεν είναι μόνο οι γενετικές προδιαγραφές που θα προσδιορίσουν το εάν το παιδί θα μεταχειριστεί από τους γονείς του ως “δύσκολο παιδί” αλλά – κυρίως – το κατά πόσον, η δομή της προσωπικότητας αυτών θα επιτρέψει την ανάπτυξη ενός αισθήματος ασφάλειας στις σχέσεις του με το κοινωνικό περιβάλλον.

Εξαιρετικά σημαντικά είναι τα πορίσματα των Lyons, Reiss, *et al.* σύμφωνα με τα οποία, η αντικοινωνική συμπεριφορά των ενηλίκων οφείλεται – κατά βάση – σε γενετικούς παράγοντες ενώ, τον σπουδαιότερο ρόλο στην αντικοινωνική συμπεριφορά των εφήβων διαδραματίζουν τραυματικά οικογενειακά βιώματα.

“Ο Δ. είναι σήμερα 33 ετών. Από την παιδική του ηλικία, υπήρξε μάρτυρας βίαιων συγκρούσεων των γονέων του μεταξύ τους. Ο πατέρας του αλκοολικός, η μητέρα του καρκινοπαθής, κι αυτός και τα αδέλφια του θύματα βίας. Σε ηλικία 9 ετών, η οικογένεια μετοίκησε στις Η.Π.Α. και, 5 χρόνια μετά, ο πατέρας του υπέγραψε για να εγκαταλείψει το σχολείο. Την ίδια χρονιά, ο Δ. προσχωρεί σε νεανική συμμορία και κάνει κατάχρηση αλκοόλ. Σε ηλικία 17 ετών, έχει εξαρτηθεί από σκληρές ναρκωτικές ουσίες λόγω των οποίων και μεταβαίνει σε συγγενική οικογένεια. Από εκεί, εκδιώκεται διότι, “ατιμά το - συγγενικό δεσμό”. Από τα 15 έως τα 27 του χρόνια, – οπότε και επαναπατρίζεται στην Ελλάδα – περνά 9 χρόνια στη φυλακή για ένοπλες ληστείες, διαρρήξεις, πρόκληση σοβαρών σωματικών κακώσεων, κλπ. πράγμα

που συνεχίζει – να κάνει – κι εκεί με αποτέλεσμα να εγκλειστεί για άλλα 6 χρόνια. Στο τέλος της συνέντευξης με τον συγγραφέα A. Gill αναφέρει ότι, από τη μία σκέπτεται να αλλάξει τη ζωή του γιατί έτσι όπως πάει θα πεθάνει και από την άλλη, πως είναι κάτι μέσα του που τον εξωθεί να φτάσει στα άκρα...”

- Το 60 % της διακύμανσης της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των εφήβων και το 37 % της διακύμανσης της καταθλιπτικής συμπτωματολογίας συνιστούν την άμεση απόρροια-αποτέλεσμα της συγκρουσιακής σχέσης των γονέων προς το παιδί (στην περίπτωση που υπάρχουν αδέρφια τούτο, λειτουργεί ως “ασφαλιστική δικλείδα” για αυτά).
- Η αντικοινωνική και η Μεθοριακή διαταραχή προσωπικότητας απορρέουν από τη διαταραχή του Μετατραυματικού στρες καθώς, ο χρόνια συσσωρευμένος θυμός – μέσω του μηχανισμού της Μετάθεσης – διοχετεύεται σε άλλους ουδέτερους στόχους καταλήγωντας σε έγκλημα, εξάρτηση από ναρκωτικές ουσίες, αυτοκτονία και τα συναφή (εδώ, επενεργεί ο νόμος “όσο περισσότερο εξωστρέφεται η επιθετικότητα τόσο λιγότερο υφίσταται ο κίνδυνος να εσωστραφεί”). Μέσω απωθήσεων και εκλογικεύσεων, το παιδί-θύμα που μεταλλάσσεται σε εγκληματία-δράστη σεξουαλικών αδικημάτων κατά ανηλίκων (παιδεραστίας) εξασφαλίζουν την κατάπνιξη του ενδεχομένου συναισθηματικής εμπίωσης με το θύμα. Παιδεραστές με ιστορικό σεξουαλικής κακοποίησης κακοποιούν σεξουαλικά τριπλάσιο αριθμό ανηλίκων από ό,τι άλλους που δεν έχουν τέτοιο ιστορικό...

Ε. ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ΔΙΑΘΕΣΗΣ

Η διεθνής βιβλιογραφία στο κεφάλαιο των διαταραχών διάθεσης (δηλ., κατάθλιψης και μανίας) είναι ιδιαίτερος περιορισμένη – και τούτο – διότι, η διάγνωση των διαταραχών θυμικού επικαλύπτεται άλλοτε από τις – λεγόμενες – διαταραχές από χρήση ψυχοδραστικών ουσιών ή τις Αγχώδεις διαταραχές και άλλοτε από την ευρεία κατηγορία των Λειτουργικών ψυχώσεων – ενώ παράλληλα, υψηλό ποσοστό εκ των ψυχωσικών εγκληματιών αποκομίζεται τη διάγνωση της σχιζοσυναισθηματικής διατάραξης. Εκτός αυτού, η συμπτωματολογία των διαταραχών θυμικού – μεταξύ τους – δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις αλλά και, η καταθλιπτική νόσος – ιδίως – είναι συνθηκοεξαρτώμενη από κοινωνικοπολιτισμικές δομές δρώντας κατά το σχήμα “δομές σωφρονιστικής μεταχείρισης → ενοχική ψυχοπαθολογία → βίαια επεισόδια κατά του σωφρονιστικού προσωπικού”.

Τα πορίσματα των Swanson, *et al.*, σύμφωνα με τα οποία, ενέχεται εξαιρετικά υψηλή συνάφεια μεταξύ των δύο μεγεθών (βία-διαταραχές θυμικού) – σε ποσοστό 9,4 %, έχουν διαψευθεί από μεταγενέστερες μελέτες. Η έρευνα του Wulach (1983) επί 5.081 αποασυλοποιημένων ασθενών εντόπισε μόνο 13 εξ’ αυτών ως δράστες σοβαρών αδικημάτων όπως, βιασμούς κι εμπρησμούς, δύο να έχουν προκαλέσει θανατηφόρο τροχαίο ατύχημα λόγω επικίνδυνης οδήγησης και από τους λοιπούς 87 – που διέπραξαν αδικήματα κατά προσώπων ή περιουσίας – να έχουν προκαλέσει βλάβη πολύ μικρότερη από την αναμενόμενη.

Σύμφωνα με τους Beigel και Murphy υπάρχουν δύο κατηγορίες μανιακών και υπομανιακών ασθενών; η πρώτη κατηγορία συμπεριλαμβάνει ψυχοπαθολογική ευφορία και υπερτίμηση του Εγώ και, παρουσιάζει μειωμένο βαθμό καταστροφικών συμπεριφορών ενώ, στη δεύτερη κατηγορία – που

χαρακτηρίζεται από ελάχιστη κατάσταση ευφορίας και έντονο παρανοειδή ιδεασμό – ο κίνδυνος ανάπτυξης βίαιων συμπεριφορών είναι σχετικά αυξημένος. Οι Carlson και Goodwin αμφισβήτησαν την υπόθεση συσχέτισης του βαθμού επικινδυνότητας των μανιακών και υπομανιακών κατά τύπο ψυχοπαθολογίας, επαναπροσδιορίζοντας τον επί της βάσεως των εξελικτικών φάσεων της κλινικής πορείας της νόσου κατά το σχήμα “ευφορία → επιθετικότητα → άγχος”.

Κατά το κοινωνικό στερεότυπο που αποδίδεται στον μανιακό ασθενή “ο γραφικός μικροκακοποιός που εισέρχεται κατά περιοδικά διαστήματα στα σωφρονιστικά ιδρύματα λόγω ορατής ευεριθιστότητας, διέγερσης και κατάργησης των σεξουαλικών αναστολών”, και συντάσσονται οι έρευνες – τουλάχιστον στην συντριπτική πλειοψηφία τους – μέσω των οποίων καταδεικνύεται ότι, οι μανιακοί και υπομανιακοί περιορίζονται σε ελάσσονα αδικήματα όπως, παρενόχλησεις λόγω μέθης, απειλές βίας, ελαφρά βία, σεξουαλικές παρενόχλησεις, απατές και τα συναφή.

Όσο για την μονοπολική καταθλιπτική νόσο, η συσχέτιση της με βίαιες ετεροκαταστροφικές συμπεριφορές καθίσταται ακόμα πιο ελάχιστη και σπάνια – μόνο – αποτελεί την άμεση επίπτωση της νόσου – σε αντίθεση με το σύνηθες φαινόμενο επίδειξης αυτοκαταστροφικών συμπεριφορών. Σχετικές μελέτες των Maes, *et al.* υποδεικνύουν ότι, ενώ οι ήπιες μορφές αυτοχειρίας (πχ. δηλητηριάσεις, ασφυξία, κλπ.) είναι καθολικά παρατηρήσιμες στη διάρκεια του έτους, οι καθεαυτό βίαιες μεθοδεύσεις της (όπως, η πτώση από ύψος, ο απαγχονισμός, τη χρήση πυροβόλου όπλου, κ.ο.κ.) εμφανίζουν μια κάποια περιοδικότητα ανά εποχή έτους. Η αξιοπιστία του πορίσματος Maes σχετικοποιείται πάντως καθ’ ότι, δεν συνυπολογίζει τον παράγοντα βαθμός προσβασιμότητας στα μέσα αυτοχειρίας.

Μόνη εξαίρεση επίδειξης βίας εκ μέρους καταθλιπτικών ασθενών επαληθεύεται στο – περιγραφόμενο από τον Rosenbaum φαινόμενο

“ανθρωποκτονία – αυτοκτονία” κατά το οποίο, οι καταθλιπτικοί ασθενείς –και μάλιστα, εκείνοι που παρουσιάζουν μείζονα καταθλιπτική διαταραχή μετά παραληρηματικών ιδεών αναξιοτήτας – διαπράττουν αυτοχειρία μετά τη δολοφονία των οικείων προσώπων του περιβάλλοντός τους (αλτρουιστικός τύπος αυτοκτονίας). Παρά ταύτα, και σε αυτήν την περίπτωση έχει αμφισβητηθεί ο “αλτρουιστικός” χαρακτήρας της χρήσης βίας, επισυνάπτοντας της άλλοτε χρόνια προβληματικότητα διαπροσωπικών σχέσεων που καταλήγουν σε ανάπτυξη διαταραχής προσωπικότητας και άλλοτε κοινούς ψυχοπιεστικούς συντελεστές όπως, ανεργία, μοναχικότητα, αλκοολισμός ή βιολογικές δυσλειτουργίες.

Περισσότερο αξιόπιστα είναι εκείνα των Lester και Acherson. Ο πρώτος, αναφέρει την εκδοχή ανάπτυξης αυτοκαταστροφικής κατάθλιψης (αυξημένος κίνδυνος αυτοκτονίας) ως αντίδραση προς τις συνθήκες σύλληψης ή εγκλεισμού στο σωφρονιστικό ίδρυμα – ανεξαρτήτως μάλιστα, του βαθμού φιλελευθερισμού του καθεστώτος του ιδρύματος. Ο δεύτερος, συνδέει τη γυναικεία κατάθλιψη με έξι κλοπής ειδών καταστημάτων σκιαγραφώντας το ψυχοκοινωνικό της προφίλ ως εξής: “γυναίκα που διανύει την τέταρτη ή πέμπτη δεκαετία της ζωής της και έχει – προσφάτως – υποστεί ή απειληθεί πως θα υποστεί κάποια σημαντική απώλεια όπως, συντρόφου, κατοικίας ή ακόμα και της ίδιας της ζωής· το δε 41,5 % των γυναικών του δείγματος ήταν αποδεδειγμένα καρκινοπαθείς... (Αλεβιζόπουλος Γ., 1998, σ. 26)

ΣΤ. ΕΓΚΛΗΜΑ, ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ASPERGER

Η αντίληψη ότι, το έγκλημα διαπράττεται μέσα στα πλαίσια μειωμένης διανοητικής ικανότητας αναγάγεται στη Νεολομπροζιανή σχολή της Ψυχολογίας υπό των J. Prichard, Th. Abecromble, *et al.* Την κατάσταση αυτή στην οποία, το άτομο ενεργεί αδιαφορώντας για τις παραδεκτές αξίες εξαιτίας διανοητικής ελαττωματικότητας, ο Ισαάκ Kerlin (1890) – κατα αναλογία προς την Λομπροζιανή έννοια της “ηθικής παραφροσύνης” – απεκάλεσε “ηθική μικρόνοια”. Η υπόθεση εδώ – περιλαμβάνει τις εξής επιμέρους συνιστώσες: α. η νοητική υστέρηση κληρονομείται κατά τους νόμους του Mendel, β. όλοι σχεδόν οι εγκληματίες είναι διανοητικά καθυστερημένοι, γ. η διανοητική καθυστέρηση οδηγεί στο έγκλημα επειδή, δεν επιτρέπει την ανάπτυξη αναστολών – και κυρίως, εκείνων που πηγάζουν από τις εκφοβιστικές λειτουργίες της ποινής.

Προς επαλήθευση τούτων, η ερευνητική δραστηριότητα στράφηκε αφενός, στην εξακρίβωση της αναλογίας των διανοητικά υστερημένων δραστών επί του συνόλου των δραστών, του είδους της εγκληματικής δράσης που επιδεικνύεται από αυτούς, και τη σχέση της νόσου με την εγκληματική υποτροπή και αφετέρου, στην εξέλιξη των “εγκληματικών οικογενειών” προκειμένου για την εξακρίβωση του συντελεστή κληρονομικότητας. Σε αυτά τα πλαίσια κινήθηκαν οι Dugdale (1877) και Goddard (1920) οι οποίοι, μελέτησαν τις οικογένειες Jukes και Kallikak, αντίστοιχα. Από τους 709 απογόνους της ολιγοφρενούς Ada Jukes ο Dugdale εντόπισε: 180 τροφίμους φτωχοκομείων ή άλλων φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, 50 ιερόδουλες, 40 καταδικασθέντες – κι άλλους – 40 προσβεβλημένους εξ’ αφροδισίων νοσημάτων και, 30 παράνομα τέκνα. Αντίστοιχα, από τους 480 απογόνους της

δεύτερης ολιγοφρενούς γυναίκας, οι 143 ήταν διανοητικά υστερημένοι, οι 46 ομαλούς διανοητικής ανάπτυξης, οι 36 παράνομα τέκνα, οι 33 ανήθικοι και ιεροδούλες, οι 24 αλκοολικοί και οι υπόλοιποι, γενικότερα αντικοινωνικές προσωπικότητες.

Η εγκυρότητα αυτών των πορισμάτων αμφισβητήθηκε άμεσα λόγω του αυξομειούμενου ποσοστού υστερημένων κρατουμένων σε σχέση με τους ομαλούς – από διανοητική απόψη – κρατουμένους ανά περίοδο σε περίοδο – πράγμα που, ερμηνεύθηκε με τα δεδομένα:

- διαφοροποιημένων μεθοδολογικών τεχνικών για τη μέτρηση του δείκτη νοημοσύνης (I.Q.)
- παρεμβολής “παρασιτικών συγκυριακών ψυχολογικών μεταβλητών που υπεισέρχονται στη σχετική διαδικασία
- της αποδεδειγμένα (λόγω της σύλληψης) κατώτερης διανοητικής στάθμης των – συλληφθέντων – κρατουμένων ιδίως δε όσων εξ’ αυτών έχουν καταδικαστεί για εγκλήματα κατά των ηθών. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 84)

Την ίδια όμως, αντιφατικότητα εμφανίζουν και οι πιο σύγχρονες έρευνες. Για παράδειγμα: ενώ, κατά την Hodgins (1992) οι νοητικά υστερημένοι άρρενες παρουσιάζουν πενταπλάσιες πιθανότητες διάπραξης εγκλημάτων βίας και οι νοητικά υστερημένες γυναίκες παρουσιάζουν τέτοια πιθανότητα στο εικοσιπενταπλάσιο, ο Harris ανευρίσκει μόνο ένα 17 % ποσοστό υστερημένων δραστών βιαίων εγκληματικών πράξεων ενώ παράλληλα οι Kerns και O’ Connor τους καταλογούν βαριές σωματικές βλάβες ή ανθρωποκτονία σε ποσοστό 23 %, αδικήματα κατά της περιουσίας σε ποσοστό 46 % και σεξουαλικά αδικήματα σε ποσοστό 17,5 %.

Ολοένα και περισσότερο σήμερα πιστεύεται πως τόσο η διάγνωση της νοητικής υστέρησης όσο και η στατιστική απεικόνιση της εγκληματικότητας αυτών καθίστανται προβληματικές και για αυτό, θα πρέπει να συνυπολογίζονται και άλλοι συντελεστές όπως, η ευρύτερη κοινωνική λειτουργικότητα του εν λόγω ατόμου, οι πιθανές επιπλοκές της νόσου, κλπ.

Αποτελεί σύνηθες φαινόμενο, να προσδίδεται η διάγνωση της νοητικής υστέρησης σε ασθενείς που πάσχουν από τη διαταραχή Asperger. Η διαταραχή αυτή χαρακτηρίζεται από αδυναμία εμπραθητικής κατανόησης της σκέψης και των αισθημάτων των άλλων, ανικανότητα έκφρασης και οριοθέτησης του συναισθηματικού δυναμικού, “αυτιστικού” τύπου απομόνωση – νωρίς ταυτόχρονη διαταγή γνωσιακών ή γλωσσικών λειτουργιών και ικανότητας αυτοεξυπηρέτησης – και στερεοτυπική ενασχόληση με εκκεντρικά ενδιαφέροντα ή δραστηριότητες· συχνά δε, υπάρχει συννοσηρότητα με κάποια μείζονα ψυχιατρική διαταραχή όπως, την σχιζοειδή, τη σχιζότυπη ή την παρανοειδή διαταραχή προσωπικότητας. Τούτο βεβαίως, συνεπάγεται την πλασματική εκπροσώπηση των νοητικά υστερημένων ατόμων στα ποσοστά εγκληματικότητας.

Ένας δεύτερος σοβαρότατος παράγοντας πλασματικής υπερεκπροσώπησης της “ειδικής” κατηγορίας στη στατιστική απεικόνιση της εγκληματικότητας συνιστά και η ιδιαίτερη εγγενής επιρρέπεια προς “ομολογία” εγκληματικών πράξεων σε συνδυασμό με τη διακριτική μεταχείριση του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης εις βάρος των πληθυσμιακών αυτών ομάδων. Έρευνες του Hawk έχουν αποκαλύψει ότι, το 25 % του συνόλου των νοητικά υστερημένων ατόμων (δηλαδή ποσοστό διπλάσιο συγκριτικά με τους “νοήμονες” πολίτες) έχει κατηγορηθεί για κάποιο αδίκημα σεξουαλικής φύσεως επί 15 χρόνων – ή και μικρότερης ηλικίας – θυμάτων. Γεγονός είναι ότι, τα άτομα αυτά – πράγματι – ρέπουν προς την τέλεση σεξουαλικών εγκλημάτων αφενός εξαιτίας της σημαντικά μειωμένης κριτικής ικανότητας για την

αναγνώριση και αξιολόγηση των συνεπειών της αδικοπραξίας και αφετέρου εξαιτίας του ότι, υφίστανται την απορριπτική στάση του κοινωνικού περιβάλλοντος έναντι “υγιών” εκδηλώσεων της – πρωτόγονης και ανεξέλεγκτης – σεξουαλικότητάς τους. Κατά τους Spry και Craft, η συντριπτική πλειοψηφία των υστερημένων ατόμων είτε αγνοεί πως έχει τη δυνατότητα διοχέτευσης του σεξουαλικού ορμεμφυτού κατά τρόπους κοινωνικά παραδεκτούς είτε αγνοεί τη συγκεκριμένη δεξιότητα “προσέγγισης” του ερωτικού αντικειμένου. Σε αυτά μπορεί – επιπλέον – να προστεθεί και, η απουσία ή σύγχυση σεξουαλικού ποσοανατολισμού τους που συχνά τα ωθεί σε ομοφυλοφυλικές αθέμιτες δραστηριότητες.

Σχετικά συνήθης τύπος εγκλημάτων που διενεργείται από τέτοια άτομα είναι και ο εμπρησμός (πράξη που απαιτεί, μειωμένα επίπεδα δεξιοτήτων) αν – και τούτο – αμφισβητείται. Έτσι ενώ η Stewart βρήκε πως η μία στις δύο καταδικασμένες για εμπρησμό γυναίκες κρατούμενες εμπίπτει στην κατηγορία της νοητικής υστέρησης, το πόρισμα Geller αναγάγει μόνο ένα 5 % ποσοστό των εμπρησμών σε υπαιτιότητα των νοητικά υστερημένων ατόμων’ αναφέρει δε πως η πλειοψηφία των εμπρηστών εκπροσωπείται από τους πάσχοντες από κάποια διαταραχή προσωπικότητας.

Αδιαμφισβήτητη – πάντως – συμμετοχή των υστερημένων και ψυχιατρικών νοσηλευομένων τροφίμων σε νοσηλευτικά ή σωφρονιστικά ιδρύματα απαντάται στο – λεγόμενο – φαινόμενο του “Επικοινωνιακού Εμπρησμού” που συνιστά – όχι απόρροια κλινικής συμπτωματολογίας περί πυρομανίας παρά απλά – έναν “ανεπιτυχή” τρόπο έκφρασης των αναγκών τους σε αντίδραση προς την επιδείνωση των συνθηκών κράτησης ή νοσηλείας στα ιδρύματα. (Αλεβιζόπουλος Γ., 1998, σ. 38)

Z. ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΚΑ ΨΥΧΟΣΥΝΔΡΟΜΑ

Η Λομπροζιανή θεώρηση του Εγκληματία Ανθρώπου – ήδη από το 1897 – συλλαμβάνει μια κατηγορία Επιληπτοειδών εγκληματιών. Την ίδια περίοδο, ο Mandsley υπεραμύνεται της ανάγκης συνυπολογισμού της εκδοχής της επιληψίας σε κάθε περίπτωση βιαίων εγκλημάτων.

Εν έτει 1945, οι Hooper, *et al.* περιγράφουν ένα Σύνδρομο κατά το οποίο, κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις (βλάβες των πρόσθιων μετωπιαίων περιοχών) αναστέλλουν την ικανότητα ελέγχου των παρορμήσεων με επακόλουθο, αιφνίδιες και απρόβλεπτες εκρήξεις βιαιότητας. Σημειωτέον δε, η διάγνωση του συνδρόμου καθίσταται προβληματική καθ' ότι, δεν είναι πάντοτε παρατηρήσιμες οι ενδείξεις ευερεθιστότητας στα μεσοδιάστηματα – ακόμη και – της δεκαετούς πορείας εξέλιξης της νόσου.

Το 1970 ο Monroe γνωστοποιεί την ύπαρξη του Συνδρόμου Επεισοδιακής Διαταραχής Ελέγχου (ΣΕΔΕ) αποδίδοντας τις εκδηλώσεις παρορμητικής βίας σε παροξυσμικές εκφορτίσεις των υποφλοιωδών σχηματισμών. Περαιτέρω επεξεργασία της υπόθεσης Monroe διενεργούν οι Mark και Ervin οι οποίοι, του επισυνάπτουν τα εξής διαγνωστικά κριτήρια:

- α. συμπτωματολογία παθολογικής τοξίκωσης
- β. ιστορικό φυσικής βίας εντός της οικογένειας
- γ. ιστορικό βίαιης ή παρορμητικής σεξουαλικής συμπεριφοράς
- δ. ιστορικό συστηματικήν παραβάσεων του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας

Μία δεύτερη εκδοχή αιτιώδους ερμηνείας της παρορμητικής βίας υπήρξε, η υπόθεση περί Ελάχιστης Εγκεφαλικής Βλάβης (ΕΕΒ). Στα διαγνωστικά κριτήρια – εδώ – εντάσσονται: γνωσιακές διαταραχές, διαταραχές στην αφηρημένη σκέψη, δυσχερεία προφορικού λόγου και έκφρασης συναισθήματος, παρουσία ελασσόνων νευρολογικών σημείων, κλπ. Τα σύνδρομα ΣΕΔΕ και ΕΕΒ επικαλύπτουν τις διαγνωστικές κατηγορίες της Μεθοριακής και Αντικοινωνικής Διαταραχής Προσωπικότητας για τις οποίες και, λαμβάνεται αγωγή με αντιεπιληπτικά φάρμακα.

Με την προοδευτική χρήση του εγκεφαλογραφήματος – μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου – διεπιστώθη ότι, οι εκδηλώσεις βίαιης συμπεριφοράς οφείλονται – τουλάχιστον για το 4,8-50 % των ατόμων – σε εστιακή επιληψία του κροταφικού λοβού η οποία, ενισχύεται από συνοδές συμπεριφορικές μεταβολές και αυξημένη ψυχοπαθολογία. Σύμφωνα με τον Gunn, η κύρια “πελατεία” των επιληπτικών διαταραχών συγκροτείται από κρατούμενους σωφρονιστικών ιδρυμάτων και μέλη κατώτατων στρωμάτων της κοινωνικής δομής ενώ – παράλληλα σημειώνει – ο τύπος της παραπτωματοκτότητας των επιληπτικών δεν διαφοροποιείται συγκριτικά με το συνολικό παραπτωματοκό πληθυσμό. Οι μηχανισμοί μέσω των οποίων, επαληθεύεται η έμμεση συσχέτιση μεταξύ επιληψίας – βίαιων συμπεριφορών είναι οι εξής:

- οι σπασμοί προκαλούν άμεσα αντικοινωνικές εκδηλώσεις
- η εγκεφαλική δυσλειτουργία είναι υπαίτια τόσο για την επιληψία όσο και για διαταραχές συμπεριφοράς

- μερικώς υπαίτια για την εκδήλωση αντικοινωνικών συμπεριφορών κάποιων επιληπτικών καθίστανται φαινόμενα κοινωνικής απόρριψης ή χαμηλής αυτοεκτίμησης
- η επιληψία καταλήγει σε ψυχωσική διαταραχή και η ψυχωσική διαταραχή σε αντικοινωνικότητα
- τούτα ενισχύονται από τις κοινωνικές “παρενέργειες” της νόσου όπως, η οικονομική ένδεια, η έκπτωση της κοινωνικής λειτουργικότητας, κλπ.
- οι διαταραχές συμπεριφοράς συνεπάγονται επιρρέπεια σε ατυχήματα προκαλώντας – επιπλέον – τραυματισμούς του εγκεφαλικού ιστού.

Σε πρόσφατη κλασική ερευνητική μελέτη επί 5.400 επιληπτικών ασθενών οι οποίοι μαγνητοσκοπήθηκαν κατά τη διάρκεια κρίσεων, 12 εκδήλωσαν κάποια μορφή βίαιης συμπεριφοράς, 4 άσκησαν βία κατά αντικειμένων, 2 παρουσίασαν δυνητική βία κατά προσώπων, 1 αποπειράθηκε να τραυματίσει ελαφρώς μέλος του νοσηλευτικού προσωπικού ενώ, οι λοιποί είτε ήταν τελείως “ακίνδυνοι” είτε παρουσίαζαν δείγματα “μη στοχοκατευθυνόμενης συμπεριφοράς” – που, εσφαλμένως, συγχέεται συχνά με βία.

Η δε μελέτη των Mendez, *et al.* υπέδειξε συσχέτιση της νόσου με τη νοητική υστέρηση και συνυπάρχουσα ψυχοπαθολογία ενώ γενικότερα – θα πρέπει να αναφέρουμε – η σύγχρονη επιστημονική άποψη τάσσεται υπέρ της “δευτερογενούς” συμπτωματολογίας των βίαιων επιληπτικών ασθενών (παροξυσμικοί γέλωτες, οπτικο-ακουστικές ψευδαισθήσεις, επεισοδιακές παραληρηματικές ιδέες ελέγχου, κ.ο.κ) καταλογίζοντας αυξημένες πιθανότητες ανάπτυξης επιθετικών συμπεριφορών περισσότερο στη συμπτωματολογία του ψευδοψυχοπαθητικού συνδρόμου του προσθιοπλάγιου μετωπικού

λοβού (εγωκεντρισμός, συναισθηματική έκπτωση, παρορμητικότητα, φτωχή κριτική ικανότητα), παρά στη συμπτωματολογία του ψευδοκαταθλιπτικού συνδρόμου του πλαγιονωτιαίου μετωπικού λοβού (μείωση της κινητικής ικανότητας, γνωσιακές διαταραχές και συναισθηματική ισοπέδωση). (Αλεβιζόπουλος Γ., 1998, σ. 46)

Η. ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΑ ΣΥΝΔΡΟΜΑ

Στο κεφαλαίο αυτό συγκαταλέγονται δύο θεμελιώδη σύνδρομα: η Παθολογική ζήλεια και η Ερωτομανία – ή αλλιώς Σύνδρομο του de Clerembault.

Η ιδέα ότι, το φαντασιωσικό ή πραγματικό ερωτικό συναίσθημα και τα συνοδά συμπτώματα ζηλοτυπίας συνιστούν μια μορφή ψυχικής νόσου είναι τόσο παλιά όσο και η ίδια η έννοια της ψυχικής νόσου. Σύμφωνα με τον Άρειο Πάγο, αμφότερα υπάγονται στα κατά προαίρεσιν ανθρώπινα πάθη τα οποία – βαθμηδόν –, εξαχρειώνουν την βούληση και οδηγούν συχνά τους φορείς τους στο έγκλημα – δίχως όμως, να αίρουν την ικανότητα καταλογισμού του δράστη. (Δάρας Ι., 1973, σ. 25)

Η έννοια της ζήλειας αποτελεί τη συνισταμένη πολλαπλών παραμέτρων που σχετίζονται με το χρόνο, τις συγκυρίες, την πολιτισμική ταυτότητα των κοινωνικών ομάδων, κλπ. Για παράδειγμα, στις σύγχρονες Δυτικές κοινωνίες η εκδήλωση ζηλοτυπικών συμπεριφορών από πλευράς ερωτικού συντρόφου ή συμβίου θεωρείται ως σύμπτωμα ψυχολογικής ανωριμότητας και νευρωτικής ανασφάλειας. Σε κάθε περίπτωση, ζήλεια σημαίνει, φόβο απώλειας της δύναμης κτητικότητας επί του άλλου ατόμου, συναισθηματική ανασφάλεια, μειωμένα αισθήματα αυτοεκτίμησης, υψηλό βαθμό εξαρτητικότητας και συμβιωτικής σχέσης, τελειοθηρικές τάσεις, κεκαλυμμένη ανταγωνιστική διάθεση.

Οι ανθρωπολογικές και διαπολιτισμικές μελέτες της Bhugra (1993) – εν προκειμένω – συναρτούν το μηχανισμό ενεργοποίησης του ζηλοτυπικού συναισθήματος με την υπόσταση του γάμου ως θεσμού (όπου, το ένστικτο της ζήλειας αποσκοπεί στον αποκλεισμό της εισβολής στο ζευγάρι του “τρίτου ανθρώπου”), την ύπαρξη ή όχι παιδιών, τη δομή και λειτουργία της πυρηνικής

οικογένειας, τις σχετικές πεποιθήσεις περί ιδιοκτησίας και τον τρόπο κατά τον οποίο προσλαμβάνεται η σεξουαλικότητα ως αξία.

Είναι γεγονός ότι, τα όρια μεταξύ φυσιολογικής και παθολογικής ζήλειας μεταξύ των συντρόφων καθίστανται κάπως δυσδιάκριτα δεδομένου του ότι, το συναίσθημα αυτό μπορεί να είναι άλλοτε, μια φυσιολογική παροδική αντίδραση έναντι πραγματικής απιστίας άλλοτε, μια νευρωσική ενασχόληση ευάλωτου συναισθηματικά ατόμου και άλλοτε, σύμπτωμα μείζονος ψυχιατρικής διαταραχής όπως, της σχιζοφρένειας ή της παραληρητικής διαταραχής – που εξετάζεται κατωτέρω. Επίσης γεγονός είναι ότι, η παθολογική ζήλεια επί πραγματικού προκλητικού ερεθίσματος (ερωτική απιστία) συνδέεται περισσότερο με φαινόμενα επαναλαμβανόμενης φυσικής και ψυχολογικής βίας ή αυτοκτονιών παρά με φαινόμενα ανθρωποκτονίας. Πάντως, στην περίπτωση που τελεστεί ανθρωποκτονία (κατά την προσέγγιση του Burton (1621) “...αυτοί που ζηλεύουν κινούνται από την υποψία στο μίσος, από το μίσος στη φρενίτιδα, από τη φρενίτιδα στον τραυματισμό, το φόνο και την απόγνωση...””) η ζήλεια θα συστήσει το πιο κοινό “μοναδικό κίνητρο” ανάμεσα σε άλλες ανθρωποκτονίες.

Από την άλλη πλευρά, η ερωτομανία συγκαταλέγεται στις παραληρητικές ιδέες που ωθούν το άτομο στη σύλληψη ενός σημαντικού ανθρώπου ως ερωτικό φαντασιωσικό αντικείμενο και – ακολούθως – σε πρακτικές σεξουαλικής παρενόχλησης του εν λόγω ατόμου οι οποίες έχουν ως αναγκαία κατάληξη τη – συνήθη – εμπλοκή με το Ποινικό σύστημα.

Έρευνες του G. de Clerembault υπέδειξαν συνήθεις τάσεις άρνησης εκ μέρους των ασθενών είτε των συναισθημάτων για το άλλο άτομο είτε – τουλάχιστον – του βαθμού διέγερσης αυτών των συναισθημάτων ενώ, απέδωσε στη νόσο αφενός μεν, σημαντική χρονιότητα αφετέρου δε, αιτιώδη συσχέτιση προς νευρολογικές και τοξικές παθολογικές καταστάσεις (δηλητηριάσεις, λοιμώξεις, κ.ο.κ.)

Παλαιότερα, πιστεύονταν ότι, οι παραληρητικές ιδέες περί έρωτος ήταν κατά κανόνα “ανδροκρατούμενες”. Νεότερες όμως, μελέτες όπως αυτή των Rudden, *et al.* υποδεικνύουν – μάλλον – το αντίθετο αφού, αφορά το 75 % του σχετικού γυναικείου πληθυσμού. Παρά ταύτα, το λοιπό 3 % ποσοστό των ψυχωσικών ανδρών που εκτελεί την ποινή της φυλάκισης κρίνεται ως εξαιρετικής σημασίας καθώς, είναι και οι πιο επιρρεπείς σε ενδεχόμενο έγκλημα. Γενικά, η συνεπαγόμενη ζήλεια λόγω εκδήλωσης “αδιαφορίας” από το ερωτικό αντικείμενο συνιστά ικανό κίνητρο διάπραξης εγκληματικής πράξης ιδίως, στα πρώτα στάδια ανάπτυξης του συνδρόμου· αντίθετα, όσο περισσότερο ανεπτυγμένος είναι ο αμυντικός μηχανισμός της προβολής στο άτομο (“... δεν τον αγαπάω...αυτός με αγαπάει...”) τόσο ελαχιστοποιείται ο κίνδυνος προσφυγής σε εγκληματικές συμπεριφορές κατά του συγκεκριμένου στόχου... (Αλεβιζόπουλος Γ., 1998, σ. 51)

**ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ
ΤΗΣ “ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ”**

A. ΨΥΧΟΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΗΝΣΗ

Ο πρωτοπόρος εμπνευστής του ασυνειδήτου Sigmund Freud, είναι εκείνος που προσπάθησε από τη δική του σκοπιά να απαντήσει στο ερώτημα “πώς μία βιολογική ύπαρξη καθίσταται κοινωνικό ον και με ποιό ενδεχόμενο κόστος συμβαίνει τούτο;” Για τούτον, η απάντηση μπορεί να ανευρεθεί μόνο μέσα από τη διερεύνηση των πρώιμων εμπειριών της ζωής του ατόμου.

Ο Φρόυντ συνδέει την ανθρώπινη υπόσταση με τα εγγενή χαρακτηριστικά του εγωκεντρισμού, του ναρκισσισμού και της επιθετικότητας που – με τη σειρά τους – διέπονται από την απόλυτη κυριαρχία της πρωτογενούς επιθυμίας και από μηχανισμούς άμεσης ευχαρίστησης και ευδαιμονισμού. Το ενστικτώδες τούτο ασυνείδητο βιολογικό υπόστρωμα καλύπτει το – λεγόμενο – id (δηλ., Προεγώ).

Σε επόμενη φάση οπότε και, βιώνει το γεγονός ότι, η άμεση ικανοποίηση των αναγκών του εξαρτάται άμεσα από άλλα υποκείμενα (τα γονεϊκά πρόσωπα – και ιδίως, τη μητέρα – τροφό) και τα οποία άλλοτε τις ικανοποιούν και άλλοτε όχι, οι άλογες επιθυμίες οριοθετούνται μέσα από μία διεργασία επιβολής εκφοβιστικών κυρώσεων που καθιστούν τα γονεϊκά πρόσωπα ως Σύμβολα Εξουσίας και ως φορείς έκφρασης των κοινωνικο-θεσμικών επιταγών κι απαγορεύσεων. Μέσω όλων αυτών, διαμορφώνεται το Superego, (δηλ., το Υπερεγώ), ο εκφραστής των εσωτερικευμένων ηθικών αναστολών του άλογου σεξουαλικού και επιθετικού ενστίκτου.

Id και Superego ασκούν πιέσεις στο άτομο αμφιταλαντεύοντας το μεταξύ “θέλω” και, “πρέπει”. Η λύση στη μεταξύ τους σύγκρουση θα επιχειρηθεί από τον διαμεσολαβητή Ego (δηλ., του Εγώ). Σε περίπτωση που, δεν επιτύχει την εξισορρόπηση των δύο άκρων, η άλυτη εσωτερική σύγκρουση θα επανενεργοποιηθεί σε μεταγενέστερα αναπτυξιακά στάδια ζωής του ατόμου

δημιουργώντας του, αμετάκλητα κίνητρα παθολογικών μορφών συμπεριφοράς – μεταξύ των οποίων και, η εγκληματική ή παραβατική παρέκκλιση. (Πανούσης Γ., 1990, σ. 70)

Σύμφωνα με τον θεωρητικό αυτό, η εγκληματική προσωπικότητα διαμορφώνεται μέσα από την ηχώ συναισθηματικών αντιδράσεων που σχετίζονται με την αγάπη, την ασφάλεια, την παραδοχή, κλπ. και τις ανάλογες “παρενέργειες” τους. Ο βαθμός και η έκταση προσχώρησης σε τύπους παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς – χρόνια ή παροδική – θα καθοριστεί κατά κανόνα από το πώς έχει δομηθεί το Υπερεγώ του ατόμου. Έτσι, τα άτομα εκείνα που έχουν προσλάβει μεν επαρκή και φυσιολογική κοινωνικοποίηση, πιθανολογείται να επιδείξουν “αποκλίνον” Υπερεγώ έναντι συγκεκριμένων τύπων παρέκκλισης εξαιτίας υποτονικών εσωτερικών αναστολών (πχ. ανήλικοι παραβάτες που αποτυπώνουν τις εγκληματικές στάσεις του πατέρα ή που λειτουργούν κατά το νόμο της “Αυτοεκπληρούμενης Προφητείας” στην περίπτωση που η στάση τους υποστηρίζεται ασυνειδήτως από τη μητέρα που ρέπει προς πράξεις μικροκλοπών...)

Από την άλλη πλευρά, το “ασθενές”, ευάλωτο Υπερεγώ συναρτάται με τη λεγόμενη Ψυχοπαθητική προσωπικότητα η οποία και υποκινείται σε αντικοινωνικές συμπεριφορές λόγω υπέρμετρου εγωκεντρισμού, έλλειψης αυτοελέγχου παρορμήσεων και αισθημάτων ενοχής ή εμπάθειας προς τους άλλους. Κατά τον Glover, στο ψυχοπαθητικό άτομο έχουν επενεργήσει “εχθρικές ταυτίσεις” με αμφοτέρους τους γονείς αλλά και κατασταλτικά μέτρα κατά της ψυχο-κοινωνικής αυτονόμησης που κατά τρόπο, να το προσεγγίζουν στην Μεταιχμιακή προσωπικότητα που σκιαγραφεί ο Kernberg.

Ένα τρίτο ενδεχόμενο πλαίσιο ερμηνείας της εγκληματικής συμπεριφοράς συνιστά η ανάπτυξη “άκαμπτου” Υπερεγώ η οποία και διοχετεύεται μέσα από νευρωσικές κοινωνικές συμπεριφορές (όπως, ενστικτώδεις παρορμήσεις για κλοπή που απεικονίζουν τάσεις ενοχικότητας και

αυτοτιμώρησης, κλπ.). Στην αυτή γραμμή σκέψης κινούμενος και ο Stott συναρτά την επιρρέπεια στο έγκλημα με αποτυχημένη προσκόλληση με τα γονεϊκά πρότυπα και ματαιώση των αναγκών για προσωπική επάρκεια και αυτονομία - τα οποία αναγάγει σε τεχνικές “δοκιμής” της αφοσίωσης των γονέων από μέρους του παιδιού, οικογενειακή ατμόσφαιρα ανταγωνισμών και εχθρότητας, κ.ο.κ.

Την περαιτέρω επέκταση της Φροϋδικής σύλληψης για την αποφασιστική σημασία των πρώτων χρόνων ζωής του ατόμου διετέλεσαν οι Ainsworth και Bowlby με την ηθολογική εξελικτική θεωρία της Προσκόλλησης. Σύμφωνα με αυτούς, η ποιότητα και η ένταση του συναισθηματικού δεσμού που θα αναπτύξει το βρέφος με τη μητέρα θα καθορίσουν τόσο το αίσθημα ασφάλειας ή ανασφάλειας όσο και το είδος της αυτοαντίληψής του ως ενήλικας’ με τούτο δε υποδηλώνεται, η κοινωνικά συμμορφούμενη συμπεριφορά ή – αντιθέτως – η προσφυγή σε υποκατάστατες παρεκκλίνουσες αντιδράσεις. (Blackburn R., 1992, σ. 113)

Μέσα από το ρεύμα επικρίσεων που δέχτηκε η Φροϋδική προσέγγιση (πχ. εξ’ ορισμού αδυνατότητα διάψευσης της θεωρίας λόγω αμυντικών μηχανισμών και “αντιστάσεων”, ντετερμινιστικός υπερτονισμός του γενετήσιου ενστίκτου – libido – και κατά αναλογία προς την ελευθερία της βούλησης ερευνητικό δείγμα νευρωσικών ενώ, κατά κανόνα οι εγκληματικές δραστηριότητες διενεργούνται από ψυχοπαθολογικώς ομαλά άτομα, κλπ. γεννήθηκε η Ατομική Ψυχολογία του Alfred Adler.

Κατά τον Adler, κάθε συμπεριφορά που εκδηλώνει το άτομο ενέχει κοινωνική προοπτική δηλαδή, προσανατολίζεται προς την επίτευξη κοινωνικών στόχων και τις αντίστοιχες ψυχοσυναισθηματικές απολαβές της αναγνώρισης, της επιβράβευσης και της κοινωνικής παραδοχής. Όμως το ορμέφυτο τούτο καθορίζεται από τις υποκειμενικές προσωπικές αξιολογήσεις του ατόμου για τον εαυτό του, τους “σημαντικούς άλλους” (γονείς), το κοινωνικό περιβάλλον και

τη θέση του ιδίου μέσα σε αυτό το περιβάλλον οι οποίες και, θα προσδιορίσουν – με τη σειρά τους – τον σύννομο ή μη τρόπο ζωής που θα επιλέξει.

Η Αντλεριανή κατεύθυνση συλλαμβάνει ως όρους γένεσης της εγκληματικής υπο-κουλτούρας είτε ένα φυσικό ελάττωμα είτε ματαιωμένες παρορμήσεις για αυτοδυναμία είτε διανοητικές “αναλαμπές” περί του ότι, η ζωή είναι αγώνας επιβίωσης του ισχυρότερου. Διαμέσου αυτών των τριών διόδων, το εν λόγω άτομο προσλαμβάνει και – ακολούθως – εσωτερικεύει Συμπλέγματα Κατωτερότητας – ανεξαρτήτως του εάν, τούτα είναι πραγματικά ή φανταστικά – που αποπειράται να “υπεραναπληρώσει” με τρόπους συχνά άστοχους. Εδώ ανήκουν οι ανήλικοι παραπτωματίες ή και οι ενήλικοι εγκληματίες που διεκδικούν αισθήματα υπεροχής και κοινωνικής αναγνώρισης μέσω ανάλογων πρακτικών.

Η μεγαλύτερη συμβολή των παραπάνω συλλογιστικών έγκειται στον εξορθολογισμό του στοιχείου του παραλόγου της ανθρώπινης φύσης και κατά επέκταση στη θέση ότι, κάθε άνθρωπος είναι ικανός να διαπράξει έγκλημα, υπό ορισμένων προϋποθέσεων. (Blackburn R., 1992, σ. 113)

B. ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΣΜΟΣ

Στην θεωρία της μάθησης – κύριοι εκπρόσωποι της οποίας είναι, ο I. Pawlow, B. Skinner, A. Bandura, J. Dollard και N. Muller – εξαιρείται μία γενική αρχή: “όσο πιο διαφοροποιημένος ή εξελιγμένος είναι ένας οργανισμός, τόσο λιγότερο θα στηρίζεται σε συγγενή (Stimulus-Response) και μη επίκτητα – μέσω της διεργασίας της μάθησης – σχήματα συμπεριφοράς προκειμένου να αντιμετωπίσει τις ποικίλλες περιστάσεις. Δηλαδή, παρά το ότι, μια ορισμένη συμπεριφορά προκύπτει κατά βάση από την ισχύ της συνήθειας και τους θετικούς μηχανισμούς ισχυροποίησης (υλικές και ηθικές αμοιβές), ή και από τους τρόπους δόμησης και ιεράρχησης των αναγκών και το βιωθέν πλαίσιο περιστάσεων (προηγθέντα πρότυπα αντιδράσεων), πάντοτε το υποκείμενο θα διαθέτει ένα ορισμένο βαθμό ελευθερίας, ένα “χώρο” για την επιλογή της εκάστοτε μορφής αντίδρασης του. Μάλιστα, η – λεγόμενη – “κυριαρχούσα” μορφή συμπεριφοράς θα εμφανίζεται σταθερά και ανεξάρτητα από θετικές ισχυροποιήσεις ή επαπειλή τιμωρίας. Παρ’ όλα αυτά, αναμένεται ότι, οι μεταβολές που θα υφίσταται το υποκείμενο (πχ. ηλικιακές, κοινωνικο-επαγγελματικού περιβάλλοντος, κλπ.) θα επιδράσουν καθοριστικά στην αλυσίδα των τρόπων συμπεριφοράς του.

Αντιστοίχως, η Εκτροφή αντικοινωνικότητας, εγκληματικότητας προσλαμβάνεται ως, “δείγμα ή κατεύθυνση συμπεριφοράς που αποβαίνει αρνητική για το υποκείμενο ή το περιβάλλον του, επηρεάζοντας δυσμενώς την επαφή του υποκειμένου με το κοινωνικό σύνολο και την αντίληψη του για αυτό και, κωλύοντας την ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητας του –οδηγώντας το σε πεδία απόκλισης”.

Σύμφωνα με τον Pawlow, ορισμένοι εσωγενείς (ιδιοσυστασία) ή εξωγενείς παράγοντες (αγχώδες ή ασταθές κοινωνικό περιβάλλον) μπορούν να

διαταράζουν την αναπτυξιακή πορεία του ατόμου, προκαλώντας υπέρμετρες και ψυχικά φορτισμένες απαιτήσεις μαθήσεως και – τελικά – αναστέλλοντας την ικανότητα για μάθηση. Στην περίπτωση αυτή, η αναστολή παραπέμπει σε έκτροπες μορφές συμπεριφοράς.

Ο Skinner – πάλι – διακρίνει δύο είδη αντιδράσεων: τις “απαντήσεις” όταν το εκλυτικό αίτιο είναι σαφές (κλασσική εξάρτηση) και τις “ενέργειες” όταν, το εκλυτικό αίτιο είναι είτε έμμεσα είτε ασαφώς συνδεδεμένο με το ερέθισμα (συντελεστική εξάρτηση) αναγόντας, στις δεύτερες σε πιο ώριμες ηλικιακές φάσεις (από τις πρωτογενείς ισχυροποιήσεις εγωκεντρικών απαιτήσεων για ικανοποίηση ζωτικών ορμεφύτων σε περισσότερο κοινωνικοποιημένες κι “ελεγκτικές” απαιτήσεις). Ο κοινωνικός αυτός έλεγχος και τα δευτερεύοντα παρεπόμενα του είναι που, προσδιορίζουν και την εκτροπή.

Πρώτη περίπτωση: υπερβολικά αυστηρή τιμωρία

Με κυρίαρχα συναισθηματικά δυναμικά, το άγχος, την ενοχή, την οργή, τη μελαγχολία, και τον απωθητικό αυτοερεθισμό, το άτομο άλλοτε καταφεύγει σε τάσεις φυγής (πχ. χρήση ψυχοδραστικών ουσιών, εγκατάλειψη οικογενειακών ή επαγγελματικών υποχρεώσεων, κλπ.) και άλλοτε, προσπαθεί – κατά τρόπο ψυχαναγκαστικό – να “αντενεργήσει” σε αυτά τα δυσάρεστα ερεθίσματα μέσα από το έγκλημα και άλλες υστερικές μορφές συμπεριφοράς.

Δεύτερη περίπτωση: ανεπαρκής ή ακανόνιστη τιμωρία

Συνιστά την περίπτωση κατά την οποία, το υποκείμενο είτε δεν είχε υποστεί αρνητική ισχυροποίηση είτε είχε αμειφθεί θετικά (θετική ισχυροποίηση) στο παρελθόν για συμπεριφορές επί των οποίων – τώρα – επισύρεται τιμωρία. Ιδιαίτερος δε ο παράγοντας ακανόνιστος έλεγχος υπευθυνοποιείται για ανάπτυξη προβληματικής ψυχοπαθολογίας.

Κατά τον Bandura η διεργασία της μάθησης ή απόσβεσης μοντέλων συμπεριφοράς επιτελείται μέσα από την ταυτοποίηση (μίμηση) και τους μηχανισμούς σχηματισμού εξαρτημένων αντανακλάσεων ή γνωστικής λειτουργίας που εμπεριέχει. Μάλιστα, η ταυτοποίηση λειτουργεί είτε σε επίπεδο παρατήρησης φαντασιωσικού προτύπου (πχ. κινηματογραφικοί ήρωες) είτε σε επίπεδο ενέργειας (πραγματική επαφή του υποκειμένου με τα πρότυπα μίμησης – κατά αναλογία προς, τις Διαφορικές Συναναστροφές του Sutherland).

Παράλληλα, οι Dollard και Muller ερμηνεύουν την εγκληματική εκτροπή ως εξής:

σε κάθε άτομο αλληλοσυγκρούονται δύο – ή και περισσότερα – ισχυρά ορμέμφυτα πράγμα που, καθιστά το άτομο αυτό φορέα ενός συναισθήματος “νοσηρής – ψυχικής – έντασης”. Η σύγκρουση παραμένει αλλά απωθείται από το υποκείμενο μέσω αντιδράσεων που επιτυγχάνουν την περιστολή του βαθμού της ψυχικής έντασης. Οι “επιτυχημένες” αυτές αντιδράσεις (νευρωσικά συμπτώματα) – τότε – ισχυροποιούνται, σταθεροποιούνται και γενικεύονται λειτουργώντας έτσι σαν “βάση” ανάπτυξης εγκληματικών και άλλων εκτροπών. Οι πιθανότητες μάλιστα – ανάπτυξης έκτροπων μορφών συμπεριφοράς μεγιστοποιούνται όσο πιο πρώιμα διαμορφωθούν οι παραπάνω μηχανισμοί ισχυροποίησης μέσω εσωτερικών αναστολών και άγχους ή φόβου τιμωρίας – ιδίως σε ηλικία κατά την οποία, δεν έχει επιτευχθεί η δυνατότητα προφορικού λόγου και γενικότερα, υστερούν οι γνωσιακές λειτουργίες. (Φωτάκης Ν., 1980, σ. 80)

Γ. ΗΘΙΚΗ – ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Η κατεύθυνση αυτή θεμελιώθηκε από τον Harvard L. Kohlberg με έναυσμα τη γνωσιακή προσέγγιση του Ελβετού Jean Piaget κατά την οποία, η αυτογνωσία του κάθε ανθρώπου μπορεί να κατακτηθεί μόνο μέσα από τις διαπλαστικές πτυχές της κοινωνικής εμπειρίας.

Αμφότεροι αναπτύσσουν τη θεωρία τους μέσα σε μία προσπάθεια αμφισβήτησης των θεωριών της κοινωνικοποίησης (που συλλαμβάνουν την ηθική συνείδηση ως προϊόν συμμορφούμενης συμπεριφοράς μέσω των διεργασιών ταύτισης και εσωτερικεύσης κοινωνικών επιταγών διαμέσου των φορέων κοινωνικοποίησης π.χ. γονέων, δασκάλων και της ομάδας των φίλων). Ενώ λοιπόν, για τους θεωρητικούς της κοινωνικοποίησης, η ηθική συνιστά μία – κατά κάποιο τρόπο – “παράδοξη” συμμορφούμενη συμπεριφορά σε σχετικοποιημένα πολιτισμικά στάνταρντς και η οποία πηγάζει από βιολογίζουσες ανάγκες ή επιδιώξεις της κοινωνικής επιβράβευσης και αποφυγής της τιμωρίας, στο μοντέλο του Piaget η ηθική ταυτότητα κατακτάται μόνο μέσω της διάνυσης τακτών σταδίων γνωσιακής ανέλιξης τα οποία διαμορφώνονται κατά τρόπο αντίδρασης σε εσωτερικές και εξωτερικές πιέσεις. Έτσι, στο στάδιο της συγκεκριμένης σκέψης (μεταξύ 7-11 ετών) συναντάται ένα είδος Ετερόνομης ηθικής ταυτότητας δηλαδή, δεν καθίσταται αντιληπτό κανένα ψεγάδι στις νόρμες του κόσμου των ενηλίκων· μόνο με την μετάβαση στην αφαιρετική λειτουργική σκέψη (δηλ., μεταξύ των ηλικιών 12-16 ετών) καθίσταται ενδεχομένως δυνατή η Αυτόνομη ηθική ταυτότητα και η αντίληψη των κοινωνικών και δικαιοκικών κανόνων ως προϊόντα κοινωνικής συναίνεσης για την ορθολογική ρύθμιση των διαπροσωπικών συναλλαγών.

Ο Kohlberg με τη σειρά του – επεκτείνοντας την ανωτέρω προσέγγιση – διαβλέπει τη διάκριση μεταξύ σωστού και λάθους ως έννοιες “κατασκευάσιμες”

μέσα από τις αμοιβαίες ανταλλαγές των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων – και δη τη δομή των σχετικών συλλογισμών – παρά μέσω παθητικών διεργασιών εσωτερίκευσης του περιεχομένου τους. Σύμφωνα με αυτόν, κατά το πρώτο επίπεδο ηθικής ανάπτυξης – το λεγόμενο Προσυμβατικής Ηθικής – η ορθή συμπεριφορά προσδιορίζεται μέσα από τη μηχανιστική προοπτική συμμόρφωσης και αποφυγής τιμωρίας και, δίκαιο είναι ό,τι ικανοποιεί “αναίμακτα” το άμεσο προσωπικό συμφέρον.

Στο δεύτερο επίπεδο – το της Συμβατικής Ηθικής – η ορθή, ηθική συμπεριφορά συμπίπτει με τη συνειδητοποίηση της αμοιβαίας διαπλοκής των διανθρωπίνων σχέσεων και την ανάγκη εκπλήρωσης των κοινωνικά προσδοκώμενων ρόλων επί της βάσεως της καλής προαίρεσης, της εμπιστοσύνης, της εμπάθειας και της αφοσίωσης. Εδώ, οι σύννομες συμπεριφορές προωθούνται μέσω της απλής ευρέας κοινωνικής παραδοχής.

Το επίπεδο της Αυτόνομης ή Μετασυμβατικής ηθικής σηματοδοτεί την αναγωγή του δικαίου – μόνο – σε εκείνους από τους κανόνες που διασφαλίζουν πρωταρχικά ανθρώπινα δικαιώματα (όπως, η ζωή, η ελευθερία και η αξιοπρέπεια) αναγόμενα στο Κοινωνικό Συμβόλαιο ενώ παράλληλα, τα συστήματα αξιών και τα κανονιστικά πρότυπα εντάσσονται στα εκάστοτε πλαίσια των κοινωνικών ομάδων.

Στη διεργασία αυτή υπεισέρχονται και άλλες παράμετροι μεταξύ των οποίων είναι, η ανάγκη προσέλκυσης της προσοχής του περίγυρου, το σθένος του “Εγώ” του κάθε ατόμου, το οικογενειακό ιστορικό σε σχέση με τα συστήματα αξιών που προβάλλονται, η ποιότητα των δεσμών αφοσίωσης και συνοχής μέσα στο οικογενειακό σχήμα, ενυπάρχοντα ατομικο-χαρακτηρολογικά στοιχεία, κ.ο.κ. Έτσι, ο Thornton αναγάγει την υιοθέτηση παρεκκλίνοντος τρόπου ζωής σε διαφορές φύλου, ηλικίας, κοινωνικής κατάστασης, διανοητικής καλλιέργειας και μειωμένες ευκαιρίες δοκιμής κοινωνικών ρόλων. Για παράδειγμα, άτομα που βίωσαν την απουσία του πατρικού προτύπου ή είχαν

μητέρες “αμφισβητούμενης” ηθικής υπόστασης πιθανολογούνται έντονα να αναπτύξουν τέτοιες συμπεριφορές ενώ, άτομα των οποίων οι γονείς ενεθάρρυναν τη συμμετοχική επίλυση προβλημάτων και ασκούσαν πειθαρχία – μόνο – μέσω θετικών κινήτρων δεν διατρέχουν βάσιμο κίνδυνο. Επιπρόσθετο παράγοντα αποτελεί και, ο τύπος αδικήματος δεδομένου ότι, πράξεις που ενέχουν υλικά κίνητρα αντισταθμίζουν πιο εύκολα το ρίσκο της τιμώρησης σε σχέση με όσα στρέφονται κατά της ζωής, κλπ.

Σε γενικές γραμμές μπορεί να ειπωθεί ότι, εκλογικεύσεις για την ανάληψη παρεκκλινουσών συμπεριφορών μπορούν να προκύψουν σε όλα τα επίπεδα ηθικής ταυτότητας (πχ. στην περίπτωση που η παρέκκλιση δεν εμπεριέχει πιθανολόγηση κοινωνικής τιμώρησης ή υλοποιείται υπό την προοπτική συντήρησης σχέσεων και υποκειμενικής αίσθησης περί διαφύλαξης προσωπικών δικαιωμάτων, κ.ο.κ.) παρ’ όλο που, η παρέκκλιση – κατά κανόνα - αφορά άτομα που λειτουργούν κατά το Συμβατικό επίπεδο ηθικής ανάπτυξης. (Blackburn R., 1992, σ. 131)

Δ. ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Αναπτύσσεται πρωτίστως από τον Eysenck μέσα από την προοπτική σύνθεσης της Μπηχεβιοριστικής κατεύθυνσης (θεωρία ελέγχου της κοινωνικοποίησης), της Ψυχολογίας της Προσωπικότητας (περιγραφικό μοντέλο προσωπικότητας) και της Νευροφυσιολογίας (βιολογίζουσες καταβολές της προσωπικότητας).

Σύμφωνα με αυτόν, η προσωπικότητα αναπτύσσεται γύρω από δύο τεμνόμενους άξονες: τον άξονα Νεύρωση - Ομαλότητα (ή αλλιώς, Σταθερότητα) και τον άξονα Εξωστρέφεια - Ενδοστρέφεια – όπου, ο βαθμός της νευρωτικής τάσης (αγχος, κατάθλιψη, εχθρότητα, μειωμένη αυτοεκτίμηση) συναρτάται με την λεγόμενη “ικανότητα αντίδρασης” του Α.Ν.Σ. και ο βαθμός της εξωστρέφειας (ομιλητικότητα, κοινωνικότητα, δημιουργική εμπλοκή με κοινωνικές ομάδες) ή ενδοστρέφειας (μοναχικές δραστηριότητες, κοινωνική απόσυρση, κοινωνικό άγχος) συναρτάται με τη σχέση “διέγερση-αναστολή” του Κ.Ν.Σ. και την “ικανότητα σχηματισμού εξαρτήσεων” του οργανισμού.

Ο Eysenck εξαίρει δύο τύπους διεργασίας μάθησης: ο πρώτος επιτελείται από το Κ.Ν.Σ. και αφορά, τη μάθηση εκείνη που επιτυγχάνεται μέσων από την επίλυση προβληματικών καταστάσεων· ο δεύτερος, επιτελείται από το Α.Ν.Σ. και αφορά, μάθηση μέσω της συναισθηματικής οδού από τα γονεϊκά πρόσωπα και τους “σημαντικούς άλλους”. Ο δεύτερος αυτός τύπος μάθησης συνιστά και τη βάση της κοινωνικοποίησης του ατόμου, ο δε βαθμός επίτευξης της κοινωνικοποίησης θα εξαρτηθεί από τον δεδομένο άξονα Εξωστρέφεια - Ενδοστρέφεια.

Έτσι τα εξωστρεφή άτομα (που – σε ακραία επίπεδα – χαρακτηρίζονται από μειωμένη αίσθηση ευθύνης και ικανότητα αυτοέλεγχου) “υποκοινωνικοποιούνται” αφού, η διεργασία σχηματισμού εξαρτήσεων καθίσταται αναποτελεσματική. Αντιθέτως, (τα εσωστρεφή άτομα που – σε ακραία επίπεδα – χαρακτηρίζονται από ισχυρά άγχη, φόβους τιμωρίας και εσωτερικές αναστολές η διεργασία ανάπτυξης εξαρτήσεων εξελίσσεται ταχύτερα από τα κανονικά μέτρα και άρα “υπερκοινωνικοποιούνται”.

Η παθολογική αυτή διαδικασία διανύει τρία διαδοχικά στάδια. Σε πρώτο στάδιο, ο ανθρώπινος οργανισμός επιβαρύνεται με μεμονωμένα τραυματικά ή υποτραυματικά γεγονότα που προκαλούν ισχυρές νευροφυτικές αντιδράσεις στο σύστημα. Στο δεύτερο στάδιο, αρχίζει ο σχηματισμός ανώμαλων εξαρτήσεων μέσα από τη συνειρμική σύνδεση με ουδέτερα ερεθίσματα. Κατά το τελικό στάδιο, οι ανώμαλες συνδέσεις με τα ουδέτερα ερεθίσματα – αντί να αποσβεστούν μετά κάποιου χρονικού διαστήματος, κατά πώς προβλέπει η Παυλοβιανή προσέγγιση – ισχυροποιούνται ακόμα περισσότερο.

Η θεωρία των τριών σταδίων του Eysenck ερμηνεύει τόσο τις Δυσθυμικές – φοβικές και αγχώδεις – διαταραχές στις οποίες ρέπουν οι – παθολογικώς – Ενδοστρεφείς, “υπερκοινωνικοποιημένες” προσωπικότητες όσο και, τις Ψυχοπαθητικές καταστάσεις (πχ. γενετήσιες παρεκκλίσεις, καταχρήσεις ψυχοδραστικών ουσιών, εφηβική παραπτωματοκότητα, έγκλημα) στις οποίες τείνουν οι – παθολογικώς – Εξωστρεφείς, “υποκοινωνικοποιημένες” προσωπικότητες. Τουτιστρόπως, η εγκληματικότητα γίνεται αντιληπτή ως διάθεση, επιρέπεια τέλεσης εγκλημάτων η οποία και κλιμακώνεται από την “αλτρονιστική” αντικοινωνική συμπεριφορά (εγκλήματα χωρίς θύματα) στις πλέον βίαιες εγκληματικές μορφές της. (Φωτάκης Ν., 1980, σ. 88)

Μεταγενέστερες κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις αποδίδουν στην εγκληματική προσωπικότητα διαφορετικότητα και ιδιοτυπία αναφορικά με τις εξής δομές της: α. αυτοαντίληψη ή ταυτότητα που, συνιστούν την

αυτοδημιούργητη όψη της αλληλεπίδρασης παιδιού-γονέα, β. αυτοπροβολή και στρατηγικές ρόλων που, λειτουργούν “προστατευτικά” για την αυτοεικόνα του ατόμου, γ. ομάδα-αναφοράς του ατόμου που, αποτελεί την εσωτερικευμένη άποψη των προσδοκιών από τους σημαντικούς άλλους, δ. διαπροσωπικές δεξιότητες για empathy που, περιλαμβάνουν την δυνατότητα χειρισμού των προσδοκιών των άλλων σε ισορροπία προς την αυτοεικόνα του ατόμου. Υπόβαθρο – βεβαίως – όλων αυτών των δομών της προσωπικότητας είναι, οι οικουμενικές ανθρώπινες ανάγκες για προσοχή, επίδοκιμασία, γόητρο και προβλεψιμότητα των αντιδράσεων των άλλων.

Εδώ, η υιοθέτηση του εγκληματικού ρόλου αποτελεί μια ορθολογική – αν και όχι πάντα, εντελώς συνειδητή – επιλογή που έχει άλλοτε μικρότερη και άλλοτε μεγαλύτερη σχέση προς το οικογενειακό, σχολικό, κοινωνικό ιστορικό του παιδιού. Για παράδειγμα, οι Jones και Hogan αναγάγουν ως εγκληματογόνους όρους – ή πάντως όρους διαμόρφωσης μιας “αδιάλλακτης και επαναστατικής” προσωπικότητας – την ελλειμματική ανταγωνιστική διάθεση στο σχολείο σε συνάρτηση με φτωχές εκπαιδευτικές ευκαιρίες και χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης – τα οποία καλείται το υποκείμενο να αναπληρώσει μέσα από την ένταξη στην ομάδα των ομοίων. Συνεπώς – για αυτούς –, η αυτοεικόνα του σκληρού, αποξενωμένου, ατίθασου και επιδειξιμανούς ατόμου ενέχει μία εν μέρει παθολογική προέλευση.

Παρεμφερής είναι και η προσέγγιση του Reicher ο οποίος και συγκαταλέγει στους όρους δυσμένειας του ανηλικού παραβάτη συνεχείς εμπειρίες σχολικής αποτυχίας που έχουν ως αναγκαία κατάληξη, την απόρριψη κάθε Συμβόλου Εξουσίας και των ιδεολογιών περί Κοινωνικού Συμβολαίου που τις υποθάλλουν.

Η άποψη του Emler από την άλλη πλευρά, αναγάγει την εφηβική παραπτωματικότητα ως “τυπική” συμπεριφορά της ηλικίας που λειτουργεί μέσα στα πλαίσια της συλλογιστικής – άμεσης και “ακαταπόνητης” – απόκτησης

πρόσβασης στον επιθυμητό στόχο – όπου επιθυμητός στόχος είναι, η υπόληψη του ατόμου από τα μέλη της ομάδας των φίλων (το ακροατήριο του...). Τόσο ο Emler όσο και οι προαναφερθέντες θεωρητικοί της Θεωρίας της Αυτοπροβολής βρίσκονται, δηλαδή, σε εξαιρετική συνάφεια προς τις κοινωνιολογικές θεωρίες περί Υποκουλτούρας, Ελέγχου και Διαφορικών Συνανααστροφών. (Blackburn R., 1992, σ. 109)

Τα πιο αξιόπιστα ερευνητικά πορίσματα στον τομέα αξιών, στάσεων και πεποιθήσεων των ανηλικών παραβατών – και μελλοντικών ενηλικών εγκληματιών, ταυτόχρονα – εξάιρουν το γεγονός ότι, μόνοι οι όροι διακριτικής μεταχείρισης του σχολείου και γενικότερα Κοινωνικού Αποκλεισμού της οικογένειας (πχ. εθνικές μειονότητες) δεν αρκούν για την ερμηνεία – ή δικαίωση – της αντισυμβατικής συμπεριφοράς αφού, υφίσταται και το ενδεχόμενο “υπεραναπλήρωσης” που ανέλυσε στο παρελθόν ο Adler. Τον αποφασιστικό ρόλο εδώ θα διαδραματίσουν, η ποιότητα της αυτοαντίληψης του ατόμου και το σχετικό σύστημα αξιών – εφόσον η αυτοεκτίμηση είναι μια επίκτητη ιδιότητα που – προσακτάται μέσω της ισχυρής πεποίθησης στα συμβατικά επιτεύγματα και αξίες (ευγενής άμιλλα, οικονομικός ευδαιμονισμός, κοινωνικό γόητρο και παραδοχή, κλπ.). Συγκεκριμένα, επαληθεύτηκε ότι οι παρεκκλίνοντες:

- έχουν επίγνωση του κοινώς παραδεκτού μέτρου περί ορθού και λάθους, δικαίου και αδίκου· απλά, “φέρουν” τον τύπο υποκουλτούρας που απορρίπτει καθήκοντα “ρουτίνας” και αποτιμά ιδιαίτερος τη “μαχιμότητα στη ζωή”.
- υποκινούνται κατά βάση από ταχύτερο “βιολογικό ρολόι” προκειμένου για την ικανοποίηση συναισθηματικών αναγκών για οικονομική ανεξαρτησία και γόητρο μέσα στο οικείο περιβάλλον των ομοίων.

- προσδιορίζονται επίσης από μειωμένα επίπεδα θρησκευτικού αισθήματος πράγμα που – συχνότερα – οδηγεί, στην τέλεση “εγκλημάτων” χωρίς θύματα όπως, χρήση ουσιών, κλπ. (Blackburn R., 1992, σ. 197)

**ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ
ΤΗΣ “ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ”**

A. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΣΜΟΣ

Ο πατέρας της κοινωνιολογίας Αύγουστος Κοντ συγκαταλέγεται ως πρωτοπόρος στην προσπάθεια ανίχνευσης τρόπων πραγμάτωσης της “κοινωνικής ευταξίας”. Με αφετηρία την αδιαμφισβήτητη νομοτέλεια του φυσικού κόσμου, υπέθεσε – και επιχείρησε να επαληθεύσει – ότι, η νομοτέλεια εκτείνεται, επίσης, και στην κοινωνική πραγματικότητα επί της οποίας λειτουργεί ρυθμιστικά για τις ανακυφθείσες συγκρούσεις. (Τάτσης Ν., 1989, σ. 75)

Αργότερα, ο Herbert Spencer συλλαμβάνει την αντίληψη περί εξελικτικού ντετερμινισμού στο κοινωνικό οργανισμό σύμφωνα με τον οποίο, ο εξωτερικός κόσμος τείνει να μετασχηματίζεται από μία απλή και ομοιογενή κατάσταση σε πιο σύνθετη και ετερογενή. Η διαδικασία αυτή προϋποθέτει συγκεκριμένους εγγενείς μηχανισμούς που θα διασφαλίσουν την επιβίωση του Συστήματος – ανεξαρτήτως της βιωσιμότητας των μερών που το αποτελούν. (Τάτσης Ν., 1989, σ. 100)

Το ίδιο μοντέλο σκέψης τηρείται και από τον Vilfredo Pareto ο οποίος, εγκαταλείπει την αναλογία κοινωνίας – οργανισμού, εισηγούμενος το δίπτυχο “κοινωνία-σύστημα”. Κατά το πρότυπο αυτό, η διατήρηση ή επαναποκατάσταση της ισορροπίας του συστήματος επιτυγχάνεται χάριν κάποιων “σταθερών” κοινωνικών δυνάμεων μεταξύ των οποίων, είναι και η αποστροφή της αλλαγής. Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα, η ιστορία των επαναστάσεων και η επίδραση των πολέμων συνιστούν όψεις της διατάραξης του συστήματος. (Ζέγκερ Ι., 1970, σ. 91)

Μέσω των παραπάνω επιδράσεων, διαμορφώθηκε – στη δεκαετία του 1940 – η λεγόμενη Λειτουργική σχολή της κοινωνιολογίας. Στόχος της, η ανεύρεση των μηχανισμών εκείνων που θα εξασφαλίσουν την ομαλή,

ησυχαστικού τύπου συνύπαρξη των υποσυστημάτων της. Οι μηχανισμοί αυτοί περιστρέφονται γύρω από την έννοια της “προσαρμογής” προς χάριν του αυτοσκοπού που μπορεί να οριστεί ως το γενικό καλό του συστήματος.

Η θεματολογία της λειτουργικής προσέγγισης είναι η εξής κατωτέρω:

- α. Το συλλογικό στοιχείο υπερτερεί έναντι του ατομικού – προς όφελος της κοινωνικής ευταξίας.
- β. Οι θεσμοί και οι αξίες – που μετουσιώνουν – ενέχουν αδιαμφισβήτητη κοινωνική λειτουργικότητα.
- γ. Η προώθηση ομοιόμορφων αξιολογήσεων για το κοινωνικό γίνεσθαι επιτυγχάνεται αναγκαία μέσα από τα όρια που περιφρουρεί η διεργασία της κοινωνικοποίησης (ή κοινωνική ενσωμάτωση)
- δ. Οι όποιοι “Συμβολικοί” κώδικες έκφρασης της ιδέας της ολότητας λαμβάνουν διαστάσεις θρησκευτικής προσήλωσης.

Βασικό εκπρόσωπο του Δομο-λειτουργισμού συνιστά ο Talcott Parsons, ο “κοινωνιολόγος του κοινωνικού συστήματος”. Η καθολικότητα των λειτουργικών αναγκών – ανεξάρτητα από κοινωνικούς τύπους (πχ. μικροομάδα, κοινότητα, κοινωνία) – τον ώθησαν να ισχυριστεί ότι, ο κοινωνικός κόσμος είναι στην πραγματικότητα, ενιαίος, παρά τις τυχόν νοητικές κατασκευές που χρησιμοποιούνται.

Οι κατασκευές του Parsons είναι τέσσερις: φυσικο-βιολογικό υποσύστημα, υποσύστημα προσωπικότητας, πολιτιστικό υποσύστημα και κοινωνικό υποσύστημα. Αυτές αντιστοιχούν στις λειτουργικές ανάγκες προσαρμογής, επίτευξης σκοπών, διατήρησης προτύπων και ενσωμάτωσης, που

– με τη σειρά τους – τελεσφορούν μέσω των θεσμών της Οικονομίας, της Πολιτικής, της Παιδείας και του Δικαίου.

Κανένα εξ' αυτών δεν βρίσκεται σε λειτουργική απομόνωση. Συναίνεση για τις αξίες, συμμόρφωση στα συμπεριφορικά πρότυπα, αποτροπή δυσλειτουργιών και κοινωνικός έλεγχος της απόκλισης εγκαθιστούν την αναγκαία ισορροπία. (Τάτσης Ν., 1989, σ. 161, τόμ. Α)

Στην ίδια γραμμή σκέψης κινείται και ο Emil Durkheim. Ο Durkheim σηματοδοτεί έναν “σταθμό” στην εξελικτική πορεία της επιστημονικής δραστηριότητας του 19^{ου} αιώνα. Με την αξιωματική πεποίθηση ότι, “το όλον είναι περισσότερο από το άθροισμα των μερών του” καθώς και με το ότι, τα κοινωνικά γεγονότα (θεσμοί, αξίες και νόρμες, φαινόμενα) ανάγονται σε αυθύπαρκτη πραγματικότητα, επιτελείται η μετάβαση από το χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας σε εκείνον της αυστηρά οριοθετημένης κοινωνιολογίας. Το “όλον” αυτό, ονομάζει κοινωνία και το “περισσότερο” το ονομάζει συλλογική συνείδηση.

Ο Durkheim διαβλέπει τον άνθρωπο ταυτόχρονα ως δημιουργό και προϊόν της κοινωνίας του. Παραδέχεται πως, η κοινωνία ασκεί έλεγχο στο άτομο άλλοτε, μέσω των επίσημων μορφών ποινικού αλλά και κοινωνικού ελέγχου (γραπτοί νόμοι, άτυπη κύρωση αποπομπής και στιγματισμού από την κοινωνική ομάδα) και άλλοτε, διαμέσου μιας αίσθησης “αποστροφής” προς την απόκλιση η οποία, προκύπτει από τη διεργασία της κοινωνικοποίησης και την εσωτερίκευση των σχετικών συλλογικών αναπαραστάσεων. Ο έλεγχος, όμως, αυτός δεν είναι – πάντοτε – αποτελεσματικός. Υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες, οι καθιερωμένες αξίες και νόρμες δεν έχουν κανένα κύρος και διαμορφώνεται στο άτομο μία αίσθηση ανασφάλειας, διακινδύνευσης, και κρίσης ταυτότητας. Βρισκόμαστε, τότε, στην κατάσταση της “Ανομίας”. (Ζέγκερ Ι., 1970, σ. 92)

Με τον πετυχημένο αυτό όρο, ο Durkheim επεδίωξε να ερμηνεύσει όχι μόνο την – μερική ή ολική – αμφισβήτηση των κανόνων που περιχαρακώνουν τα πλαίσια της ισορροπημένης κοινωνικής δράσης αλλά και, την ευρύτερη ατμόσφαιρα αλλοτρίωσης και κοινωνικής παθολογίας. Εδώ, αποθεώνεται η μοκροσκοπική, εγωιστική παρόρμηση, εκμηδενίζονται τα θεσμικά κοινωνικο-ηθικά μέτρα αξιολογήσεων και εμπλέκονται οι κατακερματισμένες κοινωνικές δυνάμεις σε μία ανεξέλεκτη πορεία κοινωνικής αλλαγής. (Τάτσης Ν., 1989, σ. 117)

Τούτη η “ύβρις” παρατηρείται σε περιόδους ραγδαίων κοινωνικών αλλαγών όπως, μία αιφνίδια οικονομική ύφεση ή ανάκαμψη, ένα πολιτικό χάος κλπ. Οι – λεγόμενες – “επαναστάσεις των Μεγάλων Προσδοκιών” των Τριτοκοσμικών χωρών αποτελούν ένα πληθωρικό παράδειγμα του προβλήματος κατά το οποίο, οι συνήθειες εκτιμήσεις του τί συμβαίνει και πού βρισκόμαστε καταργούνται ανεπιστρεπτί και, διαβρώνεται πέρα ως πέρα η συλλογική μας ασφάλεια. (Ζέγκερ Ι., 1970, σ. 101)

Εντός αυτής της συνθήκης, διογκώνεται και, το εγκληματικό φαινόμενο. Τούτο προσεγγίζεται ως έννοια “οντολογική” δηλαδή ως μία κοινωνική πραγματικότητα που προϋπάρχει των οιονδήποτε νομικίστικων ορισμών ακριβώς έπειδη, ενέχει στους κόλπους της μία συγκεκριμένη εσωτερική ιδιότητα που την καθιστά – ανάλογα – χαρακτηρήσιμη. Η ιδιότητα αυτή υποδηλώνει την σοβαρή διατάραξη των όρων της κοινωνικής ζωής της οποίας, επιλαμβάνεται – δικαιωματικά – ο Ποινικός νόμος.

Έγκλημα, λοιπόν, είναι “εκείνη η συμπεριφορά που θίγει τόσο έντονα την συλλογική συνείδηση περί του δημοσίου συμφέροντος ώστε να, διεγείρεται μία συγκινησιακή αντίδραση του κοινωνικού σώματος η οποία, ενεργοποιεί επίσημους θεσμικούς μηχανισμούς τιμώρησης του φορέα της”. Η ένταση της προσβολής της συλλογικής συνείδησης συνιστά και την ποιοτική διαφοροποίηση του εγκλήματος σε σχέση με την έννοια του αδικήματος.

Συναφές παράδειγμα, αποτελεί η κλοπή και η οικονομική ατασθαλία. Αμφότερα, πλήττουν το δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Παρά ταύτα, η διάπραξη της πρώτης εγείρει τέτοια συγκινησιακή φόρτιση που, καθιστά αδύνατο κάθε περιθώριο κοινωνικής ανοχής ενώ, η δεύτερη τείνει να παραβλέπεται... (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 47)

Ο Durkheim θεμελιώνει την λειτουργικότητα του εγκληματικού φαινομένου – εκκινώντας από την ιστορική καθολικότητα του – επί της ανάγκης παραγωγής στόχων προβολής της αξίας των κοινωνικών ηθών. Μόνο όποτε, διαπράττεται ένα έγκλημα επιβεβαιώνεται η αναγκαιότητα ύπαρξης νόρμας για την κοινωνική ζωή γύρω από την οποία, συσπειρώνεται το κοινωνικό σώμα και ανατροφοδείται – κατ’ επέκταση – η κοινωνική συνοχή. Αλλά και στη περίπτωση που, η πράξη αυτή δεν προσβάλλει πλέον τα συλλογικά αισθήματα, και πάλι λειτουργεί ευεργετικά για το κοινωνικό προτσές – ως προάγγελος νέας ηθικής και βασικός καταλύτης κοινωνικής αλλαγής. (Παπαδημητρίου Α., σημ. σ. 26)

Η κοινότητα αξιών που υποδηλώνεται στον όρο της “συλλογικής συνείδησης” συλλαμβάνεται από τον έτερο Λειτουργιστή Pitirim Sorokin ως “Μείζονες Προτάσεις Πολιτισμού”. Αυτός θεωρεί ότι, δημιουργικά εξελίξιμες είναι μόνο εκείνες οι κοινωνίες που έχουν πετύχει ένα ορισμένο βαθμό κοινωνικής συνοχής. Οι υπόλοιπες κοινωνικές οντότητες θα λειτουργούν υπό το νόμο του τυχαίου δηλ., ως “κοινωνικός σωρός”. Ο πολιτισμός των πρώτων ενέχει στον πυρήνα του ένα σύνολο μειζόνων προτάσεων που τον δικαιώνουν. Τούτες εκφράζονται – και – μέσα από το δικαϊκό σύστημα.

Πχ. Κατά την Μεσαιωνική φάση λειτουργίας ενός πολιτισμού Ιδεοκρατικού τύπου – οπότε, η έμφαση βρίσκεται στη θεία αποκάλυψη ως πηγή αλήθειας και στην καταστολή των εγκόσμιων αναγκών – το έγκλημα προσδιορίζεται μέσα από πράξεις θρησκευτικής ιεροσυλίας και χαλάρωσης των ηθικών αναστολών. Μετέπειτα, στους πολιτισμούς Αισθησιακού τύπου – οπότε,

B. ANOMIA

Ο όρος “Ανομία” – που εισηγήθηκε ο E. Durkheim – μεταφυτεύθηκε στην τοποθέτηση του Robert Merton. Κινητήρια δύναμη της σκέψης του αποτέλεσε το – λεγόμενο – “Αμερικανικό όνειρο” σύμφωνα με το οποίο, προβάλλεται κατά τρόπο εξιδανικευμένο, ως άμεση ανάγκη και αυτοσκοπός η αξίωση περί οικονομικής επιτυχίας. Για την πολυπολιτισμική κοινωνία της Αμερικής, η οικονομική επιτυχία θεωρείται ότι, όχι μόνο συνεπάγεται αντίστοιχο κοινωνικό γόητρο για τον φορέα της αλλά και, θεμελιώνει το αίσθημα της ευδαιμονίας και της αυτοπραγμάτωσης. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 41)

Η προσέγγιση του Merton όσον αφορά την ερμηνεία της έκτροπης συμπεριφοράς επικεντρώνεται στην – ταξικά – διακριτική κοινωνική δομή η οποία, λειτουργεί για ορισμένα μέλη της ως σοβαρός ψυχοπιεστικός παράγοντας πρόκλησης τέτοιας συμπεριφοράς και ενέχει μεγάλη σχέση με την ψυχολογική υπόθεση “απογοήτευση-επιθετικότητα” όπως άλλωστε και τις θεωρίες περί κοινωνικοποίησης.

Κατά τον Merton, όλα τα άτομα κοινωνικοποιούνται με τις ίδιες αξίες όμως, η προσβασιμότητά τους σε αυτές παρακωλύεται από τη μη διαθεσιμότητα θεσμοποιημένων μέσων. Τούτη η αντίφαση μεταξύ πολιτισμικών στόχων και θεσμοποιημένων μέσων εκφράζεται με τον όρο “Ανομία” που, στοιχειοθετεί – ανάλογα – και τους τύπους κοινωνικής προσαρμογής που θα παράγει τελικά.

Έτσι, στάσεις κοινωνικής Συμμόρφωσης θα τελεσφορήσουν στην περίπτωση που, το άτομο θα ταυτιστεί τόσο με τους – γενικής επιδίωξης – κανόνες όσο και με εκείνους της κατανομής των μέσων επιδίωξης τους. Εδώ, γίνεται λόγος για επιτυχημένη ένταξη στο κοινωνικό σύστημα η οποία, – κυρίως – αφορά τις μεσαίες και ανώτερες κλίμακες της ιεραρχίας. Οι δε έκνομες

συμπεριφορές εκκινούνται από τη φάση της Καινοτομίας. Στη φάση αυτή το άτομο αποδέχεται τον πολιτισμικό στόχο αλλά, στερείται της διαθεσιμότητας νομίμων μέσων πρόσκτησής του. Το φαινόμενο επιδίωξης πλουτοθηρίας μέσα από συστήματα της παραοικονομίας συνιστά τυπική εκδήλωση αυτής της τρόπου προσαρμογής. Υπάρχει, βέβαια, και η αντίστροφη περίπτωση ενστερνισμού των μέσων και απόρριψης των στόχων. Ο τύπος αυτός καλείται Τυπολατρεία και αφορά – βασικά – τα υποστρώματα του πληθυσμού που αρέσκονται στην τήρηση του τύπου – περιφρονούν, όμως, τις διαδικασίες πρόσληψης κοινωνικού γοήτρου. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι η περίπτωση του κλασικού Γραφειοκράτη. Η καινοτομία και η τυπολατρεία συνθέτουν τους δύο εναλλακτικούς τρόπους επίτευξης της – μερικής – αφομοίωσης ενώ, οι δύο παρακάτω ο Αναχωρητισμός και η Επανάσταση σηματοδοτούν τη μετάβαση σε στάσεις – μερικής και ολικής, αντίστοιχα – αποστασιοποίησης έναντι της προοπτικής περί κοινωνικής ένταξης. Η τυπολογία Αναχωρητισμός εκφράζει την απόλυτη απόρριψη στόχων και μέσων, εξίσου, κατά την οποία, συνήθως, η πρώτη συνιστά έναν τρόπο αντίδρασης στην δεύτερη. Χαρακτηριστικοί αναχωρητικοί τύποι είναι, ο “Σαρλώ” και ο “Ξένος” του Αλμπέρ Καμύ. Τέλος, η Επανάσταση υποδηλώνει ένα συγκροτημένο σκεπτικό απο-ένταξης συνοδευμένο, όμως, με συγκεκριμένες προτάσεις ανα-ένταξης σε εναλλακτικούς στόχους και μέσα.

Εξίσου παραστατική είναι και η κατάταξη της οποίας, γνώμονας είναι, η φυσιολογία της παρέκκλισης – και κατά επέκταση, η δυνατότητα καταλογισμού ή ανοχής της. Έτσι, ο Merton αποδίδει την παρέκκλιση είτε σε φαινόμενα ψυχικής διατάραξης (πχ. διανοητικές αναπηρίες, πρόσκαιρες ή μόνιμες διαταραχές συνείδησης) είτε στη διάθεση εκνομικοποίησης και αντικοινωνικότητας είτε και στη συνειδητή στάση της ετεροδοξίας. Στην πρώτη περίπτωση αίρεται το καταλογιστόν αλλά και, καλύπτεται η λανθάνουσα λειτουργία της “κάθαρσης”. Δηλαδή, ο στερεότυπος ρόλος του

ψυχοπαθολογικού ατόμου λειτουργεί ως στόχος αντιδράσεων εκτόνωσης συσσωρευμένης αρνητικής συναισθηματικής φόρτισης έναντι του κοινωνικού συστήματος. Ο “τρελλός του χωριού” αποτελεί λαλίστατο σχετικό παράδειγμα καθαρτήριας λειτουργίας. Στη δεύτερη περίπτωση, το καταλογιστόν της πράξης δεν αίρεται – τουλάχιστον, κατ’ αρχάς. Εδώ, συμπεριφορές όπως, η εγκληματικότητα, η παραβατικότητα των ανηλίκων, κλπ. χαρακτηρίζονται ασύγγνωστες αφενός διότι, επιδιώκονται άκρως ιδιοτελείς σκοποί και αφετέρου διότι, ο φορέας τους δεν μπορεί να επικαλεστεί κανέναν κανόνα δικαίωσης της συμπεριφοράς του. Η τρίτη είναι η περίπτωση συνειδητοποίησης μιας ευρύτερης κρίσης αξιών και θεσμικών μηχανισμών. Εδώ, το κύρος των – καταγεγραμμένων και μη – κανονιστικών ρυθμίσεων έχει κριθεί ως ανεπαρκές για την εκπλήρωση των απολύτων ηθικών αρχών (πχ. δικαιοσύνη, αλήθεια, κλπ.) για αυτό και επιδιώκεται μία ολική, από τη βάση της, ανατροπή που απέχει μακράν της έννοιας του ατομικού, ιδιοτελούς συμφέροντος. (Τσαούσης Δ., 1998, σ. 163)

Επομένως, η ανομία παραπέμπει σε μία – μερικώς – “στερητική” κοινωνική δομή – τις αντιφάσεις – της οποίας, οι αποκλίνοντες δεν κατάφεραν να χειριστούν παρ’ ότι, τείνουν από τη φύση τους στην συμμόρφωση και στην ομοιογένεια. (Blackburn R., 1992, σ. 90)

Η θεωρία της “Ανομίας” του Merton επικρίθηκε στα εξής σημεία:

- α. Δεν μπορεί να ελεγχθεί εμπειρικά ούτε και ερμηνεύει όλες τις μορφές της αποκλίνουσας εγκληματικής συμπεριφοράς – εξαιρώντας τα εγκλήματα κατά της περιουσίας.
- β. Δεν αναφέρεται στην εγκληματικότητα των ανωτέρων κοινωνικο-οικονομικών τάξεων.

- γ. Παραδέχεται – εκ προοιμίου – την ορθότητα και δικαιοσύνη των κανόνων “γενικής επιδίωξης”.
- δ. Δεν ερμηνεύει το – σημαντικό – εκείνο ποσοστό των υποδεέστερων στρωμάτων ιεραρχίας που δεν υιοθετούν στάσεις παρέκκλισης δηλαδή, τη συγκεκριμένη εξελικτική πορεία προς τη συναίνεση στην παρέκκλιση και τους αποφασιστικούς ατομικούς παράγοντες διαμόρφωσης της (πχ. αυτοαντίληψη, πρότυπα ρόλων, κουλτούρα κοινωνικής ομάδας στην οποία είναι ενταγμένα, πιέσεις πρωτογενούς ομάδας κοινωνικοποίησης, και ούτω καθεξής).

Τις απαντήσεις αυτές προσπάθησαν να δώσουν οι επόμενες θεωρητικές κατευθύνσεις. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 109)

Γ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ

Η προσέγγιση αυτή διαμορφώθηκε μέσα από την παρατήρηση των “παρενεργειών” που προκάλεσε το Αστεακό φαινόμενο στην μεταβιομηχανική Αμερικανική κοινωνία. Την επιστημονική τεκμηρίωση αυτών ανέλαβε η – λεγόμενη – Οικολογική Σχολή του Chicago, μετά τη δημοσίευση σχετικού άρθρου από τον Robert Ezra Park, το έτος 1915. Στόχος της ήταν η μελέτη των επιδράσεων του αστικού περιβάλλοντος στην ατομική και συλλογική ζωή των κοινωνιών του. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 91)

Η Σχολή αυτή, χρησιμοποιώντας ευρέως αναλογίες της επιστήμης της φυτολογίας στην απεικόνιση των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του αστικού κέντρου (πχ. πυκνοκατοίκηση, γεωγραφική υπερκινητικότητα, απομόνωση – πολιτισμικά – ετερογενών υπο-κοινοτήτων, επιδερμικές και απρόσωπες διαπροσωπικές σχέσεις, υψηλοί δείκτες εγκληματικότητας, κλπ.) αποπειράθηκε να συνάρτησει – αιτιωδώς – την “κοινωνική αποδιοργάνωση” με την δομική πολυπλοκότητα της κοινωνίας αυτής. Οι κατευθύνσεις που έλαβε αυτή η προσπάθεια υπήρξαν τρεις: το μοντέλο των ομόκεντρων ζωνών (R. Park, E. Burgess και R. McKenzie, 1915), το μοντέλο των τομέων (Hout, 1939), και το μοντέλο των πολλαπλών πυρήνων (Haris και Ulman, 1945).

Σύμφωνα με το πρώτο μοντέλο, η πόλη κατανέμεται σε ιδιαίτερες ζώνες οι οποίες και περιλαμβάνουν – οικονομικά και πολιτισμικά – διάφορο πληθυσμό όπως και, διαφορετική συγκέντρωση δραστηριοτήτων. Η πρώτη ζώνη, συνιστά το εμπορο-διοικητικό κέντρο και αφορά υπηρεσίες “ανοιχτές” σε ευρεία κλίμακα πληθυσμού. Η δεύτερη, είναι η ζώνη της ελαφράς βιομηχανίας που αφορά τομείς μεταποίησης. Στην τρίτη ζώνη, – τη λεγόμενη Μεταβατική – επεκτείνεται ο χώρος είτε της βιομηχανίας είτε της εμπορικής δραστηριότητας. Η επόμενη, αποτελεί τον τόπο κατοικίας των χαμηλών εργατικών τάξεων ενώ, η

μεθεπόμενη, συγκεντρώνει τους υψηλοεισοδηματίες. Στην έκτη, έβδομη, έως και ένατη ζώνη προσφέρεται – αντίστοιχα – η βαρεία βιομηχανία, η εξωτερική βιομηχανική περιοχή, τα προάστια κατοικίας και τα βιομηχανικά προάστια. Η τελευταία ζώνη, αποτελεί το χώρο κατοίκησης των καθημερινά μετακινούμενων προς το κέντρο.

Ισάριθμες πολεικές διαδικασίες ανάπτυξης προβλέπουν και τα άλλα δύο μοντέλα που, τις αναπαριστούν όχι – πιά – ως περιστρεφόμενες γύρω από το κέντρο παρά, διάσπαρτες από αυτό. Έτσι, το μοντέλο των “τομέων” αφήνει διάσπαρτους τους τομείς επτά έως δέκα ενώ, το πρότυπο των πολλαπλών πυρήνων επισυνάπτει τους έξι πρώτους παραπλησίως του κέντρου – με διαφορετική, όμως, προσβασιμότητα σε αυτό.

Το σημαντικό – όμως – είναι πώς, ο τόπος κατοικίας αποτελεί στοιχείο σοβαρής συναισθηματικής φόρτισης διότι, λειτουργεί ως δείκτης κοινωνικο-οικονομικής ταυτότητας. Το ζήτημα της μετοικεσίας των ανωτέρων στρωμάτων στην προαστιακή ζώνη εντάσσεται σε αυτήν την προβληματική και δημιουργεί το φαινόμενο των “slums” και “παραπηγματουπόλεων”.

Με τον όρο “slums” εννοείται, η ζώνη εκείνη που εγκαταλείφθηκε από τους παραπάνω για να στεγάσει τους κοινωνικά αποστερημένους (πχ. πένητες, άνεργους, ψυχικά διαταραγμένους, αναπήρους, τοξικομανείς, αποφυλακισμένους και λοιπούς – θεωρούμενους ως – απόκληρους).

Ο όρος “παραπηγματούπολη” παραπέμπει στην περιοχή συγχώνευσης των αλληπάλληλων ρευμάτων εθνικών μειονοτήτων που τείνουν, έτσι, να “αυτογκετοποιούνται” από τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Τόσο οι μεν όσο και οι δε, συνθέτουν τη σφαίρα των “κοινωνικά απροσάρμοστων” που αντιμετώπιστηκαν άλλοτε ως εστίες κοινωνικής παθολογίας, άλλοτε ως, φορείς μιας δυναμικής προσαρμογής σε αντίξοες συνθήκες ζωής και άλλοτε ως, πρωταγωνιστές ενός ιδιαίτερου υποπολιτισμού. (Τσαούσης Δ., 1983, σ. 411)

Πάντως, για τη Σχολή του Chicago, οι συνοικίες τούτες συνιστούν όχι απλά συγκεντρωτισμό απροσάρμοστων που πλήττονται από οικονομική δυσπραγία και εκμετάλλευση εκ μέρους των εκμισθωτέων αλλά – επίσης – και γόνους έκνομης υποκοουλτούρας όσο και αντικουλτούρας – για αυτό και, χαρακτηρίστηκαν ως περιοχές υψηλής εγκληματικότητας (high delinquency areas). (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 91)

Πρώτοι οι Park, Burgess και McKenzie υποστήριξαν – με το έργο τους “Η πόλη” – ότι, όσο περισσότερο αυξάνει η κοινωνικο-πολιτισμική ετερογένεια μιας περιοχής άλλο τόσο αυξάνονται οι πιέσεις των πρωτογενών ομάδων και – κατά επέκταση ακυρώνονται οι καθιερωμένες μορφές κοινωνικού ελέγχου σε αυτές. Την άποψη αυτή υιοθέτησαν και οι W. Thomas και F. Znaniecki επικεντρώνοντας, όμως, τη συνθήκη της ετερογένειας στην περίπτωση της μετανάστευσης. Τότε, – υποστηρίζουν – επισυμβαίνει μια ραγδαία κοινωνικο-πολιτική αλλαγή κατά την οποία, η ομάδα που εκτίθεται σε νέες ιδέες δεν μπορεί – πλέον – να λειτουργήσει υπό όρους και κανόνες πεπαλαιωμένους. Τούτο, έχει ως αποτέλεσμα το να διαβρωθούν οι πρωτογενείς σχέσεις τόσο εντός της ομάδας των μεταναστών όσο και στη σχέση της με το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. (Παπαδημητρίου Α., σημ. σ. 36)

Από την άλλη πλευρά, οι έρευνες των Shaw και McKay επί της νεανικής παραβατικότητας στην πόλη του Chicago υπέδειξαν ως “περιοχή υψηλής εγκληματικότητας” τη μεταβατική ζώνη στην οποία συνέρρεαν οι νέοι μετανάστες. Αλλάζοντας τόπο κατοικίας, μειώνονταν και τα ποσοστά της παραβατικότητας παρ’ ότι, το τελευταίο δεν ίσχυε στην περίπτωση που άλλαζε η σύνθεση των μειονοτήτων.

Κάποιες από τις μεταγενέστερες μελέτες διερεύνησης της φυλετικής υπερεκπροσώπησης στο έγκλημα επεσήμαναν τη σημαντικότητα είτε του δημογραφικο-παιδαγωγικού παράγοντα (μέγεθος της οικογένειας, γονεϊκή επιτήρηση) (Onston) είτε του γενετικο-εξελικτικού παράγοντα (βάρος

εγκεφάλου και δείκτης νοημοσύνης, επίπεδο ωρίμανσης, μιμητική συμπεριφορά, κλπ.) (Rushton) που – ενδεχομένως – ενίσχυε την πιθανότητα εμπλοκής των εθνικών μειονοτήτων σε εγκληματικές δραστηριότητες. (Blackburn R., 1992, σ. 52)

Αντίστοιχη έμφαση στην κοινωνικο-παθολογική φυσιогνωμία της εγκληματικότητας δόθηκε και από την Γαλλική Χαρτογραφική Σχολή της Lyon. Ο βασικός της εκπρόσωπος – Lacassagne – απέδωσε όχι μόνο την απλή εγκληματική συμπεριφορά αλλά και την ψυχο-γένεσή της στην οικονομική εξαθλίωση και τις παρεπόμενες έξεις αλκοολισμού. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 107)

Λιγότερο ή περισσότερο διαφοροποιημένα πορίσματα περί γεωγραφικής κατανομής της εγκληματικότητας απέδωσαν άλλες έρευνες.

Έτσι, ανάλογη έρευνα του B. Lander στην Βαλτιμόρη των Η.Π.Α. χρησιμοποίησε ως μεταβλητές το μέσο μορφωτικό επίπεδο, το μέσο κόστος και μέγεθος κατοικίας, το ποσοστό όσων διέμεναν σε κατοικίες και το ποσοστό των πιο υποβαθμισμένων εξ' αυτών, καθώς και το ποσοστό του αλλοδαπού πληθυσμού. Εντόπισε, λοιπόν, ότι, σε γενικές γραμμές τα ποσοστά της εγκληματικότητας ήταν περίπου τα ίδια σε όλες τις ζώνες δηλαδή, κάθε μία από αυτές περιελάμβανε υψηλότερα και χαμηλότερα ποσοστά κατά περιοχές τους.

Η μελέτη του T. Morris και των J. Baldwin και A. Bottoms σε πόλεις της Αγγλίας – μετά από την εξέταση των παραμέτρων “τόπος τέλεσης αδικημάτων, τόπος κατοικίας και είδος εγκλημάτων” απέφερε τα εξής πορίσματα: α. αυξημένα ποσοστά τέλεσης εγκλημάτων κατά της περιουσίας στις εμπορικές ζώνες οι οποίες και περιελάμβαναν μεγάλη “διαδρομή” σε σχέση με τον τόπο κατοικίας, β. τέσσερις από τις επτά περιοχές υψηλής εγκληματικότητας χαρακτηρίζονταν από υποβαθμισμένες συνθήκες κατοικίας και μονοπώλιο εκμισθωτών, γ. οι περιοχές υψηλής εγκληματικότητας δεν μπορούσαν παρά να ερμηνευθούν με την υπόθεση της Ευκαιρίας διάπραξης εγκλήματος, τελικά.

Στο ίδιο πνεύμα εντάχθηκε και η προσπάθεια του D. Herbert. Για αυτόν, οι εγκληματογόνοι παράγοντες περιορίζονταν στην οικονομική ανέχεια, την ανεργία και το σχήμα της μονογονεϊκής οικογένειας.

Ο παράγοντας Αστικοποίηση επικρίθηκε ιδιαίτερα και για τα τελεσθέντα εγκλήματα βίας. Στην περίπτωση αυτή, τα ποσοστά της εγκληματικότητας συναρτήθηκαν τόσο με τον πληθυσμιακό υπερκορεσμό όσο και με τις κατανεμημένες ζώνες των μεταναστών και αλλοδαπών εργατών. Βρέθηκε, επίσης, ότι, ο τύπος των κατοικιών επηρεάζει τα σχετικά ποσοστά αφού, καθορίζει τα αισθήματα ανασφάλειας, τα επεισόδια νευρικών εντάσεων και ούτω καθεξής.

Σε αντίστοιχη μελέτη επί της Αθηναϊκής πρωτεύουσας, επαληθεύτηκε η σχέση Αστικοποίηση-εγκληματικότητα η οποία και, ερμηνεύθηκε ως αποτέλεσμα του περιορισμένου άτυπου κοινωνικού ελέγχου (πχ. ανωνυμία, ανύπαρκτοι κοινωνικοί δεσμοί, ευχέρεια διαφυγής, κλπ.) που την χαρακτηρίζει. (Ζαραφωνίτου Χ., 1995, σ. 146)

Γεγονός είναι ότι, πράγματι υφίσταται κάποια σχέση μεταξύ κοινωνικής παθολογικής ζώνης και εγκληματικών συμπεριφορών, όμως, η σχέση τους είναι μάλλον έμμεση. Έτσι, η εγκληματικότητα της – οικονομικά αποστερημένης – εργατικής τάξης μπορούσε βάσιμα να προγνώσει πρώιμες ενδείξεις παραβατικότητας όπως άλλωστε επίσης και, ο συντελεστής “ανεργία του πατέρα”. Γενικότερα, θα πρέπει να παραδεχτούμε πως, οι Οικολογικές προσεγγίσεις βρίσκουν σημαντικό έρεισμα στη νεώτερη εγκληματολογική άποψη περί ευκαιριών. (Blackburn R., 1992, σ. 48)

Η θεωρία της κοινωνικής Αποδιοργάνωσης έχει αμφισβητηθεί υπό τις παρακάτω έννοιες:

- αρκείται στην απλή περιγραφή των εγκληματικών περιοχών· δεν εξηγεί δηλαδή, πώς οι κοινωνικοί εγκληματογόνοι παράγοντες μετατρέπονται σε δράση από τα άτομα.
- υποπίπτει σε ταυτολογία όταν, θεωρεί τα μεγέθη εγκληματικότητα και κοινωνική αποδιοργάνωση σε αμφίδρομη σχέση αιτίου-αιτιατού.
- περιθωριοποιεί τελείως τις εγκληματικές συμπεριφορές των προνομιούχων τάξεων. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 92)

Δ. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ

Εν έτει 1935, το Συμβούλιο Ερευνών της Κοινωνικής Επιστήμης (S.S.R.C.) των Η.Π.Α. όρισε ως πρόεδρο της Υποεπιτροπής για την αιτιολογική διερεύνηση του εγκληματικού φαινομένου τον ακαδημαϊκό καθηγητή Thorstein Sellin. Το αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας απέδωσε μία νέα θεωρία, τη γνωστή ως “Πολιτιστική Σύγκρουση” ή “Σύγκρουση των πολιτιστικών κανόνων” η οποία, επεκτείνει – βασικά – τη συλλογιστική της Σχολής της Κοινωνικής Αποδιοργάνωσης.

Η υπόθεση του Sellin ήταν ότι, όσο θα αυξάνεται η πολυσυνθετότητα μιας κοινωνίας τόσο περισσότερο θα εμπλέκονται τα μέλη της σε πολλαπλές και ετερογενείς ομάδες και – κατ’ επέκταση – τόσο περισσότερο θα υφίστανται εσωτερικά διλλήματα και συγκρούσεις περί τήρησης των εκάστοτε συνιστώμενων κανόνων συμπεριφοράς. Ομάδα-στόχου απετέλεσε η κατηγορία των μεταναστών και λοιπών μειονοτήτων για το λόγο ότι, αυτοί είναι πιο επιρρεπείς σε επιβαλλόμενους μηχανισμούς “Αναθεωρητικής κοινωνικοποίησης²⁵”. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 93)

Στο έργο του “Πολιτιστική σύγκρουση και έγκλημα” αναφέρει χαρακτηριστικά: “Ο άνθρωπος φθάνει βιολογικά εξοπλισμένος να δεχτεί και να αποκτήσει επίγνωση για τον ίδιο του τον εαυτό και για τη σχέση του με τους άλλους μέσα από μια μακρά πορεία συμβιβασμών στις κοινωνικές του επαφές κατά τη διάρκεια της οποίας, απορροφά και υιοθετεί ιδέες που του μεταδίδονται υπό τη μορφή τυπικών ή άτυπων οδηγιών. Οι ιδέες αυτές, ενσαρκώνουν έθιμα, “πιστεύω”, πρότυπα σχέσεων με τους ομοϊδεάτες και τους κοινωνικούς θεσμούς

²⁵ Ο όρος “Αναθεωρητική κοινωνικοποίηση” παραπέμπει στις ραγδαίες αναπροσαρμογές στάσης ζωής και κοσμοθεωρίας που επιβάλλουν ορισμένες συγκυριακές καταστάσεις – τυπική περίπτωση των οποίων είναι και η μετανάστευση. (Τσάτσης Ν., 1990, σ. 302, τόμ. Β) Ο R. Park διατυπώνει επ’ αυτού τη θεωρία του “οριακού ανθρώπου” τον οποίου αντιλαμβάνεται ως δημιουργικό φορέα ανανέωσης και προόδου. (Τσαούσης Ν., 1998, σ. 160)

και, οτιδήποτε άλλο μπορεί να εκληφθεί ως στοιχείο κουλτούρας. Οι οδηγίες αυτές καλούνται “Κανόνες διαγωγής”. (Wolfgang M. και Ferracuti F., 1995, σ. 185)

Με τον όρο “Κανόνας διαγωγής” υπονοείται η αποκρυσταλλωμένη στάση μιας κοινωνικής ομάδας έναντι των διαφόρων τρόπων με τους οποίους, το μέλος της οφείλει να ενεργεί κάτω από δεδομένες περιστάσεις. Οι κανόνες αυτοί – που συνιστούν δημιούργημα της κοινωνικής ζωής, και όχι, της νομοθετικής εξουσίας – εμπεριέχουν επίσης και συγκεκριμένες κυρώσεις για την περίπτωση παραβίασης του καθορισμένου ορίου προσδωκόμενης συνταύτισης με αυτούς σύμφωνα με, τα ενσωματωμένα κριτήρια προσδιορισμού της ομαλής και μη συμπεριφοράς. Έτσι, το μη ομαλό μπορεί – ενδεχομένως – να είναι “κακό, ανήθικο, άρρωστο, ψυχολογικά ασθενές, κακώς κείμενο” ή κάποιος συνδυασμός τους. Εδώ, ανήκουν και οι ορισμοί της αποκλίνουσας εγκληματικής συμπεριφοράς. Οι δε κυρώσεις θεωρούνται αξιοσημάντες όχι επί της βάσεως επιβολής αυστηρών μορφών τιμώρησης αλλά βάσει, της προληπτικής σημασίας που τους προσδίδει η κοινωνική ομάδα.

Τοιουτοτρόπως, ο κανόνας διαγωγής μεταλλάσσεται σε Νόμο που κυβερνά ένα ορισμένο είδος περιστάσεων και εξουσιάζει την συλλογική αντίδραση της έναντι των τετελεσμένων παραβιάσεων. Συνήθως, βέβαια, οι κυρώσεις αυτές δεν είναι ακραίες. Μέτρα όπως, η εξαίρεση, η αποβολή, η καθαίρεση, επαρκούν για την αναδιευθέτηση των ανωμαλιών. (Wolfgang M. και Ferracuti F., 1995, σ. 189)

Υπό αυτήν την έννοια, το έγκλημα μπορεί να είναι απόδειξη νομιμοφροσύνης σε έναν κανόνα διαγωγής που, αντίκειται στον ποινικά θεσμοθετημένο. Συναφές παράδειγμα τέτοιας αντίφασης, παρατηρείται στον εθιμικό νόμο της “Βεντέττας” μεταξύ μεταναστών Σικελών. Κατά τον Sellin, η ομάδα των μεταναστών – γενικότερα – υπόκεινται σε συγκρουσιακές διαδικασίες πολιτισμικών προτύπων που ευνοούν κρούσματα αποσύνθεσης

ταυτότητας και προσωπικότητας όταν, τα πρότυπα αυτά είναι αλληλο-αναιρούμενα. Οι σχετικές διαδικασίες παράγονται με τρεις τρόπους:

- μεταφύτευση πολιτισμικών προτύπων στα πλαίσια ενός άλλου πολιτισμού (πχ. μετανάστευση)
- επέκταση ενός δικαιικού συστήματος σε μια πολιτισμικά διαφοροποιημένη περιοχή (πχ. αποικιοποίηση, προσάρτηση εδαφών, κλπ.)
- ανάπτυξη – στα πλαίσια της ίδιας κοινωνίας – πολιτιστικών υπο-ομάδων αντίθετων προς το – ποινικά προστατευόμενο – σύστημα αξιών της. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 39)

Η θέση που – τελικά – θα λάβει το άτομο, όπως υποστηρίζει ο Miller, θα εξαρτηθεί όχι απλά από τη γνωστική διάδοση των αξιών των ομάδων παρά, από το πόσο συναισθάνεται και υπολογίζει την αντίδραση, την πίεση της κάθε ομάδας για την τήρηση του συγκεκριμένου κανόνα διαγωγής (group resistance). Τότε – μόνο – μία ορισμένη αξία γίνεται προϋπόθεση δράσης. (Wolfgang M. και Ferraguti F., 1995, σ. 318)

Στην ίδια γραμμή σκέψης κινείται και ο S. Shoham. Τούτος, διερεύνησε την ποσοτική και ποιοτική διαφοροποίηση των εγκληματικών συμπεριφορών σε “παλαιούς” και “νέους” εβραίους μετανάστες. Εντόπισε – λοιπόν – αυξημένο ποσοστό εγκληματικότητας αφενός, στους “νέους” μετανάστες και αφετέρου, σε εκείνους εξ’ αυτών που προέρχονται από τις Ανατολικές – και λιγότερο, τις Ευρωπαϊκές – κοινωνίες και οι οποίοι, επεδείκνυαν διαφορετικές μορφές εγκληματικών συμπεριφορών. Η παρέμβαση του Shoham ενίσχυσε – ακόμα περισσότερο – τη θέση περί της εγκληματογόνου λειτουργίας του πολιτιστικού πλουραλισμού των κοινωνιών. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 95)

Η Θεωρία της πολιτιστικής σύγκρουσης παρήγαγε – τελικά – τις εξής σημαντικές αντιλήψεις:

- α. Αναιρείται η “παθολογική” διάσταση του εγκλήματος
- β. Υποδεικνύεται η “επιλεκτική” προστασία αξιών από το Δικαιϊκό σύστημα, και
- γ. Υπογραμμίζεται η σχετικότητα της έννοιας της εγκληματικής συμπεριφοράς και η αντίστοιχη εξουσιοδότηση χαρακτηρισμών της στους επίσημους κρατικούς φορείς. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 39)

Ε. ΔΙΑΦΟΡΙΚΕΣ ΣΥΝΑΝΑΣΤΡΟΦΕΣ

“Οι κοινωνίες έχουν τους εγκληματίες εκείνους για τους οποίους είναι άξιες...” Η θέση αυτή διατυπώθηκε από έναν εκ των εκπροσώπων της Γαλλικής Κοινωνιολογικής Σχολής της Lyon τον Gabriel Tarde. Τούτος, ανήγαγε το εγκληματικό φαινόμενο στην κοινωνική παθογένεση και – μάλιστα – με την έννοια των “ακόρεστων ορμών” που αναπαράγονται – και νομιμοποιούνται – από τους κοινωνικούς νόμους της Μίμησης και της Υποβολής. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 107)

Με γνώμονα τους παραπάνω νόμους – όπως άλλωστε, και με το νόμο της Παρεμβολής σύμφωνα με τον οποίο, νέες συμπεριφορές προστίθενται στις παλιές είτε ενισχύοντας είτε αντικαθιστώντας τις – διαμορφώνεται ένα σύνολο θεωριών, οι λεγόμενες “θεωρίες της Εκμάθησης”. Εδώ, ανήκουν οι Διαφορικές συναναστροφές του Edwin Sutherland, η Διαφορική ταύτιση με τις ομάδες-αναφοράς του Daniel Glaser και, οι μέθοδοι Εξουδετέρωσης των Sykes και Matza. Οι προσεγγίσεις αυτές στοχεύουν στην αποσαφήνιση της διαδικασίας μετουσίωσης της εγκληματογόνου κουλτούρας σε αντίστοιχη ατομική συμπεριφορά. Στο σημείο, όμως, αυτό επιβάλλονται περαιτέρω επεξηγήσεις αναφορικά με τις έννοιες “κουλτούρα”, “υπο-κουλτούρα” και “αντί-κουλτούρα”. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 100)

Με τον όρο “κουλτούρα” εννοείται, εκείνο το συμπαγές σύνολο στοιχείων όπως, εθιμικό και γνωσιακό υλικό, τέχνη, ηθική, κανονιστικά πρότυπα και αξίες που, διαμορφώνει – άλλο και πηγάζει από – την ανθρώπινη συμπεριφορά. Στην περίπτωση που, τα άτομα καταφάσκουν στους θεμελιώδεις άξονες του κρατούντος συστήματος αξιών αποστασιοποιούμενα – παράλληλα – από περισσότερο δευτερεύουσες αξίες, γίνεται λόγος για “υπο-κουλτούρα”. (Wolfgang M. και Ferracuti F., 1995, σ. 174) Χαρακτηριστικά τέτοια

παραδείγματα είναι, η εγκληματική υπο-κουλτούρα, η Ινδιάνικη υπο-κουλτούρα, η αίρεση των Μορμόνων, των Πρεσβυτεριανών κλπ. Όταν όμως, η κεντρική σφαίρα του συστήματος αξιών αποβαίνει αντικείμενο διαμετρικής αντίθεσης – πράγμα που, βέβαια, μεταφράζεται σε ανάλογη επιλογή τρόπου ζωής – ενεργοποιούνται ιδεολογίες της “αντί-κουλτούρας” παραδειγματικές των οποίων, είναι οι εξής: επιθετική αντιπαράθεση με τις θεσμικές εκφάνσεις της κρατούσης κουλτούρας (αναρχισμός), αποχωριστικός, κοινοτικός τρόπος ζωής (θρησκευτικά κοινόβια) και μποέμικη αναζήτηση μυστικιστικής έκστασης και νέων εμπειριών (hippys). (Τάτσης Ν., 1990, σ. 58, τόμ.Β)

Η υπόθεση, λοιπόν, που ανέλαβε να επαληθεύσει ο E. Sutherland αφορούσε το ενδεχόμενο “κατά πόσον, η έκθεση στις εγκληματικές υπο-κουλτούρες πιθανολογεί βάσιμα και την έμπρακτη συναίνεση στην εγκληματική δραστηριότητα”. Προς τούτο, διατύπωσε τις εξής προτάσεις:

- α. Η εγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται κατά τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με τις κλειστές των ομάδες των φίλων (peer groups).
- β. Η μαθητεία περιλαμβάνει τόσο τις τεχνικές διάπραξης των εγκληματικών πράξεων όσο και τα ανάλογα κίνητρα, εκλογικεύσεις και στάσεις, γενικότερα.
- γ. Η μαθήτευση των κινήτρων, ωθήσεων, κλπ. και η υποκειμενική τους αξία – ή απαξία – ενεργοποιείται βάσει των εκάστοτε ορισμών του Π.Κ. που ευνοούν περισσότερο ή λιγότερο την παράβαση του νόμου.
- δ. Οι διαφορικές συναναστροφές ποικίλλουν ως προς την συχνότητα, την διάρκεια-αντοχή, το ιστορικό κοινωνικο-πολιτισμικής προτεραιότητας και την ένταση της συναισθηματικής φόρτισης (δηλ., το βαθμό “σαγήνευσης”

του υποκειμένου από το εγκληματικό μοντέλο συμπεριφοράς).
(Δημόπουλος Χ., 1986, σ. 191)

- ε. Οι διεργασίες μάθησης στον διαφορικό συγχρωτισμό εμπεριέχουν όλους εκείνους τους μηχανισμούς που λειτουργούν σε οποιοδήποτε άλλο τύπο μάθησης (δηλαδή, δεν περιορίζονται στο νόμο της Μίμησης).
- στ. Τελικά, η εγκληματική συμπεριφορά δεν μπορεί να αιτιολογηθεί υπό την οπτική κάποιων “γενικών” αναγκών ή αξιών διότι, οι ίδιες ανάγκες και αξίες υποθάλπτουν τόσο την εγκληματική όσο και τη μη εγκληματική συμπεριφορά. (Blackburn R., 1992, σ. 89)

Προσεγγίζει, επομένως, ο Sutherland το έγκλημα ως προϊόν υποκειμενικών αξιολογήσεων περί του Ποινικού νόμου – αξιολογήσεις που, εξαρτώνται από τις ικανότητες και κλίσεις που αποκτώνται κατά τη διαπροσωπική αλληλεπίδραση – αλλά και, ως “απάντηση” στη χρόνια έκθεση στην εγκληματική ιδεολογία (η ευκαιρία) που προβάλλει η συγκεκριμένη ομάδα-αναφοράς.

Ο όρος “ομάδα-αναφοράς” σηματοδοτεί την επιρροή που ασκεί πάνω σε ένα άτομο η συνειδητή του ταύτιση με μια κοινωνική ομάδα και, μάλιστα, η επιρροή που ασκεί η υποκειμενική του αντίληψη για το “πώς κρίνεται” από αυτή· υποδηλώνεται, δηλαδή, ότι, η ομάδα θα λειτουργήσει ως μέτρο επιδοκμασίας ή αποδοκμασίας των συμπεριφορών του ατόμου. (Τάτσης Ν., 1990, σ. 186, τόμ. Β)

Επί της έννοιας αυτής ερείσθη και η θεώρηση περί Διαφορικής ταύτισης του D. Glaser. Σύμφωνα με αυτή, στις συνθήκες που ευνοούν εγκληματικές δραστηριότητες συγκαταλέγεται – εκτός των άμεσων διαπροσωπικών επαφών – και ο μηχανισμός της ταύτισης με πραγματικές ή ακόμα και φανταστικές ομάδες

– αναφοράς. Ως τέτοιες άμεσες επιρροές ο Glaser θεωρεί και τα ΜΜΕ. Δηλαδή, το ίδιο το άτομο επιλέγει κάποιους ως μοντέλα συμπεριφοράς. (Blackburn R., 1992, σ. 89)

Από την άλλη πλευρά, οι Sykes και Matza αμφισβητούν τη θέση ότι, τα εγκληματικά άτομα έχουν γαλουχηθεί μέσα από ιδιαίτερο σύστημα αξιών. Αντιθέτως, – υποστηρίζουν – το κοινωνικό προτσές καλλιεργεί τόσο τις έκδηλες, συμβατικές αξίες όσο και άλλες, “υπόγειες” και αντί-κομφορμιστικές έτσι που, το κάθε άτομο να βρίσκεται ατέρμονα σε μια διαδικασία αμφιταλάντευσης μεταξύ πρώτων και δεύτερων. Όσο τυχαία, λοιπόν, και απρόβλεπτη θα είναι η εκδήλωση της εγκληματικής συμπεριφοράς άλλο τόσο, αυτό θα ισχύει και για τη συμβατική συμπεριφορά.

Παρ’ όλα ταύτα, το άτομο που θα επιλέξει να μετουσιώσει στη ζωή του αξίες και πρότυπα “φιλεγκληματικά” οφείλει να “απενοχοποιηθεί” προτού αποπειραθεί την εγκληματική πράξη. Το αίσθημα της “απενοχοποίησης” θα το ανακτήσει μέσω ορισμένων εκλογικεύσεων δηλαδή, μέσω αμυντικών μηχανισμών εξουδετέρωσης²⁶:

1. Αποποίηση της ευθύνης, άρνηση της εγκληματικής πρόθεσης, πχ. “δεν ήθελα να το κάνω”
2. Άρνηση της βλάβης, πχ. “δεν έβλαψα κανέναν”
3. Άρνηση του θύματος, πχ. “έπαθε αυτό που του άξιζε” ή “στην πραγματικότητα, το θύμα ήμουν εγώ”
4. Επίκριση των επικριτών, πχ. “υποκινείται από προσωπική έχθρα”

²⁶ Ανάλογοι μηχανισμοί ενεργοποιούνται και από τους υπεξαιρέτες, κατά τον D. Gressey. (Ζαραφωνίτου Χ., 1995, σ. 116)

5. Επίκληση ανώτερων ιδανικών, πχ. “το έκανα για το καλό της ομάδας μου”
(Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 101)

Περαιτέρω ανάπτυξη στις θεωρίες του Διαφορικού συγχρωτισμού και της υπο-κουλτούρας επέφεραν οι Albert Cohen, Cloward και Ohlin. Ο πρώτος, επικεντρώνεται στα συγκεκριμένα υπο-ήθη των χαμηλών κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων που ευνοούν τις εγκληματικές συμπεριφορές. Ανάλογα υπο-ήθη ή υπο-κουλτούρες συνιστούν, για παράδειγμα, οι ηδονιστικές αξίες που προσανατολίζουν τα άτομα στις εφήμερες απολαύσεις του παρόντος – σε αντίθεση με τις συνήθειες μακρο-οπτικές πρακτικές στάθμισης κόστους-οφέλους που χαρακτηρίζουν τις μεσαιοαστικές τάξεις. Οι υπο-αξίες αυτές διαμορφώνουν αντίστοιχα φαινόμενα σχολικής υπο-επίδοσης, κοινωνικού άγχους και, αμυντικής “αναπλήρωσης” του αποτυχημένου ανταγωνισμού μέσα από την περιφρόνηση των συμβατικών αξιών και – διαδοχικά – την υιοθέτηση του εγκληματικού κοινωνικού ρόλου.

Οι δεύτεροι, θα συνδυάσουν την Ανομία του Merton με τις Διαφορικές συναναστροφές του Sutherland συνθέτοντας τη θεωρία των “Διαφορικών ευκαιριών”. Σύμφωνα με αυτή, η εγκληματική υπο-κουλτούρα προϋποθέτει όχι μόνο την εκμάθηση του αποκλίνοντος ρόλου αλλά – επίσης – και την ευκαιρία τέλεσης του η οποία και, τον διαμορφώνει ανάλογα. Έτσι, ο τύπος της εγκληματικής υπο-κουλτούρας (criminal subculture) ενσωματώνεται στην ίδια την κοινωνία και εστιάζεται σε “ωφελιμιστικά” εγκλήματα κατά της περιουσίας, ο τύπος της συγκρουσιακής υπο-κουλτούρας (conflict subculture) συναρτάται με τα αποδιοργανωμένα slums και αφορά τα ατομικιστικά βίαια εγκλήματα κατά προσώπων ενώ, ο τύπος της ηττοπαθούς υπο-κουλτούρας – ή παραίτησης – (retreatist subculture) συνδέεται με εγκλήματα κατάχρησης ψυχοδραστικών ουσιών και αφορά τα άτομα εκείνα που αποτυγχάνουν στους δύο παραπάνω ρόλους... (Blackburn R., 1992, σ. 91)

Παρά το ότι, η προσέγγιση των Διαφορικών συναναστροφών και των συναφών της θεωρήσεων – ερμηνεύει ικανοποιητικά τη συγκυρία απόσυρσης από τις εγκληματικές δραστηριότητες – με τη μετάβαση σε στάδια ενηλικίωσης – όπως άλλωστε και, τυπικές συμπεριφορές που νομιμοποιούνται με την εκλογίκευση “όλοι το κάνουν” (πχ. χρήση ναρκωτικών ουσιών, φοροδιαφυγή, κλπ.) (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 106) μπορούν να τους καταλογιστούν τα εξής:

- Υπεραπλουστεύει τους μηχανισμούς μάθησης της συμπεριφοράς
- Δεν λαμβάνει υπ’ όψιν ψυχολογικούς και βιολογικούς παράγοντες όπως, η ορμέμφυτη βία
- Υπερτονίζει τις άμεσες επιρροές της υπο-κουλτούρας (peer groups)
- Παραθεωρεί την περίπτωση των μη “συστηματικών” εγκληματικών συμπεριφορών
- Δεν ερμηνεύει γιατί, κάποιοι – μόνο – είναι επιδεκτικοί τέτοιας υπο-κουλτούρας αλλά, ούτε και εξηγεί γιατί, οι τεχνικές εξουδετέρωσης δεν εξασκούνται από όλους. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 97)

ΣΤ. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ

Ο όρος του “Αποδιοπομπαίου τράγου” προέρχεται από τη σφαίρα της ψυχολογίας και της Αντι-ψυχιατρικής. Ο ψυχολόγος A. Mitscherlich ανάγει το “άγχος εκδίκησης” της κοινωνίας στην αποπροσαρμογή του υποκειμένου η οποία, – με τη σειρά της – ανάγεται στην αποτυχημένη συνύπαρξη του ορμησιακού ή συναισθηματικού υλικού του ατόμου με τις κοινωνικές επιταγές. Από την πλευρά του, ο – εκπρόσωπος του Αντί-ψυχιατρικού κινήματος – Thomas Szasz διαβλέπει στο στιγματισμό και στην περιθωριοποίηση των ανεπιθύμητων κατηγοριών του πληθυσμού (πχ. Μάγισσες του Μεσαίωνα, Εβραίοι, “τρελλοί”, αντι-κομφορμιστές, και τα συναφή) ένα – καθολικά ισχύον – φαινόμενο των ιστορικών κοινωνιών. (Δημόπουλος Χ., 1986, σ. 192)

Πανομοιότυπη διαδικασία εντάσσεται και στο χώρο της Εγκληματολογικής Κοινωνιολογίας. Εδώ, κατά τον Kaiser, το έργο της νομιμοποιημένης αποδιοπόμπευσης ασκούν επίσημοι και ανεπίσημοι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου (σύστημα Ποινικής δικαιοσύνης, ΜΜΕ, Κοινή γνώμη). Η διαδικασία αυτή αναπαρίσταται από τη Σχολή του Χαρακτηρισμού η οποία, συγκροτεί – σύμφωνα με τον Δασκαλάκη – μια νέα οπτική που φέρει τον τίτλο “Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης”.

Η Σχολή αυτή γεννήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '60 αφενός από τη διαπίστωση της ασυμβατότητας των πορισμάτων αυτο-ομολογούμενης εγκληματικότητας και επισήμων Εγκληματολογικών στατιστικών (στις οποίες, βέβαια, υπερεκπροσωπείτο η κατώτερη κοινωνικο-οικονομική τάξη) και αφετέρου, από τη θετικιστική αποτυχία ανάλυσης της εγκληματικής συμπεριφοράς μέσω – στενά – κοινωνικών προσδιορισμών του υποκειμένου της. Το θεωρητικό δε έρεισμα της προσέγγισης ανάγεται στη – λεγόμενη –

θεωρία της “Συμβολικής Αλληλεπίδρασης” – ή θεωρία του “Συμβολικού Αντικατοπτρισμού”. (Blackburn R., 1992, σ. 93)

Κατά τη θεωρία αυτή, η γένεση του εαυτού αποδίδεται στη διαλεκτική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του “εγώ” και των άλλων και, στη συμβολική σημασιодότησή της. Οι George Herbert Mead και Charles Cooley αναλύουν πώς, οι “σημαντικοί άλλοι” (η οικογένεια) και – προοδευτικά – ο “γενικευμένος άλλος” (η κοινωνική ομάδα) λειτουργούν – μεταφορικά – ως καθρέπτες (looking-selfglass) επί των οποίων θα φωτογραφηθεί η αυτο-αντίληψη του ατόμου σύμφωνα με το “πώς νομίζει ότι, τον βλέπουν οι άλλοι” και, τελικά, θα εδραιωθεί το “εμέ” ο κοινωνικός του εαυτός. (Τάτσης Ν., 1990, σ.360)

Αν προεκτείνουμε την παραπάνω οπτική, υποχρεωνόμαστε να παραδεχτούμε ότι, “αν οι άνθρωποι ορίζουν καταστάσεις ως πραγματικές, τούτες είναι πραγματικές στις συνέπειες τους”. Διαμορφώνεται δηλαδή, ένα είδος “Αυτο-εκπληρούμενης Προφητείας” (self-fulfilling prophecy). (N. Thomas)

Για παράδειγμα, “αρκεί να γίνει πιστευτός ο ισχυρισμός ότι, μία τράπεζα είναι αξιόχρηη για να σπεύσουν – μαζικά – οι καταθέτες για απόσυρση των χρημάτων τους. Τότε, πράγματι, η τράπεζα θα γίνει αξιόχρηη... (S. Shoham) Στο σημείο αυτό, παρεισφρύει η Σχολή της Ετικέτας. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 145)

Τούτη εστιάζει το ενδιαφέρον της επί της διεργασίας προσάρτησης στο άτομο χαρακτηρισμών όπως, “εγκληματικό”, “μειονεκτικό”, “διαταραγμένο”, και τις παρεπόμενες επιπτώσεις των υποθέτοντας ότι, αυτή η μορφή κοινωνικής αντίδρασης όχι μόνο θα σταθεροποιήσει – αλλά και θα επεκτείνει την παρεκκλιτική πορεία του δέκτη τους. Συγκεκριμένα, προϋποθέτει τα εξής:

- οι εγκληματικές πράξεις δεν υφίστανται ως τέτοιες προς χάριν μιας ιδιότυπης εσωτερικής ιδιότητας αλλά ορίζονται έτσι επειδή, εξυπηρετούνται συμφέροντα των ισχυρών.
- οι αντιδράσεις των φορέων της Ποινικής δικαιοσύνης προσδιορίζονται βάσει δημογραφικών, κοινωνικο-οικονομικών και άλλων χαρακτηριστικών (πχ. ηλικία, φυλή, τάξη) των παραβατών – και όχι βάσει χαρακτηριστικών της παράβασης.
- η δημοσιοποιούμενη ετικετοποίηση του εγκληματία – ή του παραβάτη – λήγει με την υιοθέτηση – εκ μέρους του – της παρεκκλίνουσας αυτοεικόνας και την ανάληψη της εγκληματικής σταδιοδρομίας. (Blackburn R., 1992, σ. 93)

Σύμφωνα με τους J. Erikson, J. Kitsuse και E. Schur, το έγκλημα δεν έχει καμία νοηματική αυθυπαρξία αφού, συνιστά απλώς έναν “ορισμό” με σημείο αναφοράς την επίσημη και άτυπη κοινωνική αντίδραση, και ο εγκληματίας απεικονίζει μια κοινωνική-στιγματιστική κατασκευή κι ένα στερεότυπο αποκύημα της εξουσίας κοινωνικού ελέγχου. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 19)

Τα στάδια τα οποία διανύει η κατασκευή του εγκληματοποιημένου στερεοτύπου περιγράφονται – εξαιρετικά – από τον Frank Tannenbaum.

Σε πρώτη φάση, ένα μεμονωμένο χαρακτηριστικό του ατόμου απομονώνεται ως ανεπιθύμητο και κατόπιν, γενικεύεται στο σύνολο της προσωπικότητάς του (άδικη πράξη = άδικο άτομο). Η ταυτοποίηση δε αυτή εξυπηρετεί την ανάγκη πρόβλεψης συμπεριφορών από τους άλλους. Δεύτερη φάση αποτελεί, η “αναδρομική ανάγνωση” κατά την οποία, αναθεωρείται ολόκληρη η κοινωνική ταυτότητα του ατόμου έτσι ώστε, να ισορροπήσει με το νέο υλικό των “ανεπιθύμητων” ενδείξεων. Στην τρίτη φάση, η διακριτική

μεταχείριση που υφίσταται το άτομο αυτό από τον κοινωνικό περίγυρο το ωθεί στο να οικειοποιηθεί την εγκληματική ταυτότητα και να προσαρμοστεί στις προσδοκίες που αξιώνει ο εγκληματικός ρόλος. Ο Edwin Lemert χαρακτηρίζει την παραπάνω διαδικασία ως “Δευτερογενή παρέκκλιση”. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 116)

Το σημαντικό, όμως, είναι ότι, οι απονεμηθέντες χαρακτηρισμοί επενεργούν στο άτομο ακόμα και στην περίπτωση που – απλά – προϋποτίθεται η κοινωνική αντίδραση των άλλων. Το πόρισμα τούτο προέκυψε από μία μελέτη του Lemert επί της περιθωριακής κοινωνικής ομάδας των ομοφυλοφίλων. Ακόμα και αν, το ομοφυλόφιλο άτομο δεν έχει “αποσχολήσει” τους διωκτικούς μηχανισμούς για “άνομες” δραστηριότητες βιώνει καταλυτικά το Στίγμα του ανάλογου στερεοτύπου... (Παπαδημητρίου Α., σημ., σ. 59)

Σε συναφή συμπεράσματα οδηγήθηκε και ο T. Scheff μέσα από τη μελέτη της ψυχο-διαγνωστικής λειτουργίας του συστήματος Υγείας. Κατ’ αυτόν, η ψυχική νόσος γίνεται αντιληπτή ως ένα είδος απόκλισης που υφίσταται ανάλογους στερεοτυπικούς χαρακτηρισμούς – ακόμα και – από τους αρμοδίους φορείς. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί διαμορφώνονται από πολλαπλούς παράγοντες: τα κοινωνικά στερεότυπα περί φόβου επικινδυνότητας, την έκταση των “κρουσμάτων” ψυχικής πάθησης, τις κρατούσες αντιλήψεις του επιστημονικού ψυχιατρικού κύκλου, τη γραφειοκρατική πρακτική του ψυχιατρικού προσωπικού, την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των νοσούντων, κλπ. (Παπαδημητρίου Α., σημ., σ. 61)

Με μεγάλη σαφήνεια εκθέτει και ο Howard Becker την πολυσύνθετη διεργασία εγκληματοποίησης στο έργο του “Outsiders”. Παρακάμπτοντας το στάδιο του “περάσματος στην πράξη” που σηματοδοτεί την “Πρωτογενή παρέκκλιση” (οπότε, οι περιστασιακά παρεκκλίνοντες αντιμετωπίζονται ως φυσιολογικοί) εδράζεται επί της επιτακτικής ανάγκης αυτο-προσδιορισμού εκ μέρους του ατόμου που, έχει υποστεί ιδιαίτερα τραυματικό δημόσιο

χαρακτηρισμό από τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου. Από τότε και μετά, το – περί ου ο λόγος – άτομο προσχωρεί στην οργανωμένη παρεκκλίνουσα ομάδα προκειμένου αφενός, να του παρασχεθεί ηθική υποστήριξη υπό μορφής “εκλογικεύσεων” και αφετέρου, να τον συνδράμει με πρακτικές τεχνικές που θα ελαχιστοποιήσουν τον κίνδυνο επανασύλληψης. Τότε – πλέον – έχει ενεργοποιηθεί η εγκληματική καριέρα. (Παπαδημητρίου Α., σημ., σ. 60)

Η προσέγγιση της “Ετικέτας” συνέβαλλε αποφασιστικά στην αντίληψη του παραγωγικού – και όχι, απλά αναγνωριστικού – ρόλου για το έγκλημα και τον εγκληματία που επέχουν οι άτυποι και επίσημοι μηχανισμοί του κοινωνικού ελέγχου αλλά και στην κινητοποίηση της εγκληματολογικής έρευνας επί της “σκοτεινής πλευράς της εγκληματικότητας”. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ.21)
Παρά ταύτα, δύναται να της προσάψει τα εξής σφάλματα:

- α. Υπεραπλουστεύει τη δυναμική της σχέσης “αντίδραση-αυτοαντίληψη-συμπεριφορά”.
- β. Δεν λαμβάνει υπόψην της τον παράγοντα σοβαρότητα αδικήματος για την διαμόρφωση των διακριτικών πρακτικών του Ποινικού συστήματος.
- γ. Δεν εξηγεί την αρχική πρωτογενή παρέκκλιση ούτε ερμηνεύει το ενδεχόμενο “παθητικής” ανταπόκρισης του δευτερογενούς παρεκκλίνοντος στην παρεπόμενη κοινωνική αντίδραση. (Blackburn R., 1992, σ. 94)

Z. ΘΕΩΡΙΑ ΕΛΕΓΧΟΥ / ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΕΣΜΩΝ

Με το όρο “κοινωνικοποίηση” νοείται, η διαδικασία ενσωμάτωσης του ατόμου στην κοινωνία. Τούτο σημαίνει δύο πράγματα: πρώτον ότι, το άτομο προσλαμβάνει μια κοινωνική θέση μέσα στο κοινωνικό σύνολο – δηλαδή, συγκεκριμένη κοινωνική υπόσταση και ταυτότητα – και δεύτερον ότι, αποβαίνει φορέας της κοινωνικο-πολιτισμικής κληρονομιάς. (Τσαούσης Δ., 1998, σ.146) Επειδή, όμως, η διεργασία αυτή δημιουργεί θεμιτές και αθέμιτες “αποκλίσεις”, προϋποθέτει – αναγκαία – μηχανισμούς ελέγχου. Κοινωνικοποίηση και κοινωνικός έλεγχος, επομένως, συνιστούν τις δύο όψεις της διαδικασίας αλληλεπίδρασης.

Ο πρωταρχικός πηρύνας της κοινωνικής διαμόρφωσης του ατόμου είναι, η οικογένεια. Η “ομαλότητα” ή μη αυτής θα εξαρτηθεί από δύο στοιχεία:

- α. Δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά: “δομική αποδιοργάνωση” υφίσταται όταν, μειονεκτεί σε αριθμό μελών λόγω θανάτου, διαζυγίου, χωρισμού ή όταν ενέχεται χρόνια ιδρυματική διαβίωση ενώ, “λειτουργική αποδιοργάνωση” ισχύει στην περίπτωση που, έχει διαταραχθεί το συναισθηματικό κλίμα της οικογένειας (πχ. ενδο-οικογενειακές συγκρούσεις, κρούσματα βίας, τραυματικά βιώματα, έλλειψη μοντέλων ταυτισης, κλπ.)
- β. Διαπαιδαγώγηση· εξαρτάται από το χαρακτήρα και την παιδεία των γονέων, την κοινωνικο-οικονομική θέση της οικογένειας, τη δυνατότητα εισροής πληροφοριών εντός του συστήματος από το εξωτερικό περιβάλλον, τις προσωπικές δεξιότητες κάθε γονέα για ομαλή επίλυση των συγκρούσεων με το παιδί, κλπ.

Άλλους φορείς κοινωνικοποίησης συνιστούν το σχολείο και ο κοινωνικός περίγυρος. Το πρώτο, μεταδίδει κοινωνικές προσδοκίες όπως, αυτοπειθαρχία, συνεργασία, συναγωνισμό, επιδίωξη εκπαιδευτικών επιτευγμάτων, κοινωνική υπευθυνότητα, πάταξη τάσεων αεργίας, και ούτω καθεξής. Ο δεύτερος, αποτελεί το πεδίο στο οποίο, το άτομο δοκιμάζεται σε κοινωνικούς ρόλους, εξασκείται σε επικοινωνιακές δεξιότητες και σε δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων, ικανοποιείται ως προς το αίσθημα του “ανήκειν” και της παραδοχής, του παρέχεται η δυνατότητα συγκρότησης αυτο-εικόνας και προσωπικής ταυτότητας, κλπ. Όταν οι θεσμοί τούτοι “πάσχουν”, καλλιεργείται – εν δυνάμει – ένα εγκληματογόνο πλαίσιο ζωής. Σε αυτό αναφέρεται και η θεωρία του Ελέγχου ή των κοινωνικών δεσμών (Containment theory) των Travis Hirschi, Reckless και Beeley.

Τούτη, συνιστά μια προσπάθεια υπόδειξης των παραγόντων εκείνων που αποτρέπουν τη συναίνεση του ατόμου σε έκνομες συμπεριφορές και που, όμως – σε καμία περίπτωση – δεν θεμελιώνουν θετική αιτιώδη συνάφεια μεταξύ τους. Δηλαδή, περισσότερο εστιάζει στο τί δεν ευνοεί το έγκλημα παρά στο, τί το ευνοεί. Οι παράγοντες αυτοί – που λειτουργούν ως “Δεσμοί” του ατόμου με την κοινωνία – ανάγονται σε μία ψυχοδυναμικού τύπου εξισορρόπηση μεταξύ εξωτερικού-εσωτερικού συστήματος ελέγχου που διέπει το κάθε άτομο.

Με τον όρο “εξωτερικό σύστημα ελέγχου” (outer containment) υπονοούνται οι κοινωνικές διαπλαστικές δομές της οικογένειας, του σχολείου και του κοινωνικού περιγυρου ενώ, με το “εσωτερικό σύστημα ελέγχου” (inner containment) παραπεμπόμαστε στα εσώτερα δυναμικά της προσωπικότητας του ατόμου.

Η δραστηριότητα των – εν λόγω – συστημάτων θα εξαρτηθεί πρωτίστως από τον τύπο της κοινωνικής οργάνωσης. Για παράδειγμα, σε παραδοσιακές, κοινοτικού τύπου κοινωνίες θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στο θεσμικό έλεγχο της συμπεριφοράς ενώ, στις “ανομικές”, μεταβιομηχανικές κοινωνίες επιβάλλεται

εντατικότερη άσκηση των εσωτερικών ελεγκτικών μηχανισμών. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 117)

Κατά τον Travis Hirschi, οι “Δεσμοί” συγκροτούνται από τα εξής – αλληλέδεται – στοιχεία:

- α. Αφοσίωση σε πρόσωπα αναφοράς υπό την έννοια, της κοινωνικής συνείδησης, της εσωτερίκευσης ηθικών κανόνων και της ανάπτυξης εμπάθειας για το κοινωνικό σύνολο.
- β. Δέσμευση σε συμβατικούς, κοινωνικά παραδεκτούς στόχους όπως, η πνευματική καλλιέργεια, η επαγγελματική επιτυχία και το κοινωνικό γόητρο.
- γ. Συμμετοχή σε συμβατικές κοινωνικές δραστηριότητες όπως, οι σχολικές ή επαγγελματικές υποχρεώσεις, η μέριμνα για την οικογενειακή γαλήνη, κλπ.
- δ. Ισχυρή πεποίθηση επί της σπουδαιότητας των ηθικών αξιών και νορμών που υποθάλπτουν όλα τα παραπάνω.

Υπό την έννοια αυτή, όταν οι δεσμοί εξασθενούν ή διαρρηγνύονται εντελώς, προκαλούνται παρεκκλίνουσες συμπεριφορές στις οποίες, επισύρεται το κόστος της ποινικής τιμώρησης, της κοινωνικής απόρριψης και της οριστικής απεμπολής από μελλοντικές κοινωνικές ευκαιρίες.

Σύμφωνα με τους Hirschi και Gottfresoy, δεν απαιτείται καμία συνδρομή “ιδιαίτερων κινήτρων” για τη μετάβαση σε εγκληματικές δραστηριότητες αφού αυτές, απορρέουν – σχεδόν αυτόματα – από την ακόρεστη ανθρώπινη επιθυμία για άμεση ικανοποίηση και αποφυγή πόνου ή ματαίωσης. Επειδή λοιπόν, οι εγκληματικές δραστηριότητες απαιτούν στην πλειοψηφία τους σημαντικά μειωμένη προσπάθεια, επιδεξιότητα και σχεδιασμό, εξαρτώμενες, κυρίως, από

“ευκαιριακές προκλήσεις”, μπορούν άνετα να καλύψουν τις ανθρώπινες ηδονιστικές διαθέσεις. (Blackburn R., 1992, σ. 92)

Μεταξύ των πορισμάτων που εντόπισε ο Hirschi από μία έρευνα αυτο-ομολογούμενης παραβατικής συμπεριφοράς σε Καλιφορνέζους μαθητές, συγκαταλέγονται και τα εξής;

- Παραβάτες και μη ενστερνίζονται το κρατούν σύστημα αξιών της κοινωνίας.
- Τα παραβατικά άτομα, στη συντριπτική πλειοψηφία τους, συνδέονται είτε με διαταραγμένους είτε με ανύπαρκτους δεσμούς τόσο με την οικογένεια τους όσο και με την ομάδα των φίλων-“συνδαιτημόνων” και άρα, απομυθοποιούνται οι μη διαβρώσιμοι συναισθηματικοί δεσμοί που – φημολογείται ότι – καλλιεργούν οι συμμοριακές παραβατικές υπο-κουλτούρες.
- Δεδομένου του συσχετισμού μεταξύ παραβατικών και λοιπών μορφών αποκλινόντων συμπεριφορών (πχ. πρώιμη χρήση καπνού, αλκοόλ και ψυχοδραστικών και, πρώιμες επαφές με αγοραίο sex) η παραβατικότητα αποδόθηκε στην χαρακτηριστική φυσιολογία του ατόμου με επισφαλή αυτο-έλεγχο και τα παρεπόμενά του (πχ. παρορμητικότητα, περιορισμένη ενσυναίσθηση, διάθεση ριψοκινδυνότητας, επιρρέπεια σε ατυχήματα, μειωμένη διορατικότητα και ανικανότητα λεκτικής έκφρασης συναισθημάτων).
- Η παραβατικότητα των κατωτέρων τάξεων τεκμηριώθηκε από τις περιορισμένες δεσμεύσεις σε συμβατικές υποχρεώσεις ενώ, η αντίστοιχη των μεσαίων και ανωτέρων στρωμάτων αποδόθηκε είτε σε ανίσχυρους συναισθηματικούς δεσμούς με την οικογένεια είτε σε προσωπικά complex

περί της “απόδοσης” που επιτάσσει η κοινωνική θέση της είτε και στην παγιωμένη οικονομική ασφάλεια που δρα ανασταλτικά για τον προγραμματισμό υψηλότερων ατομικών επιδιώξεων.

- Επιβεβαιώθηκε τόσο η σταθερότητα της αποκλίνουσας συμπεριφοράς από την παιδική ηλικία όσο και η ευελιξία των παραβατών επί τέλεσης διαφορετικών τύπων αδικημάτων.

(Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 108)

Ο Α. Beeley – από την πλευρά του – διχοτομεί τους εγκληματογόνους δεσμούς σε εκείνους που, καταλύουν τον κοινωνικό έλεγχο και στους άλλους που παραβλάπτουν τον αυτο-έλεγχο. Στους πρώτους, εμπεριέχεται η οικονομική ανέχεια, η ανεργία, η αστικοποίηση, η κοινωνική αποδιοργάνωση, ο εκφυλισμός των ηθών, η πλημελής λειτουργία του σχολείου και της Ποινικής δικαιοσύνης, κλπ. ενώ, τους δεύτερους συνθέτουν, κληροδοτημένες ψυχο-βιολογικές μειονεξίες, φυσικές ασθένειες, η δομή του χαρακτήρα, η επίκτητη αποδιοργάνωση της προσωπικότητας από έξεις αλκοολισμού, χαρτοπαιγνίου και ούτω καθεξής.

Σχετικές έρευνες του Αμερικανού Glueck προτείνουν τα εξής:

- α. Τα 2/3 των ανηλικών παραβατών είχαν γονείς με ιστορικό εγκληματικής δραστηριότητας. Μάλιστα, εκείνοι με μεγαλύτερα αδέρφια παραβάτες παρουσίαζαν τριπλάσια τέτοια πιθανότητα εμπλοκής (παράγοντας “οικογενειακή εγκληματικότητα”).
- β. Το 57 % των πολυ-υπότροπων παραβατών είχαν βιώσει – έως το 5^ο έτος ζωής τους – είτε το θάνατο ενός ή και αμφοτέρων των γονέων είτε έντονες οικογενειακές συγκρούσεις (παράγοντας “διασπασμένες οικογένειες”).

γ. Οι ανήλικοι παραβάτες που υφίσταντο συναισθηματική αποστέρηση (αδιαφορία ή εχθρότητα) από τον πατέρα παρουσίαζαν τριπλάσιες πιθανότητες υποτροπής ενώ, πενταπλάσιες πιθανότητες παρουσίαζαν όσοι είχαν βιώσει ανάλογη κατάσταση από τη μητέρα (ο παράγοντας “συναισθηματική αποστέρηση” τροφοδοτεί συμπεριφορές ανταρσίας έναντι κάθε μορφής εξουσίας).

(Ζαραφωνίτου Χ., 1995, σ. 131)

Ο W. Reckless χαρακτηρίζει τη θεωρία του Ελέγχου ως “η θεωρία της μεζότητας” καθ’ ότι, δύναται να ερμηνεύσει – μόνο – τα “μέσα”, “κανονικά” εγκλήματα. Άλλα που, υποδηλώνουν ψυχοπαθολογική διαταραχή, παγιωμένο τρόπο ζωής (πχ. οργανωμένη επαιτεία, ληστεία, κλπ.) και συγκεκριμένη ιστορικο-πολιτισμική κουλτούρα (πχ. λαθρεμπόριο και κάπνισμα οπίου σε Ασιατικές χώρες) απέχουν του πεδίου ενδιαφέροντος της.

Η πιο αξιόλογη συμβολή της θεωρίας έγκειται στην αποσαφήνιση των “προβληματικών” συστημάτων Ελέγχου του ατόμου και, κατ’ επέκταση στην πρόληψη της συμπεριφοράς του (πχ. τόνωση του “Εγώ”, διαγνωστικές κλίμακες εξέτασης της προσωπικότητας, προβολή νέων συμπεριφορικών προτύπων, εξάσκηση σε δεξιότητες κοινωνικής λειτουργικότητας, κ.ο.κ.). (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 119)

Παρά ταύτα, έχει επικριθεί για το ότι, δεν επεξεργάστηκε ούτε την πρόσληψη των συμβατικών δεσμεύσεων ανά ηλικιακή τάξη ούτε τη διαδικασία διαντίδρασης μεταξύ των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών μεταβλητών και εγκληματικής προσωπικότητας. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 110)

Η. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ

Οι πολιτικές ερμηνείες που – εκάστοτε – προσδώθηκαν στο εγκληματικό φαινόμενο εντάσσονται στη λογική του Συγκρουσιακού προτύπου θεώρησης. Εδώ, οι κοινωνικές συγκρούσεις τοποθετούνται άλλοτε στην καπιταλιστική οικονομική υποδομή (δηλαδή στο ιδιοκτησιακό καθεστώς) και άλλοτε σε – σφαιρικότερο – επίπεδο εξουσίας.

Προπομποί της πρώτης κατεύθυνσης – και δη, της Ορθόδοξης Μαρξιστικής άποψης – συνιστούν βέβαια, οι Karl Marx και Φρειδερίκος Ένγκελς. Τούτοι, συλλαμβάνουν την κοινωνία ως δυναμικό πεδίο ταξικών συγκρούσεων (η πάλη των τάξεων) μέσω των οποίων, καλείται να αποκατασταθεί η ανισοβαρή κατανομή των παραγωγικών μέσων και – συνεπώς – η μονόδρομη εκμεταλλευτική σχέση μεταξύ κεφαλαιοκρατών και προλεταριάτου²⁷.

Για τους θεωρητικούς αυτούς, η κοινωνική σύγκρουση αποτελεί τον αποκλειστικό παράγοντα της εγκληματογένεσης. Οι εγκληματικές συμπεριφορές είναι “παθολογικά φαινόμενα παθολογικών κοινωνικών δομών”, αντικειμενική πραγματικότητα που προϋπάρχει των οιοσδήποτε νομικιστικών ορισμών. Επειδή, μάλιστα, οι ορισμοί αυτοί ευθυγραμμίζονται με την προοπτική εξυπηρέτησης συμφερόντων της άρχουσας τάξης, προτάσσεται μια ανατρεπτική πρακτική (η Επανάσταση για την αταξική, κομμουνιστική κοινωνία) με την οποία θα αρθούν – εξ ορισμού – όλες οι μορφές παραβίασης των – πολιτικά καθορισμένων – ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπως, ο Ιμπεριαλισμός, ο Καπιταλισμός, ο Ρατσισμός, ο Σεξισμός, και ούτω καθεξής. (Δασκαλάκης Η., 1985, σ. 86)

²⁷ “Λούμπεν-προλεταριάτο” είναι ο όρος που χρησιμοποίησε ο Μαρξ για την ανάδειξη της κοινωνικής τάξης των “απόκληρων” η οποία και, υπερεκπροσωπεί το εγκληματικό φαινόμενο. (Τσαούσης Δ., 1998, σ. 323)

Στο έργο “Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία” ο Engels αναφέρει – χαρακτηριστικά – τα εξής: “Ο εργάτης υφίσταται τις – πλέον – ισχυρές υποκινήσεις για ανηθικότητα· είναι φτωχός, η ζωή για αυτόν δεν έχει θέλητρα, κάθε χαρά του απαγορεύεται, και οι ποινές που προβλέπονται από το νόμο δεν τον τρομοκρατούν. Γιατί, λοιπόν, να χαλιναγωγήσει τις επιθυμίες του αντί να προσπαθήσει να προσεταιριστεί ένα μέρος των αγαθών που του αποκλείονται; Ποιος είναι ο λόγος για τον οποίο δεν θα κλέψει; Είτε θα πάρει αυτό που έχει ανάγκη είτε θα καταποντιστεί από την αθλιότητα (ένδεια, αλκοολισμός, σεξουαλική βαναυσότητα)”. Το έγκλημα, λοιπόν, συνιστά την πιο κτηνώδη, πρωτόγονη μορφή εξέγερσης κατά της Αστικής πλουτοκρατίας, την έσχατη έκφραση της ανηθικότητας – που παράγει η καπιταλιστική δομή – και περιφρόνησης του κρατούντος κοινωνικού συστήματος· και εγκληματίας είναι, αυτός που υποτάσσεται στις εύλογες, ανήθικες επιθυμίες του. (Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 101)

Σε ανάλογη γραμμή πλεύσης κινείται και ο “Παρασιτικός” του Anapeson. Σύμφωνα με αυτόν, επειδή το άτομο είναι φορέας κοινωνικών δυναμικών (γίνεται κάποιος εγκληματίας – δεν γεννιέται), οι πρωτογενείς αιτίες του εγκλήματος θα πρέπει να αναζητηθούν σε κοινωνικές δυσλειτουργίες (πχ. ανέχεια, ανεργία, περίπλοκες και αντιφατικές κοινωνικές σχέσεις, “ανομική” κατάσταση κοινωνικής ζωής, κλπ.) που λειτουργούν ως συνθήκες “αλλοίωσης” της κοινωνικής του ταυτότητας. Έτσι, οι κοινωνικές βάσεις του εγκλήματος λογίζονται κατά το σχήμα “παραλείψεις κοινωνικού ελέγχου – παραπτώματα κοινωνικής ζωής – αντικοινωνικές συμπεριφορές” δηλαδή, ενεργοποιείται ένας φαύλος κύκλος στον οποίο, το έγκλημα είναι – ταυτόχρονα – η αρχή και το τέλος της αλυσίδας (αυτο-αναπαράγεται).

Τα δευτερογενή προαπαιτούμενα του εγκληματικού φαινομένου αφορούν διάφορες κοινωνικο-ψυχολογικές όψεις. Αξίες και πρακτικές ατομικισμού, ιδιοτέλειας και πλεονεξίας, τάσεις αριβισμού, ζηλοφθονίας και μνησικακίας –

θεωρούνται πως – υπονομεύουν το αίσθημα της συλλογικότητας και μετατρέπουν τον κοινωνό σε φίλαυτη, μοναχική ύπαρξη. “Επειδή, δεν λαμβάνει ιδιαίτερα προνόμια από την κοινωνία, θεωρεί τον εαυτό του – αδίκως – ταπεινωμένο κι έτσι, καταφεύγει σε σύγκρουση με το κοινωνικό σώμα, στο σύνολο του...”. Συνεπώς, παράγονται τεχνητές αντιθέσεις που, αποσταθεροποιούν την ιδεολογία περί συλλογικού συμφέροντος...

Όμως, οι εξωτερικές αιτίες δεν ενεργοποιούνται αφ’ εαυτού δηλαδή, δεν ισχύει – αμετάκλητα – το σχήμα “περίσταση-έγκλημα” παρά, – αντιθέτως – απαιτείται ένα ορισμένο “έδαφος” στο οποίο αυτές θα επενεργήσουν. Το έδαφος τούτο είναι, η βουλευτική προσωπικότητα έτσι όπως, έχει διαμορφωθεί από τα βιολογικά κληροδοτούμενα δυαμικά, την ιδιοσυγκρασία και την – μετέπειτα – εμπειρία ζωής.

Υπό την έννοια αυτή, η εγκληματική συμπεριφορά προκύπτει μέσα από τη σύγκλιση κοινωνικών-ψυχολογικών-συνειδησιακών δυσλειτουργιών και λειτουργεί ως, μηχανισμός Μετάθεσης του συσσωρευμένου συγκρουσιακού υλικού στο θεσμικό και – ευρύτερα – πολιτισμικό επίπεδο. Ο “Παρασιτικός” – λοιπόν – του Avaneson είναι η προσωπικότητα που χαρακτηρίζεται από “καθυστερημένη κοινωνική συνείδηση”. (Πανούσης Γ., 1990, σ. 111)

Οι βασικότερες επικρίσεις που δέχθηκε η Ορθόδοξη Μαρξιστική σχολή ήταν οι παρακάτω:

1. Παραθέωρησε τόσο την κοινή εγκληματικότητα μεταξύ προλεταριακής-αστικής τάξης όσο και την ανθεκτικότητα της ανεξαρτήτως κοινωνικο-πολιτικού καθεστώτος και μεταρρυθμίσεων όπως, ο θεσμός των κοινωνικών ασφαλίσεων, η κρατική στεγαστική συνδρομή, η απαγόρευση εργασίας των ανηλίκων, η μείωση του εργασιακού ωραρίου, η γενίκευση της εργασίας των γυναικών, κλπ.

2. Παρέβλεψε ότι, εάν το Ποινικό δίκαιο των καπιταλιστικών κοινωνιών λειτουργεί ως όργανο μετουσίωσης συμφερόντων της άρχουσας τάξης, και το Εργατικό δίκαιο λειτουργεί κατά τρόπο ανάλογο στα σοσιαλιστικά καθεστώτα.
3. Υποθέτει – αβάσιμα – ότι, αν καταργηθούν οι θεσμοί της οικογένειας και της ιδιοκτησίας – που, εγκαθιστούν τους μη προνομιούχους σε εγκληματογόνους όρους οι οποίοι, “αναιρούν” κάθε έννοια ελευθερίας βούλησεως – θα εξαλειφθούν φαινόμενα εγκληματικότητας (δηλαδή ότι, τα άτομα επιδεικνύουν εγκληματικές συμπεριφορές διότι δεν διαθέτουν τη δέουσα ελευθερία βούλησης ώστε να ανατρέψουν τις περιστάσεις αθλιότητας που βιώνουν).

(Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 103)

Ο ψυχολογίζων εκπρόσωπος της Μετα-μαρξιστικής σκέψης Willem Bonger υιοθετεί, πάλι, την άποψη πως το έγκλημα είναι μια βιολογικά ομαλή πράξη που, επηρεάζεται μεν από τον παράγοντα της κληρονομικότητας και που, πάντως, μετασχηματίζεται σε δράση μέσα από διαβρωτικές οικονομικές μεταβλητές. Προτάσσει ότι, η αιτιολόγηση του φαινομένου προσεγγίζεται διαμέσου τριών θεμελιωδών ερωτημάτων:

- Με ποιό τρόπο και από πού γενιέται στον άνθρωπο η εγκληματική σκέψη;
- Ποιές μπορεί να είναι οι ανασταλτικές της δυνάμεις και ποια η φύση τους;
- Τί λειτουργεί ως “ευκαιρία” για το πέρασμα στην πράξη;

Οι απαντήσεις που δίδει ο Bonger περιστρέφονται γύρω από δύο πόλους: τον ατομικισμό – που τροφοδοτούν οι κοινωνικές δομές των Βιομηχανικών καπιταλιστικών κοινωνιών και την – πλημελλή – ηθική διαπαιδαγώγηση – που παρέχεται στο προλεταριάτο. Μάλιστα, τούτα ισχύουν ακόμα και για εγκλήματα ψυχοπαθητικών προσωπικοτήτων ή για εγκλήματα πάθους (πχ. η σύντροφος που εγκληματεί κατά του εραστή της υποκινείται από το αίσθημα ματαιώσης έναντι του ενδεχομένου αναβάθμισης της οικονομικής της κατάστασης ή και για τα “οικονομικά” εγκλήματα της Αστικής τάξης που απαντούν στις τάσεις ακόρεστης απληστίας.

Εν κατακλείδι, μπορούμε να διαπιστώσουμε εξαιρετική συνάφεια στις θέσεις των Bonger, Marx και Engels τόσο αναφορικά με τη διάσταση του κοινωνικού συστήματος σε σοσιαλιστικό και καπιταλιστικό όσο και σε συνάρτηση με τα προτεινόμενα “αντίδοτα” κατά του εγκλήματος (ανακατανομή προνομίων και προληπτική αντεγκληματική διαπαιδαγώγηση). Παρά ταύτα, ο Bonger διαφοροποιείται στο ότι:

- χαρακτηρίζεται από έντονα ακομματική, επιστημονική διάθεση ανάλυσης
- εμπλέκει την εγκληματικότητα όλων των τάξεων της κοινωνίας
- αίρει την καθολική ισχύ του γενικού εγκληματογόνου παράγοντα της οικονομικής αθλιότητας προσδιορίζοντάς τον μέσα από τις κοινωνικο-ψυχολογικές του διαστάσεις (γαλούχηση σε πνεύμα νομιμοποίησης αθέμιτων επιθετικών αξιών και αξιώσεων).

(Αλεξιάδης Σ., 1985, σ. 105)

Τη γενική εγκληματογόνο οικονομική συνθήκη διερευνούν μεταγενέστερα και οι Van Kahn, von Mayr, D. Glaser και K. Rice οι οποίοι, μας παραθέτουν τα εξής:

- α. Τα ποσοστά της εγκληματικότητας δεν εξαρτώνται – αιτιωδώς – από τις διακυμάνσεις του οικονομικού επιπέδου μιας χώρας (περίοδοι ύφεσης και ανάκαμψης).
- β. Τα κρούσματα εγκλημάτων κατά της περιουσίας διογκώνονται – δραματικά – με την υποβάθμιση των μισθολογικών απολαβών, την αύξηση του πληθωρισμού και τα επίπεδα της ανεργίας παρ' ότι, ο αυξητικός ρυθμός των πρώτων είναι κατά πολύ ταχύτερος από των δεύτερων. Οι μεταβλητές αυτές δεν ισχύουν, όμως, για τα εγκλήματα κατά προσώπων που είναι σταθερα.
- γ. Τα ποσοστά της εγκληματικότητας μειώνονται όταν, αυξάνονται οι ποσοτικοί δείκτες του Αστυνομικού δυναμικού και – συνεπώς – οι δυνατότητες άσκησης του προληπτικού του έργου. (Ζαραφωνίτου Χ., 1995, σ. 102)

Η δεύτερη κατεύθυνση επικεντρώνει την κοινωνική σύγκρουση σε επίπεδο εξουσίας. Ο πρωτεργάτης της – Max Weber – αναγάγει την κοινωνική διαστρωμάτωση σε τρία επίπεδα:

ένα οικονομικό (η ιδιοκτησία) – που, διαμορφώνει την έννοια της “κοινωνικής τάξης”, ένα κοινωνικό (το κύρος) – που, μορφοποιεί την έννοια της “κοινωνικής θέσης” ή “θέσης γοήτρου” κι ένα πολιτικό (η εξουσία) – που, αντιστοιχεί στην έννοια του “πολιτικού κόμματος”. Ιδιοκτησία – λοιπόν –, κύρος και εξουσία προσδιορίζουν τις κοινωνικές ιεραρχίες, τη νομική τάξη και την κατεύθυνση – τελικά – της συλλογικής δράσης. (Τσαούσης Δ., 1998, σ. 333)

Ακολουθώντας τη συλλογιστική του Weber και ο Dahrendorf, εξαιρεί ιδιαίτερα το στοιχείο συμμετοχής ή αποκλεισμού από την εξουσία ως προς την συγκρότηση των κοινωνικών τάξεων και την ερμηνεία της κοινωνικής σύγκρουσης βάσει της ανισοβαρούς σχέσης πολιτικής κυριαρχίας. Κατ' αυτόν, οι κοινωνικές συγκρούσεις “δεν είναι παρεκκλίσεις ενός ομαλού και ισορροπημένου κοινωνικού συστήματος – όπως, ισχυρίζονται οι θεωρητικοί του Συναινετικού προτύπου – παρά, ομαλά χαρακτηριστικά κάθε κοινωνικού συστήματος που επιτυγχάνει τη δέουσα συνοχή – μόνο και μόνο – επειδή, ορισμένοι επιβάλλουν τη βούληση τους εις βάρος κάποιων άλλων”. Κατ' αναλογία, εξηγεί και το έγκληματικό φαινόμενο. Το έγκλημα, για αυτόν, δεν συνιστά κάποια ιδιότυπη βλαπτική συμπεριφορά για το – υποτιθέμενο – “δημόσιο συμφέρον” αλλά, εκφράζει την εξουσία κάποιων ομάδων να προβούν σε χαρακτηρισμούς συμπεριφορών που αντιστρατεύονται τα συμφέροντα τους (η κοινωνική κατασκευή του εγκλήματος). Σε πρώτη φάση, η εγκληματοποίηση διενεργείται με την ποινικοποίηση συμπεριφορών από το Νομοθέτη και σε δεύτερη φάση, με την προσάρτηση της εγκληματικής ταυτότητας από τους φορείς της Ποινικής καταστολής. Τούτη την ολοκληρωτική εξουσία που ασκούν οι ομάδες δύναμης επί των μεμονωμένων πολιτών χαρακτηρίζει ο Backer ως “Ιεράρχηση αξιοπιστίας”. (Παπαδημητρίου Α., σημ., σ. 66)

Ο Fuller καταλογίζει – επίσης – τις κοινωνικές συγκρούσεις στη διαπλοκή ετερογενών συμφερόντων, η λύση των οποίων επιχειρείται με την καθιέρωση ενός – αδιάβλητου – Ποινικού νόμου. Στην πράγματικότητα, όμως, δε μπορεί παρά να μετατραπεί σε παρονομαστή αλληπάλληλων συγκρούσεων προκειμένου για την θεσμική κατοχύρωση προνομίων. Ολόκληρη, δηλαδή, η διαδικασία θεσμοθέτησης, παράβασης του νόμου και τελικής επιβολής του αντανακλά μια ιδεολογική σύγκρουση – προίον της οποίας, είναι και ο εγκληματίας (το μέλος μιας μειονότητας με ελάχιστη ή καθόλου δυνατότητα επηρεασμού του νόμου). (Vold) Τα μόνα, ίσως εγκλήματα που εξαιρούνται από

την προοπτική της σύγκρουσης συμφερόντων είναι όσα διαπράττονται υπό το κράτος του ανορθολογισμού και της βίαιης παρορμητικότητας. (Παπαδημητρίου Α., σημ., σ. 67)

Παρ' ότι, οι πολιτικές ερμηνείες συνέβαλλαν αποφασιστικά στην αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας του εγκλήματος και στην πολιτική διάσταση του φαινομένου "εξουδετέρωσης" των κοινωνικά ανίσχυρων ομάδων, κρίνεται ως μονοδιάστατη αφού, παρακάμπτουν το δραστικό παράγοντα "ατομική επιλογή-ελευθερία βούλησης" που – εν δυνάμει – ανατρέπει την εγκληματική μορφή της κοινωνικής σύγκρουσης.

Η ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

A. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΑ

Από τον πρώτο προσδιορισμό του όρου του κοινωνικού ελέγχου από τον Auguste Comte έως σήμερα, του έχουν προσδοθεί τρεις βασικές διαστάσεις:

- ως, το σύνολο των κοινωνικών μηχανισμών μέσω των οποίων εδραιώνεται, ματαιώνεται ή μεταβάλλεται μια ανθρώπινη συμπεριφορά,
- ως, οι διαδικασίες προς την καθοδήγηση, περιορισμό ή και εξάρτηση των πράξεων ενός ατόμου από άλλα άτομα, και
- ως, το τελικό αποτέλεσμα ρύθμισης της συμπεριφοράς του ατόμου υπό την έννοια της συμμόρφωσης προς θεμελιώδεις θεσμικές επιταγές, πρότυπα συμπεριφοράς και αξιολογικά σχήματα μιας κοινωνικής ομάδας. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 62)

Οι λειτουργίες του κοινωνικού ελέγχου επιτελούνται είτε από την Εκκλησία, την Κοινή γνώμη, την Επιστήμη, την Οικογένεια και το Σχολείο – που, αντίστοιχα, εκφράζουν τα υπο-συστήματα της Θρησκείας, της Ηθικής, της Γνώσης και της Διαπαιδαγώγησης και, τηρούν στρατηγικές βασιζόμενες σε δικαιοπολιτικές αρχές – είτε από την Αστυνομία και τη Δικαιοσύνη – που, εκφράζουν το υπο-σύστημα του Δικαίου και τηρούν στρατηγικές κατασταλτικής διευθέτησης συγκρούσεων και κοινωνικά βλαπτικών αποκλίνουσων συμπεριφορών. Η αντεγκληματική πολιτική – ως, το σύνολο των στρατηγικών, θεσμών και κυρώσεων μέσω των οποίων επιδιώκεται η σύννομη συμπεριφορά – εντάσσεται στη δεύτερη πτυχή του κοινωνικού ελέγχου που,

συχνά προσλαμβάνει τον χαρακτηρισμό “Ποινικός έλεγχος του εγκλήματος”.
(Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 77)

Ο Δ. Καρανίκας (1966) είχε ορίσει την Αντεγκληματική πολιτική ως “τέχνη εφαρμογής του πρακτικώς εφικτού επί του πεδίου της καταπολεμήσεως της εγκληματικότητας στρατηγική του πρακτικώς λυσιτελούς αγώνος κατά της εγκληματικότητας” ενώ, η σύγχρονη εγκληματολογική άποψη την προσδιορίζει ως, “το σύστημα των βασικών αρχών που διέπουν την Πολιτειακή επιλογή των κατ’ ιδίαν κατευθύνσεων και τη λήψη των μέτρων που υποδεικνύονται από την εγκληματολογική θεωρία προκειμένου για την περιστολή του εγκληματικού φαινομένου στη μέγιστη δυνατή έκταση”.
(Κουράκης Ν., 1994, σ. 18, τόμ. Α)

Προς τούτο, ο μηχανισμός της Αντεγκληματικής πολιτικής ασκείται από τους φορείς της Ποινικής Δικαιοσύνης, της Αστυνομίας και των Σωφρονιστικών καταστημάτων – οι οποίοι έχουν επιφορτισθεί με το έργο της πρόληψης και εξιχνίασης εγκλημάτων, της επιβολής ποινής ή μέτρου ασφαλείας στο δράστη της και της σωφρονιστικής του μεταχείρισης – και, σχεδιάζεται από τους εγκληματολόγους επιστήμονες οι οποίοι καλούνται όχι μόνο να, διαπιστώνουν τις εμπειρικές κανονικότητες του εγκληματικού φαινομένου κατά το πρότυπο της αρχαιο-ελληνικής σκέψης (αρμονική σύζευξη λογικής, συναισθήματος, διαίσθησης, δημιουργικής φαντασίας και ρεαλιστικής αίσθησης της πραγματικότητας) αλλά – επίσης – και να, παίρνουν θέση σε αυτές προτείνοντας, υποδεικνύοντας τόσο τα μέσα αποκατάστασής τους – που να είναι συμβατά με το Βεμπεριανό πρότυπο της “αξιολογικής ουδετερότητας” – όσο και τις τυχόν παρενεργειακές τους συνέπειες. Όπως είναι σαφές, η ουμανιστική ηθικο-κοινωνική αποστολή της Αντεγκληματικής πολιτικής εμπίπτει σε ζητήματα υποκειμενικών δεοντολογικών κρίσεων και προβλημάτων συντονισμού – εξαιρώντας, βέβαια και, τις πολιτικο-οικονομικές και άλλες

σκοπιμότητες των φορέων ισχύος. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 157, άρθρ. Κουράκης Ν., τόμ. Β)

Έτσι, η αντεγκληματική πολιτική προσανατολίζεται στις εξής κατευθύνσεις:

- α. Κοινωνική-προληπτική και αποτρεπτική-αντεγκληματική πολιτική στην οποία, ενσωματώνονται κρατικά μέτρα κοινωνικού χαρακτήρα και, οι προληπτικές και αποτρεπτικές λειτουργίες της Αστυνομίας και του κοινού.
- β. Ποινική-προληπτική και κατασταλτική-αντεγκληματική πολιτική μέσω της οποίας, επιβάλλονται στο δράστη άδικης πράξης (δηλ., εγκλήματος) και στο δράστη εγκληματικής ενέργειας επικίνδυνης για τη δημόσια τάξη οι κυρώσεις της ποινής και του μέτρου ασφαλείας, αντίστοιχα.
- γ. Αντεγκληματική πολιτική διαμέσου του εκσυγχρονισμού του συστήματος ποινικής καταστολής μέσω της παράκαμψης των ποινικών διαδικασιών, της απεγκληματοποίησης συμπεριφορών και της υιοθέτησης εναλλακτικών μέτρων.
- δ. Η καταργητική τάση ως πολιτική κατά του εγκλήματος και αντίδραση κατά των “παρενεργειών” του συστήματος της ποινικής καταστολής καθεαυτού.
- ε. Η αποκαταστατική θυματολογική πολιτική κατά την οποία, η Πολιτεία οφείλει να αποκαταστήσει τη ζημία που υπέστη το θύμα μιας πράξης που εμπίπτει στον έγκληματολογικό – και όχι, απαραίτητα το νομικιστικό-ορισμό του εγκλήματος.

(Κουράκης Ν., 1994, σ. 21,τόμ. Α)

Σύνολο το περιεχόμενο και – κατά συνέπειαν και – οι κατευθύνσεις που προσλαμβάνει η αντεγκληματική πολιτική εδράζεται σε τρεις θεμελιώδεις αρχές: την αρχή του ανθρωπισμού, την αρχή της ενοχής και την αρχή της νομιμότητας του ποινικού κολασμού.

Σύμφωνα με την πρώτη, ο άνθρωπος αναγνωρίζεται ως υπέρτατη αξία στη ζωή και σεβαστή ως αυτόνομη ηθική και πνευματική οντότητα. Τούτο, μεταφράζεται σε δύο – καθολικής ισχύος – αιτήματα:

- ο άνθρωπος αποτελεί αυτοσκοπό και άρα, δεν επιτρέπεται καθ' οιονδήποτε τρόπο να χρησιμοποιηθεί ως μέσο πραγμάτωσης σκοπού διότι τότε, θα θίγονταν καίρια η ανθρώπινη ιδιότητα του.
- ακόμα και ο πιο επικίνδυνος εγκληματίας θα πρέπει να διατηρεί την ανθρωπινή ιδιότητά του και τα θεμελιώδη δικαιώματα που απορρέουν από αυτή.

Η αρχή του ουμανισμού καλλιέργησε την ιδέα της πρωταρχίας του Δικαίου (Κράτος Δικαίου) και την ανάγκη προστασίας των ελεύθερων, ίσων και λογικευομένων πολιτών από πολιτικές αυθεντίες και τις αυθαιρεσίες τους.

Η δεύτερη αρχή – που, συνήθως, εκφράζεται μέσα από τη Λατινική διατύπωση “*nulla poena sine culpa*” – δικαιώνει την ίδια την υπόσταση της ποινικής λειτουργίας ως, απαραίτητη της επίρριψης Πολιτειακής μομφής έναντι της εγκληματικής πράξης και – σχετικά – της προσωπικότητας του δράστη της και, συναρτάται άμεσα με το ζήτημα της ελευθερίας της βούλησης και των σχετικών της υποθέσεων που διατύπωσαν οι λεγόμενες Σχολές του Ποινικού δικαίου.

Τέλος, η αρχή της νομιμότητας – η οποία, εκφράζεται στην Λατινική διατύπωση του Fenerbach “*nullum crimen nulla poena sine lege*” – αποτελεί την

ασφαλιστική δικλείδα του δημοκρατικού Κράτους Δικαίου και της γενικοπροληπτικής λειτουργίας του Ποινικού νόμου. Η αρχή αυτή – που, καθιερώθηκε με την Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη επί Γαλλικής Επανάστασης και επανακατοχυρώθηκε σε όλες τις μεταγενέστερες Διεθνείς Συμβάσεις και Συντάγματα – ορίζει πως, για να χαρακτηριστεί μία πράξη ως έγκλημα και να της προσαρτηθεί ποινική κύρωση θα πρέπει να προϋπάρχει συγκεκριμένος σχετικός νόμος που να καθορίζει τόσο το αξιόποιο όσο και την επιβλητέα ποινή. Κατ' αυτόν τον τρόπο, διαφυλάσσεται το αίσθημα εμπιστοσύνης των πολιτών έναντι του Συστήματος απονομής της δικαιοσύνης. (Παπαδάτος Π., 1977, σ. 119)

B. ΤΑ ΜΟΝΤΕΛΑ ΤΗΣ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟ ΤΟΥΣ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Αμετάβλητες συνιστώσες της άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής αποτελούν αφενός μεν, η αναπόφευκτη παραβίαση του κανόνα – και άρα, η απόρριψη της αξίας που ενσωματώνει αφετέρου δε, η αναπόφευκτη οργάνωση και κωδικοποίηση των απαντήσεων του κοινωνικού σώματος έναντι αυτών των παραβιάσεων. Είτε παθητικός είτε περισσότερο ενεργητικός ο τρόπος παραβίασης (πχ. η παθητική παραβίαση του κανόνα μπορεί να εκδηλωθεί ως αυθόρμητη περιθωριοποίηση ενώ, η ενεργητική του όψη εκδηλώνεται άλλοτε αρνητικά ως επαναστατική επίθεση και άλλοτε θετικά ως νεωτεριστική συλλογιστικής αντιπροτεινόμενων κανόνων) δεν παύει να σημασιοδοτεί την απώλεια της νομιμότητάς του, την απειλή για την κοινωνική ομάδα αλλά και, ένα είδος δήλωσης ατομικής ανεξαρτητοποίησης εις βάρος της γενικής, δημόσιας τάξης. Στο εγκληματικό λοιπόν φαινόμενο – αδίκημα ή παρρέκκλιση – θα απαντήσει με συγκεκριμένα αντεγκληματικά μέτρα είτε το ίδιο το κράτος ή η κοινωνική ομάδα στην οποία το μέλος εντάσσεται έτσι, ώστε τελικά, να διαμορφωθεί ένας “σκληρός πυρήνας” εκφραζόμενος μέσα από τέσσερις βασικές σχέσεις:

- α. αδίκημα-κρατική απάντηση (Α-Κα)
- β. αδίκημα-απάντηση κοινωνικού τύπου (Α-Ακ)
- γ. παρέκκλιση-κρατική απάντηση (Π-Κα)
- δ. παρέκκλιση-απάντηση κοινωνικού τύπου (Π-Ακ)

Το περιεχόμενο της πρώτης σχέσης συνδέει μεταξύ τους το Ποινικό σύστημα με τεχνικές διοικητικού δικαίου (διοικητική κύρωση), αστικού δικαίου (επανόρθωση) και μεσολαβητικές τεχνικές ελεγχόμενες από το κράτος (διαιτησία βάσει δικαστικής απόφασης, κλπ).

Η δεύτερη σχέση αντιπροσωπεύει άλλοτε απάντηση διαμαρτυρίας (απόρριψη, εκδίκηση ή διαμεσολάβηση εκ μέρους της κοινότητας ή της οργανωμένης ομάδας) και άλλοτε σωματειακή απάντηση του επαγγελματικού περιβάλλοντος (πειθαρχική κύρωση) και ατομική απάντηση του θύματος (αυτοάμυνα). Στην τρίτη σχέση, ως μορφές κοινωνικού ελέγχου υπαγορεύονται από τη μια δικαστικές και αστυνομικές αρχές και από την άλλη κρατικές υπηρεσίες ιατρο-κοινωνικού χαρακτήρα όπως, επιτηρούμενης εκπαίδευσης, υγειονομικής και κοινωνικής δράσης, θεραπείας ειδικών πληθυσμιακών κατηγοριών (τοξικομανών, αλκοολικών, ψυχασθενών, αναπήρων, κλπ.). Η τρίτη σχέση αφορά ηπιότερες μορφές μύησης του ατόμου στους κανόνες της ομάδας μέσα από το οικογενειακό, σχολικό, κοινωνικο-επαγγελματικό περιβάλλον που όμως, ενδέχεται να καταλογιστούν στο κράτος εφόσον, τούτο ασκεί έλεγχο επί των παραπάνω μεγεθών.

Στην περίπτωση που οι απαντήσεις αυτές τοποθετούνται a priori, γίνεται λόγος για προλήψη του εγκλήματος η οποία επιτυγχάνεται όταν, συνυπολογιστούν τα ευρύτερα περιθώρια της κοινωνικής πολιτικής για ενσωμάτωση προληπτικών αντεγκληματικών λειτουργιών (πχ. άμβλυνση της ανεργίας και των καταστάσεων κοινωνικού αποκλεισμού, παιδαγωγική ηθική του σχολείου κ.ο.κ.) τα οποία συνιστούν και τα “φυσικά σύνορα” της αντεγκληματικής πολιτικής. Όταν αδίκημα και παρέκκλιση συνενώνονται, διαφαίνονται μόνο δύο σχέσεις: ΑΠ-Κα και ΑΠ-Ακ των οποίων και θα επιληφθούμε. (Delmas-Marty M., 1982, σ. 68)

Διαμορφώνονται έτσι, τα τρία Κρατικά μοντέλα άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής – Κράτος-Φιλελεύθερη κοινωνία, Αυταρχικό

Κράτος και Απολυταρχικό Κράτος – τα οποία ως κοινή συνισταμένη έχουν την αναφορά στο Ποινικό δίκαιο και τις Βεμπεριανές προσεγγίσεις περί της έννοιας του κράτους (ως δομή ή πολιτική κυβέρνηση που διεκδικεί επιτυχώς το μονοπώλιο του νόμιμου φυσικού καταναγκασμού), των χαρακτηριστικών του γνωρισμάτων (ορθολογικοποίηση του δικαίου – που σημασιοδοτεί την εξειδίκευση νομοθετικής-δικαστικής εξουσίας και τη θεσμοθέτηση του κοινωνικο-προληπτικού ρόλου της αστυνομίας –, και ορθολογικοποίηση της διοίκησης – που της επιτρέπεται να παρεμβαίνει σε ποικίλους τομείς της κοινωνικής ζωής όπως, παιδεία, υγεία, οικονομία, κλπ.). Η Βεμπεριανή, όμως, προσέγγιση που μας ενδιαφέρει εν προκειμένω, αφορά την τυπολογία της νόμιμης κρατικής κυριαρχίας. Έτσι, το μοντέλο Κράτος-Φιλελεύθερη κοινωνία αντιστοιχεί στον τύπο της νόμιμης κυριαρχίας, το μοντέλο Αυταρχικό κράτος αντιστοιχεί στον τύπο της παραδοσιακής κυριαρχίας και, το μοντέλο Απολυταρχικό Κράτος αντιστοιχεί στον τύπο της χαρισματικής κυριαρχίας.

~~Το μοντέλο Κράτος-Φιλελεύθερη Κοινωνία που αφορά κυρίως,~~
το Δυτικό κόσμο – περιστρέφεται γύρω από την πρωταρχική αξία της ελευθερίας και της διπλής της εγγύησης: μέσα από την ίδια του την δομή και τη διαφοροποίηση μεταξύ αδικήματος-παρέκκλισης και, μέσα από τον περιορισμό του πεδίου παρέμβασης αποκλειστικά στον τομέα των ποινικών αδικημάτων. Εδώ, το αδίκημα γίνεται αντιληπτό ως μία διάλεκτος βίας προς αποκωδικοποίηση που σχετίζεται τόσο με κοινωνικούς παράγοντες ενσωμάτωσης (ομοιογένεια ή ετερογένεια στην κατανομή των κοινωνικών τάξεων) όσο και με ατομικούς παραμέτρους δεκτικότητας σε κοινωνικοποιητικές διεργασίες. Έτσι, ενώ η κοινωνικοποίηση των εφήβων των ευνοούμενων τάξεων οργανώνεται ως μακροχρόνιος, συστηματικός κύκλος μαθητείας με συνεχείς ομαλοποιητικές τεχνικές και πραγματικό αντίκρουσμα στις μελλοντικές τους κοινωνικές ευκαιρίες, η κοινωνικοποίηση των εφήβων των λαϊκών τάξεων συνιστά μία βεβιασμένη προσπάθεια ορθολογικοποίησης

της παρούσας και μέλλουσας κατάστασης στερημένων κοινωνικών ευκαιριών με άλλοτε μέτρια και άλλοτε ανεπιτυχή αποτελέσματα. Κατά την προσπάθεια αυτή, ποινική τιμωρία και κοινωνική θεραπεία ή επιτήρηση και θεραπεία αλληλοεπικαλύπτονται και, η έμφαση δίδεται στην εξατομίκευση της ποινής και γενικότερα στην προσέγγιση της προσωπικότητας του δράστη μέσα – αλλά και πέρα – από τη εγκληματική του πράξη. (Delmas-Marty M., 1982, σ. 101)

Από την άλλη πλευρά, το μοντέλο Αυταρχικό Κράτος το οποίο, γεννήθηκε μέσα από την απρόβλεπτη συμβολή του φιλελεύθερου ρεύματος μέσω του σοσιαλιστικού κλάδου, περιστρέφεται γύρω από το απαραβίαστο δικαίωμα της επιτήρησης και της τιμωρίας που διατηρεί για τον εαυτό του. Το μόνο καινούριο στοιχείο του μοντέλου είναι η μορφή του αυταρχισμού καθώς και, το πρόσχημα νομιμοποίησης του. Εδώ, το πρόσχημα νομιμοποίησης της αυταρχικής κρατικής παρέμβασης καταλογίζεται στην αδυναμία στεγανής οριοθέτησης του αδικήματος από την παρέκκλιση και – άρα – στην ταυτόσημη κρατική απάντηση σε αξιόποινες και παρεκκλίνουσες συμπεριφορές, εξίσου. Προς χάριν, λοιπόν, μιας πολιτικά εννοούμενης ελευθερίας, το κράτος ή το κομμα αυτόκλητα ασκεί στρατηγικές αποκλεισμού, αφομοίωσης ή πειθούς όπως, ο κατεπείγων εγκλεισμός των “ψυχικά πασχόντων και κοινωνικά επικινδύνων” ιδεολόγων ρεφορμιστών ή παραθρησκευτικών αιρετικών, η ολοκληρωτική αναμόρφωση των υπό προστασία και υπό επιτροπεία ανήλικων (ανήλικοι ανάπηροι, ανήλικοι υπό επιτήρηση ή περιορισμό, άποροι ανήλικοι, ανήλικοι δίχως γονεϊκή κηδεμονία ή με γονείς εκπεσόντες από το δικαίωμα άσκησης γονεϊκής μέριμνας), η αυτεπάγγελτη υποβολή των τοξικομανών σε μέτρα αποτοξίνωσης, η καταναγκαστική απέλαση των αλλοδαπών που συνιστούν σοβαρή απειλή για τη δημόσια τάξη της χώρας – έστω κι αν, η σοβαρή απειλή δεν προεξοφλεί τέλεση ποινικού αδικήματος και γενικότερα, μία σοβαρή υπερενίσχυση της αυτοδυναμίας της αστυνομικής μεταβλητής (παράδειγμα διδακτορικών καθεστώτων. (Delmas-Marty M., 1982, σ. 177)

Το μοντέλο Απολυταρχικό Κράτος υποκινείται από τη διάθεση εξισωτικής θεραπείας όλων όσων σκέπτονται και συμπεριφέρονται διαφορετικά (δηλαδή, αρνούμενοι τις απόλυτης ισχύος κοινωνικές νόρμες) και υπερενίσχυσης του έθνους και της θρησκείας, τηρώντας στρατηγικές “αποκοπής” των αντικοινωνικών στοιχείων. Η ομοιόμορφη καταστολή για κάθε ανάρμοστη παρεκκλίνουσα συμπεριφορά επιχειρείται μέσω της “εμπνευσμένης” μεθόδου της αναλογικής κρίσης που υιοθετήθηκε τόσο από την εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία όσο και από τη Σταλινική Ρωσία και – η οποία – προβλέπει: “θα τιμωρείται οποιοσδήποτε διαπράξει είτε ρητώς ποινικά κολάσιμο αδίκημα ή πράξη για την οποία του αξίζει ποινή σύμφωνα με τις θεμελιώδεις αρχές του Ποινικού νόμου και το υγιές ένστικτο του λαού. Αν κανένα νομικό κείμενο δεν εφαρμόζεται στην προκειμένη περίπτωση, η πράξη θα τιμωρείται σύμφωνα με το νόμο του οποίου το πνεύμα είναι το πλησιέστερο...”. Η υποχρεωτική δημόσια εκτέλεση της συνήθους πρακτικής της θανατικής ποινής όπως και άλλων ειδεχθών σωματικών ποινών (πχ. ακρωτηριασμοί, μαστίγωμα, κλπ.) σε συνάρτηση με την “θεραπευτική” αναμόρφωση μέσα από τη σκληρή εργασία κατά τρόπο ανάλογο με τη “φυσική” κοινωνική άμυνα έναντι μιας μεταδοτικής μολυσματικής ασθένειας δεν υποδεικνύουν τίποτε εκτός, του απεριορίστου των αυτόκλητων κρατικών αρμοδιοτήτων προς έλεγχο του κοινού συμφέροντος. (Delmas-Marty M., 1982, σ. 204)

Τον αντίποδα των κρατικών μοντέλων αντεγκληματικής πολιτικής συνιστούν τα – λεγόμενα – μοντέλα κοινωνικού τύπου. Εδώ αποκλείεται οποιαδήποτε κρατική παρέμβαση-απάντηση στο εγκληματικό φαινόμενο αδίκημα-παρέκκλιση και – η οποία – δίδεται από το κοινωνικό σώμα που λειτουργεί άλλοτε υποκαθιστώντας το κράτος και άλλοτε μεσιτεύοντας μεταξύ εγκλήματος-κράτους, παραπέμποντας στις πρωτόγονες α-κοινωνίες χωρίς

κράτος. Το πρώτο μοντέλο εξ' αυτών αφορά την Περι-κρατική Κοινωνία.

Η απάντηση της Περι-κρατικής κοινωνίας νοείται είτε ως, απόρροια χρεοκοπίας του κράτους και προτροπή παρέμβασής του με ενέργειες διαμαρτυρίας ή του ίδιου του θύματος με απάντηση αυτοάμυνας είτε ως, οργάνωση διαμεσολαβητικών σώματων στο εσωτερικό της ομάδας προκειμένου για της αυτοδιαχείρησή τους με πειθαρχικές μεταβλητές επαγγελματικού ή σωματειακού χαρακτήρα. Η διαμαρτυρία εμπεριέχει την επιθυμία πίεσης επί του κράτους είτε προς την κατεύθυνση εγκληματοποίησης συμπεριφορών που θίγουν λανθάνοντα ανθρώπινα δικαιώματα είτε προς την κατεύθυνση εφαρμογής ενός νεο-καθιερωμένου κανόνα που έχει προωθηθεί περισσότερο από τις αξίες που καλείται να διαφυλάξει. Από την άλλη πλευρά, η απάντηση αυτοάμυνας ενέχει τόσο προληπτικό όσο και αντιδραστικό χαρακτήρα νομιμοποιείται όταν αναλογεί σαφώς προς την βαρύτητα της προσβολής ενώ, συχνά λαμβάνει τη μορφή πολλαπλής Ιδιωτικής Αστυνομίας που σφετερίζεται το δικαίωμα αυτοδικίας και, η πειθαρχική μεταβλητή προήλθε από τους κώδικες δεοντολογίας της επιχειρηματικής επαγγελματικής συμπεριφοράς που, παρ' ότι, σε θεωρητικό επίπεδο χαρακτηρίζονται από συναινετικές ηθικές συλλογιστικές, μπορούν κάλλιστα να λειτουργήσουν ως ένα απλό άλλοθι αγαθών προθέσεων. (Delmas-Marty M., 1982, σ. 222)

Το μοντέλο Κοινωνία της Διαρκούς Επιτήρησης αφορά δύο τύπους αντίδρασης των κοινωνιών δίχως κράτος: μία εξωτερική αντίδραση αντεκδίκησης που εκφράζει την αλληλεγγύη του προσβληθέντος και της ομάδας του και, μία εσωτερική αντίδραση – η ποινική κύρωση – που σημασιοδοτεί την απώλεια αλληλεγγύης της ομάδας. Η πρώτη, εκφράζει την ανάγκη διατήρησης της ταυτότητας και τιμωρητικής εξουσίας της κοινωνικής ομάδας (και, όχι του ίδιου του θύματος) ενώ, η δεύτερη, εστιάζει κυρίως σε περισσότερο ή λιγότερο συμβολικές ή βίαιες στρατηγικές κατά της μη-συμμόρφωσης (πχ. θανατική

ποινή, εξοστρακισμός, ακρωτηριασμοί, καθαρτήριες τελετουργίες, απομπευτικές σάτιρες, κλπ.). (Delmas-Marty M., 1982, σ. 242)

Η αντεγκληματική πολιτική – όπως κάθε πολιτική – και τα μοντέλα της αποτελούν – ταυτόχρονα – μια μορφή οργάνωσης της κοινωνικής ζωής που βασίζεται στο ότι, η εξουσία θα κατανείμει τα αγαθά, θα εγγυηθεί τους θεσμούς και θα προτείνει τις ηθικο-κοινωνικές αξίες και, μία δράση και στρατηγική επίτευξης κάποιου κοινού σκοπού. Εδώ, η ευχαρίστηση, ο θεός, η δόξα, η γνώση, η δύναμη ... είναι αξίες που δεν επιδέχονται ούτε τεκμηρίωσης ούτε διάψευσης – παρά μόνο συμμόρφωσης”. Υπό αυτήν την έννοια, κάθε πολιτική υπαγορεύεται από ορισμένη ιδεολογία. Εν προκειμένω, εξετάζονται τα υποβόσκοντα ιδεολογικά ρεύματα.

A. Φιλελεύθερο ρεύμα

Ανάγεται στα τέλη του Μεσαίωνα και χαρακτηρίζεται από τις τέσσερις κατακτήσεις του 17^{ου} – 18^{ου} αιώνα (λογική, φύση, άτομο, ιδιοκτησία). Θεμελιώνει την πρωταρχική αξία της ελευθερίας ως, το αγαθό εκείνο που προσδιορίζει την ανθρώπινη οντότητα και υπέροχη του νόμου ως, εγγύηση της ελευθερίας “έτσι ώστε, κανείς να μην υποχρεώνεται να κάνει πράγματα για τα οποία δεν τον υποχρεώνει ο νόμος αλλά και, ούτε να κάνει πράγματα τα οποία ο νόμος δεν επιτρέπει”. (Lutaud O., 1978, σ. 362) Κάθε, λοιπόν, τιμωρία που αφίσταται του μέτρου διατήρησης του αποθέματος δημόσιας ελευθερίας – κατά την αρχή της νομιμότητας που διακηρύσσεται από τον Μπεκαρία – ή δεν έχει καταστεί συνειδητή και γνωστή – κατά τον Χέγκελ – δεν συμβαδίζει με το φιλελεύθερο πνεύμα. Και – συνεχίζει ο Χέγκελ – “στην αστική κοινωνία των πολιτών το άτομο έχει αξία μόνο όταν γίνεται αντιληπτό ως μέρος του συνόλου ... το δε έγκλημα δεν συνιστά απλώς τη βλάβη κάποιου υποκειμενικά απεριορίστου πράγματος παρά, μια συμπεριφορά κατά της παγκόσμιας

νομοτέλειας εκδηλωμένη από σταθερά επικίνδυνη προσωπικότητα...” (Delmas-Marty M., 1982, σ. 44)

B. Εξισωτικό ρεύμα

Γεννήθηκε μέσα από την ψευδο-ουδετερότητα των δημόσιων εξουσιών και την παρατήρηση των ανισοβαρών κοινωνικο-οικονομικών δυνάμεων της φιλελεύθερης κοινωνίας. Εκφράστηκε μέσα από την απελευθερωτική-αναρχική κίνηση και μέσα από την αυταρχική μετα-μαρξιστική τάση του 19^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με την πρώτη, καθαιρείται άρδην κάθε ιδέα διακυβέρνησης και εξουσίας προκειμένου να καθιερωθεί μία τάξη πραγμάτων ελεύθερα οργανωμένη και – γι’ αυτό – σεβαστή με υπευθυνότητα από τον κάθε κοινωνό – έως την εγκαθίδρυση της οποίας, οι αναρχικοί θα είναι “επαναστάτες χωρίς θεό, αφέντη και πατρίδα και φανατικοί εραστές της πνευματικής καλλιέργειας”. Τα στοιχεία της αναρχικής ηθικής που ενδιαφέρουν ιδιαίτερα την αντεγκληματική πολιτική αποτελούνται από τα εξής:

- η πρόταση του Μπακούνιν περί “συνάθροισης μιας αήττητης καταστροφικής δύναμης” τεμνηρώνει πρακτικές τρομοκρατίας.
- η αμφισβήτηση της έννοιας της απόκλισης από τον Stimer έχουν εμπνεύσει σύγχρονες κριτικές τάσεις στην Εγκληματολογία.
- η πρόταση του Μπακούνιν περί εξέτασης των ηθικών ελλείψεων των αργόσχολων και παρασίτων από ειδικό λαϊκό σώμα συναρτάται με τα μοντέλα κοινωνικής αυτοδιαχείρισης της απόκλισης και τις σύγχρονες καταργητικές τάσεις για το ποινικό δίκαιο.

- η ιδέα καταπολέμησης των εγκλημάτων με μέτρα κοινωνικο-παιδαγωγικής μεταχείρισης – και όχι με εκδικητικές, ανταποδοτικές ποινές – υιοθετήθηκε από την Κίνηση της Κοινωνικής Άμυνας του F. Grammatica.

Η δεύτερη τάση – πάλι, ανάγει κράτος και Ποινικό δίκαιο στους ίδιους διαμορφωτικούς παράγοντες και ιστορικο-κοινωνικές διαδικασίες (κυριαρχία αστικής τάξης μέσω της υποσκέλισης των δικαιωμάτων του προλεταριάτου) υιοθετούνται προσανατολισμοί κοινωνικού – και όχι – κρατικού ελέγχου του εγκληματικού φαινομένου καταγγέλλοντας τόσο το φετιχισμό του εμπορεύματος όσο και το νομικό φετιχισμό κατά τον οποίο, “κάθε άνθρωπος γίνεται γενικά ένας άνθρωπος, κάθε εργασία γίνεται γενικά μια κοινωνικά ωφέλιμη εργασία και κάθε υποκείμενο γίνεται ένα αφηρημένο νομικό υποκείμενο. (Delmas-Marty M., 1982, σ. 50)

Γ. Αυταρχικό ρεύμα

Εκφράζει την απόλυτη εξουσία έτσι όπως, ενσαρκώνεται από τους χαρισματούχους αποστόλους του έργου εδραίωσης ισχύος των αξιών “Έθνος” και “Θρησκεία” – χάριν των οποίων θυσιάζονται οι ατομικές ελευθερίες και η αρχή – επομένως – της νομιμότητας του Δικαίου. Κατά τη Ναζιστική αντίληψη, το Κράτος Δικαίου ταυτίζεται με την ισχύ και το έθνος (καθαρότητα φυλής, αίματος και κληρονομικότητας, προστασία της Γερμανικής γης, κλπ.) όπως άλλωστε και, κατά τη Φασιστική αντίληψη “τα πάντα μέσα από το κράτος, τίποτε εναντίον του κράτους, τίποτε εκτός του κράτους...”. Κατά αναλογία, διαμορφώνεται και ο Ισλαμικός Θρησκευτικός Ολοκληρωτισμός σύμφωνα με τον οποίο η θρησκεία δημιουργεί το Δίκαιο όμως, σε περίπτωση σύγκρουσης η πρώτη υπερτερεί σαφώς του δευτέρου ενώ, ο χαλίφης συγκεντρώνει κάθε δυνατή εξουσία... (Delmas-Marty M., 1962, σ. 60)

Κατέστη – πιστεύουμε – σαφές ότι, η κυριαρχία του ενός ή άλλου ιδεολογικού ρεύματος ή παρεπόμενου μοντέλου αντεγκληματικής πολιτικής δεν επιτυγχάνεται παρά μόνο μέσα από συγκυριακούς – πολιτικούς, οικονομικούς και πολιτιστικούς – συντελεστές ενός απρόβλεπτου ιδεολογικού παιχνιδιού.

Γ. ΟΙ ΣΧΟΛΕΣ ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΠΟΙΝΙΚΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ

Ένα εκ των θεμελιωδών ζητημάτων που ετέθησαν από την εγκληματολογική σκέψη συνιστά η αρχή της ελευθερίας της βούλησης του ανθρώπου. Στο ζήτημα αυτό επικεντρώθηκαν δύο διαμετρικά αντίθετα φιλοσοφικά ρεύματα ο ντετερμινισμός και ο indeterminismus τα οποία και τεκμηρίωσαν θεωρητικά τις Σχολές του Ποινικού δικαίου που αναπτύχθηκαν κατά τον 18^ο αιώνα.

Σύμφωνα με τον indeterminismus, ο άνθρωπος διαθέτει την ικανότητα εκλογής μεταξύ διαφόρων εναλλακτικών δυνατοτήτων – δηλαδή, ελευθερία της βούλησης – και για το λόγο αυτό, υφίσταται θέμα ενοχής στην περίπτωση που εγκληματήσει. Επομένως, το εγκληματήσαν άτομο επιβάλλεται να υποστεί την Πολιτειακή απαξιακή κρίση για την πράξη του.

Αντιθέτως, η θεωρία του determinismus εδράζεται επί του νόμου της αιτιότητας κατά τον οποίο, οι ανθρώπινες πράξεις διέπονται από τυφλές αιτιώδεις δυνάμεις άρα και, ο εγκληματίας – ως περίπλοκος “μετασχηματιστής” ψυχικών παρορμήσεων – δέχεται την Πολιτειακή απαξιακή κρίση της ενοχής μονό και μόνο για την επικινδυνότητα της προσωπικότητας του και του τρόπου ζωής του.

Η σύγχρονη εγκληματολογική σκέψη υιοθετεί μια – μάλλον – ενδιάμεση αντίληψη. Από τη μία πλευρά, δε μπορούμε να εξομοιώσουμε τον άνθρωπο με τον ενστικτικό κόσμο των λοιπών έμβιων όντων αλλά και από την άλλη, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε μία απόλυτη έννοια της ανθρώπινης βούλησης αφού, υπάρχουν παράγοντες που σχετικοποιούν τα περιθώρια εκλογής μεταξύ δυνατοτήτων (πχ. κληρονομικές καταβολές, αγωγή, ηλικία, νόσος, ιδιοσυγκρασία, χαρακτήρας, ψυχική διάθεση, κοινωνικοί όροι διαβίωσης, κλπ.).

Ακριβέστερο – λοιπόν – θα ήταν να θεωρήσουμε ως καθοριστικό παράγοντα της ελευθερίας της βούλησης, τη συνείδηση της ελευθερίας από το κάθε ώριμο και ψυχικά υγιές άτομο και το βίωμα του ότι, οι πράξεις του τον αυτοπροσδιορίζουν ως υπεύθυνη προσωπικότητα. Έτσι και, η ενοχή του εγκληματία θα καθοριστεί από την σύνολη προσωπικότητα του δράστη καθώς και, τα ιδιαίτερα κίνητρα που τον ώθησαν στην εγκληματική πράξη.

Τούτο άλλωστε, υποστηρίζει και ο Υπαρξιστής φιλόσοφος S. Kierkegaard “... με την αγωνία μπορούμε να μπούμε στο σχολείο των φοβερών δυνατοτήτων. Με αυτήν δημιουργούνται στον άνθρωπο πολλές δυνατότητες και αποκτά την ελευθερία να επιλέξει. Η αγωνία είναι ο ίλιγγος της ελευθερίας για την εκλογή και την πιθανή πτώση στην αποτυχία ή στην αμαρτία. Όσο πιο βασανιστική είναι η αγωνία τόσο μεγαλώνει η ελευθερία. Ο άνθρωπος είναι τόσο περισσότερος όσο περισσότερο αγωνιά. Από αυτή την αγωνία και τον πόνο πηγάζει η δημιουργική δράση των ανθρώπων.” (Παπαδάτος Π., 1977, σ. 181)

Με πνεύμα indeterminismus, προσέγγιζε το εγκληματικό φαινόμενο η – λεγόμενη – Κλασική Σχολή του Ποινικού δικαίου. Σύμφωνα με τη Σχολή αυτή, – της οποίας, βασικοί εκπρόσωποι είναι, ο Κάρολος Binding και ο Φραγκίσκος Carrara – το έγκλημα συνιστά μια – “αφηρημένη” παραβίαση δικαιοκάνονων που εγείρει την Πολιτειακή αντίδραση της εκδικητικής τιμώρησης με επιβολή ποινής ανάλογης με τη βαρύτητα του κακού που προκάλεσε δια της πράξης του. Ανάγει δηλαδή στους σκοπούς της ποινής αφενός μεν μια ανταπόδοση βιβλικού θεολογικού τύπου που έχει να κάνει με ιδεολογήματα κάθαρσης και εξαγνισμού από το προκληθέν κακό αφετέρου δε ένα είδος εκφοβιστικής γενικής πρόληψης των εγκληματικών κρουσμάτων. Αρκείται λοιπόν, στη δογματιστική πρόσληψη της ελευθερίας της βούλησης και της ηθικής αναγκαιότητας ύπαρξης ρυθμιστικών κοινωνικών κανόνων και της αρετής του εκφοβισμού έναντι των κατασταλτικών δυνάμεων της Πολιτείας,

αποστασιοποιούμενη από κάθε είδος διερεύνησης του φορέα του εγκλήματος – δηλαδή, της εγκληματικής προσωπικότητας.

Η αταβιστική προσέγγιση που επιχείρησε ο ψυχίατρος C. Lombroso με το έργο του “Ο εγκληματίας άνθρωπος” διαμόρφωσε τις θεωρητικές βάσεις για την ίδρυση της Ιταλικής Θετικής Σχολής της εγκληματολογίας η οποία εστιάστηκε στη διερεύνηση της διαφορετικότητας της εγκληματικής προσωπικότητας. Κατά την προσέγγιση αυτή, ο άνθρωπος δεν αποφασίζει ελεύθερα για τις πράξεις του διότι, υποπίπτει σε πληθώρα πλημελών παραμέτρων ατομικής και κοινωνικής κατάστασης που περιορίζουν δραστικά το εναλλακτικό του πεδίο – συνεπώς, και το έγκλημα θα πρέπει να εξεταστεί στις πραγματικές του διαστάσεις – ως βιο-κοινωνικό φαινόμενο και προϊόν αντίδρασης του ατόμου σε εγκληματογόνους συντελεστές ζωής. Για αυτό και, η ποινή δεν θα πρέπει να έχει τον χαρακτήρα του ηθικού ψόγου παρά, μόνο του κοινωνικού – επειδή, ο εγκληματίας συνιστά κίνδυνο για την κοινωνική τάξη. Ο σκοπός της δεν πρέπει να έγκειται στην ειδική πρόληψη· προτάσσει δηλαδή, την ανάγκη εξατομίκευσης της μεταχείρισης του εγκληματία αναλόγως της έντασης της επικινδυνότητας του και της προγνώσιμης υποτροπής του. Έτσι, αν το άτομο κριθεί ως βελτιώσιμο, η ποινή θα πρέπει να επιδιώκει την αναμόρφωση του μέσω μέτρων ασφαλείας ενώ, εάν στο άτομο που κριθεί αβελτίωτο αρμόζουν μόνο εκείνες οι ποινές που θα μπορέσουν να εξουδετερώσουν την κοινωνική επικινδυνότητα του.

Στην ίδια γραμμή σκέψης κινείται και η Γερμανική Θετική Σχολή του Ποινικού δικαίου – από τους v. Liszt, van Hammel και A. Prins – οι οποίοι εν έτει 1889 ίδρυσαν τη Διεθνή ένωση του Ποινικού Δικαίου. Οι μόνες διαφορές μεταξύ Ιταλικής-Γερμανικής Σχολής αναφέρονται αφενός μεν στην πρόσληψη της έννοιας της ενοχής του δράστη αφετέρου δε, στην έμφαση των αιτιωδών της συντελεστών. Έτσι, ενώ για την Ιταλική σχολή η έμφαση δίδεται στους ενδογενείς παράγοντες της εγκληματικής προσωπικότητας – της οποίας η

ενοχή έγκειται στον ψυχικό σύνδεσμο μεταξύ δράστη και πράξης – η Γερμανική προσέγγιση – που, καλείται και, “Κοινωνιολογική εγκληματολογία” – τονίζει τους εξωγενείς παράγοντες της αναγάγοντας την ενοχή σε μία αξιολογική εκτίμηση που ερείζει επί της αντίθεσης μεταξύ ατομικής-πολιτειακής βούλησης. Τούτο συνεπάγεται βέβαια ότι, η επιβολή ποινής λειτουργεί κατά τη σκοπιμότητα αποδοκιμασίας του δράστη εκ μέρους του κοινωνικού σώματος τόσο για αυτό που έπραξε όσο και για αυτό το οποίο είναι ως προσωπικότητα. Η ποινική κύρωση εξατομικεύεται – και εδώ – ανάλογα με την ικανότητα καταλογισμού του. (Χωραφάς Ν., 1962, σ. 40)

Η λεγόμενη Τρίτη – ή Εκλεκτική – Σχολή του Ποινικού Δικαίου συλλαμβάνει το ζήτημα τη ποινικής ενοχής του δράστη ανεξάρτητα από μεταφυσικές έριδες ντετερμινισμού – indeterminismus. Η ποινή για αυτούς, ενέχει την έννοια μιας νομικής αποδοκιμασίας επί της μη συμμόρφωσης του – πνευματικά ώριμου και ψυχικά υγιή – μέσου φίλονομου πολίτη στους κανόνες δικαίου. Υπεραμύνονται δε της ανάγκης λήψης ειδικο-προληπτικών μέτρων ασφαλείας βάσει της δυνατότητας βελτιώσιμου των δραστών. (Παπαδάτος Π., 1977, σ. 187)

Εν τω μεταξύ, εξελίσσονται ραγδαία οι ανθρωπιστικές επιστήμες της Ανθρωπολογίας και Βιολογίας, της Ψυχολογίας του Βάθους και της Κοινωνιολογίας – τα πορίσματα και τη συλλογιστική των οποίων υιοθετεί η κατεύθυνση της Κοινωνικής Άμυνας. Κατά την ακραία κατεύθυνση της Κοινωνικής Άμυνας – την οποία εκπροσωπεί ο F. Grammatica – η έννοια του ηθικού καταλογισμού υποκαθίσταται από την έννοια της κατάστασης αντικοινωνικότητας και, η έννοια του εγκλήματος ισοδυναμεί με δείκτη της αντικοινωνικής επικινδυνότητας. Δηλαδή, η νομική ευθύνη του εγκληματία τεκμαίρεται από το προϊόν υποκειμενικών και αντικειμενικών παραγόντων που στοιχειοθετούν μία ορισμένη αντικοινωνική κατάσταση του υποκειμένου που το έχουν τροποποιήσει ηθικά και ψυχολογικά. Το καθήκον λοιπόν, του Κράτους

έγκειται σε οργανωμένες ειδικοπροληπτικές παρεμβάσεις τόσο σε δικαστικό όσο και σε διοικητικο-κοινωνικό προληπτικό επίπεδο με αόριστες ποινές για τους υπότροπους και καθ' έξιν εγκληματίες, μέτρα ασφαλείας για τους νοητικά υστερημένους ή ψυχικά νοσούντες εγκληματίες, με πολεοδομικά μέτρα εξυγίανσης των εστιών κοινωνικο-πολιτισμικής στέρησης κλπ. (Φαρσεδάκης Ι., 1995, σ. 162) Από την άλλη πλευρά, η παρηλλαγμένη και συντηρητικότερη πτέρυγα της Κοινωνικής Αμυνας – την οποία εκπροσωπεί ο M. Ancel – θεωρεί πως, η υιοθέτηση από το Ποινικό δικαίο της έννοιας της αντικοινωνικής διαγωγής υποκειμενικοποιεί το έγκλημα πράγμα που εγκυμονεί κινδύνους για την προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για αυτό και, προτείνει την πολιτογράφηση της επικινδυνότητας στο Ποινικό δίκαιο με τον ελάχιστο όρο ότι, τόσο η πρόβλεψη όσο και η εφαρμογή της θα εναρμονίζεται με την αρχή της νομιμότητας. Το δε είδος ποινικής κύρωσης θα πρέπει να στοχεύει στην ενίσχυση του εμπειρικού αισθήματος ελευθερίας και υπευθυνότητας, τη βελτίωση – δηλαδή – και την επανένταξη του εγκληματία. (Δημόπουλος Χ., 1986, σ. 28)

Η επισφαλής κατάσταση πραγμάτων που δημιούργησε η Σχολή της Κοινωνικής Αμυνας με την αυθαίρετη χρήση της εξατομίκευσης της ποινής – ιδίως, μέτρων ασφαλείας αορίστου χρόνου – από μέρους ολοκληρωτικών καθεστώτων, καλλιέργησε τάσεις παλινδρόμησης σε στερεότερο και δεσμευτικότερο έδαφος. Μέσα από τους κόλπους αυτών των αναζητήσεων γεννήθηκε η Σχολή του Νεο-κλασικισμού – με εκπροσώπους τους Grundzüge και Beling η οποία, ναι μεν δέχεται την αντίληψη περί δίκαιου ανταποδοτικού χαρακτήρα της ποινής όμως παράλληλα, προτάσσει το μέτρο ασφαλείας για την περίπτωση των επικίνδυνων εγκληματιών (ανεξάρτητα από την βαρύτητα της πράξης και τις προϋποθέσεις του ποινικού κολασμού) καθώς και, την υφ' όρον επιβολή ηπιότερης μεταχείρισης σε σχέση με όσο η ιδέα της

ανταπόδοσης αξιώνει (εφόσον, όμως, τούτο δεν λειτουργήσει μειωτικά για το κύρος και την αυθεντία της Ποινικής δικαιοσύνης). (Χωραφάς Ν., 1962, σ. 42)

Βαθμιαία, η επιστήμη της Εγκληματολογίας αποσύρεται από τη θετικιστική αιτιοκρατική διερεύνηση του εγκληματικού φαινομένου και ζητήματα περί ελευθερίας της βούλησης της εγκληματικής προσωπικότητας στρεφόμενη στο έγκλημα ως κοινωνική κατασκευή και αποτέλεσμα επιλογής από τους φορείς του Ποινικού συστήματος· πχ. γιατί δημιουργήθηκε μια ορισμένη κατηγορία εγκληματιών, πώς και γιατί ενεργούν έτσι έναντι της οι φορείς εξουσίας.

Δημιουργήθηκαν, έτσι, δύο κατευθύνσεις Κριτικής Εγκληματολογίας – η ομάδα των θεωριών αλληλεπίδρασης και η ομάδα των θεωριών της σύγκρουσης. Στόχος αμφοτέρων είναι, η εξυγίανση της κοινωνίας και των εγκληματογόνων συντελεστών της, η συρρίκνωση της ποινικής κύρωσης και η μερική αποποινικοποίηση συμπεριφορών από το νομοθέτη ή ακόμα και, η ολοκληρωτική ανατροπή του κοινωνικού συστήματος (η θέση του Συγκρουσιακού προτύπου) και – στην ακραία μορφή της – η πλήρης κατάργηση του συστήματος Ποινικής δικαιοσύνης με εκπρόσωπο τον Luk Hulsman. Πάντως, ενώ η πρώτη ομάδα εστιάζει κυρίως στο χαρακτηρισμό ορισμένων πράξεων ως εγκληματικών και στο ρόλο που επιτελούν οι κοινωνικές διαδικασίες αντίδρασης (πχ. ποινικοποίηση, μεθόδευση ανακρίσεων, δικαστηριακή ακρόαση, καταμέτρηση και εκτέλεση ποινών) όπως προσλαμβάνονται από το δράστη και τους επίσημους φορείς εξουσίας, η δεύτερη κατεύθυνση δέχεται a priori την εμπλοκή της συλλογιστικής και πρακτικών εγκληματοποίησης με κρατούντα συμφέροντα της άρχουσας τάξης όσο και την αναπόφευκτη αντιπαλότητα δυνάμεων στο κοινωνικό σώμα. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 102)

Υπάρχουν – επίσης – και Ενδιάμεσες Σχολές. Για παράδειγμα, θετικιστές που κρίνουν ως απαραίτητη εγκληματογόνο συνθήκη τη σύμπτυξη

πολλών και ποικίλων – βιολογικών, ψυχικών και κοινωνικών – παραγόντων ή άλλοι που συγκατατίθενται με τις θεωρίες της αλληλεπίδρασης όπως και, κριτικοί εγκληματολόγοι οι οποίοι, τείνουν προς την ανάγκη βελτίωσης – ταυτόχρονα – των ατομικών και κοινωνικών παραγόντων. Τούτες οι κατευθύνσεις συνέβαλλαν στη σχετικοποίηση των θεωριών για το έγκλημα και στη διερεύνηση όχι πια, των αιτίων αλλά – των παραγόντων που εν δυνάμει καλλιεργούν το έγκλημα. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 104)

Μία σαφή αντίληψη περί της διαδικασίας εξανθρωπισμού του Ποινικού συστήματος θα μας παράσχει η αναδρομή στους πρώτους Ποινικούς κώδικες που ακολούθησαν το Ρωμαϊκό Δίκαιο στο οποίο έχουμε ήδη προαναφερθεί.

Στο Αρχαίο Βαρβαρικό – Γερμανικό – Ποινικό δίκαιο, αδικοπραγίες όπως, η ανθρωποκτονία, οι σοβαρές σωματικές βλάβες και οι προσβολές κατά των ηθών, επέσυραν άλλοτε την ιδιωτική αντεκδίκηση εκ μέρους του παθόντος και της οικογενείας του (“το τίμημα του αίματος” Wergild ή Wergeld) και άλλοτε, την ιδιωτική συμφωνία αποζημίωσης – κυρίως, με αντίτιμο την παραχώρηση βοοειδών ή προβάτων· στη δε περίπτωση που ο δράστης δεν συμμορφώνονταν με την απαίτηση αποζημίωσης, έθετε τον εαυτό του εκτός κοινότητας, δηλαδή, επικηρύσσονταν. Σταδιακά, δημοσιοποιήθηκε η τιμώρηση της αδικοπραγίας με την καταβολή μέρους του υλικού αντιτίμου εκ μέρους του δράστη στην Πολιτεία, προς χάριν της ειρηνευτικής της διαμεσολάβησης.

Από την άλλη πλευρά, εγκλήματα που στρέφονταν κατά του κοινωνικού σώματος όπως, η προδοσία, η αυτομόληση στον εχθρό, και η εγκατάλειψη της μάχης, τιμωρούνταν υποχρεωτικά από την πολιτική εξουσία με – αποκλειστικά – σωματικές ποινές. Έτσι, όσοι αυτομολούσαν στον εχθρό απαγχονίζονταν ενώ, οι άναδροι λιποτάκτες βυθίζονταν σε τέλματα και λίμνες.

Η δημοσιοποίηση της τιμώρησης του εγκλήματος πραγματώνεται μόλις τον 8^ο αιώνα με το *Capitulare Italikum* επί μοναρχίας των Καρολιδών αλλά, ακυρώνεται από την αυξανόμενη αυθαιρεσία ισχυρών φεουδαρχών που

πλήττουν το κύρος της κεντρικής πολιτικής εξουσίας και επιβάλλουν την *Constitutio Pacis* το 1103 επί Ερρίκου Δ'. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της εποχής αυτής ήταν, η πρακτική της δικαστικής μονομαχίας καθώς και, το πνεύμα της θεοδικίας σύμφωνα με το οποίο, ο κατηγορούμενος υποβάλλονταν σε απάνθρωπες δοκιμασίες (πχ. επάλειψή του με καυτό λάδι, ή επαφή με καυτό σίδηρο) προκειμένου να αποδείξει ότι, οι επικλήσεις του στο θείο θα εισακουστούν, όντας αθώος.

Η επαναφορά της δημόσιας τιμωρίας λαμβάνει χώρα επί Αναγέννησης χάριν της επανάκαμψης ισχύος των μοναρχών, και των τάσεων έξαρσης της υπεροχής του – δημόσιου – Ρωμαϊκού Ποινικού Δικαίου εκ μέρους των νομοδιδασκάλων, μεταγλωσσογράφων και νεοσυσταθέντων Πανεπιστημίων του 14^{ου} – 18^{ου} αιώνα. Εν έτει – λοιπόν – 1532, εκδίδεται η *Constitutio Criminalis Carolina* η οποία, προκύπτει από τη σύζευξη Βαυαρικού-Ρωμαϊκού-Κανονιστικού Εκκλησιαστικού Δικαίου με χαρακτηριστικά, το συνδυασμό κοσμικής και πολιτικής εξουσίας, τη σύγχυση των εννοιών ~~αδίκημα-αμάρτημα~~ και την πρόβλεψη απάνθρωπων ποινών.

Εξάλλου, οι νομοδιδάσκαλοι της εποχής – οι γνωστοί “πρακτικοί” – δεν συνέβαλλαν μόνο στη δημοσιοποίηση των αντεγκληματικών κυρωτικών μέτρων αλλά επίσης και, στην δικαιοπλαστική ερμηνεία των κείμενων διατάξεων και την ανάλογη τυπολογία των εγκλημάτων σε ελαφρά, βαρέα και βαρύτατα. Έτσι, βαρύτατα θεωρούνταν τα εγκλήματα καθοσίωσης (μεταξύ των οποίων και η αυτοδικία) που δικαιωματικά τιμωρούνταν κατά την εκάστοτε αυθαίρετη διάθεση του δικαστή, βαρέα θεωρούνταν οι ανθρωποκτονίες, οι σοβαρές σωματικές βλάβες και τα εγκλήματα κατά της σάρκας (πχ. μοιχεία, παλλακεία, διγαμία, προαγωγεία, κλπ.) και ελαφρά θεωρούνταν η κλοπή, η απάτη, η πλαστογραφία, η κιβδηλία και τα σχετικά με θρησκευτικές αιρέσεις (μαγεία, δαιμονολατρεία, θρησκευτική αποστασία, κλπ.). (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 66)

Η κατάσταση ανατρέπεται το 18^ο αιώνα με την ανάπτυξη της αστικής τάξης και την αποφασιστική ανθρωπιστική συμβολή των Γάλλων Εγκυκλοπαιδιστών για τα δικαιώματα του Πολίτη και των φορέων πολιτικής εξουσίας. Τα έργα “Κοινωνικό Συμβόλαιο” του J. J. Rousseau και “Πέρσι επιστολές” του Montesquieu κατάργησε το θεοκρατισμό στη σχέση μονάρχη-υπήκοου και φιλελευθεροποίησε τις αντεγκληματικές πολιτικές επ’ όφελος του κατηγορουμένου. Εξαιρετικό απότοκο της περιόδου αυτής αποτελεί το κλασικό έργο “Περί των εγκλημάτων και ποινών” του Καίσαρα Μπεκαρία με το οποίο ορίζεται ότι, “...για να μην υφίσταται θέμα βίας από μέρους των φορέων απονομής δικαιοσύνης, πρέπει η ποινή να είναι δημοσία, ταχεία, αναγκαία, η ελάχιστη που υπαγορεύουν οι περιστάσεις, ανάλογη προς το αδίκημα και ρητώς καθορισμένη από τους νόμους.”

Επί Μπεκαρία, εξαιρείται η αρχή της ισονομίας, ερμηνεύεται η εγκληματική συμπεριφορά κατά το πρότυπο του κοινωνικού συμβολαίου και της ελευθερίας της βούλησης και, διακηρύσσεται η αρχή ~~nullam crimen nulla~~ *roena sine lege* που, εγκαινιάζει την αυστηρή οριοθέτηση του αξιόποινου των πράξεων καθώς και, της επεσυρόμενης ποινικής διαδικασίας έτσι ώστε να διασφαλιστεί η ελευθερία των πολιτών όπως και το δικαίωμα υπεράσπισης του κατηγορουμένου. Με δεδομένο λοιπόν την πρωταρχικότητα του αγαθού της ελευθερίας, αρχίζουν να ασκούνται πρακτικές στέρησής της μέσω της ποινής της φυλάκισης, καταργώντας την καθεστηκυία τάξη των βασανιστηρίων και των θανατικών εκτελέσεων. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 70)

Το ίδιο πνεύμα εξανθρωπισμού των διατάξεων ποινικής μεταχείρισης του δράστη τηρήθηκε σε γενικές γραμμές από τους μεταγενέστερους του Μπεκαρία κώδικες. Αξιομνημόνευτος είναι ο Ιταλικός Ποινικός κώδικας του 1786 που εισήγαγε ο Μεγ. Δούκας της Τοσκάνης Πέτρος Λεοπόλδος για την κατάργηση των βασανιστηρίων, της θανατικής ποινής και της ατιμίας. Εξίσου βέβαια, ήπιοι και ανθρωπιστικοί ήταν και, ο Γαλλικός Π.Κ. του 1791 και ο Π.Κ.

του 1819 των δύο Σικελιών (Νάπολης-Σικελίας) – ο οποίος χρησιμοποιήθηκε ως πρότυπο για την μεταρρύθμιση του Γαλλικού Π.Κ. του 1832 – ενώ περισσότερο ανελευθερότεροι ήταν, οι Γαλλικοί Π.Κ. του 1791 και 1810, ο Π.Ν. του 1832 του Εκκλησιαστικού Κράτους που εξέδωσε ο Πάπας Γρηγόριος ο 16^{ος}, και ο Βαυαρικός Π.Κ. του 1813. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 78)

Κατά την περίοδο του Βυζαντίου – πάλι – η ποινική νομοθεσία ενέχει αρκετά φιλανθρωπότερο χαρακτήρα σε σχέση με λαούς που υπέστησαν την Βαυαρική κυριαρχία παρ' ότι, διασώζονται – μόνο – οι Πανδέκτες, οι Νεαρές, η Εκλογή, ο Πρόχειρος Νόμος, τα Βασιλικά και – ελάχιστα – το Ποινάλιον. Ιδιαίτερη τομή στη νομοθεσία συνιστά, η Εκλογή του Λέοντος Γ' του Ισαύρου κατά την οποία, η βαρύτητα της ποινής εξομοιώνεται για όλους ανεξαρτήτως οικονομικής, κοινωνικής ή πολιτικής ισχύος. Σαφή παλινδρόμηση στη νομοθετική αυθαιρεσία ανέκυψε επί Οθωμανικής κατοχής. Εν συνεχεία, η ατελής προσπάθεια σύνταξης Π.Ν. – σύμφωνα με το πνεύμα του Βυζαντίου και της ευνομούμενης Ευρώπης – εκ μέρους τόσο της αρμόδιας επιτροπής που ορίστηκε από την Εθνική Συνέλευση της Επιδάουρου όσο και εκ μέρους του Ι. Καποδίστρια (που, υπόψην, πρόλαβε να εισαγάγει το 1828 την “Εξάβιβλο” του Αρμενόπουλου με την οποία ρυθμιζόνταν οι αστικές σχέσεις, αποκλειστικά), είχε ως αναγκαία κατάληξη την σύνταξη εν έτει 1835 του πρώτου – αυστηρότατου, κατά τα Βαυαρικά πρότυπα – Ελληνικού Ποινικού νόμου από το μέλος της Αντιβασιλείας Γεώργιο Μάουερ. Κραυγαλέα απόδειξη του βάνουσου χαρακτήρα των πρώτων Ελληνικών Ποινικών διατάξεων αποτελεί και εκείνη που όριζε για τον καταδικασμένο σε πρόσκαιρα ή ισόβια δεσμά, την αναγκαστική πρόσδεση των κάτω άκρων του με αλυσίδα που έληγε σε βαρεία μεταλλική σφαίρα και, την καταναγκαστική εκτέλεση επίμοχθων έργων.

Η ανατροπή τέτοιας συλλογιστικής πραγματώθηκε μόνο με τη συμβολή των θετικών επιστημών του ανθρώπου ως προς την συστηματική και σφαιρική

διερεύνηση της εγκληματικής προσωπικότητας. (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., 1984, σ. 79)

Δ. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Είναι σαφές ότι, το ζήτημα της μεθόδευσης στρατηγικών ικανών να επιδράσουν θετικά στην προσωπικότητα των εγκληματιών αλλά και στον πολλαπλασιασμό νέων μορφών εγκλημάτων δεν αρκείται σε δεοντολογικές αναφορές περί προστασίας εννόμων αγαθών από το λεγόμενο Κράτος Δικαίου παρά απαιτεί δυναμικό εκσυγχρονισμό της Ποινικής Δικονομίας και – εν γένει – νομοθεσίας τόσο προς την κατεύθυνση επαναξιολόγησης και βελτιστοποίησης των κείμενων διατάξεων όσο και προς την κατεύθυνση της – καταλλήλως – εξατομικευμένης μεταχείρισης των δραστών εγκληματικών πράξεων. Παρ' ότι, η διαδικασία αυτή θα πρέπει να περιλαμβάνει πολυπαραγοντική συμμετοχικότητα (κοινό, θύμα, ευρύτερους φορείς αποτρεπτικών Κοινωνικών πολιτικών), η κύρια ευθύνη διεύθυνσης και συντονισμού της επιβάλλεται να αναληφθεί από το Κράτος έτσι ώστε να μην, δημιουργηθούν φαινόμενα Ιδιωτικής δικαιοσύνης – ανάλογα με τα “Δικαστήρια συντρόφων” των Ανατολικών χωρών. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 476, τόμ. Α')

Ιδιαίτερα αυτά ισχύουν για τις σύγχρονες Δυτικές κοινωνίες όπου, η διεθνοποίηση του εγκληματικού φαινομένου – που συναρτάται με την κατάρρευση καθεστώτων, συνόρων και κάθε είδους φραγμών, την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, την άκρατη τεχνολογική εξέλιξη, την ραγδαία μεταναστευτική κινητικότητα και τη νεανική ανεργία – έχει μεταλλάξει το έγκλημα ποσοτικά και ποιοτικά διαμορφώνοντας συλλογικά αιτήματα για αποτελεσματικότερο “Κράτος Λεβάθιαν” προκειμένου για την τήρηση του Νόμου και της τάξης και υπερίσχυση της αρχής της σκοπιμότητας επί της αρχής της νομιμότητας. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 172, άρθρο Γ. Αναγνωστόπουλος, τόμ. Α')

Από την άλλη πλευρά, σε περιόδους άμβλυσης εκρηκτικών κοινωνικών αναταραχών, παρατηρούνται διαθέσεις εξανθρωπισμού του συστήματος Ποινικής καταστολής και προσανατολισμού σε μέτρα πρόληψης γενικού και ειδικού χαρακτήρα έτσι ώστε να εξισορροπηθούν τα μεγέθη “νομιμότητα-σκοπιμότητα” του Ποινικού συστήματος. Η κατάργηση της θανατικής ποινής και των βασανιστηρίων στις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες – με το άρθρο 33 του νόμου 2172/1993 για την προστασία των Δικαιωμάτων του ανθρώπου – εντάσσεται σε αυτήν την συλλογιστική εξανθρωπισμού της Ποινικής Δικαιοσύνης – περί της οποίας, κρίνουμε σκόπιμο να αναφερθούμε. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 265, άρθρο Ι. Φαρσεδάκης, τόμ. Α’)

Οι πρακτικές τιμωρητικής θανάτωσης ή και πρόκλησης δεινού σωματικού πόνου στους δράστες αξιόποινων ενεργειών ασκούνται από τις πρώιμες εξελικτικές φάσεις της ανθρωπότητας προς χάριν μιας λογικής αντεκδίκησης και παραδειγματισμού των άλλων. Οι Ανατολικοί λαοί – για παράδειγμα – πρόσκεινταν σε τακτικές λιθοβολισμού, πριονισμού και ανασκολοπισμού ενώ, οι Ινδίες προτιμούσαν το διαμελισμό τους υπό το σωματικό βάρος του ελέφанта και, οι Πέρσες τη “σκάφευση” δηλαδή, την τοποθέτηση τους εντός ειδικής σκάφης και της επάλειψής τους με μέλι και γάλα ώστε να καταστούν – κατόπιν – βορά των εντόμων. Η Αρχαιοελληνική πολιτική κατά του εγκλήματος υιοθετούσε το κώνειο, η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία τη σταύρωση, τον εγκλεισμό μέσα σε σάκκο με φίδια, τη ρίψη σε άγρια θηρία και τον πνιγμό ενώ, στη Μεσαιωνική κοινωνία παρατηρούνται πρακτικές – εν ζωή – εντειχισμού, εκρίζωση της γλώσσας, διαχύσεις πυρακτωμένου μετάλλου αλλά και ακόμα πιο αποτρόπαιες συμπεριφορές όταν αφορούν την απόσπαση ομολογίας των κατηγορουμένων για αίρεση ή μαγεία εκ μέρους των Ιεροεξεταστών. (Παπαδάτος Π., 1977, σ. 153) Την τομή σε αυτήν την καθεστηκυία τάξη πραγμάτων επιφέρει η ηθικο-κοινωνική βιοθεωρία του Διαφωτισμού με τον οποίο κατεδείχθη ότι, κάθε ποινή που δεν είναι απόλυτα αναγκαία, είναι άδικη –

και άρα, η θανατική ποινή πρέπει να οδεύσει προς κατάργηση διότι “είναι ανώφελη, άδικη και επικίνδυνη” (Beccaria). Η κατάργηση βέβαια τέτοιων τακτικών δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να γίνει άμεσα αφενός διότι, μεσολάβησαν Παγκόσμιοι πόλεμοι και γενικότερες αναταραχές οι οποίες την ευνοούσαν (πχ. για εγκλήματα εσχάτης προδοσίας και συνεργασίας με τον εχθρό) και αφετέρου λόγω μιας εκλογικευτικής επιχειρηματολογίας που θυμίζει εν πολλοίς τη Λομπροζιανή θεωρία περί “γεννημένου εγκληματία” και ανθρώπινου ορμεμφύτου καταστροφής.

Οι υπέρμαχοι της θανατικής ποινής λοιπόν, επικαλούνται τα εξής επιχειρήματα: α. εξαίρει την υπάτη αξία της ανθρώπινης ζωής στην περίπτωση που, η εγκληματική πράξη αφορά την αφαίρεση της ανθρώπινης ζωής. β. διασώζεται η κατάδικος από την ηθική εξαχρείωση της χρόνιας φυλάκισης και τον κίνδυνο αιματηρής ανταρσίας κατά των σωφρονιστικών υπαλλήλων. γ. διαφυλάσσεται το δικαίωμα ηθικής αποζημίωσης των θυμάτων κι έτσι, ~~προλαμβάνονται αναβιώσεις του φαινομένου της βεντέτας.~~

Στον αντίποδα βρίσκονται οι πολέμιοι κατά απάνθρωπων και τελεσιδικιών μεθοδεύσεων σύμφωνα με τους οποίους αυτές: α. προσβάλλουν την ηθική υπόσταση του ανθρώπου, β. τροφοδοτούν αισθήματα αντί-φιλαλληλίας στο κοινωνικό σύνολο, γ. δημιουργούν τον κίνδυνο μίμησης κακού προτύπου, δ. μετατρέπουν τον εκτελεστή τους σε στυγνό επαγγελματία, ε. είναι ανώφελες καθ’ ότι, δεν επηρέασαν τα ποσοστά της εγκληματικότητας, και στ. είναι όχι μόνο τελεσιδικές και ανεπανόρθωτες αλλά και άδικες αφού, η τέλεση βαρέων εγκληματικών πράξεων αφορά ακαταλόγιστες προσωπικότητες υποκινούμενες υπό το κράτος απρόβλεπτων ψυχικών παρορμήσεων (ενώ ταυτόχρονα δεν συνυπολογίζεται ο υπαρκτός κίνδυνος της δικαστικής πλάνης). (Κουράκης Ν., 1994, σ. 266, άρθρ. Ι. Φαρσεδάκης, τόμ. Α’)

Ο εξανθρωπισμός που επέφερε η ουμανιστική κίνηση του Διαφωτισμού εμπνέοντας τον εκδημοκρατισμό και τη φιλελευθεροποίηση του πολιτεύματος –

καθώς και το αποδεδειγμένο – πλέον – οικονομικό και κοινωνικό “κόστος” των άτεγκτων κρατικών μηχανισμών καταστολής, δημιούργησαν την επιτακτική ανάγκη ανεύρεσης της “χρυσής τομής” μεταξύ πρόληψης-καταστολής η οποία εκφράστηκε μέσα από συγκεκριμένες κατευθύνσεις και προβληματικές – τις οποίες και αναφέρουμε:

A. Κοινωνική-προληπτική και αποτρεπτική αντεγκληματική πολιτική

Η Διεθνής Εγκληματολογική Ένωση αναγράφει στο καταστατικό της ότι, “η ποινή δεν είναι το μοναδικό μέσο που διαθέτει το κράτος κατά της εγκληματικότητας” παρά, έχει στην ευχέρεια του σειρά στρατηγικών που διαφοροποιούνται αναλόγως της ομάδας-στόχου:

α. πρωτογενής’ απευθύνονται σε όλο το κοινωνικό σώμα και επιδιώκουν την εξάλειψη εγκληματογόνων κοινωνικών συντελεστών, β. δευτερογενής’ απευθύνονται σε ειδικότερες πληθυσμιακές κατηγορίες – αφηρημένως, υποκειμενικά και αντικειμενικά – επικινδύνων, γ. τριτογενής’ προορίζονται για άτομα που κρίνονται ως σοβαρά – μελλοντικώς – επικίνδυνα υπό τη συνδρομή ορισμένων περιστάσεων. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 22, άρθρ. Σ. Αλεξιάδης, τόμ. Α’)

Τέτοια μέτρα αποτελούν: η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και στέγασης και, η δημιουργία πράσινων ζωνών ζωτικού χώρου, η πολιτική στόχευσης στην πλήρη απασχόληση και στην αναβάθμιση των συνθηκών εργασίας – πέραν της επιδοματικής πολιτικής των ανέργων –, η δημιουργία κέντρων νεότητας και αθλητικών εγκαταστάσεων, η δημιουργία δικτύου “αρωγών-γονέων” με το οποίο συνδράμονται παιδιά σε κίνδυνο και ο θεσμός “των μεγάλων αδελφών” όπου, επαγγελματίες πυροσβέστες, αστυνομικοί, κ.α. αναλαμβάνουν τη συνοδεία παιδιών από πολυπροβληματικές ή μονογονεϊκές οικογένειες, κλπ. (Μαγγάνας Α., 1999, σ. 3)

Μεγάλο κεφάλαιο στην πρόληψη του εγκλήματος αποτελεί και η Αστυνομία. Στην βιβλιογραφία μπορεί να τη συναντήσει κανείς υπό δύο έννοιες: Υπό την “τυπική” της έννοια, αστυνομική δύναμη συνιστά, εκείνη η δημόσια υπηρεσία στην οποία της έχει ανατεθεί εκ μέρους της Πολιτείας η άσκηση της πολιτειακής αστυνόμευσης. Υπό “ουσιαστική” έννοια, αποτελεί την πολιτειακή ενέργεια που αποβλέπει στην αποτροπή του κινδύνου διατάραξης της δημόσιας τάξης. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 25, άρθρ. Σ. Αλεξιάδης, τόμ. Α’) Συγκεκριμένα, διενεργεί περιπολίες, επιτηρεί χώρους, - εγκαταστάσεις και εκδηλώσεις εν δυνάμει “ταραχοποιές”, συμβουλεύει τους πολίτες για την - από μέρους τους - λήψη μέτρων αποτροπής του εγκλήματος σε περιόδους εκκένωσης της οικίας τους, κλπ. Μέτρα όπως, η αύξηση του αστυνομικού δυναμικού και υλικο-τεχνικού εξοπλισμού της, η αυστηρή διαδικασία επιλογής για την πρόσληψη μέσω τεστ προσωπικότητας και η υποχρεωτική συμμετοχή τους σε σεμινάρια επιμόρφωσης για την ικανοποιητικότερη αντιμετώπιση του εγκλήματος, η σύσταση εξειδικευμένων σωμάτων ασφαλείας προκειμένου για την καταπολέμηση εξελιγμένων μορφών εγκληματικότητας, κλπ. συμβάλλουν αποφασιστικά στην επίτευξη της αντεγκληματικής πρόληψης. (Μαγγάνας Α., 1999, σ. 2)

Τα τελευταία χρόνια, έχει παρατηρηθεί και το φαινόμενο της Ιδιωτικής Αστυνομίας (δηλαδή, ανάληψης διαφύλαξης των ιδιωτικών αγαθών από ιδιώτες αστυνομικούς με πρωτοβουλία και δαπάνη των φορέων των εν λόγω αγαθών) που επιτείνεται τόσο πολύ στην περίπτωση μεγάλων εταιριών ώστε να, γίνεται - πλέον - λόγος για “Βιομηχανία Ιδιωτικής προστασίας”. Οι παράγοντες ανάπτυξης της συνδέονται αφενός μόν, με τον περιορισμό κονδυλίων στην δημόσια αστυνομία και την απομυθοποίησή της ως αποτελεσματικού μηχανισμού κοινωνικού ελέγχου αφετέρου δε, τη διάθεση μεγάλου αριθμού αστυνομικής δύναμης σε εξω-προληπτικές επιδιώξεις κοινωνικού ελέγχου (όπως, ασφάλεια υψηλά ιστάμενων πολιτικών προσώπων, κλπ.) αλλά και την

έκδηλη ή λανθάνουσα δυσαρέσκεια των ιδίων των αστυνομικών οργάνων επί επικίνδυνων έργων (πχ. επιτήρηση αθλητικών αγώνων, πολιτικών διαδηλώσεων, σωφρονιστικών καταστημάτων, κ.ο.κ.). Παρ' ότι, η νέα αυτή μορφή αστυνόμευσης αμβλύνει το φόβο του εγκλήματος – αλλά και το ίδιο το έγκλημα – φαίνεται να παρουσιάζει τα εξής προβλήματα:

- η λογική ύπαρξης τους δεν είναι συμβατή με τη λογική φορολόγησης του πολίτη για απόλαυση υπηρεσιών ασφάλειας από την κρατική αστυνομία.
- νομιμοποιείται η παράνομη πώληση προστασίας από νονούς – όχι πια του υποκόσμου – παρά “του υπερκόσμου”.
- η ανεξέλεκτη αύξηση του προσωπικού τους και ο ανταγωνισμός αφενός μεν, δημιουργεί γιγαντιαίες στρατοκρατικές πολυεθνικές εταιρίες αφετέρου δε, καλλιεργεί το φόβο θυματοποίησης του πολίτη μέσα από τη διαδικασία του marketing των υπηρεσιών τους.
- δεν μπορεί να ελεγχθεί ο κίνδυνος παραβίασης των ατομικών ελευθεριών κατά την άσκηση υπηρεσίας (πχ. περιπτώσεις παρακολουθήσεων συνδιαλέξεων, τηλεφωτογραφιών, κλπ.).
- επιτείνει την κοινωνική ανισότητα αφού, των υπηρεσιών αυτών απολαμβάνουν μόνο οι ευπορότεροι – πράγμα που επίσης, θα δημιουργήσει φαινόμενα μετατόπισης του ρεύματος εγκληματικότητας προς τις ζώνες των μη προνομιούχων.

Εν όψει των ανωτέρων προβληματικών, το Συμβούλιο της Ευρώπης συνιστά, την κατάρτιση αυστηρών κανονισμών για τη λήψη άδειας σύστασης τους, απαιτούμενες γνώσεις Ποινικού δικαίου και δεοντολογικού κώδικα

συμπεριφοράς προς το κοινό, τακτικούς ελέγχους λειτουργίας τους από δημόσιες αρχές, ενθάρρυνση σχέσεων με τη δημόσια Αστυνομία, κ.λ.π. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 28, άρθρ. Σ. Αλεξιάδης, τόμ. Α')

Εξαιρετικά αποφασιστική είναι – εξάλλου – και η συμβολή του κοινού τόσο στη χάραξη όσο και στην άσκηση αντεγκληματικής πολιτικής καθ' ότι, αυτό οργανώνει τη μορφή κοινωνικής συμβίωσης μέσα στην οποία εκδηλούται το έγκλημα – και άρα αυτό μπορεί να την αναδιοργανώσει –, παρευρίσκεται –κατά κανόνα – παντού και πάντα – και άρα, έχει τις ευκαιρίες να το προλάβει και, αποτελεί το χώρο προέλευσης των υποψηφίων θύματων – και επομένως, έχει συμφέρον να το προλαμβάνει. Από την άλλη πλευρά, το κοινό ουσιαστικά συμμετέχει και στην καταστολή του εγκλήματος με το θεσμό της μήνυσης, την ιδιότητα του ως λαϊκού δικαστή, μάρτυρα ή και επισκέπτη φυλακών, την κοινωνικο-επαγγελματική επανένταξη των αποφυλακισμένων, κλπ.

~~Έτσι, οι συστάσεις της επιτροπής εμπειρογνομόνων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου “για τη συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική” κινήθηκαν γύρω από τους εξής άξονες :~~

- πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση του κοινού αναφορικά με το ρόλο που καλείται να διαδραματίσει. Στόχος θα είναι, η υπέρβαση φαινομένων κοινωνικής απάθειας και η επαναποκατάσταση σχέσεων με τους επίσημους φορείς αντεγκληματικής πολιτικής.
- ενεργός ανάμειξη του κοινού σε εθνικό, δημοτικό, ή κοινοτικό επίπεδο με πρόσληψη από επιχειρήσεις αποφυλακισθέντων και λοιπών περιθωριακών στοιχείων, αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό σχεδιασμό κατοικιών και πόλεων με τρόπο που να πληρούνται οι “οροί ασφάλειας”, οργάνωση εκδηλώσεων ευαισθητοποίησης από Συλλόγους γονέων και κοινωνικές οργανώσεις, κλπ.

- επίτευξη διαλόγου μεταξύ κρατικών, δημοτικών, κ.α. αρχών και ενώσεων πολιτών επί της κριτικής αξιολόγησης των προτεινομένων μέτρων αντεγκληματικής πολιτικής.
- συμβουλευτικών επιτροπών, συμβουλίων πρόληψης της εγκληματικότητας, κλπ.

(Κουράκης Ν., 1994, σ. 30, άρθρ. Σ. Αλεξιάδης, τόμ. Α')

Αναφορικά δε με τα τοπικά Συμβούλια Πρόληψης Εγκληματικότητας (ΣΠΕ) θα πρέπει να αναφερθεί ότι, παρ' ότι, ως θεσμός έχει θεσπιστεί με το Νόμο 2713/1999 άρθρ. 16 για κάθε δήμο ή κοινότητα άνω των 3.000 κατοίκων, στην πραγματικότητα υπολειτουργεί. Πάντως, αποτελεί μία ιδιαίτερα αξιόλογη προσπάθεια τόσο δεδομένου του επαγγελματικού δυναμικού που φέρεται να τα απαρτίζουν (εγκληματολόγοι, κοινωνιολόγοι, ψυχολόγοι, δικαστικοί λειτουργοί, κοινωνικοί λειτουργοί, αστυνομικοί, εκπρόσωποι ιατρικών και δικηγορικών συλλόγων, κλπ.) όσο και χάριν καθεαυτού του αντικείμενου δράσης τους και του χαρακτήρα προώθησης της ιδέας της συνευθύνης και της κοινωνικής αλληλεγγύης για υλοποίηση πολιτικών άρσης Κοινωνικού Αποκλεισμού – που έγκειται στα:

- α. σύνταξη έκθεσης καταγραφής της εγκληματικότητας ανά Δήμο και υποβολή προτάσεων στους αρμοδίους φορείς προκειμένου για την χωροταξική και κοινωνική αναβάθμιση εστιών εγκληματικότητας.
- β. πλαισίωση και συντονισμό με σχετικές πρωτοβουλίες άλλων κοινωνικών φορέων όπως, θεραπευτικές κοινότητες, Συλλόγους Γονέων και Κηδεμόνων, επαγγελματικές ενώσεις, Εταιρίες Προστασίας αποφυλακισμένων, Ο.Τ.Α., κλπ.

- γ. σύσταση κέντρων υποστήριξης θυμάτων εγκληματικών ενεργειών.
- δ. σύσταση δικτύου στελεχών πρόληψης σε τομείς όπως, σχολική-εξωσχολική βία, κακοποίηση και εκμετάλλευση ανηλίκων, χρήση ψυχοδραστικών ουσιών, αντικοινωνική και οδική συμπεριφορά, κλπ.
- ε. κατάστρωση προγραμμάτων πρόληψης ειδικών μορφών παραβατικότητας-εγκληματικότητας σε κεντρικό-κρατικό επίπεδο.
- (Εισήγηση της Ομάδας Διοίκησης Έργου για τα τοπικά Συμβούλια Πρόληψης της Εγκληματικότητας, Ημερίδα της 24^{ης} Μαΐου 2002 στην Πάτρα)

B. Ποινική Αντεγκληματική πολιτική

Με τον όρο Ποινική Αντεγκληματική πολιτική νοούνται άλλοτε, οι θεσμοί του Ουσιαστικού Ποινικού Δικαίου, άλλοτε η άρτια οργάνωση των μηχανισμών υλοποίησης των θεσμών τούτων και άλλοτε, η στόχευση σε αποτελεσματικά μέτρα και μεθοδεύσεις σωφρονιστικής και μετασωφρονιστικής μεταχείρισης. Οι στόχοι της αναφέρονται στην γενικοπροληπτική λειτουργία της επαπειλής ποινής για επικίνδυνες αντικοινωνικές συμπεριφορές, και της εκφοβιστικής της αποτρεπτικής δράσης, στην ειδικοπροληπτική πρόληψη της υποτροπής μέσω της αχρήστευσης κατά το χρόνο κράτησης σε σωφρονιστικό κατάστημα και την ειδικοπροληπτική κοινωνική ένταξη του αποφυλακισθέντος ατόμου. Οι στόχοι τούτοι θα επιτευχθούν όταν συντρέξουν οι παρακάτω προϋποθέσεις:

- η βεβαιότητα επιβολής της – όμως – ως έσχατο μέτρο καταπολέμησης του εγκλήματος

- η αμεσότητα επιβολής της ώστε να υπάρξει σύνδεση εγκλήματος-ποινήs
- η βαρύτητα της κατά αναλογία προς την βαρύτητα της πράξης
- η κανονικότητα επιβολής της ώστε, να μην θεωρηθεί μέσο και υποχείριο άλλων ιδεολογικών, οικονομικών, δημοσιονομικών σκοπιμοτήτων.

Προς τούτο, διαθέτει στην ευχέρεια της μία κλίμακα ποινών και μέτρων ασφαλείας (όπου, οι μεν ποινές επιβάλλονται στο δράστη εγκληματικής πράξης, τα δε μέτρα ασφαλείας απευθύνονται σε επικίνδυνους για τη δημόσια τάξη δράστες ή σύνοδες περιστάσεις τέλεσης εγκλήματος όπως οπλοφορία, κλπ.) που κυμαίνονται από την αυστηρότητα έως την επιείκεια.

Οι σύγχρονες τάσεις που χαρακτηρίζουν την Ποινική αντεγκληματική πολιτική – τουλάχιστον έτσι όπως, θεμελιώθηκαν από το κίνημα της Κοινωνικής Άμυνας προκειμένου για ταυτόχρονη προστασία του πολίτη από τον κίνδυνο προσφυγής στο έγκλημα ή εγκληματοποίησής του από τους μηχανισμούς ποινικής καταστολής – συναρτώνται με τα εξής ζητήματα: απεγκληματοποίηση-αποποινικοποίηση, συρρίκνωση ή παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας, καταργητική τάση και αποκαταστατική θυματολογική πολιτική.

Με τον όρο απεγκληματοποίηση εκφράζεται η – πλέον – αδιαφορία του Ποινικού νόμου για τέως χαρακτηριζόμενες ως εγκληματικές και αξιόποινες συμπεριφορές και η κατάργηση της συγκεκριμένης ποινικής πρόβλεψης. Η *de jure* απεγκληματοποίηση αφορά εκείνες που υλοποιούνται με πράξη του νομοθέτη ενώ, η *de facto* απεγκληματοποίηση προέρχεται από ακυρωτική δικαστική πράξη που θεμελιώνεται στην αντισυνταγματικότητά τους. Αντίθετα, στην αποποινικοποίηση δεν αίρεται ο εγκληματικός χαρακτήρας της πράξης παρά απλώς, δεν επιβάλλεται η ποινή που κανονικά θα της άρμοζε. Έτσι

γίνεται λόγος για Νομοθετική αποποινικοποίηση όταν, με νομοθετική διάταξη καταργούνται θεσμοί που τείνουν να αυξάνουν τα όρια της ποινής προς χάριν διαπίστωσης επικινδυνότητας για Δικαστική αποποινικοποίηση όταν, ο δικαστής είτε αναγνωρίζει ελαφρυντικές περιστάσεις μείωσης της ποινής υπό του κατώτατου ορίου είτε αναγνωρίζει λόγους άφεσης της ποινής – που συχνά προκύπτουν από πράξεις ανάκλησης εγκλήσεων ή αδυναμία αποδεικτικής συνδρομής εκ μέρους του θύματος καθώς και για, Σωφρονιστική αποποινικοποίηση όταν, αντί έκτισης της ποινής επιλέγονται οι θεσμοί της χάρης, της αναστολής και της υφ' όρον απόλυσης.

Οι τάσεις αυτές έχουν επικριθεί αφενός διότι, πιθανολογείται να προκαλέσει ερμηνείες αυτο-ομολογούμενης αποτυχίας του ποινικού συστήματος και αφετέρου επειδή, ενδέχεται να λειτουργήσουν ως παράγοντες αύξησης εγκλημάτων. Στην πραγματικότητα όμως, ούτε οι πιθανοί εγκληματίες επηρεάζονται ούτε το κοινό κλονίζεται ως προς την εμπιστοσύνη του από αυτές.

~~Ένα δεύτερο βασικό ζήτημα συνιστά η παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας και η ενεργοποίηση νέων εξω-ποινικών, κοινοτικών θεσμών σωφρονιστικής. Παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας σημαίνει, αποποινικοποίηση της διαδικασίας – και όχι των υποθέσεων – προκειμένου να απαλλαχθεί η διαδικασία από πλεονάζον φόρτο υποθέσεων, να απαλλαγούν πολίτες από περιττή ταλαιπωρία και να αναζωογονηθούν οι θεσμοί από τη συμμετοχή του ιδιωτικού-λαϊκού στοιχείου. Η παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας υπεδείχθη από το 7^ο Συνέδριο του ΟΗΕ αφενός διότι, εξασφαλίζει ταχεία και δίκαιη δικαστική και παραδικαστική δράση για τους πολίτες και το σύστημα αφετέρου δε διότι, εγγυάται την παροχή μέσων νομικής αρωγής-υπεράσπισης για τους κατηγορουμένους. Πάντως, αν εξαιρεθούν οι περιπτώσεις μεταβίβασης αρμοδιότητας αποκατάστασης παραβάσεων σχετιζομένων με χρήση, κατοχή και προμήθεια ναρκωτικών ουσιών, ή αγρονομικών και άλλων πταισμάτων που επισύρουν πρόστιμο, αντίστοιχα από Κέντρα θεραπείας~~

εξαρτημένων ατόμων (ΚΕ.Θ.Ε.Α.), αρχές αγροτικής ασφάλειας ή αρχές που ασκούν αστυνομικά καθήκοντα, σε γενικές γραμμές, η Ελληνική νομοθεσία δεν έχει προωθήσει ιδιαίτερα τέτοιες εναλλακτικές.

Νέες μορφές ποινών έχουν καθιερωθεί πλέον στο Δυτικό κόσμο που άλλοτε λειτουργούν ως εναλλακτικές της έκτισης βραχύχρονων και μακρόχρονων ποινών (δηλαδή, απαγγέλεται ποινή στερητική της ελευθερίας αλλά εκτίεται εναλλακτική ποινή) και άλλοτε ως υποκατάστατες ποινές (δηλαδή, απαγγέρονται απευθείας ως αυτοτελείς ποινές). Εδώ, ανήκουν:

το ημερήσιο πρόστιμο, η μετατροπή της ποινής της φυλάκισης σε χρηματική ποινή, η αναστολή της απαγγελίας της καταδικαστικής απόφασης υπό όρους, η αναστολή έκτισης της ποινής άνευ περιοριστικών της ελευθερίας όρων, η ημικράτηση, η κράτηση κατά τέλος της εβδομάδας, η υφ' όρον απόλυση, η αποζημίωση του θύματος, και η προσφορά κοινωφελούς υπηρεσίας προς την κοινότητα. Κατωτέρω εκτίθενται αναλυτικά ορισμένα εξ' αυτών. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 44, άρθρ. Σ. Αλεξιάδης, τόμ. Α')

Κατ' οίκον περιορισμός

Εφαρμόζεται στην Αυστραλία και Νέα Νότια Ουαλία σε καταδικασθέντες και αποφυλακισθέντες και επιδιώκει την αποτροπή επανεγκλεισμού και, την επίβλεψη και σωφρονισμό των πρόωρα τεθέντων υπό καθεστώς δοκιμασίας (parolees). Περιλαμβάνει τον περιορισμό εντός της περιμέτρου της οικίας κατά ώρες προβλεπόμενες υπό το δικαστικό διάταγμα και, συγκεκριμένους όρους όπως, η συμμετοχή σε προγράμματα αποτοξίνωσης, η καλλιέργεια διαπροσωπικών δεξιοτήτων, κλπ. Επιτυγχάνεται τόσο με περιοδικούς ελέγχους στο χώρο κατοικίας και εργασίας όσο και με την ηλεκτρονική παρακολούθηση μέσω ενός ειδικού βραχιολιού-ηλεκτρονικού πομπού ορισμένης εμβέλειας σε σχέση με το χώρο διαμονής. Στα πλεονεκτήματα του θεσμού συγκαταλέγονται: η αποφυγή από το

εγκληματογόνο περιβάλλον της φυλακής, η αποτροπή στέρησης της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, η δυνατότητα εξατομίκευσης των όρων κατά τις συγκεκριμένες ανάγκες του ατόμου, η αποτροπή της υποτροπής, και η μείωση του πληθυσμού και του οικονομικού κόστους της φυλακής. Παρ' όλα αυτά, ο θεσμός του κατ' οίκον περιορισμού:

- δεν συνιστάται για δράστες σοβαρά επικινδύνων εγκλημάτων ή δράστες χαμηλών κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων που δεν διαθέτουν προσβασιμότητα σε τηλέφωνο στο χώρο κατοικίας.
 - ενέχει έντονα αντι-ανθρωπιστική διάσταση που αφενός δημιουργεί ενδο-οικογενειακές συγκρούσεις (αφού το σπίτι μετατρέπεται σε “φυλακή”) και αφετέρου ενδέχεται να προκαλέσει παραβιάσεις των – αυστηρότατων – όρων με αποτέλεσμα τα άτομα να υφίστανται διογκωμένες ποινές επαναφυλάκισης.
-
- ελλοχεύει το μελλοντικό κίνδυνο αχρήστευσης του θεσμού αυτού για άτομα που μπορούν να τον εξαγοράσουν έναντι καταβολής ορισμένου ποσού στα δικαστήρια

Ένταλμα εντατικού σωφρονισμού

Εφαρμόζεται στις Η.Π.Α., Αυστραλία και Μεγάλη Βρετανία σε αποφυλακισθέντες υπό δοκιμασία για το υπόλοιπο της ποινής τους και ανήκει κι αυτός στις “ποινές ενδιάμεσης αυστηρότητας”. Περιλαμβάνει ως βασικό όρο, την αποφυγή τέλεσης άλλου αδικήματος που επισύρει στερητική της ελευθερίας ποινή και την εμφάνιση σε συγκεκριμένο Κοινοτικό σωφρονιστικό κέντρο για δώδεκα ώρες την εβδομάδα, ενώ οι ειδικοί του όροι αναφέρονται στην συμμετοχή σε προγράμματα αποτοξίνωσης. Σε μία ερευνητική μελέτη

αξιολόγησης του θεσμού εκ μέρους τόσο των ιδίων – των πρόωρα αποφυλακισθέντων – όσο και του προσωπικού που τον στελέχωνε εντοπίστηκε ότι: 89 % το θεωρούσαν ως αυστηρή ποινή, 75 % το έκριναν ως αποτελεσματικό μέτρο αποτροπής από το έγκλημα, 69 % πίστευαν πως βελτιώνει τις διαπροσωπικές τους σχέσεις και – από το προσωπικό – 70 % αξιολογούσαν την επαγγελματική τους κατάρτιση ως πολύ ικανοποιητική, 85 % το έκριναν ως αποτελεσματικό μέτρο τιμώρησης και σωφρονισμού και ένας στους τρεις έτειναν προς αύξηση των ωρών εργασίας στα κοινοτικά κέντρα. Ο θεσμός του εντάλματος εντατικού σωφρονισμού φέρεται να έχει δώσει ευεργετικά αποτελέσματα – και μάλιστα, κατά τρόπο ανθρωπιστικό – στο 78 % των ατόμων που δεν υποτροπίασαν αν και, το υπόλοιπο ποσοστό τους μάλλον φαίνεται να διευρύνει το δίκτυο του κοινωνικού ελέγχου αφού, δεν τους παρέχεται δεύτερη ευκαιρία απομάκρυνσης από το εγκληματογόνο περιβάλλον της φυλακής. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 305, άρθρ. Α. Καπαρδής, τόμ. Β')

~~Η αναποτελεσματικότητα, το υπέρογκο οικονομικό κόστος και οι καταχρήσεις εξουσίας που παρατηρήθηκαν κατά την άσκηση της ποινικής καταστολής, προέτρεψαν τον Σκανδιναπό T. Mathiesen να δώσει – εν έτει 1974 – το στίγμα μιας ακραίας πρωτοποριακής κίνησης υπέρ της κατάργησης συνόλου του ποινικού συστήματος. Με εκπροσώπους, τον Ολλανδό Luk Hulsman, τον Γερμανό A. Plack, τον Κανδό P. Landreville και τους Αμερικανούς Σύγχρονους Κουάκερους, διατυπώθηκαν οι εξής θέσεις:~~

- η τέλεση εγκληματικών πράξεων απορρέει από αναπόφευκτες κοινωνικές συγκρούσεις για τις οποίες ευθύνονται περισσότερο οι κοινωνικές δομές παρά τα ίδια τα άτομα. Πχ. η χρήση ναρκωτικών ουσιών συνδέεται με προβλήματα ψυχικής υγείας, η άσκηση βίας με ευρύτερα πολιτισμικά πρότυπα κοινωνικής παθολογίας και τα εγκλήματα κατά της περιουσίας, με μοντέλα υπερκαταναλωτισμού ή προβλήματα επιβίωσης.

- η συλλογιστική του κοινωνικού ελέγχου θα πρέπει να παρακάμψει ιδεολογίες περί τιμώρησης, ανταπόδοσης και απόδοσης μομφής και να προσανατολιστεί στην ανάγκη αποζημίωσης και συμφιλίωσης. Μαγγάνας Α., 1999, σ. 36)
- η ιδέα της ποινικής επίλυσης κοινωνικών προβλημάτων αποσύρει τη δυνατότητα διευθέτησης της σύγκρουσης με εξω-ποινικές μεθοδεύσεις μεταξύ θύματος-δράστη.
- η ύπαρξη της λεγόμενης αφανούς εγκληματικότητας καθώς και, η μονοστρωματική πελατεία του συστήματος αποδεικνύει τον εγκληματία ως πλαστό παράγωγο του συστήματος.
- το εσωτερικό συναίσθημα ενοχής – του οποίου, γίνεται επίκληση για να δικαιολογηθεί η επιβολή ποινής (ο εγκληματίας εξιλεώνεται μέσα από την τιμωρία του) δεν έχει καμία σχέση με το ποινικό σύστημα.
- η γραφειοκρατική λειτουργία του συστήματος παραμορφώνει τον επαγγελματισμό των οργάνων του και αποστασιοποιεί τους κρατούμενους από το προσωπικό.
- το ποινικό σύστημα προκαλεί αντιδράσεις στο ευρύ κοινό τόσο σε σχέση με τις υπέρογκες δαπάνες που επενδύονται όσο και αναφορικά με τα προγράμματα επαγγελματικής επανένταξης των αποφυλακισθέντων – δεδομένης της ανεργίας των “εντίμων πολιτών”...
- η εσωτερική οργάνωση της φυλακής όχι μόνο δεν αναμορφώνει τον κρατούμενο αλλά τον μεταχειρίζεται ως αντικείμενο επιβολής σωματικής

κύρωσης, και στιγματίζει δραματικά τόσο τον ίδιο όσο και την οικογένεια του. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 50, άρθρ. Σ. Αλεξιάδης, τόμ. Α')

Προτείνεται λοιπόν, η άρση των κοινωνικών στερεοτύπων για το έγκλημα και τον εγκληματία, η εστίαση σε απεγκληματοποιητικές πρακτικές, η εξαίρεση ορισμένων κατηγοριών παραβατών από το σύστημα εγκλεισμού και η υποβολή τους σε αποκεντρωμένα “δικαστήρια συνοικιών”, η αποφυλάκιση μεγαλύτερου αριθμού κρατουμένων και – τελικά – το πάγωμα ανοικοδόμησης νέων “φυλακών-αποθηκών”. (Μαγγάνας Α., 1999, σ. 35)

Τέλος, η κατάδειξη – πριν 40 χρόνια από την Ζηλανδή Margery Fry – της αναποτελεσματικότητας αποζημίωσης των θυμάτων εγκλημάτων βίας κατά προσώπων λόγω της στέρησης περιουσιακών στοιχείων του δράστη τόσο κατά την εκδίκαση της υποθέσεως όσο και κατά τη διάρκεια έκτισης της ποινής της φυλάκισης, της ενέπνευσε την ιδέα θέσπισης κρατικής ευθύνης προς τα θύματα υπό την έννοια μιας Αποκαταστατικής Θυματολογικής Πολιτικής. Η συλλογιστική αυτή ερείζει στα παρακάτω σημεία:

- α. η βία συνιστά ένα ενδημικό φαινόμενο στην κοινωνία για αυτό και, επιβάλλεται να αποζημιωθεί ώστε να μην επεκταθεί.
- β. εφόσον το κράτος επενδύει υπέρογκα ποσά για τη μεταχείριση των εγκληματιών, πόσο ηθικότερο και δικαιότερο είναι, να επενδύσει για την οικονομική και ψυχολογική ανακούφιση των θυμάτων.
- γ. δεν μπορεί η Πολιτεία να αναγνωρίζει τις αξιώσεις αποζημίωσης “οργανωμένων” πληθυσμιακών κατηγοριών όπως, των εργατών που υφίστανται ατυχήματα ή των αναπήρων πολέμου και, να παραβλέπει την

κατηγορία των θυμάτων – μόνο και μόνο – επειδή δεν είναι το ίδιο οργανωμένοι.

Έτσι, κατά το προτεινόμενο σχήμα, θα αποζημιώνονται τα θύματα εγκλημάτων βίας κατά πρόσωπου, κατά περιουσίας, κατάχρησης οικονομικής δύναμης, κατά του περιβάλλοντος, και κατά του καταναλωτή σε έκταση που θα προσδιορίζεται από τις συνθήκες τέλεσης του εγκλήματος και το ύψος της βλάβης και – βέβαια – ανεξαρτήτως του οικονομικού επιπέδου του θύματος. Οι αρμόδιοι φορείς καταβολής της αποζημίωσης θα πρέπει να είναι, ή ο συνήθης φορέας κοινωνικών ασφαλίσεων ή ειδικό Κρατικό ταμείο αποζημιώσεων – το οποίο θα ενισχύεται από τις χρηματικές ποινές που καταβάλλονται στα Ποινικά δικαστήρια. Το σχήμα αυτό επικρίθηκε ως προς τα εξής:

- αν οι εγκληματίες γνωρίζουν εκ των προτέρων πως, το κράτος θα αποζημιώσει το θύμα θα μεριμνήσει έτσι ώστε, να προκαλέσει ανεπανόρθωτες βλάβες
- αν τα θύματα γνωρίζουν εκ των προτέρων πως, το κράτος θα τους αποζημιώσει, θα επιδείξουν αδιαφορία για τη δίωξη και καταστολή του δράστη – πράγμα που, θα αποδυναμώσει τον κατασταλτικό ποινικό μηχανισμό που – κατά βάση – στηρίζεται στην ενεργό συμμετοχή του θύματος. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 52, άρθρ. Σ. Αλεξιάδης, τόμ. Α')

Ένα από τα θεμελιώδη ζητήματα της αντεγκληματικής πολιτικής αποτελούν και τα όρια άσκησης της σε σχέση με τις Συνταγματικές ατομικές ελευθερίες. Κατά κανόνα, τα γενικοπροληπτικά κοινωνικά μέτρα δεν συγκρούονται με αυτές εκτός και, ενέχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα ή εξατομικεύονται. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν, ο έλεγχος της ταχύτητας των

τροχοφόρων με ραντάρ, ο σωματικός έλεγχος και ο έλεγχος των αποσκευών των επιβιβαζομένων σε αεροπλάνο, η παρακολούθηση με κλειστό κύκλωμα τηλεόρασης των πελατών καταστημάτων, η σωματική έρευνα για εξεύρεση όπλων, η έρευνα κατοικίας κατά την αναζήτηση υπόπτου, κλπ. Επίσης, προβλήματα νομιμότητας γεννώνται και στην περίπτωση διοικητικών μέτρων που λαμβάνονται για πρόληψη του δημοσίου συμφέροντος όπως, ο εγκλεισμός ψυχικά νοσούντων ή ανηλίκων που βρίσκονται σε κίνδυνο παρεκτροπής σε ειδικά καταστήματα. Για αυτό, οι ελάχιστες εγγυήσεις που πρέπει να συντρέχουν επιβάλλεται να είναι: να είναι γενικού χαρακτήρα, να έχουν γνωστοποιηθεί στους πολίτες, να μην υπερβαίνονται τα κοινωνικά αναγκαία όρια ελέγχου της ζωής του ατόμου και να μην ασκούνται κατά τρόπο προσβλητικό της ατομικής προσωπικότητας και άλλων δικαιωμάτων της.

Σοβαρότερος κίνδυνος αδυναμίας οριοθέτησης της αντεγκληματικής πολιτικής σε σχέση με τις ατομικές ελευθερίες παρουσιάζεται στην Ποινική αντεγκληματική πολιτική. Έτσι, είναι εύλογο πως, στο χώρο του Ουσιαστικού Ποινικού δικαίου οι επαπειλούμενες κυρώσεις για την παράβαση των κανόνων του περιορίζουν ή και αφαιρούν τα ατομικά φυσικά, νομικά ή κοινωνικά αγαθά. Το ίδιο ισχύει και για το χώρο του Δικονομικού Ποινικού δικαίου – χαρακτηριστικό παράδειγμα του οποίου αποτελεί, ο θεσμός της προφυλάκισης ή και για το χώρο της Σωφρονιστικής που δεν εγγυάται πάντα το σεβασμό της προσωπικότητας του κρατούμενου και την προοπτική εξατομικευμένης αναμόρφωσης του. Ακόμα δε και η εγγύηση της αποζημίωσης – για παράδειγμα – εκείνων που προφυλακίστηκαν ή καταδικάστηκαν άδικα από την Πολιτεία, με κανέναν τρόπο δεν αντισταθμίζουν την ηθική – και όχι, μόνο – βλάβη που υπέστησαν.

Στις λοιπές περιπτώσεις – της καταργητικής ή αποκαταστατικής αντεγκληματικής πολιτικής – δεν τίθεται θέμα οριοθέτησης παρά μόνο βασικών επιλογών που καθορίζονται από διάφορες κοινωνικές, ηθικές, πολιτιστικές,

οικονομικές, κ.α. παραμέτρους. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 55, άρθρ. Σ. Αλεξιάδης, τόμ.Α')

Η ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Α. Η ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Ο Aschaffenburg ορίζει την πρόληψη του εγκλήματος ως “κάθε μέτρο που συντελεί στο να γίνουν οι άνθρωποι πιο υγιείς από άποψη φυσική, διανοητική και οικονομική· αποτελεί ένα όπλο στον αγώνα κατά του εγκλήματος”. Την ίδια ευρήτητα υιοθέτησε και ο E. Ferri στην καταγραφή των – προληπτικών – “υποκατάστατων των ποινών” (οικογενειακός προγραμματισμός, ελευθερία στο γάμο και το διαζύγιο, ελευθερία εμπορίου και μεταναστευτικής κινητικότητας, θεσμός εργατικής κατοικίας, θέσπιση μείωσης κατανάλωσης οινοπνεύματος εν ώρα εργασίας, φωταγωγήση οδών, κλπ.).

Στην πραγματικότητα, η έννοια της πρόληψης εγκλημάτων περικλείει ακόμα πιο ευρύ φάσμα παρεμβατικών, αμυντικών και τιμωρητικών μηχανισμών ~~περιστολής του εγκληματικού φαινομένου που συναρτώνται τόσο με ερωτήματα~~ θεωρητικού επιπέδου (πχ. αντικείμενο-στόχου της πρόληψης είναι η νομικίστικη έννοια του εγκλήματος ή και άλλα συναφή κοινωνιολογικά μεγέθη όπως, η αποκλίνουσα συμπεριφορά, η νεανική παραβατικότητα, η κοινωνική αποδιοργάνωση, η οικογενειακή δυσλειτουργία, κλπ.; η πρόληψη θα περιλάβει ολόκληρο το κοινωνικό σύστημα ή ορισμένα – μόνο – υπο-συστήματα; εγκληματοπροληπτικές ενέργειες θα θεωρηθούν μόνο όσες ασκούνται από τους επίσημους φορείς εξουσίας ή και εκείνες του ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου;) όσο και με παραδείγματα της καθημερινής εμπειρίας όπως, η αυτο-οχύρωση των ιδιωτών εντός της οικίας τους ώστε να ματαιωθεί το ενδεχόμενο εγκληματικών ενεργειών, ο πολλαπλάσιασμος των συστημάτων συναγερμού ή η δημιουργία χώρων αστυνομευόμενης αναψυχής για ανηλίκους, αποδυνάμωση των κοινωνικο-οικονομικών δομών αναπαραγωγής του εγκλήματος και η ισχυροποίηση εκείνων που το αναστέλλουν, κ.ο.κ.

Με γνώμονα όλα τα παραπάνω, μπορούμε να εικάσουμε ότι, ο όρος πρόληψη εγκλημάτων θα πρέπει να εμπεριέχει κάθε προσπάθεια:

- εντοπισμού και ενεργοποίησης θεσμικών μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου – ικανών να παράγουν πολίτες με σύννομες ταυτότητες
- αναδόμησης προϋπάρχοντων θεσμών (πχ. Ποινικό δίκαιο, κοινότητα, οικονομία) ή σύσταση νέων προκειμένου να, εδραιωθούν εγκληματο-αποτρεπτικές συνθήκες
- μεθοδικής εξάλειψης κάθε συνθήκης που δύναται να υποθάψει πρότυπα εγκληματικής συμπεριφοράς και σταδιοδρομίας.

(Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 57)

Τούτο σημαίνει πως, το αντικείμενο-στόχου των προσπαθειών θα πρέπει να μεθοδευτεί μέσα από πολυεπίπεδες και διεπιστημονικές στρατηγικές οι οποίες θα αναμοχλεύσουν κάθε κοινωνική δομή και λειτουργία που δύναται να συσχετιστεί με εγκληματικό φαινόμενο. Για αυτό, άλλωστε, και έχουν καταγραφεί τόσες διαφορετικές “εμπειρικές” τυπολογίες της – πέραν της παραδοσιακής και πεπερασμένης Γενικής-Ειδικής πρόληψης των Δογματικών του Ποινικού δικαίου. Φαίνεται μάλιστα, πως η έννοια της πρόληψης εναλλάσσεται συχνά με εκείνη της αποτροπής. Έτσι, στην Αγγλοαμερικανική βιβλιογραφία έχει επικρατήσει ο όρος “πρόληψη” για την εξω-ποινική μόνο πρόληψη ενώ ο όρος “αποτροπή” για την κατεξοχήν ποινική πρόληψη, οι δε Γάλλοι και Γερμανοί ποινολόγοι χρησιμοποιούν τον όρο “κοινωνική – ή εγκληματική – προφύλαξη” και, “πρόληψη” σε εξω-ποινικό και ποινικό επίπεδο, αντίστοιχα. Αυτούσια πάλι, εναλλακτική χρήση προτιμά ο σημαντικός Νορβηγός ποινολόγος Johns Andenaes. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 172)

Πρόσφατα, μάλιστα, παρατηρούνται τάσεις αναβίωσης του ενδιαφέροντος αναφορικά με τη γενική πρόληψη που, εν μέρει μπορούν να ερμηνευθούν από την απήχηση του έργου του Johns Andenaes “Γενική πρόληψη: χίμαιρα ή πραγματικότητα;” στους κύκλους των ποινικολόγων έτσι ώστε να μπορεί να μιλήσει κανείς για δύο αντίπαλες παράταξεις – την παράταξη των “πρεβεντιονιστών” υπερμάχων και την άλλη των πολεμίων. Κρίνουμε σκόπιμο να εκθέσουμε την επιχειρηματολογία των μεν από τους δε:

A. Η Γενική πρόληψη είναι υπαρκτή

Εάν και, αποτελεί φαινόμενο εγγενώς μη διαπιστώσιμο, καθίσταται έμμεσα αντιληπτή – μέσα από τα αποτελέσματα της αφού, σύμφωνα με τον Gurr, “ο άνθρωπος σταθμίζει τις συνέπειες των συμπεριφορών και επιλογών του και, αντιμετωπίζει το συναίσθημα της αποστροφής προς την ποινικά επαπειλούμενη συμπεριφορά”.

B. Η Γενική πρόληψη είναι αποδοτική

Η αποδοτικότητα της αποδεικνύεται μέσα από την αντίστροφη σχέση μεταξύ των μεγεθών “ποινικός κολασμός” και “εγκληματικότητα” όπου, όταν χαλαρώνει το πρώτο αυξάνεται το δεύτερο, και αντίστροφα (αποθετική-θετική πρόληψη). Παράδειγμα, η μείωση των τροχαίων ατυχημάτων στη Γερμανία μετά την αυστηροποίηση της ποινικής πρόβλεψης για οδηγούς υπό την επήρεια οινοπνεύματος, η αύξηση της εγκληματικότητας της Κοπεγχάγης μετά την άρση μέτρων αστυνόμευσης και, η περιστολή κρουσμάτων εγκλημάτων βίας κατά προσώπου που επέφερε η ισχύς της θανατικής ποινής.

Γ. Η Γενική πρόληψη είναι αναγκαία

Παρόλο που, ορισμένα άτομα ούτως ή άλλως θα εγκληματήσουν, η γενική πρόληψη είναι αναγκαία αφενός διότι, είναι εδραιωμένη στη συλλογική συνείδηση και συνυφασμένη με το Ποινικό δίκαιο (δε νοείται Ποινικό δίκαιο άνευ ποινής και, ποινή άνευ ατομικής και γενικής πρόληψης) και αφετέρου διότι, η μεθόδευση εγκληματοποίησης συμπεριφορών ή αυστηροποίησης των ποινικών κυρώσεων συνιστούν ανέξοδες και άμεσες διόδους καταπολέμησης της εγκληματικότητας. Λειτουργεί άλλωστε, κατά τρόπο ανάλογο της Ιατρικής επιστήμης· ουδείς προσδοκά από αυτή να μπορεί πάντα να προλαμβάνει το θάνατο των ασθενών. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 160)

Από την άλλη πλευρά, οι πολέμιοι της γενικής πρόληψης περιστρέφονται γύρω από έξι βασικούς άξονες:

– Θεωρητικό υπόβαθρο της Γενικής πρόληψης

Πληθώρα μετα-κλασικών σχολών (Θετικιστική, Φροϋδική, Συμπεριφοριστική, Οικολογική Σχολή του Σικάγο, θεωρίες μιμήσεως, μαθήσεως και ετικέτας) έχουν υποδείξει την αμφισβητούμενη ισχύ της ελευθερίας της βούλησης στον άνθρωπο αφού, οι διαζευκτικές δυνατότητες, δράσης του ανήκουν στο πεδίο των αθέμιτων, παράνομων μέσων και τα απολαμβανόμενα οφέλη από τη διάπραξη εγκληματικής πράξης προηγούνται του κόστους της.

– Ηθική σφαίρα της Γενικής πρόληψης

Το ζητούμενο πρόληψης του εγκληματικού φαινομένου μέσω της τιμώρησης του ενός – όχι μόνο – θίγει συνταγματικά κατοχυρωμένες ελευθερίες όπως αυτές της, ισότητας, δικαιοσύνης και ανθρωπινής αξιοπρέπειας αλλά και,

παραβλέπει αφενός, τη διαφορετική υποκειμενική βαρύτητα του ποινικού κολασμού κατά πληθυσμιακές ομάδες και αφετέρου, τη διαφορετική, εκλεκτική εφαρμογή του Ποινικού νόμου ανά ομάδες πολιτών και την ιστορική εμπειρία λειτουργίας της ως “πρόσχημα” για την εδραίωση Αστυνομικού Κράτους.

– ***Αποδοτικότητα της Γενικής πρόληψης***

Άλλοτε υποστηρίζεται πως, τα μεγέθη της εγκληματικότητας είναι ανεξάρτητα από την αυστηροποίηση των ποινών – και άρα, η γενική πρόληψη είναι αναποτελεσματική – και άλλοτε ότι, καθίσταται αποτελεσματική τότε μόνο, όταν η επαπειλή ποινής αγγίζει τα όρια της τρομοκρατίας.

– ***Σχετικότητα της αποτελεσματικότητας της Γενικής πρόληψης***

Τούτο ερείζει επί της – κατά συντριπτική πλειοψηφία – ~~προσωπικότητας των~~ εγκληματησάντων και του θυμικού-συγκινησιακού δυναμικού που τους κατευθύνει (απουσία αυτοελέγχου, απολυτότητα ισχύος κράτους ανορθολογικής παρόρμησης).

– ***Πολιτική σκοπιμότητα της Γενικής πρόληψης***

Στην πραγματικότητα, η Γενική πρόληψη αποτελεί μία ανυπόστατη διεργασία και μία πλασματική, φορμαλιστική έννοια που στοχεύει στην επέκταση της εξουσιαστικής δύναμης των εφαρμοστών του Ποινικού δικαίου.

– *Αντικειμενικό και Κοινωνικό κόστος της Γενικής πρόληψης*

Το αντικειμενικό κόστος της Γενικής πρόληψης αποτιμάται σε σχέση με τις δαπάνες σε άψυχο και έμψυχο υλικό της Αστυνομικής αρχής, των φορέων απονομής της Ποινικής δικαιοσύνης και των σωφρονιστικών καταστημάτων ενώ, το κοινωνικό της κόστος αναφέρεται στο κράτος άμετρης αστυνόμευσης και στην αμαύρωση της αξιοπρέπειας των εμπλεκομένων μέσα από τη στιγματιστική Ποινική διαδικασία και τον υπερβάλλοντα – συχνά – ζήλο των διωκτικών αρχών. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 164)

Όπως είναι καταφανές, τόσο αυτοί που θεωρούν την γενική πρόληψη “πανάκεια” όσο και αυτοί που την ανάγουν σε “επιβλαβή μύθο” εμμένουν σε υποκειμενικούς και ακραίους αφορισμούς όσον αφορά τη φιλοσοφία περί τιμώρησης (Kant) ενώ – παράλληλα – κρατούν υπό γενικής σύγχυσης αφού, ούτε αποσαφηνίζουν μεταξύ τους τις έννοιες εκφοβισμός-γενική πρόληψη ούτε υπερβαίνουν το πολυεπίπεδο εκπαιδευτικό-επαγγελματικό υπόβαθρο των ιδίων των θεωρητικών τους. Ουσιαστικά, για να είμεθα σαφείς, “μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις, ορισμένα άτομα αποτρέπονται από ορισμένα εγκλήματα μέσω ορισμένων ποινών” και έργο της Εγκληματολογίας είναι, η διαπραγμάτευση αυτού και άλλων συναφών ερωτημάτων. Πχ., σε τί είδους άτομα λειτουργεί η γενική πρόληψη;

Ποιές ποινικές κυρώσεις έχουν γενικο-προληπτικές ιδιότητες; Σε ποιές περιπτώσεις; Ποιό είναι ειδικά το στοιχείο των γενικο-προληπτικών ιδιοτήτων που αποδίδει κατά περίπτωση – το εκφοβιστικό ή το παιδαγωγικό; Εάν, η γενική πρόληψη είναι αποδοτική και η αποδοτικότητα εξαρτάται από το βαθμό αυστηρότητας της επαπειλούμενης ποινής τί είδους κριτήρια ή φραγμοί επιβάλλεται να τεθούν ώστε να μην διακινδυνεύσουμε τη δημοκρατικότητα του πολιτεύματος;

Έστω κι αν, δεν έχουν εξακριβωθεί οι μηχανισμοί λειτουργίας της, πάντως η γενική πρόληψη δεν είναι μύθος – αλλά ούτε και αυτονόητη είναι, η αποδοτικότητά της. Η περίπτωση των ανελεύθερων, παρορμητικών εγκληματιών δεν υπεισέρχεται ίσως σε αποδοτική γενικο-προληπτική λειτουργία όμως, οι κυρώσεις που επιβάλλονται στους εκ προμελέτης εγκληματίες του λευκού περιλαιμίου – για παράδειγμα – μπορούν να φέρουν γενικο-προληπτικά αποτελέσματα εφόσον, η επαπειλούμενη χρηματική ποινή υπερβάλλει του προσδοκώμενου οφέλους από τη διάπραξη. Από την άλλη πλευρά, η αποδοτικότητα της συναρτάται άμεσα με τη βεβαιότητα της ποινής αλλά και, το υψηλό κόστος της πρόληψης σε υλικό και ανθρώπινο δυναμικό και σε συστηματικές τακτικές παρακώλυσης των ατομικών ελευθεριών· κι εδώ, έγκειται η αδυναμία οριοθέτησης της αντεγκληματικής πολιτικής... (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 168)

Β. ΤΑ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Η πατρότητα του όρου πρόληψη – υπό τη νομική του έννοια – ανήκει στον Feuerbach (1799). Το περιεχόμενο, όμως, αυτού προϋπήρχε ήδη στη μακραίωνη αρχαιο-ελληνική σκέψη.

Στα Πλατωνικά_κείμενα “Πολιτεία και Νόμοι” εντοπίζεται ο διττός σκοπός της ποινής: βελτίωση του τιμωρούμενου από τη μια, και εκφοβισμός και διαπαιδαγώγηση των άλλων από την άλλη “ο άνθρωπος βελτίων γίγνηται κολαζόμενος” (Πολιτεία IV495), “...μισήσαι μεν την αδικίαν, στέρξαι δε ή μή μισείν την του δικαίου φύσιν, αυτό εστί τούτο έργον των καλλίστων νόμων” (Νόμοι IX 862 d,e). Επισημαίνει δε σαφώς – ο Πλάτωνος ότι, ο ποινικός κολασμός επιχειρείται για μελλοντικές σκοπιμότητες “αποτροπής” έτσι ώστε να ~~συνετιστεί εκείνος που αδίκησε και τιμωρήθηκε και να μην επαναλάβει το αδίκημα και~~ – επίσης – να παραδειγματιστεί εκείνος που είδε αυτόν που αδίκησε να τιμωρείται. Παρεμφερείς απόψεις υιοθετούνται και από τους Επίκουρο, Πρωταγόρα και Σενέκα σύμφωνα με τους οποίους, η βελτιωτική και ηθικοπλαστική επίδραση του νόμου συντελεί “στο να ζουν οι άνθρωποι δίχως φόβο εφόσον, με την ποινή απομονώνονται οι κακοί”. (“Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur revocari enim praeterita noy possunt, futura prohibentur”, Dialogues, σ. 24)

Είκοσι δύο αιώνες μετά, εν έτει 1765, ο Cesare Beccaria διακηρύσσει στο έργο του “Dei delitti e delle pene” πως, “ωφελιμότερον να εμποδίζονται παρά να κολάζονται τα αδικήματα” (άποψη εμφανώς επηρεασμένη από τους Εγκυκλοπαιδιστές Ντιντερό, Βολταίρο, Ρουσσό και Μοντεσκιέ). Προτάσσει δε την ανθρωπιστική διάσταση της ποινής δηλαδή, “εκείναι αι ποινάι να προκρίνονται, όσαι, ανάλογοι με τα αδικήματα, προξενούν

εις μεν τας ψυχάς των βλεπόντων δραστικωτέραν και μονιμωτέραν, εις δε το σώμα του κολαζομένου, όσον δυνατόν, ολιγώτερον σκληράν την αίσθησιν ... διότι, τέλος των ποινών είναι όχι να βασανίζονται τα ευαίσθητα των ανθρώπων σώματα...” αλλά, η παρεμπόδιση νέων εγκλημάτων. Παρ’ ότι, οι απόψεις περί εξανθρωπισμού της ποινής απηχούν μηνύματα ηδονιστικής ψυχολογίας του 17^{ου} αιώνα (T. Hobbes) σε σχέση με τη συνάρτηση οφέλους-κόστους – οφείλουμε να αναγνωρίσουμε στον Μπεκαρία την υπογράμμιση της ανάγκης θεσμοθέτησης για κάθε έγκλημα ξεχωριστά συγκεκριμένης κύρωσης που να υπερβάλλει την προσδοκώμενη οφέλη. Μεταβαίνουμε έτσι, στις δύο θεμελιώδεις αρχές του Ποινικού συστήματος: τη βεβαιότητα (οι ποινές να επιβάλλονται σε όλους ανεξαιρέτως ηλικιακής ή κοινωνικής τάξης) και την αυστηρότητα της ποινής (οι δυσανάλογα αυστηρές ποινές φέρουν μάλλον αντίθετα αποτελέσματα από τα προσδοκώμενα καθώς, “της ποινής η σκληρότης κάμνει τον τυχόν τολμηρότερον να την αποφύγει και τον παρακινεί να πράξει πλειοτέρας κακίας δια να μη πάθει την ποινήν μιας μόνης”. Πάντως, ~~εξαιρεί ιδιαίτερα τη~~ βεβαιότητα – παρά, την αυστηρότητα – της ποινής (“δεν κινεί την ανθρωπίνην ψυχήν τόσον η επίτασις, όσον η έκτασις της ποινής”) όπως άλλωστε και, τον ηθικοδιαπλαστικό χαρακτήρα του Ποινικού νόμου τασσόμενος υπέρ της ανάγκης εξατομίκευσης της ποινής ανά διαφορετικό τύπο εγκλημάτων. Οι αρχές αυτές υπήρξαν ο πηρύνας αξιόλογων ανθρωπιστικών Ποινικών κωδίκων όπως, εκείνου του Γαλλικού Κώδικα του 1791.

Ειδικά, η σχέση κόστους-οφέλους που διαπιτίζει και την εγκληματική δραστηριότητα συνιστά το συνδετικό κρίκο μεταξύ Beccaria, Bentham και Feuerbach.

Η συλλογιστική του Jeremy Bentham (1748-1832) επί της αρχής της ωφελείας (utility principle) και της παραδειγματικής ποινής – στην οποία περικλείεται σύνολη η φιλοσοφία του ωφελιμισμού – προσεγγίζει έντονα τη θεωρία της μάθησης κατά την οποία, η ανθρώπινη συμπεριφορά μαθαίνεται

μέσα από δοκιμές ο τελικός σκοπός των οποίων είναι, να κατευθύνουν το άτομο στην απολαβή ευχαρίστησης και αποφυγή πόνου ή δυσαρέσκειας. Οι διαστάσεις της συλλογιστικής του εκτυλλίσσονται στους πέντε θεμελιώδεις κανόνες που πρέπει κατά τη γνώμη του – να διέπουν έναν Ποινικό κώδικα, δηλαδή:

- Το κακό της ποινής πρέπει να υπερβάλλεται της προσδοκώμενης – από το έγκλημα – ωφέλειας δηλαδή, η ποινή θα πρέπει να είναι περισσότερο εκφοβιστική απ’ ότι, το έγκλημα είναι επιθυμητό (γενική πρόληψη).
- Όσο περισσότερο αβέβαιη είναι μια ποινή τόσο περισσότερο αυστηρή πρέπει να είναι καθώς, “ακολουθεί κανείς μια εγκληματική σταδιοδρομία μόνο όταν ελπίζει στην ατιμωρησία” (γενική πρόληψη).
- Εάν υφίσταται συρροή δύο εγκλημάτων, αυστηρότερη ποινή θα πρέπει να επισύρει το σοβαρότερο έγκλημα ώστε να έχει ο παραβάτης κίνητρο να στασιοποιηθεί στο λιγότερο σοβαρό (ειδική πρόληψη).
- Όσο σοβαρότερο είναι το έγκλημα τόσο περισσότερο μπορεί κανείς να διακινδυνεύσει αυστηρές προληπτικές ποινές δηλαδή, ο ποινικός κολασμός επιβάλλει αναλογική σχέση μεταξύ βαρύτητας πράξης-ποινικού κολασμού (γενική πρόληψη).
- Δεν πρέπει να επιβάλλεται ίδια ποινή για το ίδιο έγκλημα συνεκτιμήσεως των διατομικών παραγόντων “ευαισθησίας” της προσωπικότητας των δραστών τους (ειδική πρόληψη).

Στην ίδια γραμμή σκέψης – αν και, περισσότερο συστηματοποιημένα – κινείται και ο Anselm von Feuerbach (1775-1833) στον οποίο οφείλει η Ποινικολογία την ανάλυση της έννοιας του εκφοβισμού κατά τρόπο διάφορο

εκείνου που την είχε αποδώσει ο Διονύσιος ο Αλικαρνασεύς (“αποτρέπει τους ανθρώπους από παντός έργου πονηρού ο φόβος μάλιστα δυνάμενος”)· “αφού, η εγκληματική πράξη υλοποιείται υπό την προοπτική της ψυχολογικής παρόρμησης για ευχαρίστηση, η παρόρμηση τούτη εξουδετερώνεται όταν, υπάρξει βεβαιότητα αντιστάθμισής της από επερχόμενο κακό. Η εν λόγω βεβαιότητα μπορεί μόνο να απορρεύσει από την καθολική απειλή του Ποινικού νόμου γιατί έτσι, αποδεικνύεται έμπρακτα το αλληλένδετο μεταξύ, εγκληματικής πράξης-ποινικής τιμώρησης. Με τη διαδικασία αυτή θα αποτραπούν όλοι οι ενδεχόμενοι προσβολείς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από ανάλογες πρακτικές.”. Οι απόψεις αυτές περί λειτουργίας της ποινικής απειλής ως ένα είδος άσκησης ψυχολογικής βίας και καταναγκασμού έχουν προβληματίσει μήπως καθίσταται – εν τέλει – τυραννικότερη από την άμεση άσκηση βίας υπενθυμίζοντας σε μας ανάλογη θέση τον Foucault – που ανήγαγε τα παλαιότερα ειδικό-προληπτικά μέτρα στην “πλήξη” του σώματος και των πιο πρόσφατων ειδικό-προληπτικών μέτρων στην “πλήξη” της ψυχής. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 120)

Οι προσεγγίσεις αυτές που διαμορφώνουν μια “θεωρία καθαρού εκφοβισμού” και ψυχολογικού καταναγκασμού επιφέρουν ως αποτέλεσμα την Μεσαιωνική και μεταμεσαιωνική εκβαναύσωση των ποινών (που λειτουργεί παράλληλα με τις “ανταποδοτικές θεωρίες” κοινωνιών που μεταχειρίζονταν την ποινή ως μέσο εξιλέωσης από την αμαρτία και – κοινωνικά αναγκαίας ανταπόδοσης προς την παραβίαση της απόλυτης, εξουσιαστικής πολιτικής αυθεντίας) ενώ, λιγότερο συχνά αναλύεται η ηθικο-παιδευτική λειτουργία της. Ο προσανατολισμός αυτός επιτεύχθηκε με τη Βιομηχανική Επανάσταση και την δημιουργία μιας ισχυρής – οικονομικά – αστικής τάξης, τη Γαλλική Επανάσταση, τις ραγδαίες εξελίξεις των κοινωνικών επιστημών, και τα ρεύματα του Διαφωτισμού και Γερμανικού Ιδεαλισμού – τα οποία, ανακηρύσσουν τον

απαράδεκτο χαρακτήρα των προϋποθέσεων του Ποινικού εκφοβισμού που, έγκεινται στα εξής:

α. έμφυτη ροπή του ανθρώπου στο έγκλημα

β. άμεση και απάνθρωπη ποινή στο δράστη προκειμένου να τρομοκρατούνται οι υπόλοιποι (και συνεπώς, χρησιμοποίησή του ως *res*, αντικείμενο)

γ. μετατροπή – διά του φοβικού ερεθίσματος – της αντικοινωνικής συμπεριφοράς σε συμπεριφορά κοινωνικά παραδεκτή. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 132)

Ιδιαίτερα, οι σύγχρονες Γερμανικές “θεωρίες της προειδοποιήσεως” των Α. Bauer και Η. Mayer προσδίδουν στο κοινωνικοποιητικό στοιχείο της γενικής πρόληψης την αναγκαία έμφαση. Τόσο ο πρώτος όσο και ο δεύτερος εξαιρούν τη δυνατότητα των ποινικών διατάξεων να νουθετήσουν και προειδοποιήσουν – παράλληλα – τους κοινωνούς. Αναφέρουμε χαρακτηριστικό απόσπασμα του Η. Mayer:

Μια ποινή πρέπει πρώτα να έχει παιδαγωγική σημασία για ολόκληρη την κοινωνία, εδραιώνοντας ολοκληρωτικά το κοινό, σύννομο συναίσθημα ευθύνης. Μια μορφή Ποινικού δικαίου που στηρίζεται μόνο στον εκφοβισμό, είναι σα να αρνείται τις μεγαλύτερες του δυνατότητες... Ένα τέτοιο Ποινικό δίκαιο εξαρτάται αναγκαστικά από την υπερβολική αυστηρότητα των ποινών με αποτέλεσμα, να αφαιρεί από τις ποινές την ηθική τους πειθώ. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 179)

Γ. ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΟΙΝΗΣ, ΣΧΟΛΕΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΗ ΠΡΟΛΗΨΗ

Η αναβίωση του εγκληματολογικού ενδιαφέροντος – κατά την τελευταία δεκαπενταετία – για την ψηλάφηση των ιδεολογιών που θεμελίωσαν την προληπτική λειτουργία της ποινής, εξυπηρετεί σκοπιμότητες κριτικής αξιολόγησης και διεύρυνσης των περιθωρίων ανάπτυξης στρατηγικών εγκληματοπροληπτικής πολιτικής.

Έτσι, για τις Απόλυτες θεωρίες, η ποινή είναι “η κατηγορική προσταγή της απόλυτης δικαιοσύνης” (Καντ)· επιβάλλεται μόνο και μόνο επειδή, ο δράστης παραβίασε τον ποινικό νόμο για αυτό και, ενέχει απόλυτη αξία. Και κατά τον Χέγκελ, “η γενική βούληση εκφράζεται με την έννομη τάξη και η ειδική βούληση του εγκληματία εκφράζεται με την παραβίαση ή άρνηση της έννομης τάξης. Διά τούτο, η ποινή καθίσταται απαραίτητη ως, άρνηση της άρνησης”.

Οι Σχετικές θεωρίες από την άλλη πλευρά, συλλαμβάνουν τον ποινικό κολασμό ως μέσο ωφελιμισμού τόσο του ιδίου του εγκληματία όσο και του κοινωνικού σώματος, γενικότερα. Δε νοείται, για αυτούς, ποινή που να συντάσσεται με σκοπιμότητες εξιλέωσης, ανταπόδοσης ή εκδίκησης κατά του δράστη. Εδώ, η επιβολή ποινής δικαιώνεται και νομιμοποιείται μόνο εφόσον, προάγει τον – άμεσο ή έμμεσο – εκφοβισμό του κοινού και την βελτίωση, επανακοινωνικοποίηση ή αχρήστευση του εγκληματία.

Αφενός μεν, οι απόλυτες θεωρίες οριοθετούν την εγκληματοπροληπτική παρέμβαση με γνώμονα την ιδέα της δίκαιης ανταπόδοσης αφετέρου δε, οι σχετικές θεωρίες καταξιώνουν και προϋποθέτουν την γενικο-προληπτική λειτουργία της ποινής. Όμως, τόσο οι μεν όσο και οι δε φέρουν μαζί τους σοβαρά μειονεκτήματα και ερωτηματικά: μήπως, δηλαδή υπερβάλλεται

προκειμένου να διασφαλιστεί η ακεραιότητα της. Λοιπόν, “σε κάθε κοινωνία, ο κίνδυνος της αβεβαιότητας είναι ο ίδιος για όλους. Αυτή η ανασφάλεια είναι που, ενώνει τους ανθρώπους σε μία κοινωνία που απαγορεύει στο άτομο να σκοτώνει και που, επιφυλάσσει στον εαυτό της το δικαίωμα να σκοτώνει αυτόν που παραβαίνει αυτήν την απαγόρευση. Αυτό είναι – λοιπόν – Δικαιοσύνη και Ποινή.”

Δεύτερον, στον ορισμό που προσδίδει στην έννοια του Ταμπού. Ταμπού είναι – λέει – “μια σειρά κανόνων οι οποίοι κοινωνικοποιούν τα άτομα και στους οποίους – κανόνες – έχει δοθεί μια μυστικιστική δύναμη για να τα προστατεύουν, αποτρέποντάς τα από το να διαπράττουν πράξεις για τις οποίες έχουν μια έντονη συνειδησιακή κλίση.”

Τρίτον, στην αρχές που διέπουν τη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Στην αρχή της ζωής, απόλυτη κινητήρια δύναμη της ανθρώπινης συμπεριφοράς καθίσταται η “αρχή της ηδονής”. Προοδευτικά, το νεαρό άτομο μέσω των γονεϊκών ποινών και ανταμοιβών βιώνει και εσωτερικεύει την αναγκαιότητα κοινωνικών επιταγών που περιστέλλουν ή ματαιώνουν τα αυτόματα, ναρκισσιστικά ορμέμφυτά του και αρχίζει να λειτουργεί κατά την “αρχή της πραγματικότητας” αν πετύχει να υπερβεί την εσωτερική σύγκρουση και να αποκαταστήσει την ισοροπία μεταξύ των μερών Προ-εγώ – Εγώ – Υπερεγώ. Κατα αναλογία, λοιπόν: 1. η εκφοβιστική λειτουργία της ποινής αποδίδει εφόσον, προϋποτίθεται στην ανθρώπινη φύση μία ανάγκη αποφυγής του πόνου-ποινής. 2. η ποινή ως έκφανση ηθικών αναστολών συμβαδίζει με την αναπτυξιακή διεργασία του Υπερεγώ. 3. Τα ίδια στοιχεία που καλλιεργεί η ηθικοκοινωνική διαπαιδαγώγηση προκειμένου για την – από συνήθεια – αποστροφή προς το έγκλημα (πειθαρχία, σεβασμό, εξουσία και μίμηση) καλλιεργεί και η διεργασία της μάθησης και της διαμόρφωσης του Εγώ.

Εκτός της ψυχοδυναμικής κατεύθυνσης της ψυχολογικής επιστήμης, και το μηχανιστικό Παυλοβιανό πρότυπο του Συμπεριφορισμού ερμηνεύει κατά το

δικό του τρόπο τη γενικοπροληπτική λειτουργία της ποινής. Το συμπεριφοριστικό πρότυπο εδράζεται επί του σχήματος Ερέθισμα-Αντίδραση (Stimulus-Response) όπου, μηνύματα-ερεθίσματα καθίστανται η εκφοβιστική επαπειλή αυστηρών ποινών και, αντίδραση, η προσδοκώμενη συμμόρφωση – μη έγκλημα (άρα, πρόληψη του εγκλήματος). Πομπός των μηνυμάτων-ερεθισμάτων είναι οι Ποινικές διατάξεις και δέκτης, σύνολο το κοινωνικό σώμα. Οι αντιδράσεις των δεκτών όμως, διαφοροποιούνται – και άρα, το πρότυπο αυτό δεν παράσχει ικανοποιητική ερμηνεία του φαινομένου. Για παράδειγμα, άλλοι από αυτούς συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις του νομοθέτη ούτως ή άλλως (τα κοινωνικοποιημένα άτομα) άλλοι συμμορφώνονται επειδή εκφοβίζονται ως προς τις παρεπόμενες συνέπειες της νομοπαράβασης, άλλοι συμμορφώνονται μόνο εν όσω εκπέμπονται έντονα τα εκφοβιστικά μηνύματα (δηλαδή, όσο το μέτρο είναι “νέο”), άλλοι δεν συμμορφώνονται καθόλου διότι δεν συλλαμβάνουν ή δεν θέλουν να συλλάβουν τα εκφοβιστικά μηνύματα και άλλοι, παρουσιάζουν αντιδράσεις “μπούμεραγκ” δηλαδή, ελκύονται και εθίζονται τόσο περισσότερο από την εκδοχή παράβασης του νόμου όσο περισσότερο αυστηροποιούνται οι επαπειλούμενες ποινές ή όσο περισσότερο εντείνεται η εκφοβιστική διάσταση της ποινής.

Τις μεταβλητές που υπεισέρχονται μεταξύ πομπού-δέκτη και – οι οποίες, τελικά, διαφοροποιούν τις αντιδράσεις των δεκτών – διαπραγματεύεται διεξοδικά η θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας. Τούτη ανάγει ως πομπούς μηνυμάτων την ύπαρξη ποινικών διατάξεων, τη διάδοση των ποινικών διατάξεων από τα Μ.Μ.Ε., την εφαρμογή τους εξ’ απόψεως βεβαιότητας και ταχύτητας επιβολής και παραδειγματισμού, τους περιβαλλοντικούς συντελεστές (εργασία, εκπαίδευση, τεχνολογική δυσχέραση στόχου) και τον ανεπίσημο κοινωνικό έλεγχο (οικογένεια, κοινότητα και ομάδα ομόλογων φίλων). Εδώ, τα μηνύματα-ερεθίσματα (αστυνόμηση, εκφοβισμός, ευαισθητοποίηση στο κοινό καλό, σεβασμός στο νόμο) διαφοροποιούνται ανάλογα με: τα δημογραφικά και

ψυχολογικά χαρακτηριστικά των κοινωνιών (φύλο, ηλικία, κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, αυτοέλεγχος, παρορμητικότητα, κλπ.), τα χαρακτηριστικά της ενδεχόμενης τελέσιμης αξιόποινης πράξης, τα χαρακτηριστικά της περιοχής διαμονής του κοινού (βιομηχανική περιοχή, μεγάλα αστικά κέντρα κλπ.), το είδος και το δίαυλο εκπομπής του μηνύματος, την παρεμβολή “οδηγητών” γνώμης (M.M.E.) και το “φιλτράρισμα”-αλλοίωση του μηνύματος από τις πρωτογενείς ομάδες κοινωνικοποίησης, κλπ. Έτσι, οι αντιδράσεις θα κυμανθούν μεταξύ ολικής, προσωρινής, μερικής, οριακής πρόληψης. Σχεδόν ταυτόσημες διεργασίες ανατροφοδότησης εκθέτουν και η θεωρία των ατομικών διαφορών, του κοινωνικο-πολιτισμικού ποστού, των γενικών κοινωνικών συστημάτων (ή διαδικασίας της πειθούς), κ.ο.κ. (Σπινέλλη Κ., 1932, σ. 39)

Με δεδομένο την αναγωγή της εγκληματογένεσης σε συνθήκες και δομές του κοινωνικού περιβάλλοντος, οι θεωρητικοί της Κοινωνιολογικής σχολής (Querry, Tarde, Durkheim, Marx, Quételet, Lacassagne) πρεσβεύουν ότι, η ποινή δεν συνιστά αποτελεσματική νομική απάντηση στο έγκλημα εάν δεν προσλάβει το χαρακτήρα γενικής πρόληψης μέσω εξω-ποινικών μηχανισμών ελέγχου του εγκλήματος. Ο βαθμός όμως, συσχέτισης της Κοινωνιολογικής σχολής με τον προληπτικό έλεγχο του εγκλήματος μέσω της επαπειλής ποινής κλιμακώνεται ανά κάθε διαφορετική της κατεύθυνση. Έτσι:

Κατά την κατεύθυνση εκείνη που ανάγει την εγκληματογένεση σε συντελεστές της κοινωνικής δομής, υφίσταται σχετικά σημαντική σχέση με τη γενική πρόληψη. Συγκεκριμένα: η πολιτική ερμηνεία για το έγκλημα των Marx και Bonger εστιάζουν την πρόληψη του εγκληματικού φαινομένου στην αναδιάρθρωση των οικονομικών-καπιταλιστικών δομών της κοινωνίας ενώ, η Χαρτογραφική σχολή των Querry και Quételet επικέντρωσαν την εγκληματοπρόληψη στην ανάγκη στατιστικής καταγραφής των δεικτών γεωγραφικής εγκληματικότητας. Αμεσότερη σχέση με την πρόληψη

επιδεικνύεται στην Οικολογική σχολή των Burgess, McKay και Shaw οι οποίοι, ενέταξαν στο προληπτικό σχέδιο δράσης κατά της εγκληματικότητας του Σικάγο (υπερκορεσμός ανηλίκων παραβατών και – υποτροπών και μη – ενηλίκων εγκληματιών στις μεταβατικές ζώνες της πόλης) μία μορφή διευρυμένα συμμετοχικής κοινωνικής πρόληψης κατά του εγκλήματος. Ο δε Durkheim ανάγει τη λειτουργική αξία της ποινής στην καθιέρωση κανόνων διαγωγής που να προάγουν την κοινωνική συνοχή και όπως, χαρακτηριστικά αναφέρει, “η ποινή δεν εξυπηρετεί ή εξυπηρετεί δευτερευόντως – μόνο – την αναμόρφωση του δράστη ή τον εκφοβισμό των δυνητικών οπαδών του. Από αυτήν την άποψη, η αποτελεσματικότητα της αμφισβητείται δικαιολογημένα και πάντως, είναι πολύ μέτρια. Η αληθινή της λειτουργία είναι το να διατηρεί ανέπαφη την κοινωνική συνοχή.” Δηλαδή, η συμμόρφωση στους δικαιοκούς κανόνες είναι μόνο μερική και πάντοτε αποτελεί έκφραση της ατομικής βούλησης για σύσφιγξη των δεσμών αλληλεγγύης με τους συν-κοινωνούς, το δε έγκλημα, καθίσταται το αναπόφευκτο προϊόν της σύνθετης κοινωνικής δομής και της απεριόριστης ατομικής βούλησης. Ο Merton πάλι – εκκινώντας από την άποψη ότι, η ανομία και το έγκλημα οφείλεται στην επιδίωξη θεμιτών σκοπών με αθέμιτα μέσα, τάσσεται υπέρ ριζοσπαστικών εξω-ποινικών μεθοδεύσεων που σχετίζονται με την αναδιάρθρωση θεσμών (οικογένεια-σχολείο, σχολείο-εργασία, Οργανώσεις του λαού του Alinsky, κλπ.) ενώ, οι Cohen, Cloward και Ohlin – που εδράζονται επί του παράγοντα “νεανική υπο-κουλτούρα περιθωρίου” – υιοθετούν μάλλον την ανάγκη οργάνωσης προγραμματισμού καινοτόμων μεθόδων ατομικής πρόληψης.

Η δεύτερη κατεύθυνση αναφέρεται στη διαδικασία της εγκληματοποίησης ορισμένων ατόμων χωρίς ιδιαίτερη έμφαση στην προληπτική λειτουργία της ποινής. Εδώ εντάσσονται η θεωρία της μίμησης του Tarde, η θεωρία των διαφορικών συναναστροφών του Edwin Sutherland (κατά την Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, “θεωρία της διαφοροποιού συμμετοχής σε

κοινωνική ομάδα”) που, τάσσεται υπέρ της ανάγκης εξεύρεσης γενικοπροληπτικών μέτρων αναστολής των “κινήτρων αντικοινωνικότητας” και, η “θεωρία της Ετικέτας” – ή της “Κοινωνικής Αλληλενέργειας” – που θεωρεί ως αυτονόητο ότι, η ύπαρξη και μόνο της ποινής συνεπάγεται μια διαδικασία εκτέλεσης της που αναπόφευκτα στιγματίζει το εν λόγω άτομο οπότε και, δε νοείται κανένα, είδος ωφελιμισμού, βελτίωσης ή κοινωνικής επανένταξης... (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 137)

Δ. ΤΥΠΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Η θεωρητική διάσταση μεταξύ δογματικών του Ποινικού δικαίου και κοινωνικών επιστημόνων απηχείται και στις διαφορετικές τυπολογίες που έχουν υιοθετηθεί ως προς την πρόληψη του εγκλήματος. Πέραν της κλασικής διχοτόμησης “γενικής-ειδικής” πρόληψης (εκ των οποίων η πρώτη, συμπεριλαμβάνει τις επιδράσεις του μηχανισμού της Ποινικής δικαιοσύνης σε όλους ανεξαιρέτως τους κοινωνούς ενώ, η δεύτερη εμπεριέχει τις επιδράσεις της εκτέλεσης της ποινής στο συγκεκριμένο τιμωρούμενο άτομο) μπορεί κανείς να εντοπίσει και τις εξής:

- Πρωτογενής-δευτερογενής-τριτογενής πρόληψη: η πρώτη κατευθύνεται προς την αναδιάρθρωση εγκληματογόνων συνθηκών του φυσικο-κοινωνικού περιβάλλοντος, η δεύτερη εστιάζει στην έγκαιρη παρέμβαση υπέρ ατόμων που υφίστανται – ήδη – εγκληματογόνες συνθήκες ζωής και η τρίτη αφορά ειδικά στην πρόληψη της υποτροπής. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 64)
- Άμεση (ή απλή ή αρνητική ή ειδική) - έμμεση (ή δευτερογενής ή θετική ή γενική) πρόληψη: όπου, η πρώτη επιδιώκει τη συμμόρφωση στις Ποινικές διατάξεις μέσω του εκφοβιστικού στοιχείου ενώ, η δεύτερη μεθοδεύει τον αυτό σκοπό μέσω της διεργασίας της κοινωνικοποίησης.
- Μερική ή περιοριστική-οριακή πρόληψη: κατά την πρώτη, ο επιδιωκόμενος στόχος “ολική πρόληψη” επιτυγχάνεται κατά έννοια περιορισμού της συχνότητας ή της εντάσεως και ανακατάταξης του είδους ή του τόπου τέλεσης της μη σύννομης συμπεριφοράς ενώ, κατά τη δεύτερη, ο ίδιος στόχος υλοποιείται αποτελεσματικότερα με αυστηροποίηση των ποινικών

κυρώσεων παρά με, λιγότερο αυστηρές κυρώσεις. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 174)

Πάντως, η σύγχρονη Εγκληματολογική προσέγγιση φαίνεται να υιοθετεί τη διχοτόμηση – κατ’ αρχάς – σε δύο ευρείες κατηγορίες – την Ποινική ή Νομική και την Εξω-ποινική ή Εξω-νομική πρόληψη. Η Ποινική πρόληψη περιλαμβάνει μεθοδεύσεις που άπτονται αυστηρά του συστήματος Ποινικής δικαιοσύνης (δηλαδή, το κατ’ εξοχήν κανονιστικό σύστημα ρύθμισης της κοινωνικής συμπεριφοράς) και, η Εξω-ποινική πρόληψη συνιστά προσέγγιση αναδιάταξης κοινωνικών δομών και διαδικασιών που τείνουν στην αναπαραγωγή του εγκληματικού φαινομένου όπως, υπο-πολιτισμικές ή υπο-κοινοβιακές ομάδες, οργανωμένο έγκλημα, κλπ. Καθεμία από αυτές τις κατηγορίες ενέχει εντός της περισσότερες από μία υποκατηγορίες – τις οποίες και, εκθέτουμε.

A) Ποινική ή νομική – Ενεργητική (ή Θετική) πρόληψη

Είναι η προληπτική εκείνη μεθόδευση που επιχειρείται με την ενεργό στάση της Ποινικής δικαιοσύνης. Συναρτάται άμεσα με τις θεωρίες του Ποινικού δικαίου αναφορικά με το σκοπό της ποινής και ειδικότερα με, τις απόλυτες “ανταποδοτικές” θεωρίες (σύμφωνα με τις οποίες, η ποινική τιμώρηση συνιστά την αναπότρεπτη απάντηση στο έγκλημα προκειμένου για την επαναποκατάσταση της τάξης και της δικαιοσύνης) και με τις σχετικές, “ωφελιμιστικές” θεωρίες που ανάγουν την ποινή όχι πλέον σε αυτοσκοπό αλλά σε μέσο επίτευξης των ειδικο-κοινωνικο-προληπτικών σκοπών του εκφοβισμού, της βελτίωσης και επανακοινωνικοποίησης ή αχρήστευσης του εγκληματικού ατόμου.

A.1. Ατομική πρόληψη

Θεωρείται πως, ο τιμωρούμενος αποτρέπεται από το ενδεχόμενο μελλοντικής τέλεσης εγκλημάτων είτε διότι φοβάται τις επελθούσες οδυνηρές ποινικές συνέπειες είτε διότι τον έχουν αχρηστεύσει μέσω της απομόνωσης σε σωφρονιστικό κατάστημα ή κλειστό ίδρυμα – γενικότερα – είτε διότι έχει βελτιωθεί ως προς την κοινωνικά – σύννομη – ταυτότητά του.

Η περισσότερο παραδεκτή πτυχή της ατομικής πρόληψης θεωρείται αυτή της βελτίωσης μέσω της λειτουργίας της ποινής – παρόλο που, δεν είναι τόσο εφικτή καθώς, αφενός, αντιφάσκει με την αμιγή τιμωρητική προϋπόθεση της ποινής και την έλλειψη σε διαθέσιμο ανθρώπινο υλικό και αφετέρου, δεν έχουν ακόμα ανευρεθεί από την ψυχολογική επιστήμη απόλυτης ισχύος μηχανισμοί τροποποίησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Όσο δε αφορά στον εκφοβισμό, η υπολογιζόμενη εγκληματική υποτροπή αγγίζει το 50 % ενώ, πολύ μεγαλύτερο είναι το ποσοστό αυτών που – αρχικά – σχεδιάζουν να επανεγκληματίσουν συγκρατούνται, όμως, από το φόβο επανεγκλεισμού. Από την άλλη πλευρά, και η περίπτωση αχρήστευσης του τιμωρούμενου μέσω της περιστολής των ευκαιριών επανεμπλοκής σε εγκληματικές δραστηριότητες δεν φαίνονται αδιαφιλονίκητες δεδομένων των αναζωπυρώσιμων αιτιάσεων έναντι του μικρόκοσμου της φυλακής.

A.2. Γενική πρόληψη

Ο Η. Δασκαλάκης ανάγει – στο σχετικό ορισμό – ως ομάδα-στόχου της προληπτικής λειτουργίας της ποινής τη “μεγάλη μάζα των κοινωνιών”. Στο σημείο αυτό, επιβάλλεται μία επισήμανση: η μεγάλη μάζα των κοινωνιών περιλαμβάνει και, όσους διατρέχουν σοβαρότερο κίνδυνο να εγκληματίσουν δηλαδή, αποφυλακισμένους, άλλους στους οποίους έχει ανασταλεί η ποινή τους ή έχουν απολυθεί υφ’ όρων, κ.ο.κ. Η επισήμανση αυτή – πως, δηλαδή η

εμβέλεια των κοινωνικο-προληπτικών μηνυμάτων της ποινής εκτείνεται σε όλο το κοινωνικό πεδίο – απευθύνεται κατά βάση σε κάποιους από τους Ποινικολόγους που ισχυρίζονται ότι, η γενική πρόληψη επικεντρώνεται στους “μήπως εγκληματήσαντας”. Αν συντασσόμασταν με αυτήν την εκδοχή όμως, θα έπρεπε και να δεχτούμε ότι, ο κρατούμενος – πχ. – που σχεδιάζει την απόδρασή του δεν συνυπολογίζει το ενδεχόμενο επανασύλληψής του εφόσον σε αυτόν δεν ισχύει η γενική πρόληψη ή – επίσης – πως, οι υπότροποι δεν επισύρουν τέτοιες ποινικές λειτουργίες...

B. Αποθετική Ποινική πρόληψη

Με τον όρο Αποθετική Ποινική πρόληψη – ή πρόληψη με αποφυγή του συστήματος της Ποινικής δικαιοσύνης – εννοούμε εκείνον τον τύπο πρόληψης που μεθοδεύεται μέσα από τη αποφυγή: α. του ποινικού χαρακτηρισμού, β. της ποινικής δικαιοσύνης και γ. του σωφρονιστικού συστήματος. Εδώ, η αρνητική συσχέτιση με την ποινή αντισταθμίζεται με τη θετική συσχέτιση με καινοφανείς “κριτικές” Εγκληματολογικές κατευθύνσεις όπως, η Σχολή της Ετικέτας – όπου, “ένα κακό αιτιατό (το έγκλημα) μπορεί να προϋποθέτει όχι πάντα μια κακή αιτία πχ. ψυχοπαθητική προσωπικότητα, διανοητική υστέρηση, οικονομική ένδεια, ή οικογενειακή και κοινωνική αποδιοργάνωση, αλλά ενδεχομένως, θετικά κοινωνικά γεγονότα (κατά τον Durkheim) όπως, ποινική θεσμοθέτηση, οργάνωση και πράξη του συστήματος της Ποινικής δικαιοσύνης, και τα συναφή”.

Οι διαδικασίες αυτές σκιαγραφούνται στα πλαίσια της κρατικής αυθαιρεσίας ιδεολογικής αναπαραγωγής του συστήματος οπότε, ο αποκλίνων παραβάτης επιλέγεται και φιλτράρεται από την παραπάνω διαδικασία ανάλογα με το κοινωνικο-οικονομικό του status και αναγκάζεται έτσι – να πορευθεί τα πεπατημένα κανάλια υποτροπής που του χάραξαν οι σχετικοί φορείς του συστήματος (δευτερογενής παρέκκλιση). Με βάση το σκεπτικό αυτό, αν το

Ποινικό σύστημα δημιουργεί – και όχι μόνο αναγνωρίζει – εγκληματίες, η αντεγκληματική πρόληψη αναγκαστικά θα πρέπει να διοχετευθεί στην “αποδημιουργία” των εγκληματιών. Τούτο, θα υλοποιηθεί με τέσσερις τρόπους:

- απεγκληματοποίηση παρωχημένων συμπεριφορών της ιδιωτικής, κοινωνικο-προνοιακής και ηθικής σφαίρας πχ. ομοφυλοφυλία, άμβλωση, χρήση μαριχουάνας, παραβατικότητα ανηλίκων, μοιχεία, πορνεία, κλπ.
- αναβάθμιση του Ποινικού συστήματος, γενικότερα σε θέματα ταχύτητας εκδίκασης υποθέσεων, ορθολογικής και δίκαιης διευθέτησης της δικαστηριακής ακρόασης, επιλεκτικού φιλτραρίσματος και κατάρτισης του προσωπικού των κλειστών ιδρυμάτων περίθαλψης και επαναπαίδευσης, κλπ.
- αποποινικοποίηση δηλαδή, συγκρατημένη χρήση της στερητικής της ελευθερίας ποινής τόσο από άποψη συχνότητας όσο και από άποψη διάρκειας έκτισης.
- θεσμοθέτηση εκτροπής ορισμένων κατηγοριών παραβατών από τον Ποινικό μηχανισμό και επαναδιοχέτευσή τους σε εξω-ποινικούς μηχανισμούς όπως, διοικητικές επιτροπές επιβολής μέτρων ανεπίσημης επιμέλειας (περίπτωση ανηλίκων, τοξικομανών, κλπ.), αστικά δικαστήρια για την επιβολή ειδικής μεταχείρισης (περίπτωση υπότροπων που βαρύνονται με ελαφρά εγκλήματα κατά των ηθών).

Παρότι, τούτα τα μέτρα τείνουν να δικαιώνουν διεργασίες εξανθρωπισμού του Ποινικού συστήματος, δεν εγγυώνται αβασάνιστα ούτε την διαφύλαξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά ούτε και την δέουσα αποδοτικότητα του συστήματος. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 67)

B. Εξω-ποινική ή εξω-νομική πρόληψη

B.a. Κοινωνικο-ψυχολογική Εξω-ποινική πρόληψη

Στα πλαίσια της αντίδρασης της νομικιστικής συλλογιστικής του 19^{ου} αιώνα, οι επιστήμες της συμπεριφοράς προσανατολίζουν την ιδέα του Αναμορφωτικού ιδεώδους σε εναλασσόμενες “θεραπευτικού” τύπου προσεγγίσεις. Έτσι, κατ’ αρχάς υιοθετήθηκαν βιογενετικά οργανιστικά πρότυπα που, αντιπαρέβαλλαν κατά τρόπο διχοτομικό τον ανθρώπινο οργανισμό με το κοινωνικό σύστημα (έγκλημα-νόσος-εγκληματίας-ασθενής). Εν συνεχεία, υποστηρίχθηκαν συναινετικά πρότυπα τα οποία, και πάλι, αντικατεστάθησαν από την – ευρέως παραδεκτή – θεωρία των Συστημάτων σύμφωνα με την οποία, η κοινωνία συνιστά ένα ανοιχτό σύστημα με ικανότητες αυτορρύθμισης των εξωγενών περιβαλλοντικών διαταραχών μέσω της συνδρομής των νόμων, των εθίμων και κοινωνικών συνηθειών, των νόρμων και των κοινωνικών προσδοκιών – και όχι μόνο. Αναγκαίος όρος εύρυθμης λειτουργίας των παραπάνω είναι, αφενός η κοινή αποτίμηση της αξίας καθεαυτής που προβάλλουν τούτα και αφετέρου, η σταθερότητα συνταύτισης των κοινωνιών με αυτά. Κατ’ αναλογία, λοιπόν, η πρόληψη του εγκλήματος απαιτεί: α. ποινικές διατάξεις – ταυτόχρονα – επιθυμητές και γενικά αποδεκτές, β. μορφές συμπεριφοράς που να ικανοποιούν και να επιβραβεύουν τον φορέα τους χωρίς να τον εκθέτουν σε καταστάσεις διακινδύνευσης. Πρακτικά, εννοούμε, εσωτερικό κοινωνικό έλεγχο, περιβαλλοντικό κοινωνικό έλεγχο και τεχνικό ή μηχανικό κοινωνικό έλεγχο.

B.a.1. Κοινωνικοποίηση

Σύμφωνα με τον Olsen κάθε άτομο επαρκών νοητικών και ψυχικών λειτουργιών μπορεί να μάθει κοινωνικά προσαρμόσιμες συμπεριφορές μέσα

από τις διαδικασίες κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Το κοινωνικά προσαρμόσιμο – ή μη – των συμπεριφορών καθορίζεται από το κυρίαρχο πλέγμα ηθικο-κοινωνικών αντιλήψεων, αξιών, εθίμων, κανονιστικών προτύπων δικαίου, κλπ. που εξαίρει η άρχουσα τάξη. Δεν συμπίπτει όμως, η κοινωνικοποίηση με τον παιδευτικό χαρακτήρα της ποινής και τούτο διότι, – η πρώτη – περικλείει τις κανονιστικές επιταγές – αλλά – και καθημερινές λειτουργικές συνήθειες, κυρίως όμως διότι, δύναται να περιλάβει και αντικοινωνικά – ή μόνο – αντικοινωνικά σχήματα. Πρόκειται δηλαδή, για εκμάθηση προτύπων κοινωνικής διαβίωσης εγκεκριμένων από τη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα που μπορεί να είναι τόσο η νομοταγής οικογένεια όσο και η εγκληματική οικογένεια ή υπο-πολιτισμική ομάδα νεαρών χρηστών ουσιών...

Εδώ, εμπλέκονται ζητήματα αξιών, τεχνικών μεταβίβασης των κοινωνικοποιητικών ή μη μηνυμάτων εκ μέρους των φορέων κοινωνικοποίησης (αυταρχισμός, εκδημοκρατισμός, σωματικές τιμωρίες, κλπ.), ευρύτερου συναισθηματικού κλίματος (πχ. η οικογενειακή μονάδα χαρακτηρίζεται από θαλπωρή και φιλελεύθερο διαλλακτικό πνεύμα έναντι της αναπτυξιακής πορείας του παιδιού ή από επιθετικότητα και απόρριψη;) τεχνικών εκμάθησης αναβολής της άμεσης ευχαρίστησης, ανάπτυξης αναστολών και μηχανισμών ενοχοποίησης έναντι της προοπτικής αποκλίνουσας συμπεριφοράς, κ.ο.κ. Συνθήκες, λοιπόν, και πρότυπα προκαθορίζουν τόσο την επιλεκτική – ούτως ή άλλως – εσωτερίκευση των κανόνων όσο και το βαθμό τελικής κοινωνικοποίησης. Πάντως, ο εσωτερικός κοινωνικός έλεγχος αποτελεί αδιαμφισβήτητα τον αποδοτικότερο πρωτογενή όρο κοινωνικής προσαρμογής καθ' ότι, τηρείται άνευ της παρουσίας τρίτων που ενδέχεται να λειτουργήσουν ως “τιμωροί”...

B.a.2. Πρόγνωση και Συμβουλευτική

Ο όρος πρόγνωση παραπέμπει σε ένα είδος “προκαταβολικής” εντόπισης χαρακτηριστικών μιας ηλικιακής τάξης ή μιας υπο-πολιτισμικής ομάδας που, πιθανολογείται πιο βάσιμα πως θα απασχολήσει ένα ορισμένο σύστημα – και εδώ, το σύστημα της Ποινικής δικαιοσύνης. Αυτή η κοινωνικο-ψυχολογική εγκληματοπροληπτική προσπάθεια επιχειρείται με τη χρήση της Συμβουλευτικής δηλαδή, την παροχή συμβουλών σε άτομα με περιστασιακές αδυναμίες κοινωνικής προσαρμογής ώστε να χειριστούν και να λάβουν τις πιο επωφελείς για αυτούς αποφάσεις.

Η πρόγνωση και η συμβουλευτική σε προ-εγκληματικό πληθυσμό όχι μόνο απεδείχθη εν μέρει μειωμένης αποτελεσματικότητας – τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις Η.Π.Α. – αλλά και συνδέεται με προβληματικές δεοντολογικές πτυχές. Αρκεί να αναφέρουμε: α. τη δυσχέρεια εγκληματικής πρόγνωσης κατά τους πίνακες του Glueck και τις μεθόδους της Γερμανικής Εγκληματολογικής Σχολής, β. τη σχετική μόνο αποτρεπτική ισχύ της συμβουλευτικής στα εν λόγω άτομα που απέδειξε το πείραμα Cambridge Somerville – που διεξήχθη τα τέλη του Β’ Παγκοσμίου πολέμου για 325 νεαρούς προ-παραβάτες, και γ. τον κίνδυνο στιγματισμού αυτών των ατόμων – που απομονώνονται χάριν της διενέργειας πειράματος – και υποβολής τους στο νόμο της “Αυτοεκπληρούμενης Προφητείας”...

Ενθαρρυντικότερα αποτελέσματα έχουν αυτές οι διεργασίες, πάντως, στον εκπαιδευτικό τομέα – κι αυτό – όταν, ο συμβουλευόμενος προσφεύγει στη συμβουλευτική σχέση εκουσίως και με πλήρη γνώση και ελεύθερη αποδοχή των απαιτήσεών της. Αντίστοιχες διαπιστώσεις προέκυψαν και από την κατά περίπτωση εργασία.

B.α.3. Κατά περίπτωση εργασία και εργασία με ομάδες

Διατομικές συναντήσεις που διεξήχθησαν με ανηλίκους που παρουσιάζουν προβλήματα συμπεριφοράς ή συγκινησιακού δυναμικού σε κέντρα νεότητας, και ψυχικής υγιεινής, κοινωνικο-προνοιακά ιδρύματα και ιατροπαιδαγωγικούς σταθμούς, ειδικές οργανώσεις για άτομα με σοβαρό κίνδυνο εμπλοκής σε παραβατικές δραστηριότητες, κλπ. δεν υπέδειξαν σημαντική τροποποίηση της συμπεριφοράς παρά μόνο για το 1/3 εξ' αυτών (δηλαδή, ποσοστό ελαφρώς υψηλότερο από εκείνο που προσάγουν οι στατιστικές των σωφρονιστικών ή αναμορφωτικών καταστημάτων).

Πιο αίσια – σχετικά – έκβαση έχει προκύψει από την ομαδική εργασία με άτομα που υφίστανται καταστάσεις που εγκυμονούν τον κίνδυνο παραβατικότητας. Δύο είναι οι μορφές που προσλαμβάνει τούτη είτε ένταξη τους σε ομαδικό σχήμα που καλείται να τους καλύψει θεμελιώδεις κοινωνικοψυχολογικές ανάγκες του ανήκειν, της παραδοχής, της ασφάλειας, κ.ο.κ. – ανεξαρτήτως, ηλικιακής ή κοινωνικο-οικονομικής τάξης – είτε αναδιοχέτευση των δραστηριοτήτων της συγκροτημένης ομάδας των προ-παραβατών σε κοινωνικά θεμιτούς, σύννομους στόχους (ισχύει για αστικά κέντρα) άνευ μεσοαστικών προτύπων ελέγχου. Για παράδειγμα, μεσοαστικό πρότυπο ελέγχου εφαρμόζεται όταν, η ομάδα-στόχου εξαναγκάζεται στην τήρηση προγράμματος σχολικής μελέτης, εργασίας-αποταμιεύσεως ή συμμετοχής σε αθλητικές και προσκοπικές δραστηριότητες – συχνά, με τη συνδρομή αυταρχικών οικογενειακών δεσμών. Η επιτυχία του ανωτέρω προτύπου αποδίδεται βασικά στο ότι, το υπο-πολιτισμικό σύστημα αξιών που διέπει τις ομάδες αυτές (μπλέξιμο, παληκαριά, πονηριά, ξεφάντωμα, καιροσκοπία, αυτονομία) γίνονται – κατ' αρχάς – παραδεκτά από τους ομαδάρχες.

B.β. Περιβαλλοντική Εξω-ποινική πρόληψη

Εδώ, τηρούνται αυστηρά κοινωνιολογικές κατευθύνσεις που αφορούν στην αναδιάρθρωση εγκληματογόνων δομικών και θεσμικών συντελεστών. Περιλαμβάνει, την ενίσχυση θετικού και οργανωμένου περιβάλλοντος, την ενίσχυση θετικών συμπεριφορικών προτύπων, την οργάνωση του ελεύθερου χρόνου, τις δομικές και θεσμικές ανακατατάξεις, την αποδυνάμωση αρνητικού περιβάλλοντος και εγκληματικών προτύπων, και την πληροφόρηση του κοινού (θυμάτων και δραστών).

B.β.1. Ενίσχυση του θετικού και οργανωμένου περιβάλλοντος

Περιβάλλον καλείται, “σύνολος ο εξωτερικός περίγυρος που συντίθεται από την πρωτογενή οικογενειακή ομάδα, το έμψυχο και άψυχο υλικό της σφαίρας της κατοικίας, της εκπαίδευσης και της απασχόλησης”. Συνεπώς, η περιβαλλοντική πρόληψη κατά του εγκλήματος θα πρέπει να ενεργοποιεί κάθε τομέα της Κοινωνικής Πολιτικής (ασφάλιση, Κοινωνική Πρόνοια, προληπτική ιατρική, κ.ο.κ.) και να συνδυάζεται με ταυτόχρονα μέτρα “εξειδικευμένης” πρόληψης δηλαδή, μέτρων αναλογούντων σε συγκεκριμένα είδη εγκλημάτων (πχ. φοροδιαφυγής, οδικών ατυχημάτων λόγω μέθης, βιασμών, κλπ.). Πάντως, η εμπειρία της Αγγλίας και Σουηδίας – χώρες με υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα και εύρυθμο Προνοιακό κράτος – αμφισβητεί την αποδοτικότητα αυτής της μορφής εγκληματοπρόληψης.

B.β.2. Έμφαση και ενίσχυση θετικών προτύπων συμπεριφοράς

Η συγκεκριμένη πτυχή της αντεγκληματικής πρόληψης εμπνεύστηκε από τη θεωρία των Διαφορικών Συναναστροφών του E. Sutherland και τις Οικολογικές προσεγγίσεις της Σχολής του Σικάγο. Σύμφωνα με αυτή, με ενεργό αξιοποίηση των φυσικών ηγετών (δηλαδή, ατόμων με ικανότητες επιρροής στις

στάσεις και πολιτικές συμπεριφορές) και την καλλιέργεια γενικότερα κλίματος αυτενέργειας και κοινωνικής συσπείρωσης των κατοίκων μιας “ζώνης” εγκληματογένεσης, αδρανοποιούνται οι εστίες της και μελετώνται τρόποι αποσυμφόρησης αναποτελεσματικών συλλογικών μέσων και θεσμών. Αυτή η μεθόδευση δεν ευνοείται πάντοτε σε συνθετότερα αστικά περιβάλλοντα – αν εξαιρεθεί, βέβαια η περίπτωση του Manhattan του οποίου, η άνοδος της εγκληματικότητας (της τάξης του 70%) αντιμετωπίστηκε εξαιρετικά με βάση το Σχέδιο M.F.Y. ως προς τους εξής τομείς: πολεοδομική κοινοτική οργάνωση, διαπαιδαγώγηση και επάγγελμα, ατομικές και οικογενειακές υποστηρικτικές – και μη – υπηρεσίες, κλπ. (Δημόπουλος Χ., 1986, σ. 237)

B.β.3. Οργάνωση ελεύθερου χρόνου

Η ιδέα σύστασης “ελεγχόμενων” κέντρων ψυχαγωγίας για νέους – κατά βάση – που προωθεί, έντονα η Γαλλική επιτροπή “για την πρόληψη της βίας” δεν έχει επιφέρει σχεδόν καθόλου θετικά αποτελέσματα μάλιστα, συχνά δημιουργεί αντίρροπες καταστάσεις (τα μετατρέπει δηλαδή σε εστίες “εγκληματικής μόλυνσεως”). Η τυχόν τελεσφόρηση ανάλογων προγραμμάτων απαιτεί τέσσερις απαραίτητες προϋπόθεσεις: α. ενεργό συσχέτιση με αντεγκληματικά πρότυπα και ιδεολογίες ικανά, “να κρατήσουν τους νέους μακριά από άσκοπες περιπλανήσεις στους δρόμους και μορφές απραξίας”, β. παροχή δυνατοτήτων επαναδιοχέτευσης των αποθεμάτων ενεργείας και επιθετικότητας σε κοινωνικά θεμιτές διεξόδους, γ. κάλυψη ψυχογενών ανθρωπίνων αναγκών, δ. συνυπολογισμό των ιδιαίτερων αξιών και ενδιαφερόντων των μελών (πχ. οι αθλητικές εκδηλώσεις συνίστανται περισσότερο για άτομα χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου ενώ, οι καλλιτεχνικό-πολιτιστικές εκδηλώσεις “ερείζουν” επί πιο υψηλόβαθμου κοινού).

B.β.4. Μεταβολές σε κοινωνικές δομές και θεσμούς

Η μορφή αυτή εγκληματοπρόληψης απηχεί τη θεωρητική διαμάχη μεταξύ Παραδοσιακής-Κριτικής Κοινωνιολογικής Εγκληματολογίας και ανάγεται στις πρωτοποριακές απόπειρες θεσμικής αναδιοργάνωσης του Alinsky μέσω “Όργανώσεων του λαού” προκειμένου για την εξάλειψη της ανεργίας, της ασθένειας, της ακατάλληλης στέγασης και – γενικότερα – της καθημερινής ματαιωτικής κοινωνικής εξαθλίωσης.

Ήδη το 1950, ο Taft διακήρρυτε πως, μια – απελευθερωμένη από το έγκλημα – κοινωνία απαιτεί: μείωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, αποκατάσταση των κρουσμάτων αποπροσωποποιημένων κοινωνικών σχέσεων και, επικέντρωση στη διττή μελέτη του εγκληματία (δηλαδή, ως καταλογιστός φορέα εγκληματικής βούλησης και – ταυτόχρονα – ως ακαταλόγιστου κοινωνικού προϊόντος μιας εγκληματογόνου κοινωνίας. Αξεπέραστες πρακτικές δυσχέρειες εφαρμογής συνοδεύουν αυτήν την προσέγγιση – ακόμα και – όταν πρόκειται για την εγκληματοπροληπτική ανασύσταση ενός και μόνου θεσμού, όπως, εκείνου της εκπαίδευσης (που κατά τον Glaser συνιστά τον αποκλειστικό – εν δυνάμει – αποτελεσματικό θεσμό ελέγχου του εγκλήματος).

Με δεδομένα, τον παράγοντα σχολική επίδοση και εσωτερικό κοινωνικοποιητικό έλεγχο όπως και, την πρότερη εμπειρία κατάργησης της μαθητείας και θεσμοθέτησης διατάξεων προστατευτικών για την εργασία των ανηλίκων, η Γαλλική επιτροπή “για την πρόληψη της βίας” εμφανίζει την ανάγκη συνδυασμένης αναπροσαρμογής του σχολείου-οικογένειας και σχολείου-εργασίας κατά τρόπο εμπλουτισμού των παιδιών με θετικά πρότυπα που να τους προσδίδει την αίσθηση ότι, “εκτελούν κάτι υπεύθυνα που τους αποδίδει άμεσα”. Εν όψει τούτου, προτείνει, λοιπόν:

- την αναπροσαρμογή της διδακτικής ύλης ανάλογα με το γνωσιακό και βιωματικό επίπεδο εμπειριών των μαθητών, ώστε να τους είναι εύληπτη και ενδιαφέρουσα.
- τη σύσταση ομάδων εργασιών από μαθητές, γονείς και δασκάλους εντός και εκτός του στενού σχολικού χώρου υπό μορφή, φροντιστηριακών μαθημάτων σε μαθητές μικρότερων τάξεων, Κυκλοφοριακής Αγωγής, Περιβαλλοντικής προστασίας, προστασίας καταναλωτών, κλπ.

Ανάλογο επιτυχές πρόγραμμα ήταν το “Σχέδιο για την Κινητοποίηση της Νεότητας” που εκπονήθηκε στη Νέα Υόρκη κατά τη δεκαετία του 1960 “μέσα στην κοινότητα και για χάρη της κοινότητας” παρ’ ότι, δημιούργησε μερικές αμφισβητήσεις όπως:

- μήπως, η στόχευση στην πρόληψη του εγκλήματος μακροπροθεσμοποιείται από άποψη αξιολόγησης αποδοτικότητας;
- μήπως, η πρόληψη του εγκλήματος που εμπλέκει και παρεμβάσεις κατά των κατεστημένων κοινωνικών δομών προσλαμβάνει πολιτική χροιά οπότε και, η αξιολογούμενη αποδοτικότητα καθίσταται μεροληπτική;

Σε συνάφεια με το δεύτερο ερώτημα βρίσκεται η επόμενη μορφή της εγκληματοπρόληψης.

B.β.5. Αποδυνάμωση αρνητικού περιβάλλοντος και εγκληματικών προτύπων

Σπάνια – μόνο – επιχειρήθηκαν προσπάθειες άμεσης αναχαίτισης της προσχώρησης σε εγκληματικές δραστηριότητες όπως, το Οργανωμένο έγκλημα – και τούτο – διότι, προσκρούουν σε ανυπέρβλητα εμπόδια. Το βασικότερο εξ’

αυτών είναι, η παγιωμένη συμβιωτική σχέση μεταξύ του κατεστημένου νομιμοφανούς πολιτικού και επιχειρηματικού κόσμου αφενός, και του υποκόσμου του Οργανωμένου εγκλήματος, από την άλλη. Εκτός, όμως, της καταψήφισης – και άρα, ακύρωσης – τέτοιων προγραμμάτων, παρεμβαίνουν ανασταλτικά και οι επιδερμικές πολιτικές που τείνουν στην καταπολέμηση των συμπτωμάτων – και όχι, της πηγής του εγκληματικού φαινομένου. Κλασικό τέτοιο παράδειγμα αποτελεί, η αυστηρή ποινική τιμώρηση των χρηστών ναρκωτικών ουσιών αντί των υπευθύνων για την προμήθεια και εμπορίας τους.

Β.β.6. Πληροφόρηση κοινού: ενδεχομένων θυμάτων και δραστών

Απορρέει από την κατεύθυνση της θυματολογίας και της θεωρίας της Μαζικής Επικοινωνίας και κινείται γύρω από τους άξονες μαζικής πληροφόρησης και “θεραπείας” του κινδύνου διαμόρφωσης “εκούσιων θυμάτων”. Εδώ, υποθάλλει η παραδοχή της λειτουργικότητας του εγκλήματος – που, σύμφωνα και με τον Durkheim συντελεί στην κοινωνική συνοχή και συσπείρωση των κοινωνικών δυνάμεων υπό μορφή “ομάδων επαγρύπνησης” – και, οι προσανατολισμοί σε ενιαία θεώρηση εγκληματιών και μη (δηλαδή, ότι, όλοι ανεξαιρέτως οι κοινωνοί είναι εν δυνάμει αναπτυσσόμενοι εγκληματίες).

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, το Εθνικό Ινστιτούτο Εφαρμογής του Δικαίου και Ποινικής Δικαιοσύνης κυκλοφόρησε ενημερωτικά φυλλάδια αναφορικά με την πρόληψη διαρρήξεων και ληστειών και ειδικά: τη σήμανση από τους κατόχους των περιουσιακών στοιχείων, την εκπαίδευση ιδιοκτητών και ενοίκων κατοικιών, τον εξοπλισμό με ειδικούς ανιχνευτές και συστήματα συναγερμού, τη συνήθη φυσιογνωμία θύματος, δράστη, επαπειλούμενου αγαθού και τοποχρονικής συνθήκης τέλεσης εγκληματικής πράξης, κλπ. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τα εγκλήματα κατά των ηθών και της φοροδιαφυγής, έχει αποδειχθεί έμπρακτα η αποδοτικότητα μέτρων όπως, η έγκαιρη σεξουαλική ενημέρωση σχετικά με τη φυσιολογία και ψυχολογία της γενετήσιας ζωής, τα δημογραφικά

χαρακτηριστικά ενδεχομένων δραστών και θυμάτων, τη διευκόλυνση της επικοινωνίας μεταξύ Διοίκησης και φορολογουμένων – αντιστοίχως. Πάντως, επιβάλλεται να αποτρέπεται η πληροφόρηση των δραστών με τις τυπικές αντιδράσεις των θυμάτων.

Β.γ. Μηχανική ή Τεχνική Εξω-ποινική πρόληψη

Ο όρος αυτός παραπέμπει στη δημιουργία φυσικών κωλυμάτων που αναστέλλουν την ευκαιρία διάπραξης εγκληματικών δραστηριοτήτων όπως είναι, η προληπτική λειτουργία της Αστυνομίας, τα προϊόντα της μικρο-ηλεκτρονικής και ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος του οικιστικού περιβάλλοντος. Η μεθόδευση τούτη πλεονεκτεί ως προς το ότι, ενέχει άμεσες και ευδιάκριτες επιδιώξεις και συμβάλλει στην ακριβοδίκαιη κατανομή του στους του εγκλήματος σε όλους τους κοινωνούς της. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 105)

Β.γ.1. Αστυνομική πρόληψη

Το σύνηθες φαινόμενο είναι, μία Κατασταλτική Αστυνομία περιβεβλημένη με αδιαφάνεια, κοινωνικά “κατασκευασμένες” στατιστικές εγκληματιών, φαινόμενα εσωτερικής διαφθοράς, ακαμψία εκτέλεσης πολυεδρικών αρμοδιοτήτων (πχ. οδικές περιπολίες υπηρεσίες Αμέσου Δράσεως, υπηρεσίες Ειδικών Αποστολών, υπηρεσίες αποκατάστασης της τάξης σε περιπτώσεις αθλητικών αγώνων, απεργιών, εθνικών επαιτειών και δημόσιων συναθροίσεων, υπηρεσίες Τροχαίας, Τουριστικής Αστυνομίας και Προστασίας του Εθνικού νομίσματος, κλπ.), κατάχρηση εξουσίας και καταπάτηση Συνταγματικών δικαιωμάτων, και τα συναφή. Όλα τούτα υποδηλώνουν – μάλλον – πως, η αστυνομική κουλτούρα και πρακτική δεν διέπεται ούτε από ιδιαίτερη επίγνωση του ιστορικού της ρόλου ούτε από μηχανισμούς αυτο-αξιολόγησης. Οι ενστάσεις εδώ, προέρχονται από το πεδίο της Εγκληματολογίας:

- Στόχος της πρόληψης του εγκλήματος θα πρέπει να είναι, η συμμετοχική συμπαραγωγή της δημόσιας ασφάλειας μεταξύ κοινότητας-Αστυνομικής αρχής και η επανένταξη της δεύτερης στο κοινωνικό ιστό. Η μεν “αυτορρυθμιζόμενη κοινότητα” θα επιτευχθεί μέσω περιπολιών των κατοίκων και σύστασης ομάδων ποωτοβουλίας προκειμένου για παροχή άμεσων υποστηρικτικών υπηρεσιών προς τα θύματα εγκληματικών ενεργειών, η δε Αστυνομική αρχή θα πρέπει να επικεντρωθεί στη ρύθμιση των κοινωνικών προβλημάτων – και όχι μόνο, των “συμβάντων”.
- Τούτο σημαίνει, ορθολογική διοίκηση, νομιμότητα παρέμβασης, βασιμότητα μέτρων και κοινωνική αποδοχή του αποτελέσματος. Και πιο συγκεκριμένα, απογραφειοκρατικοποίηση, αποκέντρωση, ανεξαρτησία δράσης και διακριτούς ρόλους μεταξύ των κλαδικών μερών, συντονισμό, χαρτογράφηση των εγκληματογόνων ζωνών, περιβαλλοντικό σχεδιασμό, άρση στερεοτύπων – από τους ίδιους τους αστυνομικούς – περί επιτρεπόμενης αυθαιρεσίας, άρση φαινομένων Ιδιωτικής Αστυνομίας, ομοσπονδιοποίηση της αστυνομικής αρχής, αυστηρό φιλτράρισμα κατά τη διαδικασία στρατολόγησης των οργάνων της, επιστημονική και βιωματική εκπαίδευση-κατάρτιση των στελεχών και, σύσταση αδιάβλητης και αυτόνομης – από την πολιτική εξουσία – εποπτικής αρχής.

Το κοινωνικά προσδοκώμενο πρότυπο εκπαίδευσης θα πρέπει να ενέχει παιδευτικό και χειραφετικό χαρακτήρα, να προσπορίζει τα στελέχη της με γνώσεις Εγκληματολογίας, να διαμορφώνει συνειδήσεις και αξίες, να εθίζει σε δημιουργικούς ρόλους, να καταλύει στερεότυπα και να εγκαθιδρύει υγιείς κώδικες επικοινωνίας μεταξύ αυτών και συμμετεχόντων πολιτών.

Το δε επιθυμητό πρότυπο επαγγελματικής κατάρτισης θα πρέπει να καλλιεργεί συνεχώς ειδικές δεξιότητες και να αξιοποιεί τους ανθρώπινους

πόρους, να επιτρέπει την επαγγελματική κινητικότητα, να χρησιμοποιεί νέα τεχνολογικά προϊόντα και μεθοδεύσεις στην υπηρεσία της ορθολογικής οργάνωσης έργου, κλπ.

Πρακτικά:

- α. Εμπλοκή αστυνομικών σε θεσμούς και οργανώσεις που ενασχολούνται με σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα (πχ. ναρκωτικά, ξενοφοβία, νεανική παραπτωματοκτικότητα, AIDS).
- β. Πιλοτική ένταξη κοινωνικής υπηρεσίας στα Αστυνομικά Τμήματα για περιπτώσεις που χρήζουν ειδικής μεταχείρισης (όπως, απόπειρες αυτοκτονίας, κρίση στέρησης σε τοξικομανείς, κλπ.). Ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να νομιμοποιείται να διαβιβάζει γνωμοδοτικό σημείωμα υπόψη της Εισαγγελικής αρχής.
- γ. Καθολική συμμετοχή των αστυνομικών στο θεσμό τοπικά Συμβούλια Πρόληψης της Εγκληματικότητας (Σ.Π.Ε.), ίδρυση “Ερευνητικού Ινστιτούτου μελέτης του εγκλήματος” και θέσπιση “Εθνικού Συμβουλίου για την Αστυνομία και την Αστυνόμευση” επιφορτισμένου με αρμοδιότητες εποπτείας και συντονισμού του όλου προγράμματος πρόληψης. (Κουράκης Ν., 1999, σ. 358, άρθρ. Γ. Πανούσης, τόμ. Β)

Β.γ.2. Πρόληψη μέσω δυσχεράνσεως του στόχου

Ανήκει και αυτή στο “μοντέλο των λιγότερων ευκαιριών” και – θεωρείται πως – πλεονεκτεί σε σχέση με την αρνητική γενική πρόληψη. Εδώ, αξιοποιούνται οι σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις που λειτουργούν δυσχερεντικά για τον εγκληματικό στόχο. Αμάμεσα σε αυτές συγκαταλέγονται: τα συστήματα φωτεινού και ηχητικού συναγερμού, οι τηλεοράσεις κλειστού

κυκλώματος, οι θωρακισμένες πόρτες ασφαλείας, φωτοηλεκτρικές κυψέλες, μαγνητικοί διακόπτες, ειδικά ραντάρ και παρκόμετρα, κλπ. Σύνηθες φαινόμενο επίσης είναι, η τακτική επιδεικτικής ανοίγματος και εκκένωσης του ταμείου των καταστημάτων (μετά το κλείσιμο) ως, μία μορφή ματαίωσης στόχου...

Παρά την αδιαμφισβήτητη αποδοτικότητα αυτής της στρατηγικής, δεν είναι όμως και, πανάκεια. Υπολείπεται η ανάγκη εξεύρεσης μηχανισμών σε νεοαναπτυσσόμενους, σύνθετους τομείς οικονομικής εγκληματικότητας μέσω χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών (υπεξαιρέσεις και απάτες).

Β.γ.3. Πρόληψη μέσω κατάλληλου σχεδιασμού περιβάλλοντος

Εμπνεύστηκε κατ' εξοχήν από τη Σχολή του Chicago και επεκτάθηκε στη δεκαετία του 1970 μέσω της συνδρομής της πολεοδομίας και των κοινωνικών ανθρωπιστικών επιστημών. Περιλαμβάνει δύο βασικούς άξονες: οικισμούς και χώρους στάθμευσης μέσω συγκοινωνίας.

Όσον αφορά τον πρώτο, η έμφαση δίδεται στον “απομονωτικό” οδικό σχεδιασμό (ο δημόσιος δρόμος να οδηγεί σε ημι-ιδιωτικό και ο ημι-ιδιωτικός σε ιδιωτικό), σε σιδεροφραγή παραθύρων, στην ενσωμάτωση συστημάτων εσωτερικής επικοινωνίας και θυροτηλεόρασης, στον διευρυμένο φωτισμό – εσωτερικών και εξωτερικών – κοινοχρήστων χώρων, κλπ.

Από την άλλη πλευρά, οι χώροι στάθμευσης – που λειτουργούν κλασικά ως εστίες δράσης μικροαπατεώνων – μπορούν να ανασυνταχθούν επί το έργον εγκληματοπρόληψης με κατάλληλα προβλεπόμενη διαμόρφωση εσωτερικού χώρου πχ., σκάλες επικεντρωμένες προς όλες τις κατευθύνσεις, καθρέπτες που καθιστούν δυνατή την ορατότητα των στροφών των διαδρόμων, κλπ. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 80)

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι:

- Η ατομική πρόληψη αποδίδει μόνο στο βαθμό που διαρκεί η “αχρήστευση” του εγκληματία – διαφορετικά, λειτουργεί ως καταστολή.
- Όπως παρατηρεί κανείς, για εγκλήματα όπως, η τρομοκρατία, η φοροδιαφυγή, η εμπορία ναρκωτικών ουσιών αναβιώνουν εκφοβιστικές ατομικο-προληπτικές μεθοδεύσεις χάριν της δυνατότητας βραχύχρονης εφαρμογής τους και του χαμηλότερου οικονομικού κόστους που επιφυλάσσει για τον κρατικό προϋπολογισμό...
- Η αποθετική πρόληψη υπό μορφήν απεγκληματοποίησης ή αποποινικοποίησης είναι – μόνο – σε περιορισμένη κλίμακα εφαρμόσιμη και μάλιστα, προϋποθέτει και την παράλληλη αναδιάρθρωση επίσημων και άτυπων θεσμών κοινωνικού ελέγχου.
- Οι κοινωνικές και εγκληματολογικές έρευνες εμφανίζουν μεγαλύτερες δυνατότητες “επένδυσης” σε τρεις μορφές εξω-ποινικής πρόληψης: την κοινωνική διαπαιδαγώγηση, την πληροφόρηση του κοινού και την τεχνολογική δυσχέραση στόχου. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 116)

Ε. Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ· ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Στην ανάγκη ηθικο-παιδαγωγικής επιρροής του Ποινικού νόμου προσανατολίζονται οι σύγχρονες Εγκληματολογικές τάσεις. Αρκεί να παρατεθούν δειγματοληπτικές απόψεις ξένων και αυτοχθόνων συγγραφέων επί του προκειμένου.

Ο Αμερικανός Sutherland αποδίδει στην ύπαρξη του Π.Κ. και την εφαρμογή των συναπτομένων κυρώσεων από το σύστημα της Ποινικής δικαιοσύνης μια “χρόνια αποτρεπτική επίδραση επί της περαιτέρω εξέλιξης των αντεγκληματικών ιδεολογιών” και οι Neumann και Schroth κάνουν λόγο για τη “λειτουργικότητα” των κανονιστικών πλαισίων ελέγχου της απόκλισης σε σχέση με τη σταθεροποίηση του κοινωνικού συστήματος.

Ο Allen ανάγει τη συγκράτηση από το έγκλημα σε αυτή καθεαυτή τη “γυμνή απειλή” της ποινής στην οποία επιστρατεύεται το ηθικό συναίσθημα της κοινότητας ενώ, οι Feinberg και Walker διαπραγματεύονται την “εκφραστική” ή “δηλωτική” λειτουργία του Ποινικού δικαίου σύμφωνα με τις οποίες, “τα άτομα απέχουν από την παρανομία όχι επειδή φοβούνται την τιμωρία αλλά επειδή, έχουν εσωτερικεύσει τις αρνητικές αξιολογήσεις της που, φέρουν οι νομικίστικοι κανόνες”.

Τη συμβολική λειτουργία των ποινικών κυρώσεων εκθέτει διεξοδικά ο Moberly: “Η ποινή είναι ένα μέσο με το οποίο η κοινωνία θέτει τη σφραγίδα της κοινωνικής αποδοκιμασίας για το έγκλημα. Είναι βέβαια αναπόφευκτα οδυνηρή στο άτομο που την υφίσταται όμως, ο πρωταρχικός της σκοπός έγκειται – όχι στο να εκφοβίσει το δράστη ή να παραδειγματίσει άλλους – αλλά – στο να

διαπαιδαγωγήσει και να εθίσει σε σύννομες συμπεριφορές ισχυροποιώντας τη δύναμη και το κύρος των νομικών κανόνων”.

Κατ’ αναλογία, ο Κ. Γαρδίκας διακηρύσσει: “Η ποινή λειτουργεί ίνα ενεργήσει μόνον επί του κολαζομένου εγκληματίου αλλά και επί όλης της κοινωνίας, δεικνύουσα τον βαθμόν της ηθικής ευτέλειας της πράξεως και συνέχουσα το πολύ κοινόν από των εγκλημάτων”. Παράλληλα, ο Ανδρουλάκης εμφανίζει την ηθικο-προπαγανδιστική λειτουργία της ποινής και οι Παπαδάτος και Τζωρτζόπουλος την ευχέρεια δημιουργίας “αντίρροπων προς την εγκληματική ροπή...”. Συναφής και η προσέγγιση του Μαγκάκη σύμφωνα με τον σύμφωνα οποίον, “με μόνη την ύπαρξη της ποινής, καθίστανται αισθητές οι αποφευκτέες αντικοινωνικές συμπεριφορές και έτσι – καλλιεργούνται αντισταθμιστικές προς το έγκλημα πνευματικές και ψυχικές τάσεις...”.

Ο αντίλογος εδώ, προέρχεται από τον Δασκαλάκη κατά τον οποίον, “εις πείσμα των διδασκομένων περί δήθεν δημιουργίας εις τους κοινωνούς συναισθημάτων αποστροφής προς τας πράξεις τας στρεφόμενας κατά των ποινικώς προστατευομένων έννομων αγαθών λόγω της δημοσίας αποδοκιμασίας και στηλιτεύσεως του εγκληματίου, εκφραζόμενων δια της ποινής, η κοινωνιολογική ανάλυσις αποδεικνύει το εντελώς αντίθετον. Ο Ποινικός νόμος δεν επιτελεί δημιουργικόν ρόλον εις την διάπλασιν των κοινωνικών αξιών. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 180)

Η πλέον συστηματοποιημένη αναγωγή στην υπεροχή του – δυσδιάκριτου πάντως – κοινωνικοποιητικού στοιχείου της γενικοπροληπτικής λειτουργίας του ποινικού κολασμού ανήκει στον αξιόλογο ποινικολόγο Andenaes. Τούτος, αποδίδει το παραπάνω σε τρία επιμέρους στοιχεία:

A. Σεβασμός προς τους νόμους

Με τους δικαιοκούς μηχανισμούς αφενός και την οικογενειακή και σχολική αγωγή αφετέρου, τα άτομα αποκτούν μια γενική αντίληψη αναφορικά με την ανάγκη συμμόρφωσης στους νόμους και μαθαίνουν από συνήθεια να ενεργούν σύμφωνα με αυτήν την ανάγκη. Έκτος της από συνήθεια συμμόρφωσης, υφίσταται και αυτή καθεαυτή η ηθική συνειδητοποίηση που προάγει η επαπειλή ποινής με την έννοια ότι, κάνει διακριτό το κοινωνικά επικίνδυνο μιας πράξης και ευαισθητοποιεί όψεις κοινωνικής συνειδήσεως. Επιπρόσθετα, η ποινή λειτουργεί και ως, εξουσιαστική δήλωση που αποδοκιμάζει ορισμένες μορφές συμπεριφοράς. Πρόκειται δηλαδή, για την “υποβολιμαία επίδραση” των πρωτογενών ομάδων που μεταβιβάζουν στο άτομο το δικαιοκόν σύστημα αξιών και αυτό – το άτομο – με τη σειρά του επενεργεί στα μέλη της ομάδας του.

B. Προπαγάνδα του Ποινικού Δικαίου

Μέσω της επαπειλούμενης ποινής, περιστάλλεται ή εξουδετερώνεται το κακό παράδειγμα καθ’ ότι, όταν το κακό παράδειγμα παραμένει ατιμώρητο, καθίσταται ερέθισμα προς μίμηση και συμβάλλει επιπλέον – στη βαθμιαία ολοκληρωτική κατάλυση των εσωτερικών αναστολών (κοινώς η παράβαση που δε θα μπορούσε κανείς να διανοηθεί καν, παύει να είναι αδιανόητη όταν η μεγάλη πλειοψηφία ανθρώπων προβαίνει επανειλημμένα και ατιμώρητα σε αυτήν). Η εξουδετέρωση του κακού παραδείγματος μεθοδεύεται κατά δύο τρόπους: είτε μειώνοντας τα κακά παραδείγματα είτε μειώνοντας την ελκυστική τους επίδραση. Τούτο θα ευνοήσει κυρίως όσους βρίσκονται στο ηθικό “μεταίχιμιο” μεταξύ σύννομης-παράνομης συμπεριφοράς και γενικότερα, θα ανακόψει τις αλυσιδωτές ανατροφοδοτήσεις των πρότυπων εγκληματικών ιδεολογιών.

Γ. Αποδοκιμασία ορισμένων μορφών συμπεριφοράς μέσω του Ποινικού νόμου

Τούτο δεν θα ίσχυε εάν, δεν υφίστατο επίσημος Πολιτειακός μηχανισμός προστασίας των αξιών περί εννόμου τάξεως (πχ. εντιμότητα, ειρηνική και μη-βίαιη κοινωνική συμβίωση, κλπ). Η υπόσταση του δικαιοϊκού συστήματος είναι αυτή που, ευαισθητοποιεί τα γονεϊκά και άλλα πρόσωπα κύρους έναντι των αξιών αυτών ώστε να, τις μεταδώσουν – ακολούθως – στα νεαρά άτομα υπογραμμίζοντας ιδιαίτερα τις νομικές συνέπειες που επισυνάπτει η παραγνώριση τους. (Σπινέλλη Κ., 1982, σ. 188)

Οι σύγχρονες αντιλήψεις αναγνωρίζουν πως, γενική πρόληψη δεν σημαίνει “πρόληψη για όλους τους ανθρώπους, για όλα τα εγκλήματα, για όλες τις περιστάσεις και με οποιαδήποτε επαπειλούμενη κύρωση”. Αντίθετα, η εγκληματοπροληπτική διαδικασία – πιστεύεται πως – πρέπει να καλύπτει χωρίς κοινωνικο-οικονομικές διακρίσεις όσο το δυνατόν περισσότερους δυνητικούς εγκληματίες και – ταυτόχρονα – να προστατεύει αυτούς και τα δικαιώματά τους από την αυθαιρεσία τόσο του εγκληματία όσο και του νομοθέτη και εφαρμοστή του νόμου... – και μάλιστα, τούτο να επιτευχθεί με μέσα πολιτικο-οικονομικά εφικτά και ηθικά αποδεκτά. Τούτο απαιτεί μια αποκεντρωμένη, συμμετοχική και πολυεπίπεδη εγκληματοπροληπτική πολιτική που να κάνει συνδυαστική χρήση όλων των προαναφερθέντων μέτρων (εκφοβισμό, ωφελμισμό, κοινωνικοποίηση, θεσμική αναδιάρθρωση, δυσχέραση στόχου, κλπ). Το πόσο, όμως, είναι εφικτό στην Ελληνική κοινωνία, είναι – μάλλον – αμφιλεγόμενο ζήτημα...

Στη χώρα μας, κάθε προσπάθεια εγκληματοπρόληψης ή γενικότερα – καθιέρωσης νέων λειτουργικότερων συνηθειών (πχ. κυκλοφοριακή αγωγή παιδιών, άρση συνήθειας του καπνίσματος σε δημοσίους χώρους) συνδέεται άρρηκτα με εκφοβιστικές τεχνικές περιβεβλημένες με το κύρος του νομοθέτη.

Τούτο συνεπάγεται το να καθίσταται είτε αντικείμενο “ανταγωνισμού” είτε αντικείμενο “διακωμώδησης”, από το ευρύ κοινό.

Σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες, η κοινή γνώμη θεωρεί ότι, περισσότερο αποδίδει η πρόληψη που ασκείται από εξω-ποινικούς μηχανισμούς ελέγχου της απόκλισης – και μάλιστα όσων εξ’ αυτών άπτονται διεργασιών κοινωνικοποίησης όπως, η οικογένεια, η κοινότητα και το σχολείο. Άλλωστε, η σύγχρονη ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται έντονα από τάσεις “διασποράς” των μηχανισμών κοινωνικής πειθαρχίας και ιδιαίτερης ενδυνάμωσης λειτουργικότητας και αυτοδυναμίας του οικογενειακού σχήματος για την ηθικο-κοινωνική διαπαιδαγώγηση των νεαρών μελών του. Ακόμα δε και, ο ιδρυματικός τύπος περίθαλψης και κοινωνικοποίησης των ανηλίκων μελών δεν είναι παρά μια μεταφορά του ζεστού και αρμονικού σπιτικού... (Κουράκης Ν., 1994, σ. 231, άρθρ. Ι. Τσίγκανου, τόμ. Β)

Κυρίως, δηλαδή, εξαιρείται η ανάγκη κατάρτισης προγραμμάτων έμμεσης, θετικής γενικής πρόληψης που θα αποδώσει σε σχέση με τη μεταβίβαση αντεγκληματικής ιδεολογίας μόνο εφόσον, εκτελεστούν σε αποκεντρωμένο επίπεδο κοινότητας, δήμου ή γειτονιάς με την ενεργό συνδρομή των ιδίων των πολιτών. Εξάλλου, η ελληνική εμπειρία υποδεικνύει μάλλον το “ενεργητικό” δυναμικό άτυπων μορφών κοινωνικού ελέγχου υπό μορφήν οικογενειακών δεσμών ή κοινωνικής αποδοκμασίας για τις εγκληματικές συμπεριφορές.

Αλλά και, σε σχετική έρευνα με δείγμα στελέχη της Αστυνομικής αρχής εντοπίστηκε σαφή υπεροχή των αιτημάτων για τεταμένα θετικά γενικο-προληπτικά μέτρα (παρόλο που, δεν αμφισβητήθηκε και η αναγκαιότητα συνύπαρξης εκφοβιστικών ποινικών “σταθερών”). Όμως, οι τάσεις αυτές προσκρούουν σε τρεις βασικούς ανασταλτικούς παράγοντες:

- Παραδοσιακά, ο ελληνικός Π.Κ. ανέκαθεν ερείζονταν επί του εκφοβιστικού και βελτιωτικού, ωφελιμιστικού στοιχείου της ποινής.
- Η διέξοδος καταπολέμησης της εξάρσης των δεικτών εγκληματικότητας μέσω της αυστηροποίησης των κυρώσεων συνιστά μια ταχεία, άμεση, αποοβλημάτιστη και αδιέξοδη λύση.
- Η τιμωρητική ιδεολογία πάντοτε ενέπνεε την αμέριστη εμπιστοσύνη του ποινικού νομοθέτη και των εφαρμοστών του Ποινικού νόμου.

Από την άλλη πλευρά, σημαντικός παράγοντας διεύρυνσης των εγκληματοπροληπτικών μέτρων είναι, τα εν δυνάμει αξιοποιήσιμα – από την Εγκληματολογία – πορίσματα των κοινωνικών ανθρωπιστικών και άλλων επιστημών (πχ. Κοινωνική ψυχολογία, Οικονομική, Κυβερνητική, Ηλεκτρονική, κλπ.) καθ’ ότι, στο βαθμό που ένα μέτρο είναι “νέο”, ενέχει πολλές δυνατότητες καρποφόρησης στην ελληνική πραγματικότητα.

Συγκεκριμένα, ο προγραμματισμός εφαρμογής προγραμμάτων εγκληματοπρόληψης σε μικροκλίμακα (δηλαδή αποκεντρωμένα από κρατικούς και μη φορείς όπως, Ο.Τ.Α., Περιφερειακή Πανεπιστημιακή μονάδα, κλπ.) προεξοφλεί μεγάλες πιθανότητες αποδοτικότητας και – επιπλέον – καθίσταται συμβατός με την αρχή της καταστολής “Οι ποινές να εκτελούνται σε καθημερινό, συνηθισμένο περιβάλλον μέσα στην κοινότητα και από την κοινότητα”. Εξίσου εφικτές κρίνονται οι προσπάθειες εξειδικευμένης πρόληψης μέσω τεχνικών πληροφόρησης του κοινού και δυσχέρασης στόχου. Αλλά και για αποθετική πρόληψη, υπάρχουν περιθώρια επιτυχίας στη χώρα μας αφού, υπάρχουν πολλές διατάξεις που εγκληματοποιούν συμπεριφορές που δεν θίγουν ευρύτερα παραδεκτά κοινωνικά συμφέροντα (πχ. επαιτεία) και άλλες που είναι περιττές διότι, οι προς αναχαίτιση συμπεριφορές θα μπορούσαν ευχερέστερα να

διοχετευθούν σε εκπαιδευτικά κανάλια πρόληψης (πχ. αντί της πταισματοποίησης των παραβιάσεων των διαβάσεων από τους πεζούς θα προτιμώντο μαθήματα Κυκλοφοριακής Αγωγής). Τα αιτήματα δε για αποθετική πρόληψη με αποφυγή του συστήματος της Ποινικής δικαιοσύνης ή της ποινής φυλάκισης – κατά κύριο λόγο – προωθούνται από χρήστες ουσιών, μέσα στα πλαίσια της προοπτικής διαχωρισμού τους από τους εμπόρους των.

Ειδικά δε όσον αφορά την εκδοχή εφαρμογής εναλλακτικών μέτρων και την βράχυνση του χρόνου έκτισης των στερητικών της ελευθερίας ποινών, επιβάλλεται να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση καθώς, έχει αποδειχθεί εμπειρικά η αποδοτικότητα τους σε άλλα κράτη (Ζηλανδία, Πολωνία, κλπ.). Και εννοούμε τους θεσμούς της υφ' όρον απολύσεως, της υφ' όρον αναστολής, της τμηματικής έκτισης της στερητικής της ελευθερίας της ποινής και της υποχρεωτικής προσφοράς υπηρεσιών σε Οργανισμούς Κοινής Ωφέλειας – είτε χωρίς αντιμισθία, είτε με υποχρέωση καταβολής της αντιμισθίας στα θύματα της εγκληματικής ενέργειας και τις οικογένειες τους. Εκτός των άλλων, με τούτα τα μέτρα, προωθείται, αποτελεσματικά η εκφοβιστική διάσταση της ποινής (πχ. η τμηματική έκτιση της ποινής της φυλάκισης σε ημέρες αργίας), η ανθρωπιστική διάσταση της ποινής και η ειδικοπροληπτική “υπομνηστική τιμωρία” που εξαίρει η επιστήμη της κοινωνικής ψυχολογίας.

Δεν αρκεί – λοιπόν – μια έμμονη αρνητική προπαγάνδα αφού, η αυτοομολογούμενη εγκληματικότητα αποδεικνύει την ανύπαρκτη ανασταλτική επίδραση τόσο της γνώσης των επαπειλούμενων ποινών όσο και του ενδόμυχου φόβου της ποινικής τιμώρησης (σύμφωνα με έρευνες σε Έλληνες κρατουμένους, οι περισσότεροι από τους μισούς θα εγκληματούσαν ακόμα κι αν η ποινή διπλασιάζονταν!). Αυτό που απαιτείται είναι η κατάρτιση προγραμμάτων με κριτήριο όχι το τί ωφελεί την αντεγκληματική πολιτική παρά, το τί ωφελεί την εγκληματοπροληπτική πολιτική· δηλαδή, μια ενεργητική κοινωνικοπροληπτική προπαγάνδα μέσα από, κάλυψη του επιπέδου

απασχόλησης, αναβάθμιση του μορφωτικού επιπέδου, “εξυγείανση” των εστιών εγκληματογένεσης, σύσφιγξη των ενδο-οικογενειακών σχέσεων, επέκταση των μηχανισμών ελέγχου του εγκλήματος από τα ευρύτερα Τοπικά Δίκτυα, διαπαιδαγώγηση των ανηλίκων επί της ανάγκης κοινωνικής λειτουργίας του Δικαίου και της ανάγκης σεβασμού του, έλεγχο των “δραματοποιημένων” μηνυμάτων που εκπέμπουν τα Μ.Μ.Ε. εν όψει ενδεχόμενων κρουσμάτων εγκληματικότητας, κλπ. Αυτό, άλλωστε, που μειώνει το κύρος του νόμου και – κατ’ επέκταση – τα ποσοστά συμμορφούμενης προς το νόμο συμπεριφοράς είναι βασικά το ότι, η μη διαλεύκανση των εγκλημάτων λειτουργεί ως “το αθέλητο περιεχόμενο ενός αθέλητου μηνύματος πολύ εύληπτου στο ευρύ κοινό”. (Σπινέλλη Κ., 1932, σ. 377)

ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Α. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΤΑΞΗΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΩΝ ΚΑΙ Η ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΚΗ ΑΡΧΗ

Οι δεκαετίες 1960 και 1970 χαρακτηρίζονται στη βιβλιογραφία ως εποχή της “Κοινωνιολογίας των δικαστών” – απόρροια της οποίας κατεστη, ένας νέος επιστημονικός κλάδος εκείνος, της Κοινωνιολογίας του Δικαίου. Το εμπειρικό ενδιαφέρον για τη διερεύνηση των συντελεστών επιρροής της δικανικής κρίσης ερείσθηκε επί της ίδιας της φύσης του δικαστικού επαγγέλματος στην οποία ενέχονται τόσο ευρείες δυνατότητες ερμηνείας ασαφών νομικών εννοιών και κενών του νόμου όσο και διαστάσεις ευρέων επιρροών εκ μέρους εξω-δικαιϊκών παραμέτρων.

Οι ιστορικές απαρχές της – λεγόμενης – Δικαστικής Κοινωνιολογίας εντοπίζονται στις Η.Π.Α., της δεκαετίας του 1930 εν όψει της εισήγησης από τον πρόεδρο Roosevelt μεταρρυθμιστικών προτάσεων για την οικονομική και κοινωνική πολιτική μέσα από το πακέτο New Deal. Μετά την καταψήφιση της δέσμης προτάσεων του New Deal και επί της επανεκλογής του – εν έτει 1936 –, επινόησε το Court-Packing-Play το οποίο προέβλεπε για κάθε δικαστή άνω των 70 ετών να ορίζεται κι ένας αντικαταστάτης –που, βέβαια, θα ήταν αποδεδειγμένα θετικά διακείμενος προς την πολιτικής του. Τελικά, με την άσκηση πολιτικής πίεσης στους δικαστικούς λειτουργούς, το New Deal εγκρίθηκε από το Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο πράγμα που, σηματοδότησε την πεποίθηση στις πολιτικές λειτουργίες της δικαιοσύνης.

Εδώ εδράστηκε η κίνηση του Νομικού Πραγματισμού των K. Llewellyn, J. Frank, U. Moore, W. Douglas η οποία και υποστήριζε ότι, η δικανική κρίση διαμορφώνεται από υποκειμενικούς παράγοντες. Κατά τη δεκαετία του 1960, ο κοινωνιολόγος R. Dahrendorf ισχυρίστηκε πως, “τα μέλη της νομικής ελίτ της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας δεν είναι

προετοιμασμένοι για μια φιλελεύθερη στάση έναντι της ζωής λόγω καταγωγής, κοινωνικής θέσης, μορφωτικού επιπέδου και προτύπων συμπεριφοράς που καθιστούν το φόβο τους μεγαλύτερο από την πολιτική τους βούληση και την επιθυμία τους για ασφάλεια εντονότερη από την επιθυμία τους για εξουσία”. Από τότε και μετά, οι έρευνες για την “ταξική δικαιοσύνη” που διεξάγονται στη Γερμανία αποκορυφώνονται με την συμβολή του W. Richter.

Σύμφωνα με τα δικά του πορίσματα, το 90 % των δικαστικών λειτουργιών κατάγεται από τα μεσαία κοινωνικά στρώματα (62,7 % από το ανώτερο τμήμα τους και 28,2 % από το κατώτερο τμήμα τους) ενώ, μόνο ένα 8,2 % αυτών αντιπροσωπεύουν τα χαμηλότερα επίπεδα.

Τούτο επαληθεύεται και από μεταγενέστερες μελέτες επί φοιτητών νομικών Σχολών πράγμα που εξώθει τον Dahrendorf να διακηρύξει για άλλη μια φορά την έννοια της “διχοτομημένης κοινωνίας” (που είχε ήδη ανακόψει πριν τον Α’ Παγκόσμιο πόλεμο εκ μέρους των Γερμανών Σοσιαλδημοκρατών) δηλαδή πως, “στα δικαστήρια μας, η μισή κοινωνία – των δικαστών – είναι αρμόδια να αποφασίσει για την άλλη μισή – των αγροτών και εργατών – την οποία και, αγνοεί”.

Οι Kaupen et Rasehory εντόπισαν τρεις συντελεστές που προσδιορίζουν την επιλογή του νομικού επαγγέλματος: το επάγγελμα του πατέρα, τον πληθυσμό του τόπου γέννησης ή διαμονής και το θρήσκευμα. Συγκεκριμένα, η πλειοψηφία των δικαστών και εισαγγελέων βρέθηκαν να συντίθεται από καθολικές οικογένειες – των οποίων ο πατέρας ασκούσε δημοσιοϋπαλληλικό επάγγελμα – που διαβιώνουν σε αγροτικές περιοχές σε αντίθεση με, την ομάδα των νομικών που ασκούν ελεύθερη δικηγορία και γενικότερα ιδωτεύουν – οι οποίοι, προέρχονται από μη καθολικές οικογένειες που διαμένουν σε αστικά κέντρα. Μάλιστα, ενέταξαν στην ομάδα των νομικών τα τυπικά χαρακτηριστικά της αυταρχικής – λεγόμενης – προσωπικότητας δηλαδή, ανελαστικότητα, δογματισμό, ακαμψία έναντι της διαφορετικότητας, έλλειψη πρωτοβουλίας,

απροθυμία για προσπάθεια που εμπεριέχει στοιχεία διακινδύνευσης, κ.ο.κ. Το πόρισμα αυτό σχετικοποιήθηκε από τους Lange και Luhmann κατά τους οποίους, τα τυπικά χαρακτηριστικά συντηρητικής και αυταρχικής προσωπικότητας παρατηρούνται αποκλειστικά και μόνο στους δικαστές – και όχι, στα άλλα νομικά επαγγέλματα – ενώ παράλληλα τούτα προσεγγίζουν τόσο έντονα τα προφίλ των κατώτερων στρωμάτων ώστε να μπορεί κανείς να θεωρήσει το επάγγελμα απονομής δικαιοσύνης ως έναν – κατά κάποιο τρόπο – “θεσμό πρόνοιας για τα λιγότερο σθεναρά μέλη των ανωτέρων κοινωνικών τάξεων” όπως, συνέβαινε ενίοτε με τον ησυχαστικό βίο...

Σημείο τομής όλων των ερευνών ήταν πως, η επιλογή άσκησης του δικαστικού επαγγέλματος αφορούσε την πλειοψηφία του γυναικείου φύλου και εκείνων από το ανδρικό των οποίων ο πατέρας ήταν ή δικαστικός ή δημόσιος υπάλληλος καθώς επίσης και το ότι, στη συντριπτική τους πλειοψηφία επεδείκνυαν υποτονική διάθεση διακινδύνευσης στο κυνήγι της επαγγελματικής καταξίωσης και του ανταγωνισμού, σε σχέση με συνηγόρους και νομικούς συμβούλους.

Ακολούθως, τέθηκε η υπόθεση περί του πόσο καθοριστικός καθίστατο ο ρόλος της Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης επί της ανάπτυξης ορισμένου τύπου κοινωνικής λειτουργικότητας δεδομένου ότι, οι σπουδές διαμορφώνουν αξίες – αν όχι, ολόκληρο σύστημα κοσμοθεωρίας. Τα πορίσματα που προέκυψαν ήταν αντιφατικά αφού, άλλα υποδήλωναν ενίσχυση συντηρητικών στάσεων ζωής κατά τη διάρκεια των σπουδών και άλλα έτειναν προς την προϋπάρχουσα συντηρητική στάση που θεμελίωσε βαθμιαία και την επιλογή επαγγέλματος.

Όσον δε αφορά την διαστρωματική κινητικότητα όπως εκδηλώνεται τα τελευταία χρόνια, εντοπίστηκε αφενός αύξηση εκπροσώπησης των κατώτερων τάξεων (εξαιτίας του ότι τούτες έχουν περισσότερο ασαφή επαγγελματικό προσανατολισμό οπότε, και επιλέγουν τις νομικές σπουδές καθώς τους παρέχουν περιθώρια αναβολής της επαγγελματικής κατεύθυνσης) και αφετέρου,

σταθερή υπεροχή των ανωτέρων στρωμάτων – εκ των οποίων μάλιστα, το 61,5 % παραμένει στον τόπο καταγωγής για την άσκηση του επαγγέλματος.

Εξάλλου, μια άλλη ομάδα ερευνών περί της πολιτικής τοποθέτησης των δικαστικών λειτουργών σε σχέση με τις εκδιδόμενες αποφάσεις καταδεικνύουν – εμμέση – συμπόρευση των αποφάσεων του Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου των Η.Π.Α. με πολιτικές ιδεολογίες παρ' όλο που, όσοι εξ' αυτών είχαν εμπειρίες διοικητικών ή βουλευτικών δραστηριοτήτων λειτουργούν πιο φιλελεύθερα από άποψη πολιτικής επιλογής και στάσης ανομοιογένειας προς τους ομοϊδεάτες συναδέλφους τους.

Στον ελληνικό χώρο, ανάλογα με του Εξωτερικού είναι, τα πορίσματα των μελετών της ομάδας του καθηγητή Η. Δασκαλάκη. Τούτα κινούνται σε δύο άξονες: το κοινωνικό τους προφίλ και τις στάσεις τους έναντι της μεταχείρισης των δραστών. Τα ερευνητικά της συμπεράσματα μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- το 28,8 % των δικαστών και εισαγγελέων συσχετίζεται με το μεσαιουπαλληλικό πατρικό επάγγελμα, το 27,6 % με εμπορικά επαγγέλματα, το 19,5 % με αγροτικό επάγγελμα, το 18,4 % με ελεύθερα επαγγέλματα και το 2,3 % με το επάγγελμα του εργάτη ή του τεχνίτη. Το αξιοσημείωτο εδώ είναι, η διευρυμένη σε σχέση με το εξωτερικό εκπροσώπηση των κατωτέρων τάξεων – παρ' ότι βέβαια, δεν διαφοροποιούνται δραστικά τα μεγέθη της συνολικής ανώτερης ταξικής υπερεκπροσώπησης που εντόπισαν στις Η.Π.Α. και Γερμανία.
- οι δικαστικοί λειτουργοί στη συντριπτική τους πλειοψηφία, αποφεύγουν τη ριζοσπαστική ερμηνεία του νόμου παρ' ότι, δεν προσκολλούνται αυστηρά στο “γράμμα του νόμου” δηλαδή, επιχειρούν πάντα μια “χρυσή τομή” που, όμως, να ανταποκρίνεται στο λαϊκό περί δικαίου αίσθημα.

- κατά πλειοψηφία επίσης, αποδίδουν αιτιώδη συνάρτηση του εγκληματικού φαινομένου από τους παρακάτω συντελεστές: κακό κοινωνικό περιβάλλον, δυσλειτουργική ιδιοσυγκρασία και προσωπικότητα και χρήση ψυχοδραστικών ουσιών. Με τις θέσεις αυτές συντάσσεται – γενικότερα – η κοινή γνώμη.
- παρατηρούνται τάσεις “μαζικής” υιοθέτησης του βελτιωτικού χαρακτήρα της ποινής κατά ποσοστό 57,6 % που – όμως – διασαλεύεται από το επίσης πλειοψηφικό ποσοστό του 59,8 % που επιδοκιμάζει την ιδέα παράλληλης χρήσης της θανατικής ποινής...
- το 64 % των προφυλακισθέντων και το 65,4 % των καταδικασθέντων συντίθεται από άρρενες ηλικίας 25-45 ετών προερχόμενων από τις κατώτερες κοινωνικές βαθμίδες. Τούτο από άλλους ερμηνεύθηκε ως, αποτέλεσμα μειωμένων οικονομικών δυνατοτήτων προκειμένου για την πρόσληψη ικανοτέρων συνηγόρων υπεράσπισης και εξάντληση κάθε διαθέσιμου ενδίκου μέσου και από άλλους ως, ένδειξη υποκειμενικών προκαταλήψεων των δικαστών εις βάρος της πληθυσμιακής ομάδας των κοινωνικά μειονεκτούντων σε αντιστοιχία προς τη νέα Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 175)

Παράλληλες προσπάθειες διερεύνησης διεξήχθησαν και επί της επαγγελματικής τάξης των εισαγγελέων.

Στις Η.Π.Α. διαπιστώθηκε ότι, ο αποφασιστικός παράγοντας για την άσκηση ή όχι ποινικής δίωξης δεν είναι η βαρύτητα της εγκληματικής πράξης όσο η ασάφεια του αποδεικτικού υλικού της υπόθεσης και το πληθωρικό φόρτος εργασίας. Οι δε έρευνες για τη Γερμανική εισαγγελία διαπίστωσαν τάσεις παύσης της ποινικής δίωξης και ρύθμισης της με έκδοση ενταλμάτων

καταβολής χρηματικών ποινών έναντι – κατά κανόνα – των μεσαιωαστικών τάξεων αν και, επενεργούσαν και άλλοι παράγοντες όπως, η ομολογία της πράξης, το ποινικό παρελθόν και το ύφος της ζημίας που συνεπάγεται. Ωστόσο, δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε πως, τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα είναι εκείνα που, επιφορτίζονται με βεβαρημένο ιστορικό αξιόποινου – εν όψει του οποίου και, προθυμοποιούνται να ομολογήσουν. Εκτός αυτών των “κανονιστικών” – κατά κάποιο τρόπο – κριτηρίων (βαρύτητα πράξης, ποινικό παρελθόν, υποτροπή, ατομικός ή ομαδικός τύπος εγκληματήσης) εντοπίστηκαν και “πραγματιστικά” κριτήρια όπως, σχέση θύματος-δράστη, ομολογία, διαμεσολάβηση συνηγόρου, αν το θύμα συνιστά φυσικό ή νομικό πρόσωπο δικαίου, κλπ.

Στον Ολλανδικό χώρο, εντονότερη συνάφεια εντοπίστηκε μεταξύ ηλικιακής τάξης, ποινικού ιστορικού και ποινικής δίωξης εντοπίστηκε για τα κατώτερα κλιμάκια της κοινωνικής ιεραρχίας πράγμα που αποδόθηκε αφενός μεν, στις μειωμένες δυνατότητες εκπροσώπησης αφετέρου δε, στη μεγαλύτερη δυσχέρεια πρόγνωσης της μελλοντικής συμπεριφοράς των κατηγορουμένων ενώ, στη χώρα μας, όπου παρέχεται στην εισαγγελική αρχή η ευχέρεια αρχειοθέτησης της υπόθεσης στην περίπτωση που η μήνυση, η έγκληση ή η αναφορά είναι “αβάσιμη κατά το νόμο ή αστήρικτη κατά την ουσία”, μόνο το 50 % των επαναλαμβανόμενων υποθέσεων παραπέμπονται στα περαιτέρω στάδια της Ποινικής διαδικασίας – και τούτο βασικά, λόγω φόρτους υποθέσεων και περιορισμένης “αντοχής” του συστήματος. Πάντως και εδώ, τα χαμηλοταξικά στρώματα που παραπέμπονται για προανάκριση, ανάκριση ή στο ακροατήριο υπερεκπροσωπούνται σε ποσοστό 75 %. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 195) (πίνακας 9)

Πίνακας 9

Κατανομή διώξεων μετά από μήνυση ή αυτεπαγγέλτως

ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ	Αυτεπαγγέλτως		Μετά από μήνυση		Σύνολο	
	Αρ.	%	Αρ.	%	Αρ.	%
Προσβολές κατά ζωής και του σώματος	29	57,8	21	42,2	50	6,25
Εγκλήματα εξ' αμελείας	72	88,6	9	11,4	81	10,14
Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας	111	72	43	28	154	19,22
Εγκλήματα κατά περιουσιακών δικαιωμάτων	22	11,1	179	88,9	201	25,16
Εγκλήματα περί τις σεξουαλικές σχέσεις	5	5,6	81	94,4	86	10,78
Εγκλήματα περί την εκμετάλλευση πορνείας	10	76,9	3	23,1	13	1,63
Εγκλήματα κατά της δικαιοσύνης	4	12,5	28	87,5	32	4,01
Οικονομική εγκληματικότητα	15	45,7	17	54,3	32	4,01
Εγκλήματα περί τα ναρκωτικά	26	100	-	-	26	3,26
Εγκλήματα κατά της δημόσιας τάξης	41	93,2	3	6,8	44	5,50
Εγκλήματα κατά της τιμής και προσωπικότητας	7	21,8	25	78,2	32	4,01
Εγκλήματα κατά της οικογένειας	1	5,3	24	94,7	25	3,13
Λοιπά	10	43,3	13	56,7	23	2,89
Σύνολο	353	44,2	446	55,8	799	100

Β. ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ ΜΟΝΤΕΛΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται μία τάση επίκρισης έναντι του αιτιοκρατικού χαρακτήρα της, ερευνητικής δραστηριότητας αναφορικά με το κοινωνικό προφίλ των δικαστών και εισαγγελέων και την επίδραση του επί των εκδιδόμενων αποφάσεων ή τακτικών παραπομπής, γενικότερα. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια κριτικής και με διάθεση διεύρυνσης του ερευνητικού πεδίου σε ζητήματα όπως, οι εναλλακτικές μορφές απονομής δικαιοσύνης, η οργάνωση και εξέλιξη της δικαστικής διαδικασίας, αναπτύσσονται από τους κοινωνιολόγους τέσσερα πιθανά μοντέλα ερμηνείας της δικαστικής συμπεριφοράς: το συμπεριφερολογικό, η θεωρία των παιγνίων, η θεωρία των ρόλων και το συστημικό μοντέλο.

Α. Τα Συμπεριφερολογικά μοντέλα

Κυριαρχούν κατά κανόνα στις Η.Π.Α. και προβάλλονται κατά το γνωστό σχήμα “Ερέθισμα-Αντίδραση” με βάση το οποίο αποπειρώνται να ερμηνεύσουν τη διαφορετικότητα των αποφάσεων εκ μέρους των δικαστικών λειτουργών. Σύμφωνα με αυτά, η δικανική κρίση δεν διαμορφώνεται τόσο από τη διαδικασία του ακροατηρίου όσο από τις υποκειμενικές στάσεις και προσανατολισμούς του φορέα της. Η έννοια της στάσης παραπέμπει σε μία ισχυρή προδιάθεση για σταθερή συμπεριφορά έναντι συγκεκριμένων καταστάσεων και εμπλέκει εντός της, τη διεργασία της κοινωνικοποίησης, αξιολογήσεις της καθημερινότητας καθώς και, οικονομικές, κοινωνικές και, πολιτικές ιδεολογίες.

Τα μοντέλα αυτά επικρίθηκαν σε δύο σημεία: πρώτον στο ότι, εξαντικειμενίκευσαν τον δικαστικό λειτουργό θεωρώντας τον αποκλειστικά ως δέκτη “ακλόνηστων” στάσεων και στερεοτύπων και δεύτερον στο ότι, είναι

περιορισμένης εμβέλειας δεδομένου ότι, πχ. το Αμερικανικό σύστημα του Case-Law επιτρέπει μεγαλύτερη ευχέρεια ενεργοποίησης των αξιολογικών προσανατολισμών της προσωπικότητας του δικαστή συγκριτικά με το Ευρωπαϊκό δικαιοσύνη σύστημα που περιορίζεται σε αυστηρούς κανονιστικούς όρους. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 186)

B. Η θεωρία των Παιγνίων

Σύμφωνα με αυτή, η κοινωνία χαρακτηρίζεται από ασύμμετρη κατανομή συμφερόντων η ικανοποίηση των οποίων μεθοδεύεται με πνεύμα ορθολογισμού δηλαδή, ανάλογα με την τακτική του αντιπάλου και την στάθμιση της σχέσης κόστους-οφέλους (οικονομική, ή πολιτική ισχύς, κοινωνικό γόητρο και υποστήριξη, κ.ο.κ.). Υπό τούτο το πρίσμα, εάν ένας δικαιοσύνη κανόνας που έχει μεγαλύτερο κόστος από ότι όφελος επί των συμπεριφορών που επιδιώκει να αποτρέψει ή ενδεχομένως υπάρχει άλλος κανόνας που μπορεί να τις αποτρέψει με λιγότερες ζημιές επί του κοινωνικού σώματος, θεωρείται ανομιμοποίητος (Κουράκης Ν., 1994, σ. 145, άρθρ. Δ. Κιούπης, τόμ. Β') και εάν – εν προκειμένω – η δικαστική τακτική των μεμονωμένων λειτουργών της διαφοροποιείται, τούτο οφείλεται όχι μόνο σε υποκειμενικές ιδέες περί δικαιοσύνης (όπως, ισχυρίζονται τα συμπεριφοριστικά μοντέλα) αλλά κυρίως σε μεγαλύτερα ή μικρότερα ποσοστά εξασφάλισης της δικαστικής ισχύος δηλαδή, λήψης και ικανότητας εφαρμογής ορθών αποφάσεων και ικανότητας επιρροής του ευρύτερου δικαστικού σώματος (“αριστοποίηση της επιλογής” και “μεγιστοποίηση του οφέλους”). Επομένως, στην κατηγορία των ισχυρών δικαστών θα μπορέσουν να ενταχθούν όσοι εισηγηθούν τις ικανοποιητικότερες λύσεις μιας δύσβατης υπόθεσης ή όσοι επιρρίψουν μία κρίσιμη ψήφο σε κάποιο δικαστικό συμβούλιο.

Η κριτική της θεωρίας των Παιγνίων εστίαστηκε στη συστολή της έννοιας της ισχύος και σε ό,τι αυτό συνεπάγεται (υπερτόνισε – δηλαδή – τις

τυπικές εσωδικαστικές διαδικασίες παραβλέποντας τις διαδικασίες διαμόρφωσης συναίνεσης σε άλλες, άτυπες ομαδοποιήσεις). (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 189)

Γ. Η θεωρία των Ρόλων

Η έννοια του ρόλου υποδηλώνει “ένα σύνολο προσδοκιών που επισυνάπτονται σε πρόσωπα που κατέχουν μία συγκεκριμένη θέση στο κοινωνικό σύστημα ή στην κοινωνική ομάδα”. Υπό αυτό το πρίσμα, ο δικαστικός λειτουργός συνιστά αφενός μεν τον αποδέκτη προσδοκιών από τη νομική επιστήμη, τη νομοθετική εξουσία, την οργάνωση της δικαιοσύνης, τα Μ.Μ.Ε., την κοινή γνώμη, κλπ. αφετέρου δε, τον αποστολέα προσδοκιών τόσο προς τους διαδίκους όσο και προς την ομάδα συναδέλφων του. Εδώ, επαληθεύτηκε η υπόθεση πως, η δικανική κρίση διαμορφώνεται πρωτίστως από νομικά κριτήρια που επισυνάπτονται στον επαγγελματικό του ρόλο (πχ. βαρύτητα πράξης, ποινικό μητρώο, παραπομπή του κατηγορουμένου για πολλαπλά αδικήματα, σχέσεις κατηγορουμένου-θύματος, σφαιρική εικόνα και εμφάνιση του κατηγορουμένου στη ακροατήριο, κλπ.) και δευτερευόντως από τις σχέσεις του με συναδέλφους και παρεμφερείς επαγγελματίες. Θα πρέπει – επίσης – να επισημανθεί πως, στάσεις ένδειξης σεβασμού προς το δικαστήριο ή μεταμέλειας για την εγκληματική πράξη δεν επενεργούν ιδιαίτερα στην απόφαση του καθ’ ότι, όλοι οι κατηγορούμενοι “εκπαιδεύονται” κατά κάποιο τρόπο στην τήρηση σωστής συμπεριφοράς στο ακροατήριο.

Η θεωρία των ρόλων αποδοκιμάστηκε ως προς το ότι, δεν διερεύνησε ούτε την πηγή από την οποία ο δικαστής αντλεί τη βεβαιότητα για την αντικειμενική εγκυρότητα της κρίσης του (εκπαίδευση, εμπειρία ή αυθεντία που διασφαλίζεται από τον επαγγελματικό ρόλο και μόνο;) ούτε την εκδοχή αποστασιοποίησης του από αυτόν. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 190)

Δ. Το Συστημικό μοντέλο

Η ερευνητική υπόθεση του Συστημικού προτύπου έγκειτο στο κατά πόσον, το δικαιοσύνη σύστημα λειτουργεί διαφοροποιημένα από το περιβάλλον του δηλαδή, εάν έχει αναπτύξει ιδιαίτερα κριτήρια και μηχανισμούς επεξεργασίας των πληροφοριών που εισρέουν από το εξωτερικό περιβάλλον ώστε να μην λειτουργεί απλά και μόνο αντιδρώντας στα προσλαμβανόμενα ερεθίσματα. Το μοντέλο αυτό συλλαμβάνει τη δικαστική διαδικασία ως αυτόνομο πραξιολογικό σύστημα επίλυσης διαφορών. Υπ' αυτήν την έννοια, με την είσοδο των υποθέσεων στην ακροτηριακή διαδικασία, οι πολύπλοκες συγκρούσεις μεταλλάσσονται σε "απλές διαφορές" αποστασιοποιούμενες από το κοινωνικό τους πλαίσιο-υπόβαθρο εφόσον, εξουδετερώνεται η κοινωνική φυσιολογία των διαδίκων (γότητρο, λειτουργικότητα πολλαπλών ρόλων, κλπ.), το συναισθηματικό τους δυναμικό και τηρείται μία λυτή και επεξεργασμένη πληροφόρηση επί των νομικών ζητημάτων της υπόθεσης – που συχνά υπερκαλύπτει το αντικειμενικό πλαίσιο της διαφοράς μεταξύ των διαδίκων καθιστάμενο ως "Θέατρο της παραμορφωμένης επικοινωνίας". Όσον δε αφορά τη νομιμοποίηση της δικαστικής απόφασης θα πρέπει να αναφερθεί ότι, σε γενικές γραμμές, η δικαστηριακή διαδικασία καλείται να προετοιμάσει τους διαδίκους να αποδεχτούν την εκδιδόμενη απόφαση στην περίπτωση που κάτι τέτοιο δεν, επιτευχθεί συν τω χρόνω (αφού, ούτως ή άλλως στην αρχή, οι αδικημένοι θα επιρρίψουν ευθύνες άλλοτε στον δικαστή, άλλοτε στον συνήγορο, άλλοτε στον μάρτυρα και άλλοτε στην κοινή γνώμη και τα Μ.Μ.Ε.), το σύστημα θα αφανίσει τους εν λόγω ως πηγή προβλήματος επιβάλλοντας τους κυρώσεις.

Η κριτική κατά του συστημικού μοντέλου επικεντρώθηκε στην περιορισμένη έκταση διερεύνησης του "εσωτερικού περιβάλλοντος" της δικαστικής διαδικασίας δηλαδή, στο κατά πόσον ο δικαστικός λειτουργός

επιτυγχάνει να αποστασιοποιηθεί από την κοινωνική θέση των διαδίκων και – τελικά – να αποφασίσει ανεξάρτητα και κατά συνείδηση. (Λαμπρόπουλου Ε., 1994, σ. 192)

Η ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ

Α. Η ΓΕΝΕΣΗ ΤΟΥ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΥ ΔΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ

Εν έτει 1829 οργανώνεται συστηματικά η αστυνομία του Λονδίνου· τότε, καθορίζεται το εργασιακό ωράριο, η αμοιβή, το ένστολο, και οι τοπικές τους αρμοδιότητες, και θεσπίζονται ορισμένες από τις προϋποθέσεις όσον αφορά τις εγκύκλιες σπουδές και το απαιτούμενο ήθος του αστυνομικού οργάνου. Το 1837 έχει ήδη συγκροτηθεί στη Βοστώνη το πρώτο αστυνομικό σώμα.

Στην κλασική Ελλάδα, αστυνομική εξουσία ασκούσαν οι αστυνόμοι, οι αγρονόμοι ή υλωροί, οι μετρονόμοι, οι σιτοφύλακες, οι περίπολοι, οι δήμαρχοι, οι αρμόσινοι, οι παιδονόμοι και οι αγορανόμοι ενώ, επί Βυζαντίου το αυτό έργο ασκούνταν από τον κοιέστωρα, τον έπαρχο της πόλης, το νυκτέπαρχο, τον άρχοντα επί του σίτου, τους πραιτόρες, τους κόμητες, τους ανθυπάτους και τους βικάριους. Αστυνομικές αρμοδιότητες κατά τη περίοδο της Τουρκοκρατίας αναλαμβάνουν οι δημογέροντες και οι προεστοί.

Η μεγάλη τομή στην οργάνωση της αστυνομικής αρχής επέρχεται με την πρώτη Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου οπότε και, διορίζεται ειδικός Υπουργός (μίνιστρος) της Αστυνομίας που διορίζει αφ' εαυτού τα στελέχη της. Με την εγκατάσταση δε του Όθωνα, ο θεσμός λαμβάνει αποκεντρωμένο χαρακτήρα αφού, η αστυνόμευση της χώρας ανατίθεται στους δήμους και τις κοινότητες υπό την εποπτεία της Κυβέρνησης. Τρία χρόνια μετά – το 1836 – με την έκδοση Βασιλικού διατάγματος η αστυνομία διαιρείται σε Διοικητική και Δικαστική όπου, η μεν πρώτη καθίσταται αρμόδια για τη διασφάλιση της ειρήνης και της τάξης, η δε δεύτερη εντέλλεται για την εξέταση των αδικημάτων και την πιστοποίηση της αθωότητας ή ενοχής του δράστη βάσει αποδεικτικών στοιχείων. Εξαιτίας όμως, της χειραγώγησης – εκ μέρους των δημοτικών αρχόντων – του θεσμού κατά ιδιοτελεις πολιτικές σκοπιμότητες, θεσπίζεται ο

νόμος ΒΡΠΗ της 20.3.1893 σύμφωνα με τον οποίο, το έργο αστυνόμευσης των μεγάλων δήμων μετατίθεται σε αξιωματικούς του πυροβολικού, του πεζικού, του ιππικού και του μηχανικού ενώ, των μικρότερων δήμων και της υπαίθρου χώρας αναλαμβάνουν αξιωματικοί της Χωροφυλακής.

Μέχρι το 1921 – οπότε, συστήνεται το Σώμα της Αστυνομίας Πόλεων – αρμόδια για την αστυνόμευση ήταν, η Βασιλική Χωροφυλακή. Από τότε και μετά, τούτη επιφορτίζεται μόνο με την επικράτεια εκτός των πόλεων της Αθήνας, του Πειραιά, της Κέρκυρας και της Πάτρας.

Η ενοποίηση τελικά της Χωροφυλακής με την Αστυνομία πόλεων λαμβάνει χώρα εν έτει 1984. Τότε, η Ελληνική Αστυνομία διασπάται στην Αστυνομία Ασφαλείας που προσανατολίζεται στη δίωξη του κοινού εγκλήματος και στην Αστυνομία Τάξεως που προσλαμβάνει κατά κανόνα ευρύτερες αρμοδιότητες τήρησης της τάξης – και μόνο δευτερευόντως, συμβάλλει στη δίωξη εγκλήματος.

Κατά τον περασμένο αιώνα, ο αστυνομικός θεσμός επεδίωκε την εξιχνίαση εγκλημάτων και την αποκατάσταση της εννόμου τάξεως που διασαλεύονταν λόγω αστικοποίησης, εκβιομηχανισής και οικονομικής εξαθλίωσης μεγάλου τμήματος του πληθυσμού. Προοδευτικά, εμπλουτίζεται με εκτεταμένες αρμοδιότητες που – συχνά – την αμφιταλαντεύουν μεταξύ πρόληψης – καταστολής έναντι του εγκληματικού φαινομένου... (Λαμπροπούλου Ε., 1984, σ. 203)

Έτσι, κατά το Ν. 1481 84, άρθρ. 1 στο Υπουργείο Δημοσίας Τάξεως καθορίζονται αρμοδιότητες: α. κατοχύρωσης της δημόσιας τάξης, β. προστασίας της δημόσιας και κρατικής ασφάλειας, γ. εξασφάλισης της πολιτικής άμυνας της χώρας, δ. συμμετοχή στην εξασφάλιση της άμυνας της χώρας σε συνεργασία με τις ένοπλες δυνάμεις. Συνεπώς, οι λειτουργίες της Αστυνομίας καθίστανται αναλύσιμες σε τρεις συνιστώσες:

- Ουσιαστική αστυνομική, για την διασφάλιση της δημόσιας ευταξίας και απρόσκοπτης κοινωνικής συμβίωσης
- Πολιτική, για την περιφρούρηση του πολιτεύματος και της Συνταγματικής τάξης
- Στρατιωτική, για τη συμμετοχή σε παρεμβάσεις διαφύλαξης της εθνικής ασφάλειας

Στις δύο πρώτες συμπεριλαμβάνονται οι προσπάθειες τήρησης της δημοκρατικής νομιμότητας, προστασίας των συνταγματικών ατομικών ελευθεριών του πολίτη και εξουδετέρωσης των εξτρεμιστικών στοιχείων που αποβλέπουν στην ανατροπή του πολιτεύματος.

Η τρίτη παραπέμπει στη στρατοκρατική δόμηση της αστυνομίας (ιεραρχική διάρθρωση, εκπαίδευση, πνεύμα εσωτερικής πειθαρχίας) και στην υπαγωγή της στην εποπτεία των στρατιωτικών διοικητών εν όψει εκτάκτων περιπτώσεων (πχ. καταστάσεις πολιορκίας, κήρυξη πολέμου, κλπ.). Τέτοιο παράδειγμα πρότυπης αμιγούς στρατιωτικής μονάδας συνιστούν τα Ε.Κ.Α.Μ. (Ειδική Κατασταλτική Αντιτρομοκρατική Μονάδα) που κινητοποιούνται σε περιστατικά τρομοκρατικών ενεργειών, ενόπλων συγκρούσεων, αεροπειρατιών, ενόπλων ληστειών, απαγωγών προσώπων, κλπ. και καθορίζουν βασικά το γόητρο συνόλου του θεσμού.

Μερικά από τα θεμελιώδη ζητήματα που έχουν δημιουργηθεί γύρω από την πολυεδρικότητα των λειτουργιών του θεσμού είναι αφενός, ο βαθμός επικάλυψης του πολιτικού της χαρακτήρα εκ μέρους του στρατιωτικού και αφετέρου, η ενδογενή αντίφαση μεταξύ της κοινωνικής αποστολής της (ως φίλος του πολίτη) και της στρατοκρατικής ηθικής της διαπαιδαγώγησης και φυσιογνωμίας, γενικότερα. Οι έρευνες οι σχετικές με την αποδοτικότητα των

λειτουργιών της αστυνομίας έχουν ως αφετηρία την προσέγγιση του χαρακτηρισμού της δεκαετίας του 1970.

Σύμφωνα με αυτήν – και δη, τη Βρετανική Κριτική Εγκληματολογία του Ριζοσπαστικού Ρεαλισμού – το εγκληματικό φαινόμενο είναι διαταξικό απότοκο διαπλοκής δυναμικών παραγόντων που ενεργοποιούνται γύρω από τέσσερις άξονες: το δράστη, το θύμα, το κράτος και την κοινή γνώμη. Τούτο σημαίνει ότι, δεν υφίσταται οντολογική τυποποίηση της εγκληματικής πράξης αφ' εαυτής παρά μόνο, αλλαγές στη συμπεριφορά και αλλαγές στις δυνάμεις του κοινωνικού ελέγχου και στον χαρακτηρισμό του τί συνιστά σοβαρά εγκληματική συμπεριφορά.

Κατά τον θεωρητικό εκπρόσωπο της ριζοσπαστικής προσέγγισης Ν. Elias, η αύξουσα ευαισθητοποίηση στην αντικοινωνική συμπεριφορά συνοδεύεται από την κατάπτωση της πολιτισμένης συμπεριφοράς και αντιδράσεις που καταδεικνύουν την συσπείρωση του ορίου ανοχής της παρέκκλισης. Με δεδομένο λοιπόν, ότι, η κοινωνική συνοχή εδράζεται επί της πεποιθήσεως πως “η κοινωνία πρέπει να είναι δίκαιη”, η τήρηση της τάξης εις βάρος της νομιμότητας από φορείς εφαρμογής της αντεγκληματικής πολιτικής όπως, η αστυνομία και οι δικαστικοί λειτουργοί, συνεπάγεται αμετάκλητα την παραβίαση του κοινού περί δικαίου αισθήματος και – τελικά – στην αλλοτρίωση και διάβρωση του κοινωνικού σώματος. Το δε τμήμα πληθυσμού που αλλοτριώνεται είναι, το πλέον ζωτικό του (δηλαδή, η εργατική τάξη-νέοι και εθνικές μειονότητες) – που ήδη πλήττεται από συνθήκες οικονομικής περιθωριοποίησης λόγω ανεργίας. Εκτός αυτού, και μόνο η ανακύκλωση ειδήσεων περί αυθαιρεσίας δικαστών ή παραβάσεις καθήκοντος αστυνομικών οργάνων (πχ. πώληση προστασίας νυκτερινών κέντρων και λεσχών χαρτοπαιγνίου, αντιδεοντολογικές μεθοδεύσεις άντλησης πληροφοριών ή ομολογιών ενοχής, κλπ.) αρκεί για την αμφισβήτηση της νομότυπης

λειτουργικότητας του πλέον ζωτικού τμήματος του συστήματος απονομής της Ποινικής δικαιοσύνης.

Στον αντίποδα των παραπάνω απόψεων κινούνται οι θεωρητικοί της Δεξιάς Ρεαλιστικής κατεύθυνσης της νεο-θετικιστικής Εγκληματολογίας και της “θεωρίας της Μηδενιστικής ανοχής”. Με σημείο εκκίνησης τη θέση ότι, φαινόμενα εγκληματικότητας προωθούνται μέσω ατομικιστικών και ηδονιστικών ιδεολογιών, τάσσονται υπέρ της ανάγκης λήψης περιφερειακών μέτρων παρέμβασης όπως, η αυστηροποίηση του επίσημου κατασταλτικού μηχανισμού και η επίταση σε άτυπους κοινωνικοποιητικούς φορείς διαχείρισης του εγκλήματος. Συνεπώς, τους δευτερεύοντες φορείς που καλούνται να επωμιστούν τη διαχείριση του εγκλήματος συνιστούν η οικογένεια, το σχολείο, η Εκκλησία και τα Μ.Μ.Ε. τόσο ως προς την κατεύθυνση της γαλούχησης σε αξίες προσδοκώμενης κοινωνικής συμμόρφωσης όσο και ως προς την κατεύθυνση ελαχιστοποίησης των ευκαιριών διάπραξης εγκλημάτων και μάλιστα, κρουσμάτων νεανικής παραπτωματικότητας – ενώ, την κύρια ευθύνη καλείται να επωμιστεί η ίδια η αστυνομία επαναπροσδιοριζόμενη από φορέα τήρησης του νόμου σε πραγματικό φορέα ελέγχου του εγκλήματος. Άλλωστε, η αστυνομία εμπλέκεται τρεις φορές περισσότερο στο ζήτημα αυτό σε σύγκριση με το νόμο αφού, “η αταξία φοβίζει τους ανθρώπους, η χρόνια αταξία συνεπάγεται περισσότερη αταξία και η περισσότερη αταξία παράγει έγκλημα...”.

Μέσα στα πλαίσια αυτά που χαράσσει η θεωρία της Μηδενικής Ανοχής, η “βιολογική εξουδετέρωση” του εγκληματία ως το αντίτιμο για την επαναποκατάσταση της κοινωνικής ειρήνης νομιμοποιεί κάθε θεμιτό ή αθέμιτο μέσο που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο κατασταλτικός μηχανισμός κατά την ιδεολογία του εσωτερικού εχθρού... Δηλαδή:

- αναγνωρίζεται η νομιμότητα άσκησης βίας από τους φορείς καταστολής

- καθίσταται ανεκτή η έκθεση σε κίνδυνο της ζωής τρίτων
- νομιμοποιείται η παράκαμψη της νομιμότητας προς όφελος της αποτελεσματικότητας. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 38, άρθρ. Σ. Βιδάλη, τόμ. Β')

Μεταγενέστερες έρευνες επί των λειτουργιών και της λειτουργικότητας της αστυνομίας εντόπισαν τα εξής:

- α. μεγάλη δυσπιστία του κοινού έναντι του ρόλου της αστυνομικής αρχής μέσα στον κοινωνικό ιστό που φαίνεται να πηγάζει κατά κύριο λόγο από την παρελθούσα χειραγώγηση της για την καταστολή κοινωνικών κινημάτων και, δευτερευόντως, από τα κρούσματα καταχρήσεων εξουσίας των αστυνομικών οργάνων και την εσωτερική διαφθορά του Σώματος, γενικότερα.
- β. μερική μόνο “εκφοβιστική” αποδοτικότητα των περιπολιών (η λεγόμενη “δικαιοσύνη του δρόμου”) σε περιπτώσεις υπότροπων που παλαιότερα είχαν συλληφθεί για ήπιες παραβάσεις (πχ. αυτοκινητιστικές παραβάσεις, οικογενειακές έριδες, κλπ.) ανεξαρτήτως μέτρων αύξησης του δυναμικού ή τροποποίησης της μορφής της περιπολίας (πεζή, για εντονότερη προσωπική παρουσία ή με αυτοκίνητο, για σφαιρικότερο έλεγχο της περιοχής, μεγαλύτερη ετοιμότητα παρέμβασης και μεγαλύτερη ασφάλεια των ιδίων των αστυνομικών οργάνων).
- γ. μεγάλα ποσοστά “ψευδούς διαλεύκανσης” εγκλημάτων εξαιτίας των έντονων πιέσεων που ασκεί η κοινή γνώμη και τα πολιτικά κόμματα. Εδώ, εντάσσονται εκείνες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες, αρκεί η σύλληψη ενός από τους δράστες τέλεσης ομαδικών εγκλημάτων ή η γνωστοποίηση της ταυτότητας του δράστη χωρίς ακόμα να έχει συλληφθεί ή η σύλληψη του

υπόπτου χωρίς ακόμα να έχει αποδειχθεί ή ενοχή του ή η ομολογία ενοχής μετά από άσκηση πίεσης και άλλων αντιδεοντολογικών μεθόδων για πράξη που η αστυνομία αμφιβάλλει – ή και γνωρίζει – πως εκείνος δεν τέλεσε... Εξάλλου, αποτελεί συνήθης πρακτική της αστυνομίας, να συνάπτεται συμφωνία μεταξύ αυτής και του συλληφθέντος δράστη ώστε τούτος να επιβαρύνεται αποκλειστικά με ένα εκ των διαπραχθέντων εγκλημάτων – εκείνο που έχει λάβει δημοσιότητα – και να διαφεύγει από τα άλλα – τα λιγότερο γνωστά στην κοινή γνώμη.

- δ. καλλιέργεια μιας ορισμένης υπο-κουλτούρας που λειτουργεί ως μηχανισμός άμυνας των αστυνομικών οργάνων έναντι των αμφιθυμικών συναισθημάτων της κοινής γνώμης. Η υπο-κουλτούρα αυτή συναρτάται αφενός μεν, με την επιλεκτική επεξεργασία των εισρεόντων πληροφοριών του συστήματος – για τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά των κοινωνικοοικονομικών πληθυσμιακών στρωμάτων ή ομάδων, την επικινδυνότητα, την εγκληματική ή αποκλίνουσα συμπεριφορά, την ηθική και την ανηθικότητα, το σκοπό της οργάνωσης και τις κοινωνικές προσδοκίες που την συνοδεύουν, κ.ο.κ. – αφετέρου δε, με συνακόλουθες διαδικασίες φιλτραρίσματος της συνήθους “πελατείας” της (εθνικές μειονότητες, εργατικές τάξεις, περιθωριακούς, κλπ.) ή αντίστοιχες διακριτικές συμπεριφορές και στα θύματα εγκληματικών πράξεων που ανήκουν σε αυτές τις κατηγορίες: παράδειγμα: ως ύποπτοι για κλοπή αυτοκινήτου προσάγονται άνδρες ηλικίας 14-40 ετών, κακοντυμένοι, που βαδίζουν νυκτερινές ώρες σε αργό ρυθμό “παρατηρώντας” παρκαρισμένα αυτοκίνητα... Το σημαντικότερο δε είναι ότι, οι συμπεριφορές τούτες εκ μέρους της αστυνομικής αρχής θεωρούνται αναμενόμενες, φυσιολογικές και – τελικά – νομιμοποιημένες και από τους ίδιους τους “πελάτες” του συστήματος...

Εν όψει όλων αυτών, η σύγχρονη εγκληματολογία προτείνει να δοθεί έμφαση σε εγκληματοπροληπτικές – παρά, εγκληματοκατασταλτικές – μεθοδεύσεις αφού, σύμφωνα και με το αξιόλογο άρθρο των J. Wilson και G. Kelling “Broken Windows”, “όπως ακριβώς, οι γιατροί αναγνωρίζουν τώρα πως η διατήρηση της υγείας είναι πολύ πιο σημαντική από τη θεραπεία της ασθένειας, έτσι και η αστυνομία πρέπει να γνωρίζει τη σημασία του να διατηρήσει περιοχές απρόσβλητες από το έγκλημα, περιοχές με σπίτια χωρίς σπασμένα παράθυρα”. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 206)

B. Η ΥΠΟΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΗΣ “ΜΠΛΕ ΑΥΛΑΙΑΣ” ΚΑΙ Ο “ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΕΧΘΡΟΣ”

Κάθε μορφή οργάνωσης που χαρακτηρίζεται από στοιχεία στρατιωτικής πειθαρχίας τείνει να ενσωματώνει μία ορισμένη υπο-κουλτούρα που να δικαιώνει και να καταξιώνει τις πρακτικές που ασκεί επί το έργον. Αν τούτο ισχύει γενικά, αφορά επιτακτικότερα τον εντεταλμένο “Φύλακα” του συστήματος της Ποινικής δικαιοσύνης, την Αστυνομία.

Η Αστυνομία συνιστά έναν εκ των βασικότερων μηχανισμών ιδεολογικής αναπαραγωγής του κρατικού συστήματος εξουσίας και νομιμοποιημένης άσκησης φυσικής βίας έναντι ατόμων θεωρουμένων ως απειλητικών για τη διαφύλαξη της κοινωνικής ειρήνης και συνοχής. Τούτα τα άτομα θεωρούνται πως ενσαρκώνουν το έγκλημα σε συμβολικό επίπεδο και – για αυτό – αντιμετωπίζονται ως “Εσωτερικοί εχθροί”.

Ο όρος αυτός παραπέμπει σε “υποκείμενο η ενοχή του οποίου προσδιορίζεται με γνώμονα όχι αυτή καθεαυτή την συμπεριφορά του ως προς τις ηθικο-κοινωνικές σταθερές του κοινωνικού συστήματος παρά με το τί είναι”. Τούτο, βέβαια, υποδηλώνει την άρση μιας από τις πιο στοιχειώδεις αρχές του Ουσιαστικού Ποινικού δικαίου: τη σχέση καταλογισμού και ενοχής. Επιπλέον, προσδιορίζει το επιλεκτικό φιλτράρισμα του Συστήματος απονομής της δικαιοσύνης, κατά τη συλλογιστική της Σχολής της Ετικέτας.

Παράδειγμα, η εργαλειοποίηση του ποινικο-κατασταλτικού συστήματος ως μέσο πολιτικής χειραγώγησης των πολιτικά αντιφρονούντων κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου πολέμου και του στρατιωτικού πραξικοπήματος της 21^{ης} Απριλίου του 1967 οπότε, νομιμοποιήθηκε όχι μόνο η ποινικοποίηση πολιτικών υποθέσεων αλλά και, ο αυταρχισμός του ποινικο-κατασταλτικού συστήματος: δηλαδή, τυποποιήθηκον νέες μορφές εγκληματικής συμπεριφοράς και

εγκληματοποιήθηκε το φρόνημα και η υπόσταση ολόκληρων πληθυσμιακών ομάδων ανεξαρτήτως του διακριβώσιμου της ενοχής του μεμονωμένου ατόμου. Παρά, όμως, τη Συνταγματική κατοχύρωση της διάστασης της πολιτικής σφαίρας δραστηριοτήτων από τις ποινικοποιήσιμες συμπεριφορές, ακόμα και σήμερα, η έννοια του εσωτερικού εχθρού προσδίδει τη φυσιογνωμία του πεδίου της εφαρμοσμένης Αντεγκληματικής πολιτικής – και εν προκειμένω, την αρχή της Αστυνομίας.

Σύμφωνα με τον Ν. Παρασκευόπουλο, το προφίλ του εσωτερικού εχθρού συναρτάται με:

- μαζικής κλίμακας φαινόμενα διάσπασης της κοινωνικής συνοχής και διακινδύνευσης της κοινωνικής ειρήνης που – αυτομάτως – ενοχοποιούν τους φορείς τους.
- την προβολή, εκ μέρους ομάδων πίεσης και κέντρων ισχύος, του στοιχείου της κοινωνικής επικινδυνότητας του εγκληματικού φαινομένου και της ανάγκης καταστολής του στο όνομα του Νόμου και της Τάξης.
- τη διαμόρφωση και σταθεροποίηση μιας ορισμένης εγκληματοκατασταλτικής ιδεολογίας που προσδιορίζεται και “ορολογικά” εκ μέρους των επισήμων φορέων κοινωνικής αντίδρασης και των Μ.Μ.Ε. (πχ. πόλεμος στο έγκλημα, μάχη με εγκληματίες, κ.ο.κ.).

Με τις διαδικασίες, όμως, αυτές δεν διαφοροποιείται η ψυχική στάση έναντι στο νόμο που εκάστοτε εκφράζει μια οριζόμενη εγκληματική συμπεριφορά. Για παράδειγμα, ο αναρχικός διαδηλωτής που επιδεικνύει συμπεριφορά αντίστασης κατά της Αρχής, ο μικροκλέπτης, ο μεροκαματιάρης αυτο-κατασκευαστής ενός μικρού αυθαίρετου κτίσματος, θεωρούν τον θεσμό

της ιδιοκτησίας άδικο οπότε και, προβαίνουν σε συμπεριφορές που ανατρέπουν έμπρακτα το κύρος του νόμου ενώ, ο λαθρέμπορος ή ο σωματέμπορος αναδεικνύουν με τις πράξεις τους μάλλον μια επιθυμία ταύτισης με τα πρότυπα κοινωνικής ανέλιξης παρά μία διάθεση ανατροπής του νόμου αφού ούτε ο μεν οραματίζεται μια κοινωνία δίχως σύνορα ούτε ο δε οραματίζεται μια κοινωνία ελεύθερου έρωτα... Έτσι το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης λειτουργεί ως Ποινικό δίκαιο του στερεοτυπικού τύπου του δράστη που εκμαιεύεται από τα κατώτερα εισοδηματικά στρώματα – κατ' εξοχήν – για κλοπές αλλά όχι “επειδή κλέβει” παρά διότι, πράττει τούτο αντί να εργάζεται δηλαδή, αντί να επαρκείται στον πενιχρό μισθό της νόμιμης εργασίας... (G. Smauss et V. Malaguti)

Κατά την τελευταία δεκαετία, τα φαινόμενα επίτασης των αισθημάτων πανικού για το έγκλημα και ύφεσης του κοινωνικού γοήτρου και της αυτοεκτίμησης των ίδιων των στελεχών της Αστυνομίας κυμαίνονται γύρω από δύο είδη εσωτερικών εχθρών: στη πρώτη κατηγορία εντάσσονται φορείς της τυπικής μικρο-εγκληματικότητας που ανασύρονται από τις κοινωνικά αποκλεισμένες πληθυσμιακές ομάδες ενώ, στη δεύτερη συγκαταλέγονται μέλη – κοινωνικά ή ποινικά – στιγματισμένων ομάδων που επιλέγονται για τον καταλογισμό σοβαρότερων μορφών εγκλημάτων.

Η πρώτη διάκριση αφορά αλλοδαπούς μετανάστες, λαθρομετανάστες, πρόσφυγες και εξαρτημένους από ψυχοδραστικές ουσίες που, εκδηλώνουν αντικοινωνικές συμπεριφορές διαπράττοντας εγκλήματα επίβίωσης (κλοπές, ληστείες), εγκλήματα αντίδρασης κατά προσληφθείσας απειλής κατά της υπόστασης της ομάδας (τα – λεγόμενα – “ξεκαθαρίσματα λογαριασμών”), εγκλήματα σχετιζόμενα με την κοινωνικο-πολιτισμική τους εξαθλίωση (ανθρωποκτονίες, σωματικές βλάβες) ή τυποποιούνται ως εγκληματίες λόγω της αυτοκαταστροφικής παραβίασης του Π.Κ. και εν συνεχεία, διαπράττουν αυτοτελώς εγκληματικές δραστηριότητες (πχ. μέσα στα πλαίσια εξασφάλισης

ψυχοτρόπων ουσιών). Τα άτομα τούτα αντιμετωπίζονται άλλοτε με μέτρα αυστηροποίησης της ποινικής καταστολής και άλλοτε – όταν, η ποινική καταστολή δεν τους αφορά – με γεωγραφική γκετοποίηση – περιθωριοποίηση που εδραιώνει ένα φαύλο κύκλο ανακύκλωσης της εγκληματικότητας προσδιορίζοντας τελικά μια “νοητή γραμμή” μεταξύ απόκληρων-καθώς πρέπει. Έτσι, το κριτήριο επιλεξιμότητάς τους καθορίζεται με βάση τη βιωματική κατάσταση των πληθυσμιακών ομάδων και αφορά είτε περιθωριοποιημένες χαμηλοταξικές ομάδες ανεξαρτήτως της κατά περίπτωση εμπλοκής με το Ποινικό σύστημα (πχ. Αλβανοί) είτε ομάδες μεσαίας διαστρωμάτωσης που – λόγω της κατά περίπτωση εμπλοκής τους με το Ποινικό σύστημα – έχουν μετατεθεί στα χαμηλότερα και πιο περιθωριοποιημένα κοινωνικά στρώματα (πχ. μικρο-εγκληματίες, εξτρεμιστικές πολιτικές ομάδες). Οι διαδικασίες αυτές λειτουργούν κατά την αρχή της μετατόπισης από τον “συνήθη ύποπτο” στη συνήθη ύποπτη ομάδα που αυτός ανήκει.

Η δεύτερη διάκριση αφορά μέλη ήδη στιγματισμένων ομάδων που καθίστανται επιλέξιμοι για την ενσάρκωση σοβαρότερων εγκλημάτων όπως, τρομοκρατία, οργανωμένο έγκλημα κλπ. Χαρακτηριστική ανάλογη περίπτωση αποτελεί, η υπόθεση Σορίν Ματέι – την οποία και, εκθέτουμε κατωτέρω.

Η είσοδος στο σύστημα Ποινικής δικαιοσύνης

- αρχές του 1987: σε ηλικία 15 ετών εγκλείεται στο ίδρυμα αγωγής αρρένων του Κορυδαλλού λόγω καταδίκης για κλοπές και βαιοπραγίες και απαγωγή ανήλικης.
- Απρίλιος του 1987: παραπέμπεται για απόπειρα βιασμού και ψευδορκία.

- Μάιος του 1987: παραπέμπεται στη Στέγη Κοινωνικής Αγωγής του Κορυδαλλού – λόγω παράβασης του Κ.Ο.Κ. – από όπου και απολύεται λόγω αβελτίωτης επιθετικής συμπεριφοράς.
- Ιούλιος του 1987: επαναπαραπέμπεται στο Δικαστήριο Ανηλίκων εν όψει απόπειρας βιασμού, σωματικής βλάβης, εξύβρισης – λόγω και έργω – και ψευδορκίας. Η έκθεση της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων τον αναφέρει ως φυγόπονη και προκλητική προσωπικότητα, άνευ ηθικών αναστολών και χρήζουσα ψυχιατρικής υποστήριξης.
- αρχές του 1988: καταδικάζεται σε ετήσια φυλάκιση για πρόκληση επικίνδυνων σωματικών βλαβών από πρόθεση.
- Μάρτιος του 1990: καταδικάζεται σε ετήσια φυλάκιση για απαγωγή και απειλή.
- Μάρτιος του 1995: κάνει απόδραση από το δικαστήριο οπού θα δικάζονταν για απόπειρα ανθρωποκτονίας, κλοπή αυτοκινήτου και ληστείες πρακτορείων ΠΡΟ-ΠΟ
- Απρίλιος του 1995: συλλαμβάνεται και οδηγείται στις φυλακές της Κέρκυρας από όπου και, αποδρά.
- Απρίλιος του 1996: κάνει και άλλη απόπειρα απόδρασης από το νοσοκομείο των φυλακών Κέρκυρας.
- Ιανουάριος του 1997: αποδρά από τις φυλακές της Λάρισας αρπάζοντας το αυτόματο αστυνομικού φρουρού και ιδιοποιούμενος διερχόμενο όχημα.

- Μάιος του 1997: συλλαμβάνεται τυχαία σε μπλόκο της Αμέσου Δράσεως και οδηγείται στο ψυχιατρείο των φυλακών Κορυδαλλού.
- Ιούλιος του 1998: αποδρά από το Τμήμα Μεταγωγών της Πάτρας προτού φθάσει στις φυλακές του Αγ. Στεφάνου.

Η έξοδος από το σύστημα Ποινικής δικαιοσύνης: τρομοκρατία, αχρήστευση και αποκατάσταση της τάξης

- Σεπτέμβρη του 1998, αστυνομικός που τον εντοπίζει στην Ερέτρια μετά από απόπειρα ληστείας, προσφέρεται οικειοθελώς να κρατηθεί ως όμηρος του. Ο Ματέι διαφεύγει μέχρις ότου, εντοπίζεται σε κάποιο διαμέρισμα όπου και κρατά τρεις ομήρους. Ακολουθούν ανεπιτυχείς διαπραγματεύσεις μέσω τηλεοπτικού καναλιού έως ότου, η Αστυνομία εισβάλλει στο διαμέρισμα με αιματηρή έκβαση αφού, ο Ματέι είχε τοποθετήσει στο σώμα μιας ομήρου απασφαλισμένη χειροβομβίδα... Ο ίδιος τραυματισμένος οδηγείται στις φυλακές Κορυδαλλού όπου και πεθαίνει κάτω από αδιευκρίνιστες – ακόμα – συνθήκες... Η υπόθεση Σορίν Ματέι προσέλκυσε το ενδιαφέρον εγκληματολόγων οι οποίοι και προσπάθησαν να ερμηνεύσουν την πορεία της εγκληματικής του δράσης.

Σύμφωνα με τον Ν. Κουράκη, “η προσωπικότητα του παρουσίαζε ισχυρές παρεκκλίσεις που θα μπορούσαν να τον κατατάξουν στους συναισθηματικά ψυχρούς εγκληματίες. Η ψυχρότητα αυτή αποδίδεται μάλλον στις συνθήκες ζωής του· εξοικείωση με την ιδέα του θανάτου λόγω του πατέρα του και των αδελφών του, σκλήρυνση του ψυχικού του κόσμου εξαιτίας του εγκλεισμού του στη φυλακή σε ηλικία – μόλις – 17 ετών και, εθισμό του σε βαριά ναρκωτικά και με ό,τι αυτά συνεπάγονται για την ψυχική ισορροπία ενός ανθρώπου...”

Κατά τον Γ. Πανούση, “δεν είναι δεδομένο ότι, η σκληρότητα του και τα μέσα που χρησιμοποιούσε για να επιβιώσει συνιστούν και στοιχεία της προσωπικότητάς του. Όποιος αποφασίζει να παίξει το παιχνίδι της γάτας με το ποντίκι και να συγκρουστεί ευθέως με το Νόμο και τους μηχανισμούς Δίωξης αυτοπαγιδεύεται στην ίδια την εικόνα που επιχειρεί να προβάλλει προς τα έξω. Στην πράγματικότητα, ο Ματέι φοβόταν τη σύλληψη και αιχμαλωσία του περισσότερο από τα όπλα και το θάνατο. Αλλά ήταν, εκείνος ο τύπος ανθρώπου που έκανε την παρανομία και το έγκλημα επιλογή ζωής (εάν και, αντιλαμβανόταν ότι, τούτο δεν θα είχε αίσιο τέλος) καθ’ ότι πίστευε πως, η ζωή του άξιζε μόνο μόνο εάν έκανε αισθητή την παρουσία του προκαλώντας την έννομη τάξη...” (Κουράκης Ν., 1994, σ. 45, άρθρ. Σ. Βιδάλη, τόμ. Β’)

Πολυάριθμα είναι τα παραδείγματα της καθημερινής εμπειρίας που υποδεικνύουν την Ιδιομορφία της κουλτούρας – ή μάλλον, υποκουλτούρας – των στελεχών της Αστυνομίας έναντι περιπτώσεων Σορίν Ματέι και λοιπών εμπλεκομένων με τα γρανάζια του συστήματος. Η υποκουλτούρα αυτή αποδίδεται στη βιβλιογραφία με τον τίτλο “Υποκουλτούρα της Μπλε Αυλαίας”.

Σύμφωνα με αυτή, οι αστυνομικοί – προερχόμενοι, κατά κανόνα από εργατικές ή αγροτικές οικογένειες και, όντας σε χαμηλό μορφωτικό επίπεδο – επιλέγουν το δεδομένο επάγγελμα αφενός για οικονομική εξασφάλιση και αφετέρου για άνοδο στην κοινωνική ιεραρχία. Τα ερευνητικά πορίσματα αναφορικά με τη σκιαγράφηση της προσωπικότητας τους τους χαρακτηρίζουν ως, αυταρχικούς, κυνικούς, συντηρητικούς, ανασφαλείς, εχθρικούς, επιθετικούς, φιλύποπτους και ρατσιστές. Το ερώτημα που έχει τεθεί εν προκειμένω είναι, κατά πόσον αυτά τα στοιχεία είναι χαρακτηριστικά (δηλαδή, προϋπάρχουν σε αυτούς και τεκμηριώνουν την δύναμη έλξης προς το επάγγελμα) ή καθίστανται επίκτητα μέσω της εκπαιδευτικής και επαγγελματικής διαδικασίας. Η δεύτερη ερμηνεία θεωρείται πιο αξιόπιστη αν υπολογιστεί, η ποικίλη τυπολογία άσκησης έργου των αστυνομικών. Οι παράγοντες που βρέθηκαν να

τεκμηριώνουν την εξομοίωση του σκεπτεσθαι και ενεργείν και την “αμυντική” απομόνωση των αστυνομικών οργάνων σε σχέση με άλλες επαγγελματικές τάξεις – και κατά επέκταση, την Υπο-κουλτούρα της Μπλε Αυλαίας – συναρτήθηκαν με τα εξής:

- α. εγγενή υπόστρωμα μεγαλύτερου αυτοελέγχου και συμμόρφωσης στις κοινωνικές νόρμες σε σχέση με το μέσο πολίτη – και μάλιστα, ανεξάρτητος του παράγοντα χρόνου άσκησης υπηρεσίας στο Σώμα.
- β. σύστημα αξιών προσανατολισμένο σε μη ιδεαλιστικούς, ιδιοτελείς στόχους όπως, η οικονομική ευμάρεια, η ικανοποίηση από εφήμερες απολαύσεις της ζωής, κλπ.
- γ. κοινωνικές προσδοκίες περί της νομιμοποιημένης υπόστασης τους ως φύλακες της εννόμου τάξεως (σύλληψη δραστών, εξιχνίαση εγκλημάτων, εκκαθάριση εστιών διακίνησης ναρκωτικών, κλπ.) σε συνδυασμό με τις τάσεις παραγνώρισης της προσφοράς τους ή αμφισβήτησης του ήθους τους από το ευρύ κοινό.
- δ. εκπαίδευση από τα Ακαδημαϊκά προγράμματα στο τρίπτυχο στόχευσης “εγκληματίας = απειλή των εθνικών φρονημάτων = εσωτερικός εχθρός”.
- ε. κλειστό και γραφειοκρατικό χαρακτήρα της οργάνωσης (αόριστες διατυπώσεις αξιών περί “διασφάλισης της ομαλότητας και της τάξης”, αυστηροί κανόνες πειθαρχίας, ιεραρχική δομή, εξειδίκευση αρμοδιοτήτων και καθηκόντων, κλπ.).
- στ. επικίνδυνη φύση του επαγγέλματος και πιεστική ανάγκη να είναι “αποτελεσματικοί” στα καθήκοντα τους σε συνδυασμό με τα ευρέα

περιθώρια άσκησης εξουσίας που τους επισυνάπτονται ή και με ενδεχόμενα προβλήματα στην καριέρα τους.

Οι σύγχρονες μελέτες εντοπίζουν τέσσερις διαφορετικές τυπολογίες αστυνομικής λειτουργικότητας που, πάντως, δεν αναιρούν το φαινόμενο της συλλογικής υπο-κουλτούρας που τους διαποτίζει σε σχέση με τη λοιπή κοινωνία:

- Ο Διώκτης του εγκλήματος (Crime Fighter). Τούτος επικεντρώνει τη δράση του στα σοβαρότερα εγκλήματα βίας όπως, ανθρωποκτονίες και βιασμούς.
- Ο Δημόσιος λειτουργός (Social agent). Χαρακτηρίζεται από την αυτοαντίληψη “ειρηνοποιού” και μεριμνά για διοικητικά, κατά βάση, καθήκοντα.
- Ο Εφαρμοστής του Νόμου (Law Enforcer). Διοχετεύει το ενεργητικό του στην εξιχνίαση εγκλημάτων και σύλληψη των δραστών ανεξαρτήτως σοβαρότητας των υποθέσεων ενδιαφερόμενος ιδιαίτερα για το κοινωνικο-επαγγελματικό του γόητρο.
- Ο Προστάτης (Watchdog). Αυτός λειτουργεί με γνώμονα τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης και την απονομή κοινωνικής δικαιοσύνης με κριτήριο υποκειμενικές αξιολογήσεις για τη βαρύτητα της κάθε περίπτωσης (πχ. εν γένει κατάσταση του δράστη, άμεσες συνέπειες της πράξης του, κ.ο.κ.).

(Λαμπρόπουλος Ε., 1994, σ. 211)

ΤΑ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

A. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΤΙΚΟΙ ΤΗΣ ΜΥΘΟΙ

Η έννοια της Μεταχείρισης του εγκληματία προκύπτει μέσα από το Ιατρικό θετικιστικό πρότυπο που εκφράζει η ρήση “Δεν υπάρχει έγκλημα παρά μόνο, εγκληματίας” το έγκλημα συνιστά απλώς, το σύμπτωμα της εγκληματικής προσωπικότητας”. Αργότερα, ο Φουκώ θα διακηρύξει ότι, “ο εγκληματίας είναι η εκδίκηση της φυλακής ενάντια στη δικαιοσύνη” ενώ, ο Neymark θα προσδώσει στη μεταχείριση του εγκληματία τη διάσταση της αναπροσαρμογής, της βελτίωσης, της αποκατάστασης και της επανακοινωνικοποίησης. Ο Δασκαλάκης συγκαταλέγει στην έννοια της μεταχείρισης κάθε μορφή θεσμικής ή πολιτειακής αντίδρασης που αποσκοπεί στην άσκηση θετικής επιρροής επί του *modus vivendi* του εγκληματία με απώτερο στόχο την κοινωνική του αποκατάσταση ενώ, ο Pinatel την προσδιορίζει μέσω μιας διαδικασίας επεξεργασμένης ηθικο-ψυχικής θεραπείας και επαναεκπαίδευσης εστιασμένης στην ανασυγκρότηση του συστήματος αξιών του. (Τσαλίκογλου Φ., 1989, σ. 161).

Εν κατακλείδι, μεταχείριση του εγκληματία σημαίνει, εξατομικευμένο πρόγραμμα κοινωνικής θεραπείας και αποκατάστασης της επικινδυνότητας του εγκληματία και αποτροπή του κινδύνου υποτροπής στην εγκληματική δραστηριότητα σημαίνει, την πραγμάτωση του διακαιώματος του καταδίκου για κοινωνική επανένταξη και μετασχηματισμό του σε ελεύθερο πολίτη – που θα αφίσταται μακράν της φυσιολογίας των “Αθλίων” του Ουγκώ... Οι ενστάσεις επί του κατά πόσον ο “σκληρός πηρύνας” του θεσμού της φυλακής με τις συγκεκριμένες υπο-κουλτούρες του μπορεί να επιτύχει τις παραπάνω διακηρύξεις – υπαρκτά κλοντας την πρωτεύουσα και αντιφατική λειτουργία της τιμώρησης, προέρχονται από τη Σχολή της Κοινωνικής Άμυνας.

- Επιβαλλόμενη μεταχείριση σημαίνει, καθιέρωση ενός συστήματος κοινωνικο-πολιτικού κομφορμισμού μέσα από την απόδοση άμετρων εξουσιών “διακριτικής ευχέρειας” σε δικαστικούς λειτουργούς, εμπειρογνώμονες, επιτηρητές δοκιμασίας (probatees) ή άλλων επαγγελματιών σωφρονιστικών Υπηρεσιών· με άλλα λόγια, πολλαπλή προσβολή της ελευθερίας του ατόμου και αλλοτρίωση του ψυχισμού του.
- Οι πολιτικές μεταχείρισης αποστασιοποιούν τον αυτουργό της πράξης τόσο από την ίδια την πράξη και το “περιβάλλον” γένεσης της όσο και από το νομιμοποιημένο ή μη της λειτουργικότητας του Ποινικού νόμου και του –στιγματιστικού – συστήματος εφαρμογής του.
- Η πράξη έχει ήδη αποδείξει ότι, τόσο εκείνοι οι κρατούμενοι που υποβλήθηκαν σε παραδοσιακό, τιμωρητικό καθεστώς φυλάκισης όσο και εκείνοι που υποβλήθηκαν σε μέτρα εξατομικευμένης, “σύγχρονης” μεταχείρισης, παρουσίασαν τα ίδια ποσοστά υποτροπής... (Ancel M., 1995, σ. 507) ...είναι σαφές, ο Kassembaum επί αυτού· “όπως ακριβώς, η έλλειψη μεταχείρισης δεν είναι αναγκαστικά βλαβερή, έτσι και, η εφαρμογή της μεταχείρισης δεν εγγυάται τη βελτίωση του εγκληματικού ατόμου”.

Η πραγματικότητα η ίδια έχει δείξει πως, βρισκόμαστε μακράν του ιδεατού προτύπου που είχε, σκιαγραφηθεί από τον Bloomberg “...Το ιδεώδες ίδρυμα μεταχείρισης χαρακτηρίζεται συνοπτικά από μια εύκαμπτη δημοκρατική δομή, με δυνατότητες οριζόντιων και κάθετων επικοινωνιακών σχέσεων, και με την ανάθεση της ευθύνης για τη λειτουργία του ιδρύματος στους ίδιους τους εγκλείστους. Η κοινωνική ατμόσφαιρα είναι φιλελεύθερη, η στάση απέναντι στους εγκλείστους ποικίλλει ανάλογα με το κάθε άτομο και κατά συνέπεια,

λίγη σημασία αποδίδεται στην ανάγκη συμμόρφωσης και αποδοχή αυστηρών κανόνων...”.

Σχετικές έρευνες του Mathiesen αποδεικνύουν όχι μόνο το προφανές γεγονός ότι, ο εγκλεισμός είναι εκ φύσεως αντι-θεραπευτικός αλλά επίσης και ότι, είναι τόσο άρρηκτα συνυφασμένος με συνθήκες Κοινωνικού Αποκλεισμού ώστε να μην καλλιεργείται κανενός είδους κίνητρο για θεραπευτική αλλαγή στον εγκλειστο πληθυσμό. Το αντιπροσωπευτικό δείγμα των Νορβηγών κρατουμένων επέδειξε σοβαρές “αντιστάσεις” έναντι της θεραπευτικής φιλελευθεροποίησης του τιμωρητικού περιβάλλοντος της φυλακής καθ’ ότι, “είναι κανονικοί – και όχι, ψυχικά διαταραγμένοι – κρατούμενοι...”.

Ο Pinatel ερμηνεύει τούτα τα πορίσματα υπό την οπτική συνειδητοποίησης των ιδίων των συμφερόντων τους όπως, η πρόληψη των μεταξύ τους συγκρούσεων και η εξασφάλιση τους έναντι του κινδύνου καταχρήσεων εξουσίας από το φυλακτικό προσωπικό. Ενδεχομένως όμως, υφίσταται και άλλη εκδοχή: κρατούμενοι που δεν εντάσσονται ούτε στην κατηγορία των ψυχικά διαταραγμένων ούτε στην κατηγορία των κανονικών κρατουμένων που αντιστέκονται σε – έμμεσα, τιμωρητικά – προγράμματα αναγκαστικής θεραπείας, εντάσσονται μοιραία – σε μία “ερμαφρόδιτη” κατηγορία εγκλειστών – αυτήν των, “στερημένων ταυτότητας” – που είναι ασυγκρίτως πιο οδυνηρή από τις άλλες διαμορφώνοντας ένα καθεστώς No man’s land.

Οι δε Bartollás και Miller συνδέουν την αντίσταση στα προγράμματα εξαντικειμενοποίησης που προβάλλεται από τους κρατούμενους με την “αυθόρμητη κατάσταση” που είχε περιγράψει ο Matza σύμφωνα με την οποία, η προσφυγή σε εγκληματικές δαστηριότητες συνιστά απλώς μία μεταβατική φάση ζωής των ανηλίκων ενώ, τα υψηλά ποσοστά υποτροπής παράγονται από τις ίδιες τις στιγματιστικές δομές του συστήματος Ποινικής δικαιοσύνης. Λοιπόν, αφού οι πόρτες της φυλακής είναι περιστρεφόμενες για έναν στους

τρεις εγκλειστους – αν όχι, περισσότερο – “όσα λιγότερα κάνουμε για αυτόν τόσο καλύτερα αποτελέσματα έχουμε...” (κατά έκφραση της Leslie Wilkins). (Τσαλίκου Φ., 1989. σ. 167)

Η εμπειρία των Δυτικοευρωπαϊκών χωρών υποδεικνύει ουσιαστικά την αποδυνάμωση των ανοσοποιητικών μηχανισμών της κοινωνίας (ηθική και κοινωνική αγωγή του πολίτη) καθώς και, σοβαρά κρούσματα κοινωνικής ανισότητας και παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο όνομα της εξατομικευμένης μεταχείρισης. Διά βίας μαζικές στερήσεις για λόγους κοινωνικής υγιεινής, αυθαίρετες και διακριτικές επιλογές του τόπου και χρόνου κράτησης, κλπ. αποδεικνύουν του λόγου το αληθές. (Μαγγάνας Α., 1999, σ. 60)

Παρ’ όλα αυτά, ο θεσμός της φυλακής έχει επιδείξει εξαιρετική ανθεκτικότητα στο χρόνο – και τούτο – για δύο βασικούς λόγους: αφενός μεν, διότι μπορεί να αφομοιώνει και να αναπαριστά συμβολικά όλες τις – ενίοτε – διατυπώμενες ρητορικές περί ανταπόδοσης ή ωφελεμισμού αφετέρου δε, επειδή μπορεί να λειτουργεί παράλληλα με τις “κατά παρέκκλιση διαδικασίες” όσο και με “εναλλακτικούς τρόπους μεταχείρισης”. Ο πρώτος όρος παραπέμπει σε μεθοδεύσεις αποφυγής της εισόδου ή του φιλτραρίσματος μέσα από το σύστημα απονομής της Ποινικής δικαιοσύνης – με ανάθεση της δικαιοδοσίας είτε σε εξω-ποινικούς – αστικούς ή διοικητικούς – μηχανισμούς είτε σε απόλυτα εξω-δικαστικούς. Αντιθέτως, η εναλλακτική μεταχείριση αφορά αυστηρά την αρμοδιότητα του Ποινικού συστήματος εφόσον, προϋποθέτουν την αναγνώριση της υπαιτιότητας του δράστη λειτουργώντας ως ποινές – συνήθως – υπό μορφήν συμμετοχής σε κάποιο πρόγραμμα παροχής υπηρεσιών στην κοινότητα. (Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας, 1993-1995, σ. 309)

Στον Ελληνικό χώρο, οι πρακτικές μεταχείρισης απορρέουν από το νόμο 2408/96 και τις πολιτικές μείωσης του αριθμού του εγκλειστου πληθυσμού με παράλληλη αύξηση των εσόδων του κράτους. Ο νόμος αυτός προβλέπει για την επιβαλλόμενη ποινή της φυλάκισης που δεν υπερβαίνει το ένα έτος δυνατότητα

μετατροπής της σε πρόστιμο ή χρηματική ποινή ενώ, για εκείνη που υπερβαίνει το ένα – έως και δύο – έτη δυνατότητα μετατροπής της σε χρηματική ποινή. Κοινώς, στη φυλακή και στον αναγκαστικό συγχρωτισμό με “βαριές” εγκληματικές υπο-κουλτούρες οδηγούνται μόνο όσοι δεν έχουν την οικονομική ευχέρεια καταβολής του υλικού αντιτίμου ώστε, να πετύχουν μετατροπή ποινής. Τούτο αφορά το 95 % των καταδικών πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα – τουλάχιστον για το έτος 2000 – τη συσσώρευση για το κράτος του όχι ευκαταφρόνητου ποσού των 120 δισ. δραχμών. Το ζήτημα, βέβαια, της μετατροπής της στερητικής ποινής της ελευθερίας ενέχει και, μία ηθική διάσταση: με την καταβολή της χρηματικής ποινής ο παραβάτης αποστασιοποιείται από οποιαδήποτε θεωρητική απαξία της πράξης του και – συνεπώς – αναστέλλεται “αναίμακτα” η σχέση του με την Πολιτεία.

Φαίνεται δηλαδή πως, στη χώρα μας, η προσπάθεια αποσυμφόρησης των σωφρονιστικών ιδρυμάτων καθορίζεται από το “νόμο της γραμματέως” κατά τον οποίον, παράγεται σταθερός αριθμός καταδικών σύμφωνα με τα μέτρα αντοχής του συστήματος... Ταυτόχρονα, η εφαρμογή της μεταχείρισης υπόκειται μάλλον σε επίπεδο συμβολισμού: όσο θα αυξάνεται η ανέχεια και η ανασφάλεια των πολιτών τόσο θα ασκούνται στην Πολιτεία πιέσεις για εγκλεισμό ώστε να τους επιβεβαιώσει συμβολικά και όσο περισσότερο θα εγκλείει τον χαμηλά εισοδηματικό πληθυσμό που δεν θα δύναται να μετατρέψει την ποινή του τόσο θα διαιώνίζει τους μηχανισμούς της υποτροπής. Κατά αυτόν τον τρόπο αναβιώνει ο φυλακτικός χαρακτήρας του εγκλεισμού ο δέκτης του οποίου, είτε εξουδετερώνεται ή – τουλάχιστον – κινδυνεύει να συντριβεί αμετάκλητα. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 188, άρθρ. Γ. Μίχου, τόμ.Β)

Η εξαιρετική, βέβαια, ανθεκτικότητα του θεσμού της φυλακής για δύο και πλέον αιώνες δεν θα μπορούσε παρά να οφείλεται σε μία ορισμένη μυθολογία που αναπαράγει. Ο ένας είναι, ο μύθος της Κοινωνικής Προστασίας ο άλλος είναι, ο μύθος της Επανακοινωνικοποίησης.

Ο Μύθος της Κοινωνικής Προστασίας

Για τις – στερεοτυπικές – συλλογικές αναπαραστάσεις του κοινού, η φυλακή αποτελεί τον χώρο συνάθροισης-αποθήκευσης των πραγματικών εγκληματιών – όπου, “πραγματικός εγκληματίας” είναι, εκείνος που προκαλεί κακό εκ προθέσεως διαπράττοντας σοβαρά αδικήματα βίας. Με μόνο όμως, το συνυπολογισμό του “σκοτεινού αριθμού της εγκληματικότητας” και την “ορατότητα” ορισμένων πληθυσμιακών ομάδων (ανεργία, υποβαθμισμένο επίπεδο εισοδήματος, εκπαίδευσης, συμμετοχής στα κοινά, κλπ.) το στερεότυπο αυτό αναιρείται εξ’ ολοκλήρου. Οι εγκληματολογικές στατιστικές υποδεικνύουν ένα ποσοστό 10 % της δήλης εγκληματικότητας σε σχέση με την πραγματική όπως και, ένα ποσοστό 70,44 % των εγκλειστών για ποινή έως ενός έτους (αυτών που δεν μπόρεσαν να την εξαγοράσουν λόγω της οικονομικής τους κατάστασης). Άρα, η φυλακή δεν προστατεύει από επικίνδυνους “κακούργους” αλλά, από άτομα που μειονεκτούν από απόψεως κοινωνικών ευκαιριών.

Ο Μύθος της Επανακοινωνικοποίησης

Όσο κι αν αναγγέλονται αιτήματα φιλελευθεροποίησης του θεσμού της φυλακής προς την κατεύθυνση της κοινωνικής επανένταξης του εγκληματία, τούτος δεν θα παύει να λειτουργεί κατά τα πλαίσια για τα οποία προορίζεται: την αναπαραγωγή της βίας και της καταστολής.

Ήδη, ο Sykes είχε επισημάνει την ιεραρχική κλιμάκωση των – αλληλοαναιρούμενων – λειτουργιών της φυλακής που διέπουν τη φυλακή, ως εξής: καθήκον φρούρησης, καθήκον εσωτερικής τάξης, καθήκον αυτοδιατήρησης, καθήκον τιμωρίας, καθήκον αναμόρφωσης. Η ιεραρχία αυτή – και μόνο – ερμηνεύει – πιστεύουμε – ικανοποιητικά τα αναπόδραστα συμπτώματα της Υπο-κουλτούρας – Αντι-κοινωνίας των κρατουμένων και του άτυπου Κώδικα συμπεριφοράς που αναπτύσσουν και εννοώ, τις στάσεις

συναδελφικής αλληλεγγύης μεταξύ των κρατουμένων παράλληλα με στάσεις αποδοκιμασίας – εώς – και εχθρότητας προς τη Διεύθυνση και το προσωπικό της.

Όσον αφορά στην υπο-κουλτούρα των φυλακών, έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς δύο απόψεις. Η πρώτη, συλλαμβάνει την υπο-κουλτούρα ως προϋπάρχουσα της σύλληψης και απλά “μετατοπιζόμενη” στον τόπο προορισμού και η δεύτερη, την ανάγει στην ίδια τη φύση και τις λειτουργίες της εμπειρίας του εγκλεισμού (δηλαδή, ταυτίζομαι με το στερεότυπο που μου προσέδωσε το Σύστημα, ενσαρκώνω τον ρόλο του εγκληματία, υπακούω στον άγραφο νόμο των “συνδαιτημόνων” μου, αυτοεπιβεβαιώνω την ταυτότητα μου, αυτοπροστατεύομαι αντισταθμίζοντας την περιθωριοποίηση που βιώνω και – τελικά – απορρίπτω αυτούς που με απέρριψαν...παγιώνοντας τη ζωή μου έτσι μέσα και έξω από τη φυλακή. Να σημειωθεί ότι, η δεύτερη υπόθεση έχει επαληθευτεί από το ελληνικό Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Πράγματι, η ιδέα θέσπισης ενός κλειστού ιδρύματος μέσα στο οποίο θα συνυπάρχει ο καλός και ο κακός, ο νέος παραβάτης και ο ώριμος εγκληματίας, και θα προετοιμάζουμε τους τροφίμους για τον ελεύθερο κοινωνικό βίο αντιστρέφοντας τη φυσιολογική διεργασία της κοινωνικοποίησης, μάλλον τροφοδοτεί καλλιεργεί ερεθίσματα για εκπαίδευση στο έγκλημα και, σε τελική ανάλυση, τροφοδοτεί τον φαύλο κύκλο του” (Tannenbaum και Gillin). Ο δε βαθμός επιδεκτικότητας σε μέτρα επανακοινωνικοποίησης (πχ. τμηματική έκτιση ποινών, καθεστώς ημι-ελεύθερης διαβίωσης, δυνατότητα μόρφωσης και εργασίας μέσα από διάφορα κέντρα, εναλλακτική προσφορά υπηρεσιών στην κοινότητα, παροχή αδειών, καθιέρωση δικαστηρίου εκτέλεσης των ποινών, κ.ο.κ.) θα εξαρτηθεί – σύμφωνα με τους Glemmer και Wheeler – από τις κατωτέρω παραμέτρους:

- χρόνο παραμονής στο Ίδρυμα.
- αυστηρότητα εκτέλεσης των λειτουργιών της φυλακής.
- μέγεθος και οργανωτική δομή της φυλακής.
- βαθμό επαφής και προσβασιμότητας στον “έξω κόσμο”.
- ιδιαίτερα χαρακτηριστικά προσωπικότητας των κρατούμενων.

Σε γενικές γραμμές, πάντως, ο Φουκώ δικαιώνεται όταν υποστηρίζει πως, “η φυλακή επιλαμβάνεται ενός παραβάτη του νόμου που τον μεταλλάσει σε εγκληματία...”. (Τσαλίκογλου Φ., 1989, σ. 172)

Β. Η ΓΕΝΕΣΗ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΜΟΝΤΕΛΑ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

Η άμεση απάντηση του κοινωνικού σώματος έναντι φαινομένων βίας και εγκληματικότητας ήταν πάντα η καταστολή. Εδώ, η φυλακή μονοπωλεί κάθε δυνατή προσπάθεια ελέγχου της απόκλισης και καθίσταται ως, ο αποκλειστικός “Ολοκληρωτικός” – κατά σχετική έκφραση του Goffman θεσμός νομιμοποιημένης βίας για την καταστολή της βίας...

Οι απαρχές του συστήματος φυλάκισης τοποθετούνται στα τέλη του 18^{ου} αιώνα – οπότε και, εξανθρωπίζονται οι τιμωρητικές πολιτικές. Μέχρι τότε, ο εγκλεισμός διέπονταν αποκλειστικά από το χαρακτήρα “φύλαξης” και “αποθήκευσης” παντός περιθωριακού αντιπαραγωγικού ατόμου. (Τσαλίκου Φ., 1989, σ. 145)

Στους αρχαίους χρόνους, η στερητική της ελευθερίας ποινή σε άθλιους χώρους φυσικής εξόντωσης λειτουργούσε εν μέρει ως εναλλακτική λύση έναντι της θανατικής ή σωματικής ποινής και εν μέρει ως πλαίσιο φύλαξης υποδίκων και μελλοθάνατων – ώστε να εξυπηρετηθεί η κατεστημένη Ποινική διαδικασία. Η πρακτική αυτή προωθείται – ήδη, από το 4^ο αιώνα πχ. – ακόμα περισσότερο από την Εκκλησία χάριν της μη θεάρεστης επιβολής απάνθρωπων σωματικών μέτρων “εξουδετέρωσης” και της επιταγής για λυτρωτική μετάνοια των λαϊκών καθιερώνοντας τον εγκλεισμό σε μοναστήρι”. (Παπαδάτος Π., 1997, σ. 123) Προοδευτικά, με τις απαρχές συγκρότησης μιας κάποιας Κεντρικής Εξουσίας, τηρούνται αναλογίες μεταξύ βαρύτητας του προσβαλλόμενου έννομου αγαθού και μέτρων αντεκδίκησης ανάλογες με την υπαιτιότητα και την ικανότητα καταλογισμού του δράστη. Εν όψει τούτων, οι τέως πρακτικές της βεντέτας επαναπροσανατολίζονται σε μέτρα αποζημίωσης του θύματος και καταβολής ειδικού προστίμου προς την ομάδα του. Εξαιτίας όμως, της πρακτικής

δυσχέρειας καταβολής υλικού αντιτίμου από τα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα – που, συνέθεταν και τη συντριπτική πελατεία του Ποινικού συστήματος – αναβιώνουν οι σωματικές ποινές (βασανιστήρια, θανάτωση).

Το προφίλ του συστήματος μεταβάλλεται από το 15^ο αιώνα κι ύστερα, κατά επιταγή των εκτεταμένων κοινωνικο-οικονομικών ανακατατάξεων που δημιούργησαν οι συρράξεις και οι λοιμοί στην Ευρώπη (γεωγραφική κινητικότητα χαμηλοταξικού πληθυσμού προς τα αστικά κέντρα). Η ισχυροποίηση της ανερχόμενης αστικής τάξης σηματοδοτεί συμπεριφορές τάξης “εν εξουσία” – και όχι, “εν επανάστασει” – που μετατρέπουν τις τιμωρητικές πρακτικές θανάτωσης ή βασανιστηρίων σε αυτοσκοπό και δημόσιο σαδιστικό θέαμα προς εκφοβισμό – ανεξάρτητο από βαρύτητα αδικήματος.

Επί Αναγέννησης, το Ποινικό σύστημα διαρθρώνεται με βάση την ιδεολογία του Προτεσταντισμού αλλά και, τις – προκυπτόμενες ανάγκες εξεύρεσης και εκμετάλλευσης φθηνού εργατικού δυναμικού που συνετέθη από επαίτες, φτωχούς, φυγόπονους, ιερόδουλες, κλέπτες και κάθε είδος “διεφθαρμένου”. Έτσι, με βάση το – ορθολογικά – ωφελμιστικό και έντονα ασκητικό πνεύμα του Προτεσταντισμού σύμφωνα με το οποίο, η εγκληματογένεση ανάγεται σε έξεις οκνηρίας και ανικανότητα διάκρισης μεταξύ σωστού-λάδους λόγω στοιχειώδους αδυναμίας ανάγνωσης της Αγίας Γραφής, αρχίζουν να θεσπίζονται οι Νόμοι για τη Φτώχεια (Poor Laws) που προβλέπουν τη δημιουργία Ασύλων περιθάλψεως και Καταστημάτων Αγωγής του περιθωρίου.

Με γνώμονα – λοιπόν – διακηρύξεις περί ηθικής βελτίωσης των αποκλινόντων και κοινωνικά επικίνδυνων τάξεων – που στη βάση τους επενεργούν λανθάνουσες σκοπιμότητες εκμετάλλευσης εργατικών χεριών –, διαμορφώνονται τα πρώτα House of Correction που υπόσχονται να καταπολεμήσουν το έγκλημα και την αεργία με μέτρα καταναγκαστικής εργασίας. Από το 1557, το φρούριο Bridewell του Λονδίνου μετασχηματίζεται

σε νοσοκομείο και ίδρυμα εργασίας ενώ από το 1575 λειτουργεί ως σωφρονιστήριο μέσω της εργασίας και της προσευχής. Είκοσι χρόνια μετά, δημιουργείται το σωφρονιστήριο του Άμστερνταμ με ξεχωριστά παραρτήματα για κάθε φύλο οπού, η βελτιωτική μεταχείριση των κρατουμένων περιλαμβάνει, ξυλουργικές ή κλωστοϋφαντουργικές εργασίες, νυκτερίνη μόνωση και χριστιανική κατήχηση.

Εναλλακτικοί θεσμοί της εποχής – έως και 18^ο αιώνα – που καθιέρωσε η Vagrancy Act του 1597 ήταν αφενός, η κωπηλασία γαλέρων από σκλάβους – κρατουμένους – πολλοί των οποίων αυτοακρωτηριάζονταν για να την αποφύγουν – και αφετέρου, η εκτόπιση των υγιών μελλοθάνατων που ελάμβαναν “χάρη” στις Αγγλικές αποικίες υπό το κράτος γαιοκτημόνων και βιοτεχνών. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 224)

Εν έτει 1703, ιδρύεται από τον Πάπα Κλήμη τον 11^ο το Άσυλο του Αγίου Μιχαήλ που περιέθαλπε ανηλίκους, ορφανούς και ανίκανους γέροντες επιβάλλοντάς τους μέτρα νυκτερινής μόνωσης και “εν σιγή” ημερήσια εργασία ενώ, το 1773, η φυλακή της Γάνδης – διαρρυθμισμένη αρχιτεκτονικά σε σχήμα αστεροειδούς ακτίνας – προβλέπει εκτός του μέτρου νυκτερινής μόνωσης και της συλλογικής ημερήσιας εργασίας επίσης και, την κατάταξη των εγκληματιών ανά κατηγορίες. (Παπαδάτος Π., 1977, σ. 125)

Μεσούντος του 18^ο αιώνα, με τη ραγδαία έξαρση των κρουσμάτων εγκληματικότητας – η οποία, αποδίδεται στη διεύρυνση του κοινωνικο-οικονομικού χάσματος μεταξύ των τάξεων – αναβιώνει και πάλι η θανατική και η ποινή για 350 και πλέον αδικήματα! (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 228)

Όλες τούτες οι εξελίξεις – από τη φυσική εξόντωση των κρατουμένων έως την “χρηστική” παραγωγικοποίησή τους – εμπνέουν τους φιλοσόφους του Διαφωτισμού Μοντεσκιέ, Μπεκαρία, Μπένθαμ και John Howard να θέσουν το τέλος της ποινικής Βαρβαρότητας και αυθαιρεσίας με την αντικατάσταση της

θανατικής ή σωματικής ποινής από τη στερητική της ελευθερίας ποινή που – θεωρείται ότι – πλήττει το άτομο στο ύψιστο του αγαθό.

Έτσι, ο Μπένθαμ με αφετηρία το ωφελιμιστικό κίνητρο κάθε ανθρώπινης συμπεριφοράς (ότι δηλαδή, κάθε ανθρώπινη ενέργεια απορρέει από τον υπολογισμό των αναμενόμενων υπέρ και κατά και της υπεροχής των πρώτων σε σχέση με των δεύτερων), ανάγει ως αντικίνητρο εγκληματικών δραστηριοτήτων τη γενικοπροληπτική λειτουργία της επαπειλούμενης ποινής της φυλάκισης και τη διασφάλιση της μέσω αφενός, της αρχής της βεβαιότητας επιβολής της και αφετέρου μέσω, της αρχής της αναλογίας μεταξύ αυτής και βαρύτητας εγκλήματος.

Ο δε Μπεκαρία – τασσόμενος και αυτός υπέρ της υπεροχής της πρόληψης – αποδίδει τον σκοπό της ποινικής τιμώρησης στην περαιτέρω εκμηδένιση του κινδύνου βλάβης του κοινωνικού συνόλου από τον δράστη και στην αποτροπή του κινδύνου παραδειγματισμού αυτού του συνόλου ενδιαφερόμενος – πάντως – , να διασφαλίζονται και τα ανθρώπινα δικαιώματα του κρατουμένου προς χάριν των οποίων και εισηγείται όχι μόνο, βελτίωση των εγκαταστάσεων των φυλακών και διαχωρισμό των κρατουμένων βάσει ηλικίας, φύλου και βαθμού επικινδυνότητας αλλά και, – “για να μην συνιστά η ποινή πράξη βίας ασκούμενη από πολλά άτομα έναντι ενός, θα πρέπει τούτη – να είναι δημόσια, σύντομη, απαραίτητη ή ελάχιστη που οι περιστάσεις υπαγορεύουν, ανάλογη προς το αδίκημα και προκαθορισμένη από τους νόμους”. (Τσαλίκογλου Φ., 1989, σ. 149)

Ανάλογες θέσεις έναντι της Ποινικής δικαιοσύνης προβάλλονται και από τους Μοντεσκιέ και J. Howard. Μάλιστα, ο δεύτερος στη δημοσίευση των μελετών επί των φυλακών ολόκληρης σχεδόν της Ευρώπης στο έργο “The state of Prisons in England and Wales with preliminary observations and an account of some Foreign Prisons” (1777) πρότεινε ως αναγκαίους όρους βελτίωσης και ηθικο-κοινωνικής αγωγής των κρατουμένων, το αξιοπρεπές και υγιές καθεστώς

διαβίωσης και διατροφής, τη θρησκευτική αγωγή και την εξατομικευμένη – κατά τις ανάγκες του καθενός τους – εργασία (Make men diligent and you will make them honest). (Παπαδάτος Π., 1977, σ. 125)

Τον εξανθρωπισμό του Σωφρονιστικού συστήματος επιχειρούν πρώτες οι Η.Π.Α. εξ ονόματος William Penn ο οποίος, προς αναθεώρηση του Π.Κ. της Πενσυλβάνια και με σαφή προσανατολισμό στην ηθική αποκατάσταση της βλάβης που υπέστη το θύμα, εφαρμόζει τις ποινές της σκληρής σωματικής εργασίας, της δήμευσης της περιουσίας και του προστίμου απαγορεύοντας αυστηρά την άσκηση σωματικής τιμώρησης του κρατουμένου.

Εν έτει 1787 οι Πενσυλβάνιοι Κουάκεροι ιδρύουν καθ’ υποτροπή του Benjamin Rush την “Εταιρεία για τον περιορισμό των δεινών στα δημόσια σωφρονιστικά καταστήματα” με σκοπό, την περιστολή εφαρμογής της θανατικής ποινής και τον εξανθρωπισμό της σωφρονιστικής μεταχείρισης. Τρία χρόνια αργότερα, ιδρύεται η Walnut Street Prison με την οποία καθιερώνονται, η διαβίωση σε ατομικά κελιά, η επαφή του κρατούμενου μόνο με τα στελέχη του προσωπικού, η ηθική διαπαιδαγώγηση μέσω κατάλληλων και ελεγχόμενων συγγραμάτων και η άσκηση χειροτεχνικών εργασιών. Οι προσπάθειες τούτες του “σχολείου αναμόρφωσης” στέφθηκαν με επιτυχία μόνο τα πρώτα χρόνια δημιουργίας του (αφού, μειώθηκαν τόσο τα εγκλήματα όσο και οι αποδράσεις) μέχρι δηλαδή να, αυξηθεί το δυναμικό των κρατουμένων.

Μέσα στα πλαίσια αποσυμφόρησης των φυλακών Πενσυλβάνιας και Νέας Υόρκης, διαμορφώνεται το 1815 στο Auburn ένα νέο σωφρονιστικό σύστημα εξατομικευμένης μεταχείρισης κατά κατηγορίες κρατουμένων. Σύμφωνα με αυτό, η πρώτη κατηγορία – που συντίθεται από τους πλέον απείθαρχους ως προς τους σωφρονιστικούς κανονισμούς – υποβάλλονται στο μέτρο ισόβιας – συχνά – απομόνωσης ενώ, η δεύτερη μπορεί να εργάζεται περιστασιακά – ανάλογα με την επιδεικνυόμενη ηθική διαγωγή – και η τρίτη

διαβιεί και εργάζεται συλλογικά κατά τη διάρκεια της ημέρας όμως, τη νύχτα μένει σε ατομικά κελιά. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 228)

Την πρακτική της απομόνωσης που εκφράζεται μέσα από το λεγόμενο Μονωτικό σύστημα²⁸ (που επικράτησε στις Η.Π.Α.), διαδέχθηκε το φαινόμενο των ψυχικών διαταραχών, αυτοχειρίας και αυτοτραυματισμών που κατέστησε αναγκαία την καθιέρωση ενός νέου συστήματος, του λεγόμενου Μεικτού ή Ωβούρνειου, που κυριάρχησε στην Ευρώπη.

Σύμφωνα με αυτό, ναι μεν τηρείται η νυκτερινή απομόνωση των κρατουμένων (που όπως προαναφέρθη, συνιστά, επιτυχημένη μέθοδο δια της οποίας τούτοι “πείθονται” – για την απεριόριστη εξουσία του κράτους υπό την ηθικο-θρησκευτική χροιά της εξιλεωτικής περισυλλογής) όμως επιπλέον, εφαρμόζεται το καθεστώς εργασιακής “σιωπηρότητας” κατά τη διάρκεια της ημέρας – ενώ ταυτόχρονα, καλλιεργείται ο συγχρωτισμός με το προσωπικό των καταστημάτων και όλους όσους δύνανται να ασκήσουν ευεργετική ηθικοπλαστική επίδραση επί αυτών. (Παπαδάτος Π., 1977, σ. 127)

Η πολεμική μεταξύ υπερμάχων του απομονωτικού και μεικτού συστήματος ήταν δριμύτατη και ερείζονταν στο “Πανοπτικόν” αρχιτεκτονικό σύστημα αναμόρφωσης που είχε ήδη προτείνει ο Μπένθαμ (όπου, η ακτινωτή αρχιτεκτονική διάταξη των κελιών επιτρέπει τη διαφανή και ατέρμονη παρακολούθηση κάθε κίνησης των εγκλειστών). (Τσαλίκου Φ., 1989, σ. 156) Οι πρώτοι αξίωναν τον εξανθρωπισμένο και αποδοτικό – ως προς την τήρηση της τάξης στη φυλακή – χαρακτήρα του συστήματός τους, μεμφόμενοι τους δεύτερους τόσο για αντιφατικότητα (αφού από τη μια, επιτρέπει το μεταξύ τους συγχρωτισμό και από την άλλη, τους τιμωρεί στην περίπτωση που μιλούν)

²⁸ Σύμφωνα με το Πενσυλβανικό, “Μονωτικό σύστημα”, υφίσταται απόλυτη απομόνωση σε ατομικά κελιά – στις πόρτες των οποίων έχει εγγραφεί ο κωδικός αριθμός του κρατούμενου – μέσα στα οποία υφίσταται δυνατότητες εργασίας, ανάγνωσης της Βίβλου, επίσκεψης ιερέων και σωφρονιστικών υπαλλήλων (απαγορεύεται ρητώς η επίσκεψη συγγενών), ενώ οι κρατούμενοι υποχρεούνται να είναι “κουκουλοφόροι” σε περίπτωση διακίνησης σε κοινόχρηστους χώρους. (Τσαλίκου Φ., 1989, σ. 158)

όσο και για, αναποτελεσματικότητα όσον αφορά στην καταστολή του εγκλήματος. Αντίθετα, οι δεύτεροι αντιδρούσαν κατά των πρώτων με βάση μέτρα ανθρωπισμού ενώ παράλληλα αξίωναν την υπεροχή του συστήματος τους από άποψη εξοικονόμησης χώρου και “χρηστικής αξιοποίησης” του πληθυσμού των φυλακών. Τα συστήματα σωφρονισμού και οι μεθοδεύσεις που τηρούσαν προκειμένου για την “εκγύμναση της ψυχής” των αποκλινόντων ερμηνεύθηκαν από τον Michael Foucault στο έργο του “Επιτήρηση και Τιμωρία” ως απόρροια των εκάστοτε δομών εξουσίας – από τη διαχείριση του σώματος στη διαχείριση της ψυχής.

Οι εξελίξεις αυτές διαμόρφωσαν ένα νέο σύστημα σωφρονισμού, το λεγόμενο Προοδευτικό σύστημα (Mark System) που επινόησε ο Σκοτσέζος Alexander Macoyochie (1787-1860) που αντιπρότεινε τη ρύθμιση του χρόνου διάρκειας έκτισης της στερητικής της ελευθερίας ποινής με κριτήριο τους αθροιζόμενους “εξοφλημένους” βαθμούς διαγωγής και εργατικότητας που επιδεικνύει ο κάθε κρατούμενος κατά την πορεία του προς την απόλυση από το σωφρονιστικό κατάστημα ως ένδειξη απο-επικινδυνότητας. Τρεις ήταν τούτοι οι άξονες-φάσεις της αναμόρφωσης: κατά την *Ποινική φάση*, αυστηρά πειθαρχημένη ατομική εργασία, στην *Κοινωνική φάση*, συλλογική – εξαμελής – ομαδική εργασία ηπιότερης επιτήρησης και στην *Εξατομικευμένη φάση*, και πάλι ατομική εργασία προκειμένου να συμπληρωθεί ο απαιτούμενος αριθμός βαθμών για την αποφυλάκιση. Μάλιστα, ως ενδιάμεσο μεταξύ δεύτερου και τρίτου σταδίου, κατέστη το μέτρο βραχυχρόνιας διαβίωσης σε ανοιχτές φυλακές υπό καθεστώς ημι-ελευθερίας ώστε να, ομαλοποιηθεί ο κρατούμενος κατά τις απαιτήσεις του ελεύθερου κοινωνικού βίου. (Λαμπρόπουλος Ε., 1994, σ. 232)

Ακολούθως, καθιερώθηκε από τον Zelulon Brockway (1877) – διευθυντή των φυλακών της Elmira – το Αμερικανικό αναμορφωτικό σύστημα που επεδίωκε την εξατομικευμένη μεταχείριση των κρατουμένων – ιδίως, της ηλικιακής τάξης μεταξύ 16 και 30 ετών – με μέτρα στρατιωτικής πειθαρχίας,

φυσικής ετοιμότητας, στοιχειώδους εκπαίδευσης σε επάγγελμα και ηθικής διαπαιδαγώγησης. Εδώ, συσπειρώνονται μέτρα προσωρινής ή υφ' όρον απόλυσης “επί λόγω τιμής” (on parole). Παρ’ όλα αυτά, δεν αποτρέπεται η επίκριση του συστήματος ότι, μετέβαλλε τα αναμορφωτικά καταστήματα σε εργοστασιακές μονάδες... (Παπαδάτος Π., 1977, σ. 128)

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η διαλεκτική γύρω από τις οικτρές επιπτώσεις του εγκλεισμού στην προσωπικότητα του ατόμου αναθερμαίνονται. Προτείνεται – τότε – το “άνοιγμα” των φυλακών προς την κοινωνία με μέτρα εκπαίδευσης και άσκησης σε παραγωγική και δημιουργική εργασία για τους κρατούμενους και, αυτοδιοίκησης τους. Αποδυναμώνεται – σχετικά – ο πειθαρχικός, ολοκληρωτικός χαρακτήρας τους, καθίσταται επιτρεπτή η ελεύθερη χρήση του χρόνου στον προαύλιο χώρο, η παρακολούθηση ραδιοφώνου, προβάλλονται κινηματογραφικά έργα, περιορίζονται οι πρακτικές επιτήρησης των επισκέψεων, και η λογοκρισία του υλικού αλληλογραφίας και – κυρίως – αρχίζει η διαφοροποίηση των φυλακών ανά βαρύτητα εγκλήματος.

Παρ’ όλα αυτά, η κατάσταση επιδεινώνεται επί Οθωμανικού ζυγού και Εθνικοαπελευθερωτικής περιόδου τόσο εξ’ απόψεως “κυκεωνικής” σωφρονιστικής νομοθεσίας όσο και σε επίπεδο πράξης (συνθήκες διαβίωσης κρατουμένων). Δεδομένης της νομοθετικής πρόβλεψης – “ευχερούς”, βαθμιαίας εφαρμογής των διατάξεων εξυγίανσης του σωφρονιστικού συστήματος, δεν θα πρέπει να αποδώσουμε την κωλυσιεργία αυτής της περιόδου σε οικονομικούς λόγους· πρόκειται μάλλον για μειωμένο κοινωνικό ενδιαφέρον εκ μέρους του νεοσύστατου κράτους καθώς και, για μια απλά, “συμβολική” διάθεση του νομοθέτη...

Υπό τον απόηχο του Β’ Παγκοσμίου πολέμου, προκαλούνται εσωτερικές αναταραχές και στάσεις στα σωφρονιστικά ιδρύματα που – με τη σειρά τους – επενεργούν επί της πρωτοβουλίας – εκ μέρους της δικαστικής αρχής – κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων (σωματικής και

ψυχικής υγείας και αξιοπρέπειας). Τότε είναι που υποχωρεί το βελτιωτικό μοντέλο μεταχείρισης με την πρόβλεψη των εναλλακτικών μέτρων κοινωνικής άμυνας (καθεστώς ημι-ελεύθερης διαβίωσης, κατά παρέκκλιση διαδικασίες, επανόρθωση της βλάβης, κ.ο.κ.).

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, εξετάζεται από την κοινωνιολογική της διάσταση το δομικό και λειτουργικό σύστημα των ιδρυμάτων σωφρονισμού και της υπο-κουλτούρας τους. Διαμορφώνονται, έτσι, τρία μοντέλα: το Λειτουργικό μοντέλο, το μοντέλο της Πολιτισμικής Μεταφοράς και το Συνθετικό μοντέλο.

Λειτουργικό μοντέλο

Το σωφρονιστικό κατάστημα καθίσταται αντιληπτό ως, ένα κλειστό σύστημα που απαρτίζεται από τρία επιμέρους υπο-συστήματα: το υπο-σύστημα των ομάδων εγκλείστων, το υπο-σύστημα των ηγετών-“αρχηγών” των ομάδων αυτών και το υπο-σύστημα του φυλακτικού προσωπικού. Η διασφάλιση της εύθραστης ισορροπίας του συστήματος επιτυγχάνεται μέσω της “Ιδρυματοποίησης” δηλαδή, της συμμόρφωσης με τους άτυπους κανονισμούς της φυλακής (να αποφεύγεις να δημιουργείς προβλήματα, μην προδίδεις συγκρατούμενό σου, μην “βάλλεσαι” ψυχολογικά, να τηρείς “απόσταση ασφαλείας” από τους φύλακες, κ.ο.κ.) ή και με άτυπα Συμβόλαια μεταξύ “αρχηγών” και φυλάκων προκειμένου, οι μεν να αποκομίσουν προνόμια πρωτοκαθεδρίας οι δε να εξασφαλίσουν τη συνεργασία αυτών προς χάριν της διατήρησης της εσωτερικής τάξης του συστήματος... (Sykes και Messinger)

Μοντέλο της Πολιτισμικής μεταφοράς²⁹

Υπάρχουν δύο τύποι κουλτούρας, η έκδηλη και η λανθάνουσα. Η πρώτη, υπερισχύει όταν, τα μέλη μιας ομάδας αντιμετωπίζουν ιδιαίτερος πειστικά προβλήματα και οι διαθέσιμες λύσεις είναι περιορισμένες· η δεύτερη επενεργεί δραστικά μόνο στην περίπτωση που, αμφισβητούνται ή και εγκαταλείπονται τα συστήματα αξιών που απειλούν την υπόσταση της ομάδας. Στην περίπτωση της φυλακής, η υπο-κουλτούρα της είναι “εισαγόμενη” εφόσον, όλοι οι έγκλειστοι ταυτοποιούνται τόσο ως προς το κοινωνικό τους υπόβαθρο όσο και ως προς τις λανθάνουσες εγκληματικές τους ταυτότητες (Merton και Gouldner).

Περαιτέρω, ο Schrag συστηματοποιεί τυπολογίες κρατουμένων χρησιμοποιώντας μάλιστα, την ιδιαίτερη αργού που σηματοδοτεί τη φυλακή· ο Αντι-κοινωνικός τύπος που, προέρχεται από τα κατώτατα κοινωνικά στρώματα, χαρακτηρίζεται από σοβαρό εγκληματικό παρελθόν και εκτελεί τον κοινωνικό ρόλο του Ηγέτη μέσα στη φυλακή· ο Προ-κοινωνικός τύπος, ο οποίος, είναι “περιστασιακός” εγκληματίας και συμμορφώνεται με τους κανονισμούς του σωφρονιστικού καταστήματος· ο Ψευδο-κοινωνικός τύπος που, προέρχεται από τα μεσαία κοινωνικά στρώματα, είναι “κατ’ επάγγελμα” εγκληματίες και επιτυγχάνει να ελέγχει οικονομικά τα “αλισβερίσια” (συναλλαγές) της φυλακής καθώς, “εξυπηρετεί” τότε τους συγκρατούμενούς του και τότε τους φύλακες· τέλος ο Α-κοινωνικός είναι αυτός που, προέρχεται από πολύ φτωχή οικογένεια, έχει – ενδεχομένως, περιθαλπεί από κοινωνικό ίδρυμα, έχει διαπράξει παρορμητική εγκληματική πράξη με παράδοξο κίνητρο ή πρακτικές μεθοδεύσεις και αποτελεί τη μόνιμη εστία συγκρούσεων στη φυλακή τόσο με το προσωπικό όσο και με “ομοϊδεάτες” του.

²⁹ Σχετική έρευνα της Jennifer Panagopoulos (1979) επιβεβαιώνει την ισχύ του μοντέλου της Πολιτισμικής Μεταφοράς στο Παράρτημα Γυναικείων Φυλακών του Κορυδαλλού. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 256)

Συνθετικό μοντέλο

Συνιστά προϊόν εμπειρικής παρατήρησης – πράγμα που του προσαρτά αξιοπιστία. Η διαγωγή του κρατούμενου στο σωφρονιστικό κατάστημα θεωρείται πως, εξαρτάται από τη σύνθεση και διαπλοκή ποικίλων παραγόντων. Πχ., προϊδρυματικής εμπειρία ζωής (οικογενειακό ιστορικό, ιστορικό ιδρυματικής διαβίωσης, κλπ. κοινωνικο-οικονομικό status, κλπ.), βιώματα του ιδρύματος καθεαυτού (μέγεθος, είδος και οργάνωση της φυλακής), όσο και με προβλεπόμενες μεταϊδρυματικές παραμέτρους (πχ. προοπτική επαγγελματικής επαναποκατάστασης και ευρύτερης ένταξης στα κοινοτικά δίκτυα μετά την αποφυλάκιση).

Η περίοδος στροφής προς το Συνθετικό μοντέλο συμπίπτει με τη μετάβαση από την “Εποχή του *Big House*” στην άλλη των “Νέου Τύπου σωφρονιστικών καταστημάτων” (Correctional Institutions) που ερείστηκε επί της, πεποίθησης βελτίωσης και αναμόρφωσης των κρατουμένων με κοινωνικού χαρακτήρα μέτρα, μακράν της χροιάς του εκφοβισμού...

Το δομικό και λειτουργικό σύστημα της φυλακής, αλλάζει. Συγκροτούνται Κυκλώματα (tips) από “παλιούς γνώριμους” και Κλίκες (χάριν τυχαίων κοινωνικών ενδιαφερόντων ή “πιεστικών” προβλημάτων με κάποιους). Δημιουργούνται κοινωνικές θέσεις εμπορικής συναλλαγής για τους hustlers, εμφυλοχωρούν τοξικομανείς που αντιμετωπίζονται ως αφερέγγυοι λόγω της επιρρέπειάς τους σε δωροδοκίες για πρόσκτηση ουσιών.

Από την άλλη πλευρά, και παρά την σημαντική συμμετοχή στα καινοτόμα προγράμματα αναμόρφωσης, διευρύνεται το χάσμα μεταξύ φυλάκων-κρατουμένων. Οι μεν πρώτοι, αντελήφθησαν ότι δεν είχαν εκπαιδευτεί σε προγράμματα έντονου συγχρωτισμού με εγκληματίες – αλλά ούτε και πίστευαν σε ήπιους τρόπους μεταχείρισης τους – οι ίδιοι δε οι ενδιαφερόμενοι συνειδητοποίησαν πως, τα ποσοστά υποτροπών δεν

συναρτώντο με τη μεγαλύτερη ή μικρότερη συμμετοχή σε προγράμματα κοινωνικής επανένταξης παρά, με το ίδιο το εγκληματογόνο κοινωνικό υπόστρωμα (θεσμούς, δομές, κοινωνικές θέσεις και ρόλους, κλπ.) δηλαδή ότι, η ίδια η κοινωνία αντιδρούσε ουσιαστικά στην ενσωμάτωσή τους.

Το αναμορφωτικό ιδεώδες απέτυχε – τελικά – για τρεις λόγους: Πρώτον διότι, η βεβιασμένη εφαρμογή των προγραμμάτων δεν θα μπορούσε ποτέ να επωφελήσει εκείνους που είχαν εντυπωσιακό ποινικό παρελθόν. Δεύτερον επειδή, τα προγράμματα αυτά δεν αποκόμιζαν την ψήφο εμπιστοσύνης και την έμπρακτη συνδρομή ακθενός από τα υπο-συστήματα του ιδρύματος. Και τρίτον για το λόγο ότι, προσπάθησαν να εφαρμοστούν αυθαίρετα – και, εννοώ – χωρίς τη συναίνεση και τη συμμετοχή του Κοινοτικού Δικτύου. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 244)

Γ. ΤΑ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ

Ο Έλεγχος ισοδυναμεί με “άσκηση επιρροής στη συμπεριφορά κάποιου” και μπορεί να είναι είτε φυσικός είτε υλικός είτε συμβολικός. Η μορφή του ελέγχου που – κυρίως – προεξάρχει, διαφοροποιεί και τον τύπο της κάθε οργάνωσης. Για παράδειγμα, στις καταναγκαστικές οργανώσεις όπως, τα ψυχιατρεία, τα αναμορφωτικά καταστήματα, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, κλπ. ασκείται κατά κανόνα “φυσικός” έλεγχος, στις ωφελμιστικού τύπου οργανώσεις (“μπλέ και λευκού κολάρου”, τράπεζες, βιομηχανίες, κ.ο.κ) διενεργείται κυρίως “υλικός” έλεγχος ενώ, οι κανονιστικές-ιδεολογικές οργανώσεις (πανεπιστήμια, θεραπευτικά ιδρύματα, πολιτικά κόμματα, θρησκευτικές οργανώσεις, κλπ.) επιδρούν περισσότερο “συμβολικά” στα μέλη τους.

Σε γενικές γραμμές, οι πιο εκλεπτυσμένες μορφές ελέγχου – που, σημειωτέον, είναι και οι πιο δραστικές – διενεργούνται από τα ανώτερα κλιμάκια της ιεραρχίας. Συγκεκριμένα στο χώρο της φυλακής, το Υπουργείο Δικαιοσύνης ελέγχει συμβολικά τους Διευθυντές των φυλακών και αυτοί – με τη σειρά τους – τα μέλη του φυλακτικού προσωπικού. Από την άλλη πλευρά, το προσωπικό ασκεί φυσικό ή υλικό έλεγχο στους κρατούμενους κατά περίπτωση: υλικό όταν, τους στερήσουν προνόμια στην περίπτωση τέλεσης πειθαρχικού παραπτώματος και φυσικό όταν, τους οδηγούν σε απομόνωση εάν εξαιτίας απόπειρας απόδρασης ή δημιουργίας σοβαρών επεισοδίων με άλλους κρατούμενους. Όσο για τον τύπο ελέγχου που ασκούν μεταξύ τους οι κρατούμενοι, οι εμπειρικές διαπιστώσεις της υπο-κουλτούρας της φυλακής – της Αντι-κοινωνίας – υποδεικνύουν ταυτόχρονο και συγκυριακό έλεγχο κάθε τύπου. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 239)

Το ζήτημα τούτο συναρτάται άμεσα με την πολυεδρικότητα των λειτουργιών που επιτελεί μια φυλακή – οι οποίες και, την ανάγουν στις “οργανώσεις πολλαπλών στόχων”: λειτουργίες “εργαλειακές” (εκφοβισμός, γενική-ειδική πρόληψη, κοινωνική επανένταξη), κοινωνικές αλλά και συμβολικές.

Η περιφρούρηση των κυρίαρχων κανόνων και μοντέλων συμπεριφοράς

Εδώ επιβεβαιώνεται ο καθολικά συναινετικός και δίκαιος χαρακτήρας τόσο των εξαιρθέντων κοινωνικών αξιών που, ο νομοθέτης εντάσσει στα ποινικά προστατευόμενα “έννομα αγαθά” όσο και των κοινωνικών-θεσμικών δομών εφαρμογής τους. Υπό αυτήν την οπτική, το έγκλημα προβάλλει ως ένα είδος “διαρροής” της συναίνεσης, ως ενέργεια που αντιστρατεύεται κοινωνικά παραδεκτούς κανόνες ρύθμισης της κοινωνικής συμβίωσης. (Τσαλίκογλου Φ., 1989, σ. 196)

Τούτη η λειτουργία συσχετίζεται με την τιμώρηση, τη βελτιωτική μεταχείριση και την επανακοινωνικοποίηση που επιχειρήθηκε – με ανεπιτυχή αποτελέσματα – στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με λανθάνουσα στόχευση στην ανάκτηση του κοινωνικού γοήτρου του θεσμού της φυλακής. Εξετάστηκαν ήδη οι βολές που δέχτηκαν τα Correctional Institutions τόσο εξ’ απόψεως αναποτελεσματικότητας (αφού, δεν μείωσαν τα ποσοστά υποτροπής) όσο και από άποψη δεοντολογίας (δεδομένου ότι, “παθολογικοποίησαν” τον παραβάτη αναγάγοντάς τον στους χρίζοντες ειδική θεραπευτική αγωγή). Αρκεί να αναφερθεί τούτο: τα προγράμματα αυτά απέτυχαν για τους εξής – μόνο – λόγους: α. εφαρμόστηκαν σε σωφρονιστικές δομές του τύπου “απλά εξέτισε την ποινή σου” δηλαδή, με σαφή διάθεση συντήρησης της κεκτημένης τάξης από όλα τα μέρη, β. εφαρμόστηκαν με τον πιο “ανέξοδο” τρόπο καθ’ ότι, η ομαδική θεραπεία των κρατουμένων διενεργούνταν πολύ συχνά από το φυλακτικό – και όχι το εξειδικευμένο επαγγελματικό-προσωπικό, γ. δεν προέβλεπαν ευρύτερη

μετασφρονιστική μέριμνα για τους κρατούμενους – παράμετρος σημαντικότερη για τον τρόπο του φέρεσθαι του εγκλείστου πληθυσμού.

Η ενίσχυση της υπόθεσης της ιδιότυπου εγκληματικής προσωπικότητας

Το δομικό σύστημα της κοινωνίας ουδετεροποιείται έναντι της εγκληματογένεσης· ο μόνος υπαίτιος είναι, ο ιδιότυπος εγκληματίας – επικίνδυνα αντικοινωνικός και επικίνδυνα ψυχοπαθολογικός. Το επίπεδο αθλιότητας στο οποίο υποβάλλονται οι κρατούμενοι και η αποστέρηση τους από το φυσιολογικό οικογενειακό, επαγγελματικό και κοινωνικό περιβάλλον τους εξαθλιώνει ακόμα περισσότερο ως προσωπικότητες και φορείς πολιτισμικής (υπο)-κουλτούρας μέσα από τη διεργασία ενός αργού υπαρξιακού θανάτου... Προσαρτόμενοι την ανεξίτηλη ετικέτα του εγκληματία και επαληθεύοντας το νόμο της “Αυτοεκπληρούμενης Προφητείας”, καθίστανται οι Εσωτερικοί Εχθροί της κοινωνίας, οι Αποδιοπομπαίοι τράγοι του... (Τσαλίκου Φ., 1989, σ. 197)

Εδώ υπονοούνται αφενός μεν, κοινωνικές λειτουργίες αφετέρου δε, λειτουργίες που άπτονται της σφαίρας ενδιαφέροντος της ψυχαναλυτικής επιστημολογικής κατεύθυνσης. Οι πρώτες, παραπέμπουν σκοπιμότητες σύσφιξης της – πλασματικής – κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης που προάγει η διπολικότητα μεταξύ καλού-κακού (δηλαδή ομαλού-παθολογικού) πράγμα που αποσπά την προσοχή από σοβαρότερα προβλήματα όπως, εμπορία όπλων, πόλεμοι, καταστροφή περιβάλλοντος, θεσμικές ανισότητες, κλπ. Οι δεύτερες, αναφέρονται στη διεργασία Προβολής του εσωτερικού δυναμικού επιθετικότητας έναντι ορατών στόχων του περιθωρίου καθώς και σε διαδικασίες αυτοεπιβεβαίωσης της αθωότητας και της νομιμοφροσύνης του κοινωνικού συνόλου. Εν ολίγοις, η ύπαρξη και μόνο ενός ιδρύματος προορισμένου για να στεγάσει την τάξη των απόκληρων εκτονώνει την επιθετικότητα των νομιμόφρονων πολιτών, τόνωνει το Υπερεγώ τους – απαλλάσσοντάς τους από

αισθήματα ενοχής – και επιβεβαιώνει την αψεγάδιαστη αυτοαντίληψή τους. Αμφότερες οι λειτουργίες παγιώνονται μέσω των Μ.Μ.Ε. τα οποία, δραματοποιώντας το κοινωνικό στερεότυπο του “στυγερού ανθρωποκτόνου”, οξύνει το φόβο του εγκλήματος εκ μέρους του κοινού και παράγει αιτήματα υπέρ της αυστηροποίησης των μέτρων ποινικού κολασμού. (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 264)

Εξάλλου, ενέχονται επιπρόσθετα – και συμβολικές λειτουργίες στην περίπτωση που, “οι τακτικές προκαλούν περισσότερο το κοινωνικό ενδιαφέρον παρά την αντίδραση” εκ μέρους του. Υπάρχουν για παράδειγμα Π.Ν. που, έχουν ως λόγο ύπαρξης την υπεροχή τους έναντι ειδικών δευτερεύοντων νόμων, άλλοι που μετατρέπονται σε φερέφωνα ορισμένης ιδεολογίας και προωθούν τα συμφέροντα ορισμένων – μόνο – κοινωνικών ομάδων, και άλλοι που θεσμοθετούνται όχι για να υλοποιήσουν – παρά απλώς, για να κοινοποιήσουν – τα κοινωνικά ιδεώδη.

Τοιοτοτρόπως, αυτονομιμοποιούνται οι μηχανισμοί επίσημου κοινωνικού ελέγχου και οι τηρούμενες στρατηγικές υπερκέρασης των στοιχειωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ο Foucault πρεσβεύει επ’ αυτού ότι, “όσο περισσότερη παραβατική συμπεριφορά υπάρχει, τόσο περισσότερο ο πληθυσμός ανέχεται τον πολιτικό έλεγχο...”). Εκτός αυτού, προσδίδεται στο κράτος μια επίφαση αποτελεσματικότητας όσον αφορά στις πολιτικές καταπολέμησης του εγκληματικού φαινομένου αλλά και, αποπροσανατολίζει την κοινή γνώμη από σοβαρότερα ελλοχεύοντα προβλήματα. Με λίγα λόγια, ενώ η κοινωνία εμφανίζεται ως εάν να καταπολεμά την εγκληματικότητα, στην πραγματικότητα κάνει το παν για να τη συντηρήσει... (Λαμπροπούλου Ε., 1994, σ. 267)

Η οριακή αυτή εμπειρία του εγκλεισμού είναι μονόδρομη: μετουσιώνει – στην πράξη – σύμφωνα με την Κοινωνιολογία της φυλακής το φαινόμενο του – λεγόμενου – Ιδρυματισμού που, συνιστά την απόλυτη απόσυρση του ατόμου

από κάθε διάθεση διεκδίκησης ανθρωπίνων αναγκών και δικαιωμάτων. Χαρακτηριστικό είναι ότι, σε αυτή την απουσία διάθεσης διεκδίκησης δικαιωμάτων θεμελίωσε ο Battelheim ολόκληρη τη θεωρία του για τον Παιδικό Αυτισμό – σύμφωνα με τον οποίον, από τη στιγμή που το παιδί συνειδητοποιήσει ότι, καμία από τις ενέργειες του δεν ασκεί δυνάμεις επηρεασμού της ροής των πραγμάτων, παύει και να παρακολουθεί τις εξελίξεις αυτοπαγιδευόμενο στο δικό του εσωτερικό κόσμο των ουδέτερων εξωτερικών ερεθισμάτων...

Με βάση την άποψη του Taylor αναφορικά με την διαδικασία προσαρμογής που βιώνει ο κρατούμενος (αρχική προσαρμογή, απώλεια επαφής με τον έξω κόσμο και ψυχοδιανοητική έκπτωση) και, κατ' αναλογία προς την γνωστή τυπολογία του Merton, ο Morris υποστηρίζει πέντε δυνατά πρότυπα προσαρμογής αυτών:

- α. Κομφορμισμός
- β. Τυπολατρεία
- γ. Εξέγερση
- δ. Χειρισμός
- ε. Καινοτομία

Στον κομφορμισμό και την καινοτομία αποδίδει λειτουργικές ιδιότητες, στην εξέγερση και το χειρισμό αποδίδει δυσλειτουργικές ιδιότητες αναφορικά με την τήρηση της ευρυθμίας της φυλακής ενώ, στην τυπολατρεία συνάπτει δυσλειτουργικότητα για το ίδιο το άτομο δεδομένης, της απόλυτα συμβιωτικής σχέσης μεταξύ αυτού και του ιδρύματος της φυλακής.

Ιδρυματισμός σημαίνει, καθαίρεση από την πλήρη υπαρξιακή και νομική υπόσταση και παράδοση της τύχης του κρατούμενου στο προσωπικό του ιδρύματος' επίσης, σημαίνει ότι, παύει πια του ανήκει ο χώρος, ο χρόνος, και οποιαδήποτε δυνατότητα προσωπικής επιλογής. Εδώ, τα πάντα προγραμματίζονται για αυτόν χωρίς αυτόν. Όλα αυτά, παράγουν τρία θεμελιώδη Σύνδρομα που αναλύουν τον όρο Ιδρυματοποίηση.

- το Σύνδρομο της Απανθρωποποίησης

Κατά τον Taylor περιλαμβάνει ανία, εξάρτηση, απελπισία, συναισθηματική ισοπέδωση ενώ, ο Gruhnut αναφέρει διανοητική κενότητα εκδηλούμενη ως χαοτική μνήμη, αδυναμία συγκέντρωσης, ανάπτυξη ψευδαισθήσεων και αυτοματαιώση. Εδώ, ανήκει και, η απο-επένδυση του σώματος, η κατάπνιξη ή διαστροφή της σεξουαλικότητας, η πρόωμη γήρανση και κάθε είδους ψυχοδιανοητική παλινδρόμηση που – σύμφωνα με τους Opkonic και Albin καλλιεργούν τη “φιλοσοφία των ελάχιστων προσδοκιών”...

- το Σύνδρομο της Ιδρυματικής Νεύρωσης

Εναλλακτικά ως “Δεσμοτηριοφιλία” (Pinatel) που συναντάται σε κάθε τύπου Ολοκληρωτικό ίδρυμα κατά τον E. Goffman (πχ. ψυχιατρεία). Σημαίνει, τέτοιο βαθμό ταύτισης με το κλειστό ίδρυμα ώστε τούτο να προβάλλει ως το “φυσικό” πλαίσιο ζωής έναντι του οποίου το ενδεχόμενο αποφυλάκισης να φαντάζει απειλητικό... Ο Allen σκιαγραφεί εξαιρετικά τις ψυχοσωματικές διαστάσεις της παρενέργειας του εγκλεισμού.

“Είναι καταθλιπτικό να εγκαταλείπεις τους φίλους σου, το ίδρυμα, το προσωπικό, τον τυποποιημένο και καλά επιτηρημένο τρόπο ζωής. Είναι αγχωτικό να επιστρέφεις στην κοινότητα, στην οικογένεια, στη σύζυγο, ή σε

τίποτε απολύτως... Αρχικά, επικρατεί αγαλλίαση και μία αίσθηση ευφορίας ωστόσο, η αύπνια, η υπερενεργητικότητα, οι νυχτερινοί εφιάλτες, δείχνουν πως πρόκειται μάλλον για δυσφορία παρά για ευφορία. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, αναπτύσσεται μια γενική απόσυρση, κατάθλιψη, ερεθιστικότητα, επιθετικότητα, παρορμητική συμπεριφορά.”.

– το Σύνδρομο της Κοινωνικής Κατάρρευσης

Συνιστά τη φυσική απόρροια της απανθρωποποίησης και περιλαμβάνει κάθε είδους συμπτωματολογία ψυχοκοινωνικής έκπτωσης και – βέβαια – αφορά και όσους είναι φυσιολογικά άτομα πριν εγκλειστούν στο ίδρυμα (τούτο άλλωστε, ισχύει και για τα ανωτέρω δύο σύνδρομα). Η κατακλυσμική τούτη εμπειρία της φυλάκισης οδηγεί σε ένα ακόμα βήμα: από το Συμβολικό προς τον πραγματικό Θάνατο.

Αυτοτραυματισμοί, πετυχημένες και μη απόπειρες αυτοκτονίας εν όψει του αρχικού Ψυχολογικού “Σοκ” του εγκλεισμού, άρνηση λήψης τροφής, επιθετικές συμπεριφορές αποτελούν οικείες συμπεριφορές του πληθυσμού της αφού – εδώ – ισχύει ένας και μόνο νόμος: “ή καταστρέφεις ή καταστρέφεσαι”.

Η μηχανιστική Μπηχεβιοριστική κατεύθυνση ερμηνεύει τον Ιδρυματισμό, ως την αυτόματη απάντηση του νεοεισερχόμενου στη στερητική φύση του ιδρύματος· ο Γνωστικός Συμπεριφορισμός τον συναρτά με διανοητικούς και ψυχοσυναισθηματικούς “διάμεσους”, χαρακτηριστικά προσωπικότητας και συστήματα αξιών ενώ, άλλες – Αμερικάνικες – ερευνητικές μελέτες διαψεύδουν ή και σχετικοποιούν το φαινόμενο σε επίπεδο παράτασης του χρόνου εγκλεισμού ή σε επίπεδο αρχικού “Σοκ”...

Θεωρούμε “στρουθοκαμηλισμό” το να προσπαθούμε να αρνηθούμε τη βασική παρενέργεια του θεσμού της φυλακής από τη στιγμή που, η ίδια η εμπειρία καταδεικνύει πως έχει τη φυσιγνωμία του Διπλού Δεσμού της

σχιζοφρενικής ψύχωσης' και εννοώ, το άλλοθι της κοινωνικής προστασίας κατασκευάζοντας εγκληματίες, το άλλοθι του σωφρονισμού κακοποιώντας την ανθρώπινη υπόσταση και αξιοπρέπεια, το άλλοθι της κοινωνικής επανένταξης στιγματίζοντας και περιθωριοποιώντας ξανά... (Τσαλίκογλου Φ., 1989, σ. 184)

Δ. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΔΥΣΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σύμφωνα με το πρώτο σύγχρονο ελληνικό νομοθέτημα για την εκτέλεση των στερητικών της ελευθερίας ποινών (Σωφρονιστικός Κώδικας εκτελέσεως ποινών και μέτρων ασφαλείας του 1967) και σε συνάρτηση με τους “Βασικούς Στοιχειώδεις Κανόνες για τη μεταχείριση των Κρατουμένων” του Ο.Η.Ε. (1957) – ο πρωταρχικός σκοπός του εγκλεισμού έγκειται στην Αναμόρφωση των κρατουμένων. Όμως, ο όρος αυτός επιδέχτηκε πολλαπλές επικρίσεις που συνεπάγοντο την υιοθέτηση – εν έτει 1973 – των “Βασικών Στοιχειωδών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων του Συμβουλίου της Ευρώπης” το οποίο προσανατολίζονταν αφενός στην έννοια της επανακοινωνικοποίησης και αφετέρου στο ζητούμενο της αποφυγής του Στιγματισμού.

Το 1987, το Συμβούλιο της Ευρώπης εισαγάγει νέους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες που αποστασιοποιούνται από οποιαδήποτε χροιά ωφελεμισμού επικεντρωμένοι κατά βάση στο σεβασμό των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το “άνοιγμα” των φυλακών και τη θέσπιση διατάξεων προς εγγύηση της αρχής της νομιμότητας. Εν όψει τούτων, θεσμοθετούνται όργανα επιφορτισμένα με τη λήψη αποφάσεων σχετικών με την οργάνωση της συμβίωσης του εγκλείστου πληθυσμού στο κατάστημα (πχ. Συμβούλιο Φυλακής) προκειμένου να περισταλεί η “διακριτική ευχέρεια” του Διευθυντή των φυλακών και, ανασυστήνονται νέοι θεσμοί όπως, τα κέντρα ημι-ελεύθερης διαβίωσης, η τμηματική έκτιση της ποινής, η κοινωφελής εργασία, οι άδειες εξόδου των κρατουμένων, η μείωση του κατώτατου ορίου και των προϋποθέσεων της υφ’ όρον απόλυσης, κ.ο.κ.

Το πρόβλημα εδώ έγκειται στο ότι, αντί του ανωτέρου ΣΚ1989 εφαρμόζονται στην πράξη οι διατάξεις του ΣΚ1967 που διαπνέονται από

περισσότερο τιμωρητικές φιλοσοφίες και τούτο – πιστεύουμε –, δεν συνιστά οξύμωρο σχήμα παρά απότοκο της ελληνικής ιδιαιτερότητας που καθιστά το θεσμό της φυλακής ως αναγκαίο απότοκο μιας διάθεσης τήρησης “συμβολικών” λειτουργιών που εναγκαλίζονται με τον εκφοβισμό και την καταστολή. Την θεώρηση του σωφρονιστικού καταστήματος ως – εκ φύσεως και εκ προορισμού – θεσμοθετημένου χώρου δεινών, εκδίκησης και πειθαναγκασμού μοιάζουν μάλιστα να την αντιλαμβάνονται όχι μόνο ο νομοθέτης, η πολιτική και φυσική διοίκηση των φυλακών αλλά και οι ίδιοι οι κρατούμενοι. Από αυτήν την άποψη, φαίνεται πως η ελληνική φυλακή “αποδίδει” κατά τα μέτρα της αυτονομιοποίησης του ιδεολογικού κοινωνικο-πολιτικού συστήματος. Μία εκ των σύμφυτων διαστάσεων λειτουργίας της συναρτάται με την έννοια του αδιαχώρητου όχι απλά ως έκφραση αριθμητικής υπεροχής σε σχέση με την διατιθέμενη δυναμικότητα των θέσεων αλλά κυρίως ως ένδειξη ασφυκτικών όρων διαβίωσης που καθιστά εξ’ ορισμού αδύνατη κάθε απόπειρα εξυγίανσης του θεσμού. Η έκθεση κάποιων σπουδαιών στατιστικών στοιχείων θα πείσει για του λόγου το αληθές. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 125, άρθρ. Β. Καρύδης, τόμ. Β’)

Υπάρχουν 25 καταστήματα κράτησης στη χώρα εκ των οποίων, οι 21 είναι κλειστές φυλακές, μόλις 4 είναι αγροτικές και 3 είναι θεραπευτικά καταστήματα. Η δυναμικότητα στο σύνολο τους ανέρχεται σε 4.502 θέσεις ενώ, ο πληθυσμός τους κατά περιόδους υπερβαίνει το διπλάσιο της δυναμικότητας. Τούτο αφορά – κατά κύριο λόγο – τα σωφρονιστικά καταστήματα των μεγαλύτερων αστικών κέντρων αφού, το μεγαλύτερο μέρος των κρατουμένων παρακάμπτει το αδιαχώρητο των φυλακών προκειμένου να έχουν προσβασιμότητα στο οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον όπως και – βασικά – στους συνηγόρους τους πράγμα που διαμορφώνει και συντηρεί ένα είδος “δικτύου πελατειακών σχέσεων” μεταξύ καταδικασμένων, συνηγόρων, φυλάκων και παραγόντων της πολιτικής ζωής. Έτσι, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι, στη λειτουργική δυσλειτουργία του θεσμού συμβάλλουν και οι

κρατούμενοι οι οποίοι εκπαιδεύονται στο ισχύον πρότυπο του ιδρύματος από τη μια εσωτερικεύοντας τη λειτουργική βία της αντι-κοινωνίας των εγκλείστων και από την άλλη αντιδρώντας θετικά σε κίνητρα συνεργασίας με το προσωπικό του ιδρύματος... (Πίνακας 10)

Επιπλέον, μπορεί κανείς βάσιμα να αναλύσει το αδιαχώρητο των φυλακών υπό τη συνδρομή του “συνδρόμου ασφαλείας” που διέπει τη διοικητική οργάνωση των φυλακών. Σε κάποια υπηρεσιακή έκθεση Διευθυντή – υπερπλήρους – ασωφρονιστικού καταστήματος αναφέρεται ότι, δεν καθίσταται εφικτός ο διαχωρισμός κρατουμένων ανά κατηγορίες καθ’ ότι, “επιβάλλεται να τηρηθούν στις πτέρυγες και τους θαλάμους οι κατεστημένες ισορροπίες οι σχετικές με την επιδείξασα απειθαρχία και επικινδυνότητα” (δηλαδή, να τηρηθεί η αντι-κοινωνία των κρατουμένων). Σε ανάλογη έκθεση του αυτού καταστήματος επισημαίνονται αρνητικές στάσεις των εγκλείστων έναντι της νομοθετικής πρόβλεψης για μεταβίβαση των αρμοδιοτήτων χορήγησης αδειών σε ανεξάρτητο εξειδικευμένο όργανο μακράν της διακριτικής ευχέρειας του Διευθυντή...

Το περί ου ο λόγος ζήτημα ενέχει μία μεγάλη αντίφαση: ενώ στο 90 % των καταδικασθέντων επιβάλλεται στερητική της ελευθερίας ποινή, τα 3/4 των καταδικασθέντων εκτρέπονται από την ολική ή και καθόλου έκτισή της με τον ευεργετικό μέτρο της μετατροπής σε χρηματική έτσι ώστε τελικά να εγκλείεται μόνο το 6-7 % των καταδικασθέντων, κατ’ επιλεκτική, βέβαια, επιταγή του ευρύτερου κοινωνικο-πολιτικού συστήματος. Τούτο είναι καταφανές τόσο από τη σύνθεση του εγκλείστου πληθυσμού δεδομένου ότι, οι μισοί εξ’ αυτών είναι αναλφάβητοι ή – πάντως – πολύ χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, και – αλλοδαποί – μετανάστες, το 70 % είναι άεργοι, εργάτες, αγρότες ή χειρωνακτές και το 40 % είναι εξαρτημένοι από ψυχοδραστικές ουσίες ενώ, ένα πολύ ελάχιστο ποσοστό αναλογεί σε επαγγελματίες αυξημένου κοινωνικού κύρους. Δεν είναι λοιπόν αξιοπερίεργο το κατά 70 % διαπιστωμένο ποσοστό υποτροπής

Πίνακας 10

Στατιστικά στοιχεία από τις Ελληνικές Φυλακές.

Η ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΑΚΩΝ ΚΑΙ Ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ										
ΦΥΛΑΚΕΣ	Θέσεις	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ		ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ		ΜΑΡΤΙΟΣ		ΑΠΡΙΛΙΟΣ		ΜΑΙΟΣ
		1n	16n	1n	16n	1n	16n	1n	16n	1n
ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΦΥΛΑΚΕΣ										
Αιγιάς	146	122	122	119	111	112	138	132	150	148
Κασσιόδρας	300	260	241	276	274	274	254	239	242	247
Τίρυνθας	200	270	265	255	255	240	256	280	264	265
ΙΣΟΦΡΟΝΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΑΝΗΛΙΚΩΝ										
Αυλών	308	314	314	322	322	319	331	320	304	304
Κασσιόβειας	250	158	154	153	146	152	150	142	132	133
Βόλου	65	100	105	106	98	97	101	99	99	100
ΚΑΒΙΣΤΕΣ ΦΥΛΑΚΕΣ										
Αϊκωνισσού	105	214	219	212	202	198	196	213	202	204
Κερκiras	160	163	172	174	160	166	165	160	157	165
Πάτρας	343	714	691	707	716	726	719	709	697	707
Τρικάλων	125	195	191	190	196	198	191	189	193	204
Χαλκίδας	120	200	190	194	186	195	192	192	185	196
ΚΚΦ υναϊκών	270	380	370	385	377	377	386	386	394	402
ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ										
Ψυχιατρεία	160	226	214	227	219	222	226	219	236	242
Νεοκασίου	60	83	97	96	105	99	94	91	97	(87)
ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΦΥΛΑΚΕΣ										
Θεσσαλονίκης	370	619	621	615	612	623	621	616	612	618
Ελευσίνας	80	228	249	250	228	237	231	209	206	151
Κασσίου	105	179	171	177	209	202	199	202	208	191
Καρόλου	45	80	85	92	85	83	87	85	75	7
Λάρισας	363	685	680	688	703	691	694	698	713	70
Ναυπλίου	314	326	328	336	336	338	321	302	310	31
Νεοπόλης	45	75	70	85	81	92	107	94	89	9
Πρεβεζάνης	100	202	176	190	182	202	194	197	194	20
Τρίπολης	65	93	91	95	94	96	96	96	97	9
Χανίων	67	86	92	92	87	101	94	99	97	9
Χίου	100	109	105	111	107	108	112	110	115	12
Καρίνου Πενν	60	37	35	38	34	40	39	34	36	3
Στρατιωτικοί		14	12	16	16	15	13	13	17	1
ΚΑΥΦ	38	44	49	48	48	49	50	46	49	4
Μαλενδρινού	280	180	216	236	252	266	262	261	258	26
ΣΥΝΟΛΟ	5284	8507	8445	8563	8508	8551	8536	8500	8477	843

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΦΥΛΑΚΕΣ										
	1/1/2002	16/1/2002	1/2/2002	16/2/2002	1/3/2002	16/3/2002	1/4/2002	16/4/2002	1/5/2002	15/5/2002
1 Χωρητικότητα των φυλακών	5.284	5.284	5.284	5.284	5.284	5.284	5.284	5.284	5.284	5.284
2 Αριθμός των κρατούμενων	8.507	8.445	8.563	8.508	8.551	8.536	8.500	8.477	8.436	
3 Αριθμός των υποκαίων	1.954	2.133	2.099	2.301	2.042	2.027	1.971	1.925	1.917	
4 Αριθμός των αλλοδαπών κρατούμενων	3.907	3.892	3.096	3.301	3.850	3.996	4.005	3.888	3.871	
5 Αριθμός των γεννημένων κρατούμενων	427	420	435	427	425	435	433	439	465	
6 Αριθμός των ανηλικών κρατούμενων	477	481	492	471	477	481	477	457	464	
7 Αριθμός των παραβάτων του νόμου περί ναρκωτικών	3.358	3.520	3.397	3.904	3.530	3.438	3.417	3.414	3.396	
8 Κατάδικοι με ποινή θανάτου	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
9 Κατάδικοι με ισόβια κάθειρξη	552	571	571	578	563	571	575	579	580	
10 Κατάδικοι με πρόσκαιρη κάθειρξη:										
α) Από 5-10 έτη	1.689	1.669	1.685	1.692	1.857	1.842	1.864	1.874	1.862	
β) Από 10-15 έτη	1.313	1.295	1.319	1.302	1.237	1.255	1.265	1.238	1.237	
γ) Από 15 έτη και πάνω	1.029	1.010	995	1.024	829	843	863	876	884	
11 Κατάδικοι με φυλάκιση:										
α) Μέχρι 6 μήνες	396	397	412	385	334	326	307	309	300	
β) Από 6 μήνες έως 1 έτος	263	275	295	291	327	314	315	305	303	
γ) Από 1-2 έτη	289	285	292	282	332	322	310	318	317	
δ) Από 2-5 έτη	764	750	770	775	899	903	880	923	881	
12 Κρατούμενοι για τρέφ.	14	15	7	7	7	7	7	13	9	

αυτών – των “επίσημων στόχων” του σωφρονιστικού – συστήματος – αφού, η επανένταξη προϋποθέτει – αναγκαία – την ένταξη που ουδέποτε εξέλαβαν... (Κουράκης Ν., 1994, σ. 132, άρθρ. Β. Καρύδης, τόμ. Β’)

Το μέτρο της μετατροπής της ποινής της φυλάκισης σε χρηματική αφορά εκείνα τα αδικήματα για τα οποία προβλέπεται η ποινή της φυλάκισης για διάστημα που δεν υπερβαίνει τα τρία έτη ή περιπτώσεις έκτισης του ήμισυ της ποινής (4 Κώδικες, 1994, σ. 575) και συναρτάται άμεσα με την παράδοση επιβολής επιεικών ποινών – ενώ παλαιότερα με πολιτικές σκοπιμότητες. Στο ερώτημα “γιατί δεν επιβάλλεται απευθείας χρηματικές ποινές παρά, ακολουθείται η τακτική της ειδικής παραγραφής για τα μετατρέψιμα ελαφρά σδικήματα”, μπορούν να δοθούν μόνο απαντήσεις που θεμελιώνουν συμβολική και οικονομική σκοπιμότητα και εννοώ ότι, ενώ δημιουργεί εντυπώσεις επιεικών διαθέσεων μεταχείρισης των κατηγορουμένων – τουναντίον –, διαφυλάσσει το στιγματιστικό χαρακτήρα και την ηθική απαξία της εγκληματικής πράξης. Επιπροσθέτως, λειτουργεί ως υποκατάστατο των – δαπανηρών – εναλλακτικών ποινών αλλά και ως πρακτική κοινωφελούς προσφοράς του δράστη στην κοινωνία – εφόσον, με την καταβολή του ανάλογου ποσού συνεισφέρει αποφασιστικά στη συντήρηση των σωφρονιστικών καταστημάτων και γενικότερα, στις πολλαπλές ανάγκες του συστήματος απονομής της Ποινικής δικαιοσύνης.

Παράλληλα με το μέτρο της μετατροπής της ποινής, ενεργοποιείται και εκείνο της αναστολής εκτελέσεως καθώς και, της υφ’ όρον απόλυσης. Σύμφωνα με τον πρώτο, το δικαστήριο έχει την ευχέρεια αναστολής της εκτέλεσης της ποινής της φυλάκισης για αδικήματα που τιμωρούνται για 6 μήνες - 2 έτη ενώ, διατάσσει αναγκαστικά την αναστολή εκτελέσεως για αδικήματα στα οποία επιβάλλεται η στερητική της ελευθερίας ποινή για 3-5 έτη. Όσο αφορά στην υφ’ όρον απόλυση, εφαρμόζεται στους μεν καταδικασθέντες σε ποινή φυλάκισης που έχουν εκτίσει τα 2/5 της ποινής τους, στους δε καταδικασθέντες σε

πρόσκαιρη κάθειρξη που έχουν εκτίσει τα 3/5 της ποινής τους και, στους καταδικασθέντες σε ισόβια κάθειρξη εάν έχουν εκτίσει τα 20 έτη. Οι θεσμοί τούτοι λειτουργούν κατά την προοπτική αποσυμφόρησης των καταστημάτων σωφρονισμού – ο κύριος όγκος των – οποίων παραμένει, οι καταδικασθέντες για Ειδικούς Ποινικούς Νόμους (νόμους περί αυτοκινήτων, αγορανομίας και δημόσιας υγείας, αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας, εγκλήματα βίας, εμπορίας, χρήσης και διακίνησης ναρκωτικών, λαθραίας εισόδου και παραμονής αλλοδαπών, οπλοχρησίας, κλπ.), και “Κοινώς Επικίνδυνα Εγκλήματα” – κατά του κοινωνικού συνόλου – (όπως, εμπρησμός, πρόκληση ναυαγίου, νοθεία τροφίμων, παραβάσεις σχετικά με χρήση εκρηκτικών υλών, άρση ασφαλιστικών εγκαταστάσεων, κλπ.). Εξάλλου, σημαντικό μέρος του πληθυσμού αποτελούν και οι υπόδικοι (αύξηση κατά 70 % σε σχέση με το 1980) πράγμα που συσχετίζεται όχι απλά με τα υψηλότερα ή βαρύτερα ποσοστά εγκληματικότητας αλλά κυρίως με τις μειωμένες αντοχές του Ποινικού συστήματος όσον αφορά τα απαιτούμενα χρονικά περιθώρια για την επεξεργασία των υποθέσεων. Περιττό δε να αναφέρουμε πως, η πλειοψηφία των υπόδικων είναι αλλοδαποί... (αύξηση κατά 70 %).

Όσον δε αφορά στα ποσοστά αποφυλάκισης – τούτα – παραμένουν σταθερά κυμαινόμενα μεταξύ 14-20 %, για λόγους όπως, η άσκηση ενδίκου μέσου, η αθώωση από δευτεροβάθμιο δικαστήριο, η συγχώνευση ή η εξαγορά ποινών, η ακύρωση της απόφασης, κ.ο.κ. και όχι για λόγους ευεργετικού υπολογισμού εργασίας αφού φαίνεται να υποτιμάται από τους κρατούμενους αυτή η μέθοδος επιτάχυνσης του χρόνου αποφυλάκισης χάριν της δυνατότητας εξαγοράς της ποινής ή μετατροπής της ποινής.

Από την άλλη πλευρά, ενώ αυξάνονται τα τελευταία χρόνια οι κρατικές δαπάνες για την Κεντρική Υπηρεσία, τα Δικαστήρια, τα Σωφρονιστικά Καταστήματα, τα Ιδρύματα Αγωγής Ανηλίκων και τα Νοσοκομεία Κρατουμένων τόσο σε σχέση με την επάνδρωση σε φυλακτικό και διοικητικό-

τεχνικό προσωπικό όσο και με την προμήθεια φαρμακευτικού υλικού, κλινών και κλινοσκεπασμάτων, ειδών τροφίμων και ποτών, καπνού και, λοιπού υγειονομικού υλικού, παρατηρείται ιδιαίτερη “παραγνώριση” των αναγκών σε ειδικό προσωπικό (κοινωνικούς λειτουργούς, κοινωνιολόγους, εγκληματολόγους, ψυχολόγους, νοσηλευτές, δασκάλους, ιερείς, κλπ.) όπως και, σε προμήθεια ειδών ψυχαγωγίας και υλοποίηση προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης των κρατουμένων – διοχετεύοντάς τες σε μη κρατικούς φορείς και Εταιρείες υποστήριξης. Τούτο σημαίνει πως, οι σύγχρονες εγκληματοκατασταλτικές πολιτικές ασκούνται με άξονα το πρόβλημα του αδιαχώρητου και του υψηλού-κόστους συντήρησης των σωφρονιστικών καταστημάτων και όχι με τη “φιλολογία” της κοινωνικής επανένταξης του εγκλείστου πληθυσμού που – εξ’ ορισμού – απαιτεί τη χρήση εναλλακτικών μέτρων. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 163, άρθρ. Ε. Λαμπροπούλου, τόμ. Β’)

Η – κατά βάση – τιμωρητική πολιτική μεταχείρισης των εγκληματιών από τη μια πλευρά και η επιχειρηματολογία της Ριζοσπαστικής και Καταργητικής θεωρίας από την άλλη περί της συντήρησης – ουσιαστικά – του θεσμού της φυλακής με βελτιωτική χροιά, αποτρέπουν την κύρια χρήση των εναλλακτικών ποινών μέσα στα πλαίσια μεταρρύθμισης. Εμείς, με τη σειρά μας, πιστεύουμε ότι, τα όποια προγράμματα μεταρρύθμισης θα πρέπει να αγγίζουν και τα τρία επίπεδα του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης με – και μάλιστα – επιδιώξεις που θα απορρέουν από την ώριμη, συλλογική, κοινωνική συνείδηση, και τίποτε λιγότερο. Έτσι, στο κανονιστικό-νομοθετικό επίπεδο προτείνουμε, την πλήρη απεγκληματοποίηση των “ήπιων” ναρκωτικών στο δικαστικό επίπεδο, το αίτημα μειωμένης χρήσης της ποινής της φυλάκισης και στο επίπεδο της εκτέλεσης των ποινών, η ίδρυση κέντρων ημι-ελεύθερης διαβίωσης να αντικαταστήσει τη διάθεση κατασκευής νέων φυλακών... (Κουράκης Ν., 1994, σ. 133, άρθρ. Β. Καρύδης, τόμ. Β’)

Ε. ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ) αποτελεί ένα διεθνές καταστατικό “υπέρ των πρωταρχικών θεμελίων της δικαιοσύνης και της ...ειρήνης” που προϋποθέτει αφενός μεν, πολιτικό σύστημα αυθεντικής δημοκρατίας αφετέρου δε, ενιαία αντίληψη και σεβασμό για τα δικαιώματα του ανθρώπου. Καταρτίστηκε στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης και υπογράφηκε το 1950 στη Ρώμη ενώ, τέθηκε σε ισχύ το 1953. Συνάφθηκε από 41 Ευρωπαϊκά κράτη (“κάθε Ευρωπαϊκό κράτος που επιθυμεί να καταστεί μέλος του Συμβουλίου, απαιτείται να έχει προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ”, Λονδίνο 1949) ενώ, η χώρα μας επικύρωσε την ΕΣΔΑ με το Ν. 2329 1953 επανεντασσόμενη στο Συμβούλιο της Ευρώπης εν έτει 1974 μετά την επιβαλλόμενη – κατά τη δικτατορία – αποχώρησή της.

Πηγές έμπνευσης της λίστας των προστατευόμενων δικαιωμάτων και ελευθεριών συνιστούν τόσο τα Συντάγματα των κρατών-μελών όσο και ανάλογα Διεθνή κείμενα όπως εκείνο της, Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε., 10/12/1948). Η αξιόλογη τομή της ΕΣΔΑ επικεντρώνεται στην θέσπιση της πρακτικής της Ατομικής Προσφυγής μέσω της οποίας το μεμονωμένο άτομο αναβαθμίζεται σε υποκείμενο του Διεθνούς Δικαίου αφού, σε περίπτωση παραβίασης των στοιχειωδών ελευθεριών του και μετά την εξάντληση των ενδίκων μέσων του εσωτερικού δικαίου νομιμοποιείται να επικαλεστεί την ΕΣΔΑ και την Ευρωπαϊκή “δημόσια τάξη” της για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Μάλιστα, υπό την προστατευτική σκέπη της εντάσσεται οποιοσδήποτε βρίσκεται υπό τη – μόνιμη ή παροδική – δικαιοδοσία του κράτους-μέλους ανεξάρτητα από

ιθαγένεια, τόπο κατοικίας ή οποιαδήποτε άλλη σύνδεση με αυτό ενώ, νομιμοποιείται – επίσης – να παρέμβει και σε τρίτη χώρα μη συμβαλλόμενη σε περίπτωση έκδοσης ή απέλασης που συνεπάγεται εν δυνάμει κίνδυνο βασανισμού ή άλλης αντι-ανθρωπιστικής μεταχείρισης για τον εκζητούμενο ή απελαυνόμενο.

Σήμερα, η ΕΣΔΑ έχει εκδόσει άνω των 1.000 αποφάσεων προκειμένου για την επανόρθωση της ζημίας που υπέστη ο πολίτης ή το κράτος-θύμα από το ενδοκρατικό θεσμικό όργανο – το κύρος των οποίων υπερέχει σαφώς έναντι άλλης νομολογίας. Αξίζει – επίσης – να σημειωθεί ότι, αναγράφει ποιά δικαιώματα υπόκεινται σε περιοριστικές οριοθετήσεις και ποιά όχι.

Έτσι, καθολικά εφαρμόσιμα είναι:

η απαγόρευση των βασανιστηρίων, της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας (άρθρο 4), το δικαίωμα σε χρηστή και δίκαιη δίκη από δικαστήριο καθιδρυμένο από το νόμο, ανεξάρτητο και αμερόληπτο και το τεκμήριο της αθωότητας (άρθρο 6), η απαγόρευση των διακρίσεων φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, σχέσης με εθνική μειονότητα, περιουσίας, γέννησης ή αστικής κατάστασης (άρθρο 14), η ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης, της θρησκείας και της έκφρασης (άρθρα 9 και 15), το δικαίωμα στη μόρφωση (άρθρο 18), το δικαίωμα αποζημίωσης σε περίπτωση δικαστικής πλάνης (άρθρο 3), κλπ.

Αντιθέτως, περιοριστικές διατάξεις επισυνάπτονται στα δικαιώματα: της ζωής (όταν πχ. επιβάλλεται θανατική ποινή για εγκληματίες πολέμου ή γίνεται νόμιμη χρήση βίας για λόγους άμυνας, αποτροπής του κινδύνου απόδρασης νομίμως κρατούμενου, αντιμετώπισης στάσεων κι εξεγέρσεων σε σωφρονιστικά καταστήματα, ή διαφύλαξη της ασφάλειας προσώπων επαπειλούμενων από τρομοκρατικές ενέργειες) του γάμου και της ίδρυσης οικογένειας (εφόσον και τα δύο μέρη είναι ηλικιακά ώριμοι), της ελευθερίας κυκλοφορίας και επιλογής

διαμονής σε οποιοδήποτε μέρος της επικράτειας (στην περίπτωση που συντρέχουν ειδικοί όροι για τη δημοκρατία, την εθνική ασφάλεια, την τήρηση της δημόσιας τάξης, την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας, της ηθικής και των ελευθεριών τρίτων, κλπ.), του σεβασμού του προσωπικού και οικογενειακού ασύλου και αλληλογραφίας (εν όψει της παραπάνω περίπτωσης), κ.ο.κ. (Μαθίας Σ., 1999, σ. 11)

Το κατά πόσον τούτα τα προστατευόμενα από την ΕΣΔΑ δικαιώματα προστατεύονται σε πρακτικό επίπεδο και στο καθεστώς της φυλάκισης, αποτελεί, βέβαια, ένα ζήτημα... Σύμφωνα με το άρθρο 1 του Σ.Κ., ο σκοπός του σωφρονισμού έγκειται στην επίτευξη της κοινωνικής αναπροσαρμογής των κρατουμένων “δια της αγωγής και βελτιώσεως αυτών” ενώ παρακάτω – στο άρθρο 142 – προβλέπονται “ειδικοί εκπαιδευτές” προς άσκηση των κρατουμένων εις ηθικήν αγωγήν “δι ων – και τη βοήθεια σύγχρονων επιστημονικών μεθόδων – αναπτύσσεται το συναίσθημα της ευθύνης και η αντίληψις περί των ηθικών και κοινωνικών υποχρεώσεων, επί τω τέλει της κοινωνικής των απολυομένων προσαρμογής”. Η εικόνα είναι σαφής: η διάπραξη εγκλήματος αποδεικνύει κοινωνική αποπροσαρμογή λόγω αποβολής δραστικών επενεργειών της ηθικο-κοινωνικοποιητικής αγωγής και, με την επαναχορήγηση αυτής της αγωγής θα επιτευχθεί η κοινωνική αναπροσαρμογή. Το πόσο χρήζουν σωφρονιστικής αγωγής – για παράδειγμα – ο ιατρός που σφάλει σε χειρουργική επέμβαση, ο μηχανικός που προκαλεί εργατικό ατύχημα εξ’ αμελείας, και τα συναφή, αποτελεί άλλο ένα ζήτημα...

Η εικόνα του άρθρου 1 του Σ.Κ. διασαλεύεται επί της πρόβλεψης συγκεκριμένων μεθοδεύσεων από το άρθρο 65 όπου, “η μεταχείρισις ατόμων καταδικαζομένων εις ποινήν ή άλλο μέτρον στερητικόν της ελευθερίας οφείλει να αποσκοπεί...εις την ανάπτυξιν εις αυτούς της βουλήσεως και των ικανοτήτων αίτινες θα επιτρέψωσι, μετά την αποφυλάκισίν των, όπως ούτοι διαβιώσι σεβόμενοι τον νόμον και ανταποκρινόμενοι εις τας ανάγκας των”. Δηλαδή,

καθίσταται σαφές πως, δεν ενδιαφέρει η αφηρημένη έννοια της κοινωνικής αναπροσαρμογής και αλλοίωσης της προσωπικότητας του κρατούμενου προς τη κατεύθυνση της ηθικής διάπασης και αγωγής παρά μόνο, η νομοταγής διαβίωση του μετά την αποφυλάκιση. Τούτο συμφωνεί τόσο με σχετική παράθεση του Δ. Καρανίκα για το – ενδεχομένως – ατελέσφορον της “τελείας ηθικής αναμορφώσεως” όσο και με την πρακτική ανάθεση του έργου της “ειδικής εκπαίδευσης” σε φύλακες των σωφρονιστικών καταστημάτων οι οποίοι στη συντριπτική πλειοψηφία τους καλύπτουν – μόλις – το τυπικό προσόν του απολυτηρίου από την υποχρεωτική έως και δευτεροβάθμια εκπαίδευση...

Εν όψει τούτων και κατά το άρθρο 10 του Σ.Κ. οι στερούμενοι της προσωπικής αυτών ελευθερίας κρατούνται, αναλόγως του σκοπού και της διάρκειας κρατήσεως εις: δικαστικές φύλακας (Δήμος Κορυδαλλού, Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα, Χανιά και Νεάπολη Κρήτης, Βόλος, Κόρινθος, Κομοτηνή, Λάρισα, Τρίπολη, Ναύπλιο, Χίο και Κώ), εις κλειστές φυλακές (Δήμος Κορυδαλλού, Πάτρα, Κέρκυρα, Χαλκίδα, Αλικαρνασσό Ηρακλείου, Τρίκαλα και Αίγινα), εις αγροτικές φυλακές (Κασσάνδρα Χαλκιδικής, Τίρυνθα Ναυπλίου και Αγιά Χανίων), εις σωφρονιστικά καταστήματα ανηλίκων (βιοτεχνικό Δήμου Κορυδαλλού, αγροτικά Κασσαβέτειας και Πτυχίας), εις Ιδρύματα Αγωγής ανηλίκων (Δήμων Αθήνας, Κορυδαλλού και Πεύκης, και Βόλος) καθώς και εις θεραπευτικά καταστήματα (Δήμου Κορυδαλλού και Άμφισσας). (Αλεξιάδης Σ., 1983, σ. 30)

Σε αυτά – και δεδομένης της ανάγκης προσαρμογής των μεθοδεύσεων στην ψυχοσύνθεση του πληθυσμού που τα απαρτίζουν – επιβάλλονται οι εξής κύριες και παρεπόμενες ποινές και αναπληρωματικά ή συμπληρωματικά της ποινής μέτρα ασφαλείας:

Κύριες ποινές: θανατική ποινή, ισόβια κάθειρξη, πρόσκαιρη κάθειρξη, φυλάκιση, κράτηση, αόριστη κάθειρξη των καθ' ἑξίν και κατ' ἐπάγγελμα επικινδύνων εγκληματιών, περιορισμός σε ψυχιατρικό κατάστημα ή

παράρτημα φυλακών των επικινδύνων εγκληματιών ελατωμένου καταλογισμού, περιορισμός σε σωφρονιστικό κατάστημα εφήβων, χρηματική ποινή και πρόστιμο.

Παρεπόμενες ποινές: αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων, απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος, δημοσίευση καταδικαστικής απόφασης, ειδική δήμευση κατά δραστών, εκτόπιση και αφαίρεση της άδειας οδήγησης.

Αναπληρωματικά μέτρα ασφαλείας: φύλαξη των ακαταλόγιστων επικινδύνων εγκληματιών, αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα για τους ανήλικους παραβάτες.

Συμπληρωματικά μέτρα ασφαλείας: εισαγωγή αλκοολικών και τοξικομανών σε θεραπευτικό κατάστημα και παραπομπή φυγόπονων ή επιρρεπόντων στον άτακτο βίο εγκληματιών σε κατάστημα εργασίας (στερητικά της ελευθερίας), απαγόρευση διαμονής σε ορισμένους τόπους και απέλαση αλλοδαπών (περιοριστικά της ελευθερίας) και δήμευση αντικειμένων επικινδύνων για τη δημοσία τάξη όπως, ναρκωτικές ουσίες, πλαστά χαρτονομίσματα, εκρηκτικές ύλες, κ.ο.κ. (περιουσιακό μέτρο ασφαλείας). (Σπινέλλης Δ., 1990, σ. 35)

Εκτός της πολυπροβληματικής και δαιδαλώδους σωφρονιστικής νομοθεσίας περί ανάκλησης ή άρσης της υφ' όρον απολύσεως (άρθρα 107-108, αντίστοιχα), επιβολής του πειθαρχικού μέτρου της απομόνωσης (σε περιπτώσεις απείθειας στο φυλακτικό και διοικητικό προσωπικό, ομαδικών στασιαστικών ενεργειών, απόπειρων απόδρασης, συμμετοχής σε βίαιες συμπλοκές με τους άλλους κρατούμενους, ασελών πράξεων, ψευδούς απόπειρας αυτοτραυματισμού, φθοράς του υλικού του καταστήματος, διεξαγωγής απαγορευμένων παιγνίων, αθεμιτής αισχροκέρδειας συκοφαντικών αναφορών, ρυπαρότητας του χώρου κινήσεως, κλπ.) (άρθρο 87 Σ.Κ.) ιδιαίτερα προβληματικό καθίσταται και η πρακτική του μέτρου της αόριστης κράτησης αφού, – σύμφωνα με τους Silving και Morris – αντιμετωπίζει τους ενδιαφερόμενους ως “πειραματόζωα” με πράξεις που προσβάλλουν θεμελιώδη

ανθρώπινα δικαιώματα. Εξαιρώντας κανείς το γεγονός ότι, ούτως ή άλλως δεν υπάρχει κανείς που να μπορεί να προβλέψει το χρονικό διάστημα της επανόρθωσης της κοινωνικής προσαρμογής του δράστη – όπως άλλωστε, δεν υπάρχει και κανείς που να μπορεί να ελέγξει την αυτονομία της ιατρικής ή δικαστικής απόφασης (Morriss και Howard) –, η πραγματικότητα αποδεικνύει ότι, αόριστη κράτηση ισοδυναμεί με περισσότερη κράτηση· υπερδιπλάσιος αριθμός ατόμων εγκλείεται για υπερδιπλάσιο χρονικό διάστημα πράγμα που, καθορίζεται όχι με βάση τα κριτήρια βελτίωσης όπως, ηθική διαγωγή ή βαθμός συνεργατικής διάθεσης στο ίδρυμα παρά με γνώμονα, ιδιαίτερες βιογραφικές μεταβλητές όπως, η ηλικία, το φύλο, η εθνικότητα, η κοινωνικο-οικονομική θέση, κ.ο.κ. ενώ, ο κίνδυνος της υποτροπής ελλοχεύει για διάστημα δύο έως τριών ετών μετά την αποφυλάκιση τους – τουλάχιστον – για το ήμισυ εξ' αυτών. (Τσαλίκογλου Φ., 1989, σ. 163)

Στον τομέα δε της μετασφρονιστικής μέριμνας της χώρας μας αξίζει να μνημονευθεί, ο Ν. 869/1937 “περί ιδρύσεως Γενικής Εταιρείας Φυλακών και προστατευτικών εταιριών αποφυλακισμένων, οργανώσεως ποινικού μητρώου και τροποποιήσεως διατάξεων περί διοικήσεως φυλακών και σφρονιστικού προσωπικού...έτσι ώστε η ακολουθούμενη υπό του ελληνικού Σ.Κ. γραμμή να μην αφίσταται των διεθνώς υποδεικνυομένων λύσεων...”. Σύμφωνα με αυτόν, η μετασφρονιστική μέριμνα έγκειται στην ηθική και υλική προστασία ίνα επανέλθουν εις τον ομαλόν κοινωνικόν βίον και ασκείται – αυτοτελώς ή σε συνεργασία – από τις Κοινωνικές Υπηρεσίες των σφρονιστικών καταστημάτων και τις Εταιρείες Προστασίας Αποφυλακισμένων. Εν προκειμένω, υφίστανται δύο ζητήματα:

- τα οικονομικά των Εταιριών Προστασίας Αποφυλακισμένων είναι λιγότερο από πενιχρά αλλά, και διανέμονται αν και όταν ζητηθούν από τους

ενδιαφερόμενους· συχνότατα τούτο εξαρτάται δε από το βαθμό ζήλου προσφοράς του Προέδρου του Δ.Σ.

- ο ελλειματικός αριθμός σε δυναμικό κοινωνικών λειτουργών όπως και, το ισχύον νομοθετικό καθεστώς (άρθρο 125 Σ.Κ.) που τους περιορίζει “υπό τον έλεγχον και εποπτεία του Διευθυντού του καταστήματος” μετατρέποντας τους σε “εργαλεία” του κάθε άλλο παρά ευνοεί τα καθήκοντά τους προς προπαρασκευή ευνοϊκών όρων οικογενειακού, επαγγελματικού και κοινωνικού περιβάλλοντος, εξεύρεσιν εντίμου βιοποριστικής εργασίας και καταλύματος, προφύλαξη από κακών συναναστροφών και φθοροποιών έξεων, και τα συναφή. (Αλεξιάδης Σ., 1983, σ. 71)

Σε γενικότερο επίπεδο – οφείλουμε να αναφέρουμε πως – η υλοποίηση της αναμόρφωσης του σωφρονιστικού συστήματος προσδιορίζεται από τέσσερις τύπους παραγόντων. Ο ένας σχετίζεται με την ασφάλεια του συστήματος οργάνωσης της έκτισης των ποινικών κυρώσεων – και ειδικότερα, με την εσωτερική τάξη, πειθαρχία και αποτροπή του κινδύνου απόδρασης· ο δεύτερος αναφέρεται στο οικονομικό κόστος των μεταρρυθμίσεων· ο τρίτος αφορά τις δικαιικές επιταγές περί των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων των κρατούμενων· και, ο τελευταίος διέπεται από όρους του πολιτιστικού επιπέδου ζωής της χώρας μας.

Η τήρηση της εσωτερικής τάξης (εξουδετέρωση κρουσμάτων απειθαρχίας και όχι μόνο) καθώς και η διαφύλαξη της ασφάλειας του καταστήματος (αποτροπή αποδράσεων) καθίσταται, όπως δείχνουν τα πράγματα, αυτοσκοπός του συστήματος σύμφωνος – μάλιστα – με την ιδέα της τιμωρητικής ανταπόδοσης του κακού ώστε, ο κρατούμενος να βιώνει κάθε στιγμή τον εαυτό του ως άνθρωπο που στερείται την ελευθερία του και τη φυλακή ως τόπο δεινών και κακομεταχείρισης στο όνομα του σωφρονιστικού ιδεώδους... Αν εξαιρέσει

κάνεις την αχρήστευση της πρακτικής του αλυσοδεσίματος στον τοίχο, δεν φαίνεται να έχουν αλλάξει και πολλά στον τρόπο οργάνωσης της ζωής των κρατουμένων, τη διάρθρωση ρόλων του σωφρονιστικού προσωπικού και τις δομικές και λειτουργικές παραμέτρους των κτηριακών εγκαταστάσεων. Για του λόγου το αληθές, υπενθυμίζουμε τις διπλές – εσωτερικές και εξωτερικές – φρουρές, τις διπλές σειρές ηλεκτροφόρων συρματοπλεγμάτων, τις ογκώδεις σιδερένιες πόρτες διαδρόμων και ατομικών κελιών και την “κατασκοπευτική” οπή τους, την αγχογόνο διαδικασία μεταγωγής και τα παρεπόμενα της, τον – αντισυνταγματικό – έλεγχο της αλληλογραφίας, τις αυστηρώς επιτηρούμενες επισκέψεις, τη διακριτική ευχέρεια του Διευθυντή περί της άρσης του δικαιώματος συμμετοχής σε προγράμματα εκπαίδευσης ή επαγγελματικής κατάρτισης και αποκλεισμού για την μητέρα που τεκνοποιεί εντός του ιδρύματος από το δικαίωμα επικοινωνίας με το παιδί της. Επιπλέον, από καμία διάταξη δεν συνάγεται η ιδιαίτερη ευθύνη του Διευθυντή, του Αρχιφύλακα, κλπ. για την αποτυχία της προσπάθειας σωφρονισμού...

Από την άλλη πλευρά, οι βελτιώσεις σε κτηριακή εγκατάσταση, επάνδρωση με ανθρώπινο δυναμικό και υλική υποδομή για την οργάνωση των μεθοδεύσεων μεταχείρισης απαιτεί – αναγκαία – διάθεση ικανών οικονομικών πόρων. Η νεότερη ιστορία αποδεικνύει μάλλον παράδοση του ελληνικού δημοσίου σε μεθοδεύσεις “αξιοποίησης” ήδη υπαρχόντων κτηρίων επί των Βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων (πχ. οι φυλακές-φρούρια του Παλαμηδίου, η κεντρική φυλακή της Αθήνας-σχολείο Αβέρωφ, η αγροτική φυλακή της Κασσάνδρας επί εδαφών μοναστηριακής περιουσίας που απαλλοτριώθηκαν, κ.ο.κ.). Τα αναπτυσσόμενα επιχειρήματα περί μειωμένων οικονομικών δυνατοτήτων προς επίτευξη της σωφρονιστικής αναμόρφωσης είναι αβάσιμα καθ’ ότι, και μόνοι οι πόροι από τα πρόστιμα και τις – κύριες και παρεπόμενες – χρηματικές ποινές αλλά και κυρίως τα έσοδα από τη μετατροπή των στερητικών της ελευθερίας ποινών σε χρηματικές καθώς και από τη

δήμευση προϊόντων ή μέσων του εγκλήματος, μπορούν να υπερκαλύψουν τις ανάγκες της. Άλλο αυτό και άλλο η τηρούμενη κρατική πρακτική να διοχετεύει τα έσοδα του Ποινικού μηχανισμού στο δημόσιο προϋπολογισμό αχρηστεύοντας τη νομοθετική διάταξη 3782/1929 κατά την οποία, προβλέπεται η επένδυση αυτών προς ανέγερση νέων κτησιακών εγκαταστάσεων φύλαξης και θεραπείας, αγορά αναλόγων οικοπέδων, και τα σχετικά... (Αλεξιάδης Σ., 1983, σ. 89)

Έναν τρίτο βασικό συντελεστή αποτελεί η δεοντολογία που προβάλλει – και κατοχυρώνουν – το Σύνταγμα και οι Διεθνείς Συμβάσεις για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Σύμφωνα με αυτά, το αποκλειστικό δικαίωμα που επιτρέπεται να περιοριστεί εν προκειμένω είναι αυτό της ελευθερίας. Κάθε κρατούμενος λοιπόν (και ειδικά, ο Ελληνικής ιθαγένειας) έχει όλα τα κατοχυρωμένα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα όπως, το δικαίωμα σεβασμού στην ανθρώπινη υπόσταση και αξιοπρέπεια του, την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, το δικαίωμα στη ζωή και στη σωματική ακεραιότητα, το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, την ελεύθερη έκφραση και την τήρηση του απορρήτου της αλληλογραφίας, το δικαίωμα στην ελεύθερη επικοινωνία με το εξωτερικό περιβάλλον και την προστασία του γάμου και της οικογένειας, την ελευθερία επιλογής ή όχι της εργασίας προκειμένου για τη βράχυνση του χρόνου παραμονής στο ίδρυμα, κ.ο.κ. Μακράν αυτών αφίσταται η καθημερινή πρακτική αυθαιρεσιών του σωφρονιστικού προσωπικού που, λόγω των εγγενών αντιφάσεων ή της αοριστίας των διατάξεων, περιορίζουν τα δικαιώματα των κρατουμένων ενώ θα έπρεπε να τα προστατεύουν με μεγαλύτερη ασφάλεια...

Τέλος, εκτός των λόγων δεοντολογίας που αναλύονται στο ότι, “σε μία χώρα που θέλει να λέγεται πολιτισμένη, δε μπορεί το επίπεδο ζωής στις φυλακές να απέχει τόσο πολύ από το μέσο επίπεδο ζωής εκτός φυλακών”, επενεργούν και καθεαυτές σωφρονιστικές σκοπιμότητες αφού, η επιδίωξη της κοινωνικής προσαρμογής δεν επιτυγχάνεται ούτε με εξαναγκασμό σε ιδρυματική διαβίωση

– και μάλιστα, μέσω πρακτικών “βιολογικής εξόντωσης” ή υποβάθμισης στο επίπεδο του ζώου – ούτε με παράταση του χρόνου κράτησης παρά μόνο, με τήρηση των αναγκαίων ισορροπιών μεταξύ του σπάντα ιδρυματικής-εξωϊδρυματικής διαβίωσης. Εξίσου, βέβαια, σημαντική είναι και η συμμετοχή σε φαινόμενα ανακύκλωσης από τα Μ.Μ.Ε. του στερεοτύπου της ιδιοτυπίας των εγκληματιών (σε σχέση με “εμάς, τους νομοταγείς πολίτες”) και – για αυτό – απροθυμίας μας να υποστούμε το κόστος του αναμορφωτικού ιδεώδους. Στην πραγματικότητα, το χάσμα μεταξύ νομοταγών και παρανόμων δεν είναι τόσο ευρύ αφού, κατά τις στατιστικές της Δικαιοσύνης για τις τελεσίδικες καταδικαστικές αποφάσεις ένας στους δύο Έλληνες διατρέχει τον κίνδυνο καταδίκης τουλάχιστον άπαξ έως τα 67 του χρόνια ενώ, κατά τις Αστυνομικές στατιστικές, ο σύγχρονος Έλληνας αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο διάπραξης τουλάχιστον μίας εγκληματικής ενέργειας μέχρι το 42^ο έτος ζωής του... (Αλεξιάδης Σ., 1983, σ. 34)

ΣΤ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΤΕΥΞΗ ΤΗΣ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗΣ

Μία εκ των πλέον πρόσφατων “έτοιμων λύσεων” που προτείνονται εναλλακτικά κατά των εγγενών αδυναμιών των κρατικών φυλακών (όπως, το αδιαχώρητο λόγω της αυξητικής τάσης της ποινής της φυλάκισης και τα παρεπόμενα του στις συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων, η παλαιότητα των κτηριακών εγκαταστάσεων και η γενικότερη απροθυμία του κοινού και των κυβερνήσεων να επωμιστούν το οικονομικό κόστος της αναμόρφωσης, η ένταση στις σχέσεις μεταξύ σωφρονιστικού προσωπικού και κράτους-εργοδότη η λειτουργική ανεπάρκεια τους ως προς την υλοποίηση των γενικοπροληπτικών και ειδικοπροληπτικών επιδιώξεων που παραδοσιακά έχει προσδοθεί στον εγκλεισμό, κ.ο.κ.) συνιστά και η ιδέα των **Ιδιωτικών φυλακών**.

Ιδιωτική φυλακή σημαίνει – κατά μία άποψη –, άσκηση των λειτουργιών διαχείρισης και διοίκησης των φυλακών από ιδιώτες και – κατά άλλη, “ηπιότερη”, άποψη – ανάθεση σε ιδιώτες των αρμοδιοτήτων εξεύρεσης χώρου και οικοδόμησης των κτηριακών εγκαταστάσεων και ειδικού υλικού εξοπλισμού των φυλακών. Η ιδέα για την περιστολή των τριών κατεστημένων μορφών της κρατικής παρέμβασης – ήτοι, της κρατικής παροχής, της επιχορήγησης και της ρύθμισης ή διαχείρισης – θεμελιώνεται σε αντίστοιχες – περιορισμένες, πάντως – Ευρωπαϊκές και Αμερικανικές εμπειρίες του 1987-1988 τόσο επί προδικαστικών φυλακών (Γαλλία, Βέλγιο και Μεγάλη Βρετανία) όσο και επί πολιτειακών, τοπικών – και λιγότερο – ομοσπονδιακών φυλακών – των Η.Π.Α.· αλλά και, ακόμα παλαιότερα όταν για παράδειγμα, στην Αγγλία του 18^{ου} αιώνα – και μέχρι το 1790 οπότε, εισήχθη ο θεσμός της εκτόπισης – εφαρμόζονταν το λεγόμενο “εμπόριο σε αλυσίδες” (δηλαδή, οι κρατούμενοι εξαγόραζαν από τους δεσμοφύλακες τα στοιχειώδη ανθρώπινα

δικαιώματα) ή όταν στην Αμερική επί των ετών 1840-1960 οι ιδιώτες ιδιοκτήτες και διαχειριστές των φυλακών αποκόμιζαν τα κέρδη από τα προϊόντα της – δουλικής – εργασίας των κρατουμένων.

Προτείνονται έτσι, δύο πρότυπα ιδιωτικών φυλακών. Το πρώτο χαρακτηρίζεται από τους νόμους της ελεύθερης αγοράς, την έμφαση στην παραγωγικότητα-αποδοτικότητα λειτουργίας της και τον εξορθολογισμό – αλλά – και τη δυνατότητα πειραματισμού σε καινοτόμες μεθόδευσεις, ανάλογες των επιδιωκομένων σκοπών. Το δεύτερο χαρακτηρίζεται από ισχυρούς θεσμικούς κανόνες ηθικο-κοινωνικής δεοντολογίας (πχ. επαγγελματική εκπαίδευση των σωφρονιστικών υπαλλήλων) προκειμένου για την εξασφάλιση του αισθήματος εμπιστοσύνης του κοινού και προσανατολίζεται κυρίως στη δυνατότητα πληροφοριακών ανταλλαγών με το εξωτερικό περιβάλλον.

Τόσο το ένα όσο και το άλλο θεωρούνται περισσότερο πλεονεκτικά – συγκριτικά με το καθεστώς των κρατικών φυλακών – ως προς, την αποτελεσματικότητα δηλαδή, την ελαχιστοποίηση του “λειτουργικού” κόστους, την αναβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων, την βελτίωση του συστήματος έκτισης των ποινών κατά τις ανάγκες των δικαστηρίων όσον αφορά στην πρακτική της ποινικοποίησης, την άρση φαινομένων διαφθοράς, την ελαχιστοποίηση του κινδύνου μη-ασφάλειας του συστήματος, κ.ο.κ.

Στον αντίποδα, βέβαια, βρίσκονται όσοι υπεραμύνονται του ότι, οι φυλακές των δημοκρατικών καθεστώτων ανήκουν στο λαό (Walzer) και η εξουσία του τιμωρείν πρέπει να παραμείνει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του κράτους, τηρώντας την εξής επιχειρηματολογία:

- δεν είναι αυτονόητο ότι, το ιδεώδες του Κράτους-Πρόνοιας αντιμετωπίζει εγγενείς αδυναμίες ως προς την επίτευξη της σωφρονιστικής αναμόρφωσης ούτε και είναι αποδεδειγμένη η επιτυχία των ιδιωτικών λύσεων.

- η εκχώρηση της κρατικής εξουσίας του τιμωρείν σε ιδιώτες ενέχει αυτόματα τον ψυχολογικό τραυματισμό της αυτοαντίληψης του κράτους και την άρση του αισθήματος εμπιστοσύνης του κοινού ακόμα και στον πολύ περιορισμένο ρόλο της αόριστης εποπτείας που θα του υπαγορεύσει η σχετική σύμβαση.
- η έκταση της εκχώρησης των εξουσιών συναρτάται με το συγκεκριμένο τύπο κράτους· για παράδειγμα, Δυτικοευρωπαϊκού τύπου κράτη δεν ευνοούν λύσεις ρύθμισης προβληματικών κοινωνικών καταστάσεων που θα τα αναγάγει στο επίπεδο του διαμεσολαβητή.
- αναιρείται ο ρόλος του κράτους ως εκφραστή κοινωνικών αξιών και συμβόλου της ηθικής κοινότητας – που καθιερώνεται μέσα από το Κοινωνικό Συμβόλαιο – και καλλιεργείται ατμόσφαιρα προώθησης ιδιοτελών συμφερόντων εφόσον, ακόμα κι αν το διοικείν επιχειρείται από περισσότερους ανθρώπινους πόρους νομικών αυθεντιών και με μεγαλύτερη οικονομική διαθεσιμότητα, δεν παύει ίσως να ασκείται ως “εξουσία άνευ ηθικής ευθύνης”.
- η ιδέα της ιδιωτικής φυλακής και το πλαίσιο λειτουργίας που πρόβλεπει (πχ. τυποποίηση πρακτικών αναμόρφωσης και περιστολή της διακριτικής ευχέρειας των υπαλλήλων αναφορικά με το πρόγραμμα εξατομικευμένης μεταχείρισης των κρατουμένων, υπέρμετρη προσήλωση σε τεχνικές μέτρησης και αξιολόγησης της αποδοτικότητας – οικονομικής και ποιοτικολειτουργικής) κάθε άλλο παρά είναι συμβατή με την ειδικοπροληπτική λειτουργική διάσταση της στερητικής της ελευθερίας ποινής (αχρήστευση, βελτίωση και κοινωνική επανένταξη). (Κουράκης Ν., 1994, σ. 426, άρθρ. Τ. Τζαννετάκη, τόμ. Α’)

Η πρόταση περί ιδιωτικών φυλακών απορρίφθηκε. Παραμένει η τάση συρρίκνωσης της χρήσης της ποινής της φυλάκισης και της αναγωγής του κρατικού φορέα στο ρόλο του ρυθμιστή – όχι πια εγκληματικών πράξεων παρά – ευρύτερων “*προβληματικών κοινωνικών καταστάσεων*” (κατά σχετική έκφραση του Ch. Debnyst) μέσα από την από κοινού συνεργασία με την κοινότητα προκειμένου για την εγκληματοπρόληψη και την εφαρμογή *Εναλλακτικών ποινών*. Τούτο, παραπέμπει στην αξιοποίηση κάθε δυνατού υλικού, συμβολικού και ανθρώπινου πόρου (πχ. δημοτικές και κοινοτικές αρχές, εκπρόσωποι κοινωνικών ομάδων, ομάδες υποστήριξης προς τα θύματα των εγκληματικών ενεργειών, φορείς συστήματος απονομής της δικαιοσύνης, δίκτυα πληροφόρησης και επικοινωνίας, κλπ.) προκειμένου να αποδυναμωθεί η αλυσίδα των εγκληματογόνων “*κοινωνικών αναφορών*” και να αποκατασταθεί η ανάλογη αυτοεικόνα του Εγώ του εγκληματία μέσω μη θεραπευτικών μεθοδεύσεων.

Μπορεί, βέβαια, η εμπειρία των εναλλακτικών μεθοδεύσεων της δεκαετίας του '60 να αμφισβητήθηκε προωθώντας αντιδράσεις Ριζοσπαστικού Πεσσιμισμού (δηλαδή, ότι κάθε μέτρο μεταρρύθμισης είναι καταδικασμένο σε αποτυχία όσο το κράτος-ηγεμόνας δεν προτίθεται να μετασχηματίσει λειτουργικότερα και δικαιότερα το κοινωνικό γίγνεσθαι) ή Ριζοσπαστικού Ρεαλισμού (δηλαδή, ότι η μεταρρύθμιση πρέπει να επιδιωχθεί μέσα από τα υφιστάμενα πρότυπα κοινωνικού ελέγχου των ισχυρών προς υποστήριξη – όμως – των ανίσχυρων) (S. Cohen)· μπορεί, επίσης, να επέτεινε τους μηχανισμούς της ποινικής καταστολής για περιπτώσεις ανίσχυρων που – υπό το πρότερο καθεστώς – δεν θα εμπλέκονταν με σωφρονιστικά καταστήματα· πάντως, τούτο δεν συνέβη εξαιτίας της σφαλερότητας της ιδέας παρά μόνο διότι, οι εναλλακτικές ποινές μέτρα μεταχείρισης οργανώθηκαν υπό της προοπτικής της συμπληρωματικής τους χρήσης και εφαρμόστηκαν περισσότερο ως ποινές παρά ως μέτρα κοινωνικής επανένταξης.

Στις μέρες μας έχει καταστεί σαφές πως, το κοινωνικό ευάλωτο ορισμένων πληθυσμιακών κατηγοριών συναρτάται με την αλληλόδραση συντελεστών όπως, το καθεστώς απορρύθμισης της αγοράς και διάβρωσης των κοινωνικών σχέσεων, την υποβάθμιση του επιπέδου ζωής και τις πολλαπλές ευχέρειες διαφυγής που προσφέρουν τα μεγάλα αστικά κέντρα, την ανεργία και τους λοιπούς όρους Κοινωνικού Αποκλεισμού, τη χρήση στρατηγικών αυτοδικίας σε συνάρτηση με την αμαύρωση του γοήτρου των φορέων δίωξης και καταστολής του εγκλήματος, κ.ο.κ. Προς τούτο – αλλά και για “να λειτουργήσει η είσοδος στη φυλακή ως αφετηρία ενεργοποίησης μηχανισμών προετοιμασίας για την έξοδο από αυτή” – προτάσσεται η χρήση ενός καταστασιακού, συγκυριακού μοντέλου πρόληψης μέσω πολυεπίπεδων συλλογικών παρεμβάσεων που θα εξαναγκάσουν – κατά κάποιο τρόπο – τους θεσμικούς μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου να “επανακοινωνικοποιηθούν”. Τούτες δε επιβάλλεται να στραφούν ταυτόχρονα προς δύο κατευθύνσεις: την εξυγίανση του αδιαχώρητου και την αποκατάσταση των λειτουργικών ισορροπιών των σωφρονιστικών καταστημάτων. (Ελλην. Εγκληματολογίας, 1995, σ. 313, άρθρ. Γ. Νικολόπουλος, τευχ. 1993-1995)

Για την εξυγίανση των “ανθρωποαποθηκών”

A. Κατά κατηγορία κρατουμένων

α1. *Μικροποινίτες*: για το 40 % αυτών που κρατούνται στη φυλακή για αδίκημα τιμωρήσιμο για ένα έτος – και όχι, περισσότερο – ο Ν. 2145/1993 προέβλεπε τη δυνατότητα μετατροπής της σε χρηματική ποινή. Το μέτρο τούτο αφενός μεν, δεν απέδωσε (αφού, αντί των 1.500 κρατουμένων που προβλέπονταν να αποφυλακισθούν αποφυλακίστηκαν μόλις οι 300) αφετέρου

δε, καθιστά επίφοβο το ενδεχόμενο μη καταβολής της χρηματικής ποινής. Εν όψει τούτων, προτάσσεται ο θεσμός της κοινωφελούς εργασίας στην κοινότητα που εξοικονομεί περιττές δαπάνες του συστήματος μέσω της εποπτείας εισαγγελέως και της εθελοντικής εργασίας ασκουμένων συνηγόρων, κοινωνικών λειτουργών, κλπ.

α2. *Ανήλικοι*: μέχρι την ηλικία των 13 ετών, το 1/3 – κατά μέσο όρο – των ανηλίκων παραβατών έχουν εγκλειστεί σε σωφρονιστικό κατάστημα ή ίδρυμα. Αυτήν την ενδεικτική “εγκληματική καριέρα” υποθάλπτουν, οι εφαρμοζόμενες ιδέες περί σωφρονισμού του Προνοιακού συστήματος των δεκαετιών 1930 και 1940. Αντί των αορίστων ποινών – με τις οποίες παραβιάζονται θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα –, της μη πρόβλεψης της δυνατότητας για έφεση κατά βουλευμάτων ή για υφ’ όρον αναστολής, ή της μη προβλέψιμης δυνατότητας μετατροπής της ποινής είτε σε χρηματική ή είτε σε κοινωφελή εργασία, προτείνουμε το θεσμό των επί χρηματοδότησης θετών οικογενειών και το καθεστώς ημι-ελεύθερης διαβίωσης κατ’ αναλογία προς το πρότυπο των “παιδικών χωριών SOS”.

α3. *Υπόδικοι*: το 30 % ποσοστό των υποδίκων που κρατούνται στις ελληνικές φυλακές θέτει σε αμφισβήτηση το κατά πόσον, το σύστημα Ποινικής δικαιοσύνης διασφαλίζει το “τεκμήριο αθωότητας” της ΕΣΔΑ – ιδίως, σε περιπτώσεις όπου η προσωρινή κράτησή τους παρατείνεται πέραν του έτους. Για αυτούς, τασσόμαστε τόσο υπέρ της ανάγκης τυπικής διασφάλισης ότι τα εντάλματα επιβολής ή παράτασης θα είναι ειδικώς αιτιολογημένα και σε περιπτώσεις παράβασης των ορίων νομιμότητας θα ασκούνται πειθαρχικές διώξεις όσο και υπέρ της ενεργοποίησης του θεσμού της κατ’ οίκον κράτησης ιδιαίτερα για ειδικές κατηγορίες (υπερηλίκων, ανηλίκων, κλπ.) μετά από

σχετική συναίνεση τους (διαφορετικά, να τεθούν άλλου τύπου περιοριστικοί οροι).

α4. *Αλλοδαποί*: το ποσοστό των αλλοδαπών κρατουμένων ανέρχεται στο 22 % μεταξύ του οποίου, η συντριπτική πλειοψηφία είναι Αλβανικής καταγωγής και κρατείται επί εγκλημάτων σχετιζόμενων με ψυχοδραστικές ουσίες. Για αυτή την κατηγορία, υπάρχει η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη Μεταφορά Καταδίκων (N. 1708/1988) που όμως, επισυνάπτει τον όρο προσωπικής συναίνεσης και, τέτοια συναίνεση δεν δίδεται αφενός διότι, οι συνθήκες των ελληνικών φυλακών αναλογούν προς τα μέτρα ανοχής τους και αφετέρου γιατί, εκεί έχουν εύκολη πρόσβαση σε ναρκωτικές ουσίες. Δευτερευόντως, υφίσταται και ο νόμος του 1991 περί απέλασης εκτελούμενης ευθύς μετά την έκτιση της ποινής ή της υφ' όρον απόλυσης. Προτείνουμε, η απέλαση για εκείνους που διαπράττουν ελαφράς μορφής αδικήματα να διατάσσεται αμέσως μετά την εκδίκαση της υπόθεσης ενώ, για τους λοιπούς να εκτελείται η ποινή της φυλάκισης σε αχρηστευμένες εγκαταστάσεις τέως στρατοπέδων, κ.ο.κ.

α5. *Τοξικομανείς και χρήστες ουσιών*: το σχετικό ποσοστό απέρχεται στο 36 % ενώ παράλληλα διαπλέκεται με τις κατηγορίες των υποδίκων, ανηλίκων και αλλοδαπών. Υπέρ αυτών υφίσταται ο Ν. 2161/1993 – κατά τον οποίον προβλέπεται στην επιμέτρηση της ποινής να λαμβάνονται υπ' όψιν ο βαθμός βλαπτικότητας της ουσίας και η ποσότητα της – καθώς και ο Ν. 1727/1987 περί ήπιας θεραπευτικής μεταχείρισης μέσω του ΚΕ.ΘΕ.Α. για όσους δεν έχουν διαπράξει εγκλήματα για ναρκωτικά σε βαθμό κακουργήματος. Όσο δε αφορά στους ασθενείς του Aids προβλέπεται το μέτρο της υφ' όρον απόλυσης του υπαγορεύει ο Ν. 2172/1993. Θεωρούμε πως οι προσπάθειες θα πρέπει να προσανατολιστούν στην σύσταση και άλλων θεραπευτικών καταστημάτων για

την κατηγορία των χρηστών παράλληλα με το μέτρο της προληπτικής αιματολογικής εξέτασης κατά την είσοδο στο σωφρονιστικό κατάστημα.

B. Υφ' όρον απόλυση

Είναι γεγονός πως, ο θεσμός του ευεργετικού υπολογισμού της ποινής λόγω εργασίας αντισταθμίζεται από το θεσμό της υφ' όρον απόλυσης αφού, με την επίδειξη καλής διαγωγής και μόνο επιτυγχάνεται η αποφυλάκιση άνευ του μέτρου της εργασίας. Γι' αυτό, θα πρέπει να επιδιωχθεί ένα είδος “ισοζυγίου” στα σχετικά κίνητρα των κρατουμένων – ιδιαίτερα μάλιστα επειδή, ελλοχεύει ο κίνδυνος επιβολής από τα δικαστήρια αυστηρότερων ποινών.

Γ. Επιβολή ποινών από τα δικαστήρια

Προκειμένου για την καταστολή φαινομένων όπως, η επιβολή αυστηρών ποινών από τους δικαστικούς λειτουργούς μέσα από την προοπτική επαγγελματικής “ανέλιξης” αλλά και οι αισθητές διαφοροποιήσεις στις εκδιδόμενες αποφάσεις από δικαστήριο σε δικαστήριο ή από έτος ανά έτος, προτείνουμε αφενός τη λειτουργία του θεσμού του Κέντρου Δικαστικών Σπουδών (για την παροχή της αναγκαίας κατάρτισης προς επιμέτρηση της ποινής που – ούτως ή άλλως – προβλέπεται από το άρθρο 74 του Οργανισμού Δικαστηρίων Ν. 1756/1988) και αφετέρου την επέκταση της πρακτικής της εξειδίκευσης δικαστηρίων πέραν της υφιστάμενης με τα αγορανομικά.

Δ. Νομοθετικός εκσυγχρονισμός και εξορθολογισμός

Εν όψει των αλόγιστων ποινικοποιήσεων έναντι συμπεριφορών μειωμένης κοινωνικής απαξίας όπως, η μη καταβολή ασφαλιστικών εισφορών και η έκδοση ακάλυπτων επιταγών – για τουλάχιστον μέχρι ορισμένου ποσού – προτείνουμε την τακτική της αποποινικοποίησης έτσι ώστε να αποτραπεί ο

συγκρωτισμός των δραστών ελαφρός βαρύτητας αδικημάτων με δράστες βαρύτερων.

Ε. Ανέξοδη εξοικονόμηση εγκαταστάσεων κράτησης και εργασίας

Θεωρούμε πως τα εγκαταλελειμμένα στρατόπεδα έχουν ικανή συγκρότηση (περίφραξη) ώστε να στεγάσουν αλλοδαπούς όπως και – το αυτό ισχύει – για πεπαλαιωμένα κτήρια του Αναμορφωτηρίου Κορυδαλλού όπου θα μπορούσαν να μετατραπούν σε χώρους ημιελεύθερης διαβίωσης για περίπου 300 κρατουμένους. Είμαστε επίσης – υπέρ της θέσης να μετακομιστούν από τις αγροτικές φυλακές της Κασσαβέτειας Βόλου οι 100 αντιρρησίες συνείδησης στις στρατιωτικές φυλακές του Αυλώνα (εάν, βεβαίως, κρίνεται απολύτως απαραίτητη η ανάλογη μεταχείριση τους). Χώροι εργασίας, επιμόρφωσης, άθλησης και ψυχαγωγίας θα μπορούσαν να δημιουργηθούν στις τέσσερις αγροτικές φυλακές (Τίρυνθα, Κασσαβέτεια, Κασσάνδρα και Αγιά) κατά το παράδειγμα της μετασκευής αποθήκης των γυναικείων φυλακών Κορυδαλλού σε Σχολή Σωφρονιστικών Υπαλλήλων. Για τους χρήστες κρατουμένους κρίνουμε σκόπιμο να αξιοποιηθούν μοναστηριακοί χώροι ανάλογοι προς εκείνον του Προυσσού Ευρυτανίας που διαθέτει δυναμικό 200 και πλέον ατόμων ενώ άλλοι τόσοι θα μπορούσαν ενδεχομένως να στεγαστούν σε χώρο της φυλακής της Αίγινας μετά από σχετική συναίνεση των κατοίκων του νησιού. Όσο για τον άρρενα πληθυσμό που κρατείται στη γυναικεία πτέρυγα του Κορυδαλλού, απαιτείται να μεταχθούν σε παραπλήσιο συγκρότημα. Για τους κατάδικους ήπιων ή μέσης βαρύτητας εγκλημάτων αδικημάτων, προτείνουμε τη δημιουργία “χωριών κρατουμένων” σε εγκαταλελειμμένα χωριά όπως και γενικότερα, τη δημιουργία “πλωτών φυλακών” σε επιβατηγά πλοία που να συμπεριλαμβάνουν και χώρους ως Σχολές επιμόρφωσης και επαγγελματικής κατάρτισης.

Για την αποκατάσταση της δυσλειτουργίας των φυλακών

A. Εργασία μετά στοιχειώδους αμοιβής και ασφάλισης

Μόνο το 31,6 % των κρατουμένων εργάζεται (δηλαδή, ένας στους τρεις) στις ελληνικές φυλακές (σε αντίθεση με το παράδειγμα της Ολλανδίας όπου, εργάζονται δύο στους τρεις). Τούτο δεν οφείλεται σε μειωμένο – εξ' ορισμού – ενδιαφέρον από πλευράς κρατουμένων παρά στον αντιπαραγωγικό χαρακτήρα των βοηθητικών εργασιών του ελληνικού σωφρονιστικού συστήματος (υπ' όψιν, οι δύο στους τρεις Ολλανδοί κρατούμενοι εργάζονται σε παραγωγικές εργασίες – μεταξύ των οποίων, η κατασκευή αρχειοθηκών, η τέχνη της τυπογραφίας και της ξυλουργικής, κλπ. – είτε για λογαριασμό ιδιωτών είτε για λογαριασμό του καταστήματος). Πάντως, έχει αποδειχθεί ότι, οι υπερήλικες κρατούμενοι εγκαταλείπουν εύκολα τα προγράμματα επαγγελματικής επιμόρφωσης του Ο.Α.Ε.Δ. γι' αυτό και τασσόμαστε υπέρ του θεσμού της ημιελεύθερης διαβίωσης μετά εργασία είτε στην παλιά τους εργασία είτε σε κάποια άλλη (ενδεχομένως, σε έργα Δήμου ή Κοινότητας υπό τη διασφάλιση, βεβαίως, ορισμένων εγγυήσεων που θα αποτρέψουν την εκδοχή της απόδρασης). Αντιθέτως, με την ανανέωση του χαρακτήρα των προγραμμάτων κατάρτισης – πιστεύουμε ότι – θα αυξηθεί το σχετικό ενδιαφέρον από πλευράς των νεότερων κρατουμένων.

B. Επαγγελματική επιμόρφωση

Ήδη από οχταετίας, λειτουργούν με κοινοτική συγχρηματοδότηση δύο προγράμματα επιμόρφωσης' το μεν από το ΕΛΚΕΠΑ σε συνεργασία με το Υπουργείο Δικαιοσύνης στα αντικείμενα των Η/Υ, της ηλεκτροτεχνίας οχημάτων, κλπ., το δε από το Υπουργείο στα αντικείμενα της βιβλιοδεσίας, ηλεκτρονικής τυπογραφίας, σιδηρουργίας και ξυλουργικής. Θεωρούμε σκόπιμο

επ' αυτού αφενός μεν, να εμπλουτιστούν τούτα τα προγράμματα από άποψη περιεχομένου αφετέρου δε, να επεκταθεί η πρακτική της χορήγησης εκπαιδευτικών αδειών προκειμένου για την φοίτηση σε τεχνικές και άλλες σχολές της κοινότητας.

Γ. Αναβάθμιση της επαγγελματικής λειτουργικότητας του σωφρονιστικού προσωπικού

Παρατηρείται βέβαια κάποια αναβάθμιση στη Σχολή Σωφρονιστικών Υπαλλήλων τα τελευταία χρόνια τόσο ως προς το αντικείμενο διδασκαλίας όσο και ως προς το επίπεδο απόδοσης διδασκόντων και διδασκομένων ενώ παράλληλα, τηρούνται οι σχετικές “προτεραιότητες” για τους νεοδιοριζόμενους υπαλλήλους. Παρ’ όλα αυτά, ενυπάρχουν βασικές ελλείψεις σε προσωπικό και μάλιστα, όχι τόσο σε φυλακτικό αλλά σε επιστημονικό. Θεωρούμε ως απαραίτο όρο της αναβάθμισης την κάλυψη των κενών θέσεων και την ειδική εκπαίδευση των υπαλλήλων ούτως ώστε να συσταθούν ομάδες δραστηριοτήτων (πχ. μουσικοθεατρικές, αθλητικές, αλληλοδιδασκαλίας, κ.ο.κ.) που πρωτίστως θα αξιοποιεί το ανθρώπινο δυναμικό των κρατουμένων που διαθέτουν οι φυλακές.

Δ. Έλεγχος ορθής λειτουργίας της φυλακής

Τέσσερις είναι οι τύποι ελέγχου που λειτουργούν – ή έχουν λειτουργήσει – στα σωφρονιστικά καταστήματα. Πρώτον, κοινωνικός έλεγχος μέσω του θεσμού των “Εφορειών των φυλακών” επί δεκαετίας του '20 που συγκροτείτο από επίλεκτα μέλη της κοινωνίας επί τω σκοπώ της ζεύξης σωφρονιστικών καταστημάτων με την κοινότητα (υπ’ όψιν, ο θεσμός απέτυχε). Δεύτερον, δικαστικός έλεγχος για τον έλεγχο της νομιμότητας της εκτέλεσης των ποινών μέσω της πρακτικής των μηνιαίων επισκέψεων επιθεώρησης εκ μέρους

εισαγγελικών λειτουργιών που όμως, περιορίζεται στην σύνταξη τυποποιημένων εκθέσεων (δίχως να υποδεικνύονται στους Διευθυντές τα κακώς κείμενα ή να προλαμβάνονται εκρυθμίες και καταχρήσεις και, δίχως να παρέχεται δυνατότητα εκχώρησης θετικών προτάσεων σε αυτούς). Τρίτον, υπηρεσιακός διοικητικός έλεγχος και υποχρέωση σύνταξης εκ μέρους των Διευθυντών ετήσιων εκθέσεων “περί της σωφρονιστικής και οικονομικής αποδόσεως των καταστημάτων” (πχ. κτηριακή κατάσταση, οικονομικά, σωφρονιστικό προσωπικό, κίνηση κρατουμένων, εκπαιδευτικά και άλλα θέματα) προς την κεντρική διεύθυνση του Υπουργείου. Τέταρτον, έλεγχος μέσα από τις αναφορές των ιδίων των κρατουμένων ο οποίος υποπίπτει σε νομοθετικές αντιφάσεις – τις οποίες και αναφέρουμε: Ενώ στο άρθρο 4 του Σ.Κ. ορίζεται απεριόριστα η δυνατότητα των κρατουμένων να προσφεύγουν είτε στην Διεύθυνση του καταστήματος είτε στην προϊστάμενη σωφρονιστική αρχή, στο άρθρο 66 του Σ.Κ. προβλέπει ειδικές μόνο περιπτώσεις “περί ανθυγιεινής εργασίας ή μείωση αμοιβής άνευ νομίμου αιτίας” και μόνο όταν (άρθρο 94) δεν εμπεριέχονται “συκοφαντικές” καθ’ υπαλήλλων αιτιάσεις – διαφορετικά, ασκούνται πειθαρχικές διώξεις... (Αλεξιάδης Σ., 1983, σ. 83)

Δεδομένων των ανωτέρω προτείνουμε: α. να συγκροτηθεί η νομοθετικά προβλεπόμενη, ομάδα εξ’ ειδημόνων για τον κοινωνικό έλεγχο λειτουργίας του συστήματος, όμως, αυστηρά εποπτευόμενη, β. για τον δικαστικό έλεγχο, συνίσταται η υλοποίηση του Γαλλο-Ιταλικού θεσμού του “δικαστή εκτέλεσης ποινών” σύμφωνα με τον οποίον, οι ουσιαστικές επισκέψεις θα διενεργούνται από δικαστικούς – και όχι, εισαγγελικούς – λειτουργούς από κοινού με κοινωνικούς λειτουργούς (κατ’ αντιστοιχία προς τη διάταξη του Μ. Κωνσταντίνου), γ. ο υπηρεσιακός διοικητικός έλεγχος να αποστασιοποιηθεί από τον τυπολατρικό του χαρακτήρα, και δ. το ίδιο να ισχύσει και για τον έλεγχο μέσα από τις αναφορές των κρατουμένων βάσει της σύστασης μιας ανεξάρτητης και με δικαστικό κύρος αρχής που θα επιλαμβάνεται ημερησίως των

καταγγελιών τους περί κλίκας, κακομεταχείρισης, κ.ο.κ. άνευ προσκομμάτων περί φόβου αντιποίνων...

Ε. Οργάνωση εξειδικευμένων υπηρεσιών πρόληψης της εγκληματικότητας

Ο Ν. 1739/1987 προβλέπει τη σύσταση του θεσμού των τοπικών Συμβουλίων Πρόληψης της Εγκληματικότητας με βάση τα οποία θα επιχειρηθούν προσπάθειες πρόληψης κατά των αντικοινωνικών συμπεριφορών (σχολική-εξωσχολική βία, χρήση ψυχοδραστικών) και φαινομένων εκμετάλλευσης και κακοποίησης ανηλίκων, υποστήριξης και αρωγής θυμάτων, εξυγίανσης χωροταξικών εστιών εγκληματικότητας και Κοινωνικού Αποκλεισμού, κλπ. μέσα από την πολυεπίπεδη και διακλαδική συνεργασία κρατικών, κοινοτικών φορέων και μεμονωμένων πολιτών. Τούτο το μεγαλεπήβολο εγχείρημα συναντά ιδιαίτερες δυσχερείες σε θέματα συντονισμού ενεργειών δια τούτο και πρέπει να υποστηριχθεί ιδιαίτερα.

ΣΤ. Μετασωφρονιστική μέριμνα

Οι υποτυπώδεις προβλέψεις για τους αποφυλακιζόμενους ερμηνεύουν το 50% ποσοστό της υποτροπής των ετησίων εγκλείστων των σωφρονιστικών καταστημάτων. Αρκεί να αναφέρουμε ότι, λαμβάνουν το ήμισυ του – συγκεντρωθέντος από τα ημερομίσθια – ποσού και “αναξιοπρεπή” υλικά βοηθήματα από τις κατά τόπους Εταιρείες Προστασίας Αποφυλακιζομένων (εάν, υφίστανται) καθώς και από τα Ταμεία Δωρεών Φιλοπτώχων. Όσο για τις ανάγκες σε εξεύρεση εργασίας, πέραν των αντίστοιχων πρωτοβουλιών των σωματείων “Ονήσιμος” (1982) και “Αρσις” (1992), του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και των προγραμμάτων του Ο.Α.Ε.Δ. – προκειμένου για την επιδότηση εργοδοτών που προσλαμβάνουν αποφυλακιζόμενους –, δεν διενεργείται κάτι άλλο. Δεδομένου τούτων, προτείνουμε η προσπάθεια

εξεύρεσης υλικής αρωγής να μεθοδευτεί μέσω του ιδιωτικού ή εκκλησιαστικού τομέα παράλληλα με τις προσπάθειες για κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη και ψυχολογική υποστήριξη μέσα από το επαγγελματικό προσωπικό των Εταιριών Προστασίας Αποφυλακισμένων.

Z. Εκσυγχρονισμός και εξορθολογισμός του νομοθετικού πλαισίου

Είναι γενικά παραδεκτό ότι, ο ισχύων “Κώδικας για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων” εκτός των νομοτεχνικών ατελειών που παρουσιάζει, εμπεριέχει και διατάξεις “ανεδαφικές” (πχ. άρθρο 74 που προβλέπει την αμοιβή των εργαζομένων κρατουμένων κατ’ αναλογία προς τους λοιπούς εργαζομένους). Θεωρούμε πως, η προσπάθεια αυτή θα πρέπει να επικεντρωθεί στους τομείς της εργασίας και της ημιελεύθερης διαβίωσης (καθ’ ότι συμπλέουν με τις σύγχρονες απαιτήσεις της εγκληματολογικής επιστήμης κατά το Σωφρονιστικό Σχέδιο του 1991). Άλλωστε, αν δεν διαμεσολαβούσε η νομοθετική μεταρρύθμιση των διατάξεων περί χορήγησης αδειών των κρατουμένων (Ν. 2145/1993) δεν θα επιτυγχάνονταν ποτέ εκείνη η νομοθετική τομή που καλείται να εξισορροπήσει τον εξανθρωπισμό των συνθηκών της διαβίωσης στη φυλακή με την εκφοβιστική ισχύ της ποινής. (Κουράκης Ν., 1994, σ. 407, άρθρ. Ν. Κουράκης, τομ. Α’)

Και, βέβαια, πριν από όλα αυτά θα πρέπει να απαντήσουμε στο εξής θεμελιώδες ερώτημα: Μεταχείριση ή Αρωγή σημαίνει να αλλάξουμε το άτομο εκείνο που προσπαθεί να “επανορθώσει” τις συνθήκες φυσικής και συναισθηματικής αποστέρησης που εισέπραξε από το κοινωνικό του περιβάλλον προς την κατεύθυνση προσαρμογής με αυτό το περιβάλλον ή να αλλάξουμε το περιβάλλον τούτο κατά τρόπο προσαρμόσιμο προς τις ανάγκες του ατόμου; Κατά την άποψη που εκφράζει η σύγχρονη κατεύθυνση της Κοινωνικής Άμυνας, το ζήτημα της αρωγής των φορέων εγκληματικής

κουλτούρας επιβάλλεται να ενταχθεί μέσα σε ευρύτερα ζητήματα παρέκκλισης και περιθωριακότητας που αντιμετωπίζονται από ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες. Το βασικότερο, όμως, είναι να επανεξεταστούν οι δομολειτουργικές προϋποθέσεις του συστήματος απονομής και έκτισης των ποινών (κοινωνικο-οικονομικές ανισότητες που άλλους οδηγούν σε διόδους εκτροπής της “κλειστής” σωφρονιστικής διαδικασίας και άλλους τους επιβάλλουν μια αναγκαστική – και ατιμωτική, ανάλογη με το “φυσικό στιγματισμό” που ίσχυε έως και το 1832 – ρήξη με το οικογενειακό, επαγγελματικό και κοινωνικό περιβάλλον εγκαταλείποντάς τους στο έλεος “σχολείων υποτροπής”... (Ansel M., 1995, σ. 520)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Από όσα έχουν εκτεθεί στην παρούσα βιβλιογραφική μελέτη έχει καταστεί σαφές ότι, το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης και το – επακόλουθο – σωφρονιστικό καθεστώς είναι περίπλοκα προβληματικό – και τούτο διότι, προτίθεται να τηρήσει μάλλον το Συμβολικό, εκφοβιστικό κύρος του. Κατά προσωπική άποψη, απαιτούνται πράξεις ριζικής αναδόμησης των θεσμών – επί της υπόθεσης, βεβαίως, πως θα αναγνωριστεί η εν λόγω ανάγκη από την κοινωνία μας – προσανατολισμένης όχι πλέον στην καταστολή παρά, στην προλήψη βίαιων κοινωνικών συγκρούσεων και προβληματικών κοινωνικών καταστάσεων, γενικότερα. Αντικείμενο-στόχου αυτής της προσπάθειας θα πρέπει να είναι η άρση οιασδήποτε εκφάνσεων Κοινωνικού Αποκλεισμού καθώς και, η αποκέντρωση και ο εκδημοκρατισμός των διαδικασιών λήψης αποφάσεων δεδομένου ότι, τα κοινωνικά φαινόμενα αφορούν όλους και είναι ευθύνη όλων... Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, λοιπόν, προτάσσω τις εξής μεθοδεύσεις:

A. Σε επίπεδο Αποτροπής

- εξυγίανση “εστιών κοινωνικής ανάφλεξης” με αντισταθμιστικά εκπαιδευτικά, επαγγελματικά, ψυχαγωγικά, κ.ο.κ. κίνητρα.
- πληροφόρηση-ευαισθητοποίηση του κοινού επί των πιθανών συντελεστών-συνθηκών θυματοποίησης.

- υλοποίηση της νομοθετικής διάταξης περί τοπικών Συμβουλίων Πρόληψης Εγκληματικότητας μετά συνεργασίας κοινού, ειδικών επιστημόνων και επισήμων φορέων εγκληματοπρόληψης (πχ. αστυνομικοί, εισαγγελείς, δικαστικοί λειτουργοί, κλπ.).

Β. Σε επίπεδο Νομοθεσίας

- γνωμοδότηση της Κοινής Γνώμης περί απεγκληματοποίησης ορισμένων συμπεριφορών ή αυστηροποίησης των ποινικών κυρώσεων έναντι άλλων (πχ.οικονομική εγκληματικότητα).
- αναδιάρθρωση της Ποινικής Δικονομίας σε ό,τι αφορά στην προβλεπόμενη μετατροπή της ποινής της φυλάκισης σε χρηματική ποινή καθώς και, ως προς το καθεστώς της αορίστου κράτησης.
- αυστηροποίηση κυρώσεων επί προσβολών των Προσωπικών δεδομένων από μέρους των Μ.Μ.Ε.
- εγκληματολογική κατάρτιση των φορέων της.

Γ. Σε επίπεδο Αστυνομίας

- σύσταση διεπιστημονικών ομάδων-Κοινωνικών Υπηρεσιών στα Αστυνομικά τμήματα.
- ένταξη των αστυνομικών οργάνων στα τοπικά ΣΠΕ για άρση των φαινομένων “υπο-κουλτούρα της Μπλε Αυλαίας” ή Ιδιωτικής Αστυνομίας.
- υποστήριξη του θεσμού σε ανθρώπινο δυναμικό και υλικοτεχνική υποδομη.

- “εκπαίδευση-κατάρτιση” αστυνομικών οργάνων σε δεοντολογικούς κώδικες προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων...
- εξειδίκευση σωμάτων διαλεύκανσης του Οργανωμένου εγκλήματος.

Δ. Σε επίπεδο απονομής της Ποινικής δικαιοσύνης

- εξειδίκευση δικαστηρίων προκειμένου για την περιστολή του χρόνου απόφασης για τις υποθέσεις και τη λήψη ορθότερης απόφασης, γενικότερα.
- εξατομίκευση μεταχείρισης του κατηγορουμένου βάσει φακέλλων προσωπικότητας με στοιχεία αφενός κοινωνικής έρευνας επί της κατάστασης του και αφετέρου εκτιμήσεις περί της συμπεριφοράς του σε όλα τα στάδια της δικαιοσύνης (σύλληψη, δίωξη, παραπομπή, κλπ.).
- επέκταση του μέτρου εκδίκασης εντός “κεκλυσμένων των θυρών”, άνευ παρεμβολής του Τύπου.
- καθολική εγκληματολογική κατάρτιση δικαστικών λειτουργών.
- απαγγελία ποινής φυλάκισης για σοβαρότερους δράστες, με προτεραιότητα σε εναλλακτικούς θεσμούς μεταχείρισης για μικροποινίτες, χρήστες, ανήλικους παραβάτες (πχ. κοινωφελής εργασία στην κοινότητα, κατ’ οίκον περιορισμός, κλπ.).
- άμεση απέλαση αλλοδαπών δραστών.
- αποκατάσταση της ζημίας του θύματος με Κρατική οικονομική επιβάρυνση.

Ε. Σε επίπεδο Σωφρονισμού

- “πάγωμα” οικοδόμησης σωφρονιστικών καταστημάτων, αναβάθμιση των ήδη υπαρχόντων κτηριακών εγκαταστάσεων και πιλοτική εφαρμογή “χωριών κρατουμένων”.
- θεσμοθέτηση ανώτατης Δικαστικής εποπτικής αρχής περί διασφάλισης από τον κίνδυνο ιδρυματισμού (Δικαστής Εκτέλεσης Ποινών).
- “εκπαίδευση-κατάρτιση” σωφρονιστικών υπαλλήλων σε δεοντολογικούς κώδικες προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ουσίας της αναμόρφωσης.
- εκπόνηση παραγωγικότερων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης με μεγαλύτερη οικονομική επένδυση από το Κράτος.
- υποστήριξη του θεσμού των Εταιριών Προστασίας Αποφυλακισμένων για την προστασία από τον κίνδυνο υποτροπής.

ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μακράν στερεοτύπων προσδιορισμών και ετικετοποιήσεων του τύπου “ο επικίνδυνος εγκληματίας”, η επιστήμη της κοινωνικής εργασίας οριοθετείται επί της βάσεως κοινωνικών καταστάσεων “υψηλού κινδύνου” μέσα από τις οποίες καλλιεργείται η παρέκκλιση και η αντικοινωνική συμπεριφορά. Δεσπόζουσα διαλεκτική εδώ, η πρόληψη και κύρια ομάδα-στόχου, ο ανήλικος σε κίνδυνο. Στο πεδίο της καταστολής, πάλι, αντικείμενο εργασίας της επιστήμης είναι, η κοινωνική επανένταξη. Η υλοποίηση τους δεν καθορίζεται βέβαια, από τη δράση των κοινωνικών λειτουργών – και μόνο – καθ’ ότι, απαιτούνται πολυεπίπεδες παρεμβάσεις στους θεσμούς και – πρωτίστως – στην ιδεολογία. Πάντως, αυτοί είναι οι καθ’ ύλην αρμόδιοι να “δώσουν το στίγμα” της κοινωνικής ευθύνης και να επιχειρήσουν μια μορφή Οργανικής Αλληλεγγύης – κατά ορολογία του Emil Durkheim. Συγκεκριμένα:

Α. Για την Αποτροπή

- στελεχώνουν Οργανώσεις Κοινωνικής Προστασίας κάθε ομάδας ηλικιών που μπορούν να παράσχουν αντισταθμιστικά κίνητρα μέσα από την εποικοδομητική χρήση του ελεύθερου χρόνου αλλά και, λειτουργούν επί της προοπτικής πρόληψης περαιτέρω επιπλοκών φαινομένων οικογενειακής βίας, φυσικοσυναισθηματικής αποστέρησης, κλπ.
- επιβάλλεται να επανδρώσουν τον προβλεπόμενο θεσμό περί τοπικών Συμβουλίων Πρόληψης Εγκληματικότητας καθ’ ότι, διαθέτουν τις απαιτούμενες γνώσεις και δεξιότητες για την Μελέτη της Κοινότητας, την Κοινωνική έρευνα για τις στάσεις και αντιλήψεις του κοινού και ευρύτερο Κοινωνικό Σχεδιασμό της προσπάθειας.

B. Για την Κοινωνική Επανάταξη και την προστασία των Ανθρωπίνων δικαιωμάτων

- στελεχώνουν τις Κοινωνικές Υπηρεσίες σωφρονιστικών καταστημάτων λειτουργώντας σε επίπεδο γνωμοδότησης επιχορήγησης αδειών εξόδου, υφ' όρον απολύσεως, ή απότισης της αορίστου ποινής καθώς και, σε επίπεδο επαναπροσαρμογής του οικογενειακού, επαγγελματικού και κοινωνικού περιβάλλοντος – και, μέσω των Εταιριών Προστασίας Αποφυλακισομένων
- επιβάλλεται πρόβλεψη για σύσταση Κοινωνικών Υπηρεσιών στα Αστυνομικά Τμήματα προκειμένου για τον εξανθρωπισμό του δεσμού, την βελτίωση των σχέσεων με την κοινότητα και – κατά κύριο λόγο – για την άρση κινδύνων παραβίασης των Ανθρωπίνων δικαιωμάτων...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ

Αλεβιζόπουλος Γιώργος, Δικαστική ψυχιατρική, εκδ. Γρ. Παρισινός, Αθήνα 1998

Αλεξιάδης Στέργιος, Εγκληματολογία, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1985

Αλεξιάδης Στέργιος, Ποινικά προς αναμόρφωση του σωφρονιστικού συστήματος, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1983

Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., Εγχειρίδιον εγκληματολογίας, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1984

Δάρας Ιωάννης, Τα ψυχολογικά κίνητρα του εγκλήματος η σημασία αυτών δια την ποινικήν μεταχείρισιν του δράστου, εκδ Gutenberg, Αθήνα 1973

Δασκαλάκης Ηλίας, Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1985

Δημόπουλος Χαράλαμπος, Η προεγκληματική επικινδυνότητα και τα μέτρα αντιμετώπισης της, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1986

Ζαραφονίτου Χριστίνα, Εμπειρική εγκληματολογία, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1995

Καρανίκας Δημήτριος, Εγκληματολογία, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη-Αθήναι 1966

Κοκολάκης Εμμανουήλ, Αι ψυχικάί νόσοι ως αιτίαι εγκλημάτων, εκδ. Κοκολάκη, Αθήναι-Θεσσαλονίκη 1980

Κουράκης Νέστωρ, Αντεγκληματική πολιτική, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2000

Λαμπροπούλου Έφη, Ο κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1994

Μαγγάνας Αντώνης, Θέματα εγκληματολογικά και Ποινικού δικαίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1999

Μαθθίας Στέφανος, Ευρωπαϊκή σύμβαση για τα δικαιώματα του ανθρώπου, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1999

Πανούσης Γιάννης, Σύγχρονα θέματα εγκληματολογίας, εκδ. Δανιά, Αθήνα 1990

Παπαδάτος Πέτρος, Γενικές αρχές της σύγχρονης ορθολογικής και ανθρωπιστικής αντεγκληματικής πολιτικής, εκδ. Παπαδάτου, Αθήνα 1977

Παπαδημητρίου Αθανάσιος, Σημειώσεις κοινωνικής παρέκκλισης

Σπινέλλη Καλλιόπη, Εγκληματολογία: σύγχρονες και παλιότερες κατευθύνσεις, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1985

Σπινέλλη Καλλιόπη, Ποινικά ἡ γενική πρόληψη των εγκλημάτων, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1982

Σπινέλλης Διονύσιος, Βασικά στοιχεία Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1990

Τάτσης Νικόλαος, Κοινωνιολογία, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1989

Τσαλίκου Φωτεινή, Μυθολογίες βίας και καταστολής, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1989

Τσαλίκου Φωτεινή, Ο μύθος του επικίνδυνου ψυχασθενή, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1987

Τσαούσης Δημήτριος, Η κοινωνία του ανθρώπου, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1998

Φαρσεδάκης Ιάκωβος, Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα έως τις μέρες μας, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1990

Φωτάκης Νικόλαος, Ποινικά ἡ ποινή, τροποποίηση συμπεριφοράς και κοινωνική αναπροσαρμογή, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1980

Χωραφάς Νικόλαος, Γενικά αρχαία του Ποινικού Δικαίου, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1962

ΞΕΝΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ancel Marc, Η νέα Κοινωνική Άμυνα, μτφρ. Ιάκωβος Φαρσεδάκης, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1995

Blackburn Royald, The psychology of criminal conduct, Chichester: Wiley, c 1993

Delmas-Marty Mireille, Πρότυπα και τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής, μτφρ. Χριστίνα Ζαραφονίτου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1982

Imogen Seger, Εισαγωγή στην κοινωνιολογία: θεωρία, μέθοδος, πρακτική, μτφρ. Τζένη Μαστοράκη, εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1977

Wolfgang Marvin, Feracuti Franco, Η υποκουλτούρα της βίας, μτφρ. Φωτεινή Μηλιώνη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1995

ΗΜΕΡΙΑΔΕΣ

Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, Αθήνα 1993-1995, τευχ. 11-16

